

Rachunek produkcji domowej w Polsce w koncepcji systemu statystyki społecznej

Rachunek produkcji domowej w Polsce w koncepcji systemu statystyki społecznej

Marta Marszałek

OFICyna WYDAWNICZA
SZKOŁA GŁÓWNA HANDLOWA W WARSZAWIE
WARSZAWA 2015

Publikacja sfinansowana ze środków przeznaczonych na badania naukowe służące rozwojowi młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich w ramach Badań Młodych Naukowców 2015

Recenzenci

Czesław Bywalec

Tomasz Panek

Redaktor

Zofia Wydra

© Copyright by Marta Marszałek & Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2015
Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, przedrukowywanie i rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej publikacji bez zgody wydawcy zabronione.

Wydanie I

ISBN 978-83-8030-025-5

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – Oficyna Wydawnicza

02-554 Warszawa, al. Niepodległości 162

tel. +48 22 564 94 77, 22 564 95 46

www.wydawnictwo.sgh.waw.pl

e-mail: wydawnictwo@sgh.waw.pl

Projekt i wykonanie okładki

Monika Trypuz

Zdjęcie na okładce

©iStockphoto.com/flyfloor

Skład i łamanie

DM Quadro

Druk i oprawa

QUICK-DRUK s.c.

tel. +48 42 639 52 92

e-mail: quick@druk.pdi.pl

Zamówienie 173/XI/15

Spis treści

Wykaz skrótów stosowanych w pracy	9
Wprowadzenie	11
1. Produkcja i konsumpcja gospodarstw domowych w gospodarce narodowej ...	19
1.1. Gospodarstwo domowe jako producent i konsument	19
1.1.1. Historyczne ujęcie poglądów ekonomistów na konsumpcję i produkcję gospodarstw domowych	19
1.1.2. Dualizm produkcyjno-konsumpcyjny gospodarstwa domowego	27
1.2. Kategoria gospodarstwa domowego w badaniach społecznych	32
1.3. Mierniki ekonomiczne gospodarstwa domowego w kontekście rachunków narodowych	37
1.4. Wartość dodana jako element produkcji domowej	44
1.5. Sektor gospodarstw domowych w strukturze rachunków narodowych	46
1.5.1. Historia systemu rachunków narodowych	46
1.5.2. System rachunków narodowych	48
1.5.3. Charakterystyka gospodarki w <i>Europejskim systemie rachunków narodowych i regionalnych 1995 (ESA 95)</i>	60
1.5.4. Porównanie zasad metodologicznych w systemie rachunków narodowych (SNA) oraz w europejskim systemie rachunków narodowych i regionalnych (ESA)	62
2. Ilościowe ujęcie produkcji gospodarstw domowych	65
2.1. Estymacja funkcji produkcji	65
2.2. Rachunki produkcji domowej w systemie statystyki społecznej w Polsce	72
2.3. Koncepcja rachunków satelitarnych w kontekście wybranych dziedzin	77
2.3.1. Cel konstrukcji rachunków satelitarnych	77
2.3.2. Rachunek satelitarny turystyki	79
2.3.3. Rachunek satelitarny nauki	80
2.3.4. Rachunek satelitarny zdrowia	82
2.4. Ujęcie produkcji gospodarstw domowych w wybranych badaniach społecznych na świecie	84
2.4.1. Znaczenie działalności ONZ i OECD w rozwoju badań społecznych	84
2.4.2. Przykłady działalności Komisji UE – raport Stiglitz’a	87
2.4.3. Koncepcja ekonomii opiekuńczej (<i>care economy</i>)	90

3. Przegląd rachunków satelitarnych produkcji domowej	95
3.1. Wycena produkcji domowej – ujęcie historyczne	95
3.2. Zastosowanie wyceny produkcji domowej metodą nakładów w Finlandii	97
3.3. Analiza porównawcza wykorzystania metody nakładu w wycenie produkcji domowej w Niemczech i Finlandii	107
3.4. Zastosowanie metody nakładów w rachunku produkcji domowej Francji	115
3.5. Zastosowanie metody wyniku w eksperymentalnym rachunku produkcji domowej w Wielkiej Brytanii	121
3.6. Osiągnięcia i trudności związane z szacowaniem produkcji domowej w innych krajach	129
4. Satelitarny rachunek produkcji domowej w Polsce	133
4.1. Metodologia rachunku produkcji domowej	133
4.1.1. Baza danych	133
4.1.1.1. Rachunki narodowe	133
4.1.1.2. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011	134
4.1.1.3. Powszechny Spis Rolny 2010	134
4.1.1.4. Badanie budżetu czasu ludności	135
4.1.1.5. Badanie wynagrodzeń według zawodów	136
4.1.1.6. Badanie budżetów gospodarstw domowych	136
4.1.1.7. Wyposażenie gospodarstw domowych w dobra trwałe użytkowania	138
4.1.1.8. Badanie dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC)	139
4.1.1.9. Badanie <i>Praca niezarobkowa poza gospodarstwem domowym</i> (PNZ)	140
4.1.2. Kompilacja rachunku produkcji i rachunku tworzenia dochodów	141
4.1.2.1. Praca domowa	141
4.1.2.2. Konsumpcja	142
4.1.2.3. Nakłady brutto na środki trwałe i konsumpcję	144
4.1.2.4. Podatki i dotacje na produkcję	146
4.1.2.5. Integracja z innymi rachunkami	147
4.2. Metodologia wyceny pracy domowej jako głównej składowej produkcji domowej	148
4.3. Kategorie i klasyfikacje w obrębie nieodpłatnej produkcji w gospodarstwie domowym	151
4.3.1. Kryteria podziału produkcji domowej	151
4.3.2. Wycena produkcji w zakresie zapewnienia i utrzymania mieszkania	152
4.3.3. Wycena produkcji w zakresie zapewnienia wyżywienia	154
4.3.4. Wycena produkcji w zakresie zapewnienia i utrzymania odzieży	156
4.3.5. Wycena produkcji w zakresie opieki nad dziećmi i dorosłymi	156
4.3.6. Wycena produkcji w zakresie opieki nad zwierzętami	157

4.3.7. Wycena produkcji w zakresie wolontariatu	158
4.3.8. Wycena produkcji w zakresie transportu w ramach gospodarstwa domowego	161
4.4. Pełna sekwencja tablic rachunku produkcji domowej	162
4.4.1. Wartość produkcji domowej	162
4.4.2. Struktura produkcji domowej	171
4.4.3. Zapewnienie i utrzymanie mieszkania	184
4.4.4. Zapewnienie wyżywienia	186
4.4.5. Zapewnienie i utrzymanie odzieży	189
4.4.6. Opieka nad dziećmi i dorosłymi	190
4.4.7. Opieka nad zwierzętami (ulubieńcami domowymi)	192
4.4.8. Wolontariat	193
4.5. Satelitarny rachunek produkcji domowej dla danych polskich z 2011 r.	195
4.5.1. Uzyskane wyniki empiryczne	195
4.5.2. Udział kobiet i mężczyzn w tworzeniu produkcji domowej w Polsce	200
4.6. Empiryczne zastosowanie wyceny produkcji domowej w postaci rachunku produkcji domowej w badaniach społeczno-ekonomicznych i polityce społecznej	203
4.7. Ocena jakości wyników	206
Zakończenie	211
Aneks tabelaryczny	221
Bibliografia	257
Spis schematów	267
Spis tablic	269
Spis tabel w aneksie tabelarycznym	271

Wykaz skrótów stosowanych w pracy

ATUS	– amerykańskie badanie budżetu czasu ludności (<i>American Time Use Survey</i>)
BAEL	– badanie aktywności ekonomicznej ludności
ESA	– europejski system rachunków narodowych i regionalnych (<i>European System of Accounts</i>)
ESAM	– rozszerzona macierz rachunków społecznych (<i>Extended Social Accounting Matrix</i>)
Eurostat	– Biuro Statystyczne Unii Europejskiej
EU-SILC	– europejskie badanie dochodów i warunków życia ludności (<i>European Union Statistics on Income and Living Conditions</i>)
g.d.	– gospodarstwo (gospodarstwa) domowe
GFS	– rządowy urząd finansowy (<i>Government Finance Statistics</i>)
GHP	– produkt gospodarstw domowych brutto (<i>Gross Household Product</i>)
GUS	– Główny Urząd Statystyczny
HETUS	– zharmonizowane europejskie badanie budżetu czasu ludności (<i>Harmonised European Time Use Survey</i>)
HHSA	– satelitarny rachunek produkcji gospodarstw domowych (<i>Household Satellite Account</i>)
ICHA	– międzynarodowa klasyfikacja (wydatków) w rachunkach zdrowia (<i>International Classification for Health Accounts</i>)
MMVW	– podręcznik metodologiczny do pomiaru pracy niezarobkowej i pracy mającej charakter wolontariatu (<i>Manual on the Measurement of Volunteer Work</i>)
MTUS	– wielonarodowe badanie budżetu czasu (<i>Multinational Time Use Survey</i>)
NBP	– Narodowy Bank Polski
NHSCP	– narodowy program rozwoju badania budżetów gospodarstw domowych (<i>National Household Survey Capability Programme</i>)
non-SNA	– produkcja nierynkowa (produkcja nieujęta w systemie rachunków narodowych)
NSP	– narodowy spis powszechny
OECD	– Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (<i>Organisation for Economic Cooperation and Development</i>)

ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych (United Nations – UN)
PIM	– metoda ciągłej inwentaryzacji (<i>Perpetual Inventory Method</i>)
PKB	– produkt krajowy brutto
PKD	– polska klasyfikacja działalności
PNB	– produkt narodowy brutto
PSR	– powszechny spis rolny
RN	– rachunki narodowe
RST	– rachunek satelitarny turystyki
SAM	– macierz rachunków społecznych (<i>Social Accounting Matrix</i>)
SNA	– system rachunków narodowych (<i>System of National Account</i>)
SRN	– system rachunków narodowych
SRPD	– satelitarny rachunek produkcji domowej (satelitarne rachunki produkcji domowej)
tpb	– terenowy punkt badań
TUS	– badanie budżetów czasu ludności (<i>Time Use Survey</i>)
UE	– Unia Europejska (European Union – EU)
UNDP	– Program Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych (United Nations Development Programme)
UNECE	– Europejska Komisja Gospodarcza (United Nations Economic Commission for Europe)
UNS	– Urząd Statystyczny Organizacji Narodów Zjednoczonych (United Nations Statistics)
UNSC	– Komisja Statystyczna Narodów Zjednoczonych (United Nations Statistical Commission)

Wprowadzenie

W prowadzonych aktualnie badaniach światowych w obszarze statystyki społecznej dostrzega się konieczność nie tylko pomiaru rynkowej sfery produkcji i konsumpcji, lecz także wyceny dotychczas niezacowanych komponentów mających swoje ekonomiczne znaczenie. Staraniem m.in. Eurostatu oraz Komisji Statystycznej Narodów Zjednoczonych (United Nations Statistical Commission – UNSC) są prowadzone prace nakierowane na poszukiwanie bardziej precyzyjnych sposobów pomiaru sektorów gospodarki oraz określenie relacji między podmiotami w procesie generowania poszczególnych wielkości ekonomicznych.

Zaleca się, by w obszarze analizy gospodarki narodowej uwzględniać wielkości materialne i niematerialne oraz zarówno dążyć do wyznaczenia obiektywnych wskaźników, jak i wykorzystywać subiektywne oceny i opinie respondentów. Zaniechano opracowywania jednego, ogólnego, syntetycznego miernika jakości życia, który przez zagregowanie wielu różnych, często nieporównywalnych, danych byłby pozbawiony interpretacji. W tym obszarze istnieją duże oczekiwania związane z utworzeniem w ramach systemu statystyki społecznej rachunków satelitarnych produkcji domowej, zawierających pełną sekwencję szacunków przybliżających wielkość produkcji i konsumpcji wytworzonej przez członków gospodarstwa domowego. Aktualnie w Polsce takie rachunki nie są prowadzone. W badaniach światowych od kilkadziesiąt lat rozważa się możliwość mierzenia wielkości produkcji gospodarstw domowych jako oddzielnej całości, wyodrębnionej z rachunków narodowych, prezentującej zagregowane dane charakteryzujące sektor gospodarstw domowych. W ramach tych prac pojawiły się propozycje utworzenia poszerzonych rachunków narodowych, opracowane przez zespół zadaniowy w Eurostatie i włączające kalkulację nierynkowej produkcji gospodarstw domowych do regularnych rachunków prowadzonych w obszarze statystyki publicznej. Celem takich rachunków będzie dostarczenie pełnego obrazu interakcji pomiędzy różnymi sektorami. Dałyby one również możliwość śledzenia zmian w działaniach gospodarczych występujących między sektorami. Co więcej, poszerzone rachunki narodowe mogłyby zapewnić porównywalność gospodarek narodowych zarówno w czasie, jak i między krajami. Te oraz inne kluczowe cele mogą być zrealizowane przez utworzenie i regularne prowadzenie satelitarnych rachunków produkcji domowej, zharmonizowanych na poziomie europejskim. Przewiduje się, że rozszerzenie pomiaru o nierynkową wartość produkcji domowej,

wykraczające znacznie poza obecnie stosowane sposoby kalkulacji PKB w ramach rachunków narodowych, umożliwi bardziej precyzyjną i rzeczywistą ocenę sytuacji i warunków życia ludności¹.

Użyteczność zbiorów statystyk w zakresie informacji ekonomicznych i społecznych zależy od przejrzystości zebranych danych, sposobu tworzenia uporządkowanej struktury oraz odpowiednio dobranego formatu. Dotychczas w Polsce i w innych krajach członkowskich Unii Europejskiej nie zaprezentowano jednolitej koncepcji wyceny produkcji domowej. Brakuje zintegrowanego systemu statystyki społecznej, dlatego też utworzenie satelitarnego rachunku produkcji domowej pozwoli zapełnić istniejącą lukę w tym obszarze. Istotą rachunków satelitarnych jest to, że dają możliwość ujęcia tych dziedzin, które w niewystarczający sposób uwzględnia się w rachunkach narodowych, ale jednocześnie nie obciążają bazowych kalkulacji. Pozostają one odrębne od rachunków narodowych, ale są z nimi zgodne pod względem koncepcji. Rachunki satelitarne z różnych dziedzin, w szczególności rachunek produkcji domowej, to dziedzina statystyki publicznej, której rola sukcesywnie rośnie. Rozszerza się zakres wiedzy, a tym samym wzrasta zapotrzebowanie wielu różnych użytkowników na wyniki opracowań z zakresu rachunków satelitarnych.

Zasadniczym celem opracowania rachunków produkcji gospodarstw domowych byłoby określenie wielkości nierynkowej produkcji wytworzonej przez gospodarstwa domowe w Polsce. Nierynkowa produkcja gospodarstw domowych obejmuje dobra i usługi wytwarzane przez ich członków na własne potrzeby. Są one kombinacją dwóch czynników – nieodpłatnych prac domowych oraz dóbr i usług nabywanych na rynku. Tak obliczona wartość dodana jest wyłączona z konwencjonalnych sposobów ewidencji i analiz agregatów makroekonomicznych i tylko w niewielkim stopniu uwzględnia się ją w rachunkach narodowych. Aktualnie wartość nierynkowej produkcji wyznacza się na podstawie rozmiarów ponoszonych kosztów, zaś wartość produkcji rynkowej wyrażonej w PKB – na podstawie cen. Oznacza to, że wartość produkcji wycenionej według stawek rynkowych może być wyższa od ponoszonych kosztów, dlatego procesy urynkowienia niektórych usług mogą prowadzić do wzrostu produkcji globalnej i wartości dodanej. Możliwa jest również sytuacja odwrotna, kiedy urynkowienie może wywołać wzrost produktywności przez zmniejszenie nakładów, tj. eliminację zbędnych wydatków, lepszą organizację pracy². O ile przy pewnych określonych warunkach PKB jest dobrym przybliżeniem poziomu dobrobytu, o tyle w realnej

¹ J. Varjonen, K. Alto, *Household Production and Consumption in Finland 2001. Household Satellite Account*, Tilastokeskus Statistikcentralen Statistics Finland & National Consumer Research Centre, Helsinki 2006, s. 3.

² L. Zienkowski, *Co to jest PKB? Jego rola w analizach ekonomicznych i prognozowaniu*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001, s. 20.

sytuacji gospodarczej, w której brakuje konkurencji doskonałej i pełnej informacji, wskaźnik ten jest odległym przybliżeniem poziomu dobrobytu³.

Główna część produkcji gospodarstw domowych jest wytwarzana poza obszarem składowych PKB. Obserwuje się, że coraz więcej prac domowych jest wykonywanych przez osoby zatrudnione, spoza własnego gospodarstwa domowego. Następuje zastępowanie nieodpłatnych prac wykonywanych w ramach własnego gospodarstwa domowego usługami rynkowymi. Zachodzi zatem dalszy proces specjalizacji i podziału pracy, zgodny z teorią A. Smitha (1776 r.)⁴.

Poziom rozwoju gospodarczego jest w znacznym stopniu determinowany ilością czasu przeznaczanego na prace domowe. Zaobserwowano, że słaba infrastruktura i niski stopień rozwoju gospodarczego regionu lub kraju wpływają na zmniejszenie szans na edukację kobiet oraz ich aktywność na rynku pracy⁵. Określenie monetarnej wartości pracy i produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych w Polsce w formie rachunku satelitarne go produkcji domowej umożliwi oszacowanie stopnia rozwoju gospodarczego kraju, a w dalszej kolejności może przyczynić się do zastosowania narzędzi wpływających na poprawę poziomu życia ludności, a tym samym wzrost gospodarczy.

Teorię dotyczącą relacji wzrostu PKB do produkcji ogółem zaprezentowała A. Chadeau⁶. W swojej hipotezie wskazywała, że PKB rośnie szybciej niż produkcja ogółem (łączna wartość produkcji rynkowej i nierynkowej). Co więcej, według autorki, produkcja nierynkowa wytworzona w gospodarstwach domowych wzrasta wolniej niż produkcja rynkowa, a nawet odnotowywany jest jej spadek. Jest to spowodowane wzrostem PKB i przesunięciem pewnych zasobów produkcji nierynkowej gospodarstw domowych na rynek⁷.

Określenie rozmiarów produkcji domowej przy wykorzystaniu pełnej sekwencji satelitarne go rachunku gospodarstw domowych należy zatem rozpatrywać w szerszym kontekście, niż prezentują to rachunki narodowe, a więc wykraczając nawet poza zręby struktury statystyki publicznej. Podstawowe mierniki i wskaźniki⁸, takie

³ H. Bukowski, *Miernik PKB skorygowany o pracę nieodpłatną – konsekwencje wzrostu w przykładowych krajach*, SGH, Warszawa 2010, nieopublikowana praca magisterska, s. 6.

⁴ Ibidem, s. 7.

⁵ J. Varjonen, *Household production as an economic resource for low-income families*, 34th CEIES Seminar, Helsinki 2007, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/conferences/documents/34th_ceies_seminar_documents/34th%20CEIES%20Seminar/3%201%20J%20%20VARJONEN%20REV%20EN.PDF (dostęp: 14.05.2014).

⁶ A. Chadeau, *Measuring Household Activities: Some International Comparison*, „Review of Income and Wealth” 1985, no. 3, s. 237–253.

⁷ Por. A.C. Pigou, *Wealth and Welfare*, Macmillan, London 1912.

⁸ Pojęcia miernika i wskaźnika społecznego nie są tożsame. Miernik to zbiór zmiennych opisujących efekty (korzyści) zmian gospodarczych. Wskaźnik społeczny, określan y również jako indykat or, ma w literaturze wiele

jak np. produkt krajowy brutto (PKB) czy wskaźnik rozwoju społecznego (HDI)⁹, nie są wystarczające do opisu dynamicznych zmian zachodzących w ramach gospodarstw domowych, a zwłaszcza różnorodnych i wielopłaszczyznowych procesów ekonomicznych. Wielu badaczy na różnych płaszczyznach próbuje znaleźć lepsze sposoby służące do pomiarów. N. Folbre rozpatruje wymiar wykonywanych prac domowych oraz zawodowych przez kobiety i mężczyzn w odniesieniu do ich wpływu na rozwój gospodarczy. Dostrzega, że produkcja domowa, choć tylko częściowo zmierzona i w niewielkim stopniu określona w rachunkach narodowych, jest istotną składową PKB. Oznacza to, że aby w pełni określić rzeczywisty udział produkcji domowej w tworzeniu PKB, należy szerzej zbadać poszczególne aspekty wpływające na jej wielkość. W swoich analizach Folbre odwołuje się do ekonomii opiekuńczej (*care economy*), w której nadrzędnym czynnikiem jest praca opiekuńcza (*care work*)¹⁰. Praca ta wyraża rynkową i nierynkową wartość świadczonych usług i jest elementem produkcji gospodarstw domowych, przyczyniającej się do ogólnej poprawy dobrobytu.

Przez wiele lat ekonomiści wielokrotnie twierdzili, że ignorowanie w makroekonomicznych analizach i obliczeniach pewnej części dochodu, a także jego wpływu na zmiany zamożności gospodarstw domowych implikuje istnienie błędnych zależności oraz fałszywych zmiennych w obszarze analiz ekonomicznych. S. Kuznets¹¹ i C. Clark¹² dostrzegli, że produkt krajowy jest znacznie zaniżony, jeżeli w kalkulacjach nie uwzględnia się dochodu w naturze dostarczonego i wyprodu-

definicji. Przyjmuje się, że wskaźnik społeczny jest obiektywną lub subiektywną informacją związaną teoretycznie z badaną kategorią poziomu życia, jakości lub godności życia jednostek, będącą częścią zbioru tworzącego integralny system informacji użytecznej społecznie. Miernik jest zatem konkretną, empiryczną oceną liczbową, w sytuacji zaś gdy ocena ta służy do interpretacji zmian stanów, np. społecznych, używa się określenia „wskaźnik”. T. Słaby, *Poziom i jakość życia*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2007, s. 103–104, 107–108; <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi> (dostęp: 20.12.2013).

⁹ *Human Development Index (HDI)* – wskaźnik rozwoju społecznego, jest najszerzej znanym i stosowanym do porównań międzynarodowych wskaźnikiem syntetycznym wykorzystywanym w Programie Rozwoju Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNDP). Wskaźnik został opracowany w 1990 r. przez Mahbuba ul Haga, pakistańskiego ekonomistę. Wykorzystanie wskaźnika HDI przebiega w kilku etapach. Pierwszy obejmuje identyfikację obszarów objętych wskaźnikiem (długość życia, edukacja, standard życia). Drugi określa identyfikację mierników-reprezentantów poszczególnych kategorii (np. długość życia: przeciętne dalsze trwanie życia w momencie urodzenia; edukacja – ogólny wskaźnik skolaryzacji brutto; standard życia – PKB *per capita* wg parytetu siły nabywczej waluty w USD). Trzeci dotyczy oszacowania wartości wskaźników cząstkowych dla badanych krajów. Kolejny etap jest związany z oszacowaniem wartości wskaźników grupowych, ostatni zaś etap obejmuje oszacowanie wartości wskaźnika rozwoju społecznego dla każdego z badanych krajów. T. Słaby, *Poziom i jakość życia*, w: *Statystyka...*, op.cit., s. 123–124.

¹⁰ N. Folbre, *Measuring Care: Gender, Empowerment and the Care Economy*, „Journal of Human Development” 2006, vol. 7, no. 2, s. 183–199.

¹¹ S. Kuznets, *National Income and its composition, 1919–1938*, National Bureau in Economic Research, 1994, cyt. za: A. Chadeau, *What is household non-market production worth?*, „OECD Economic Studies” 1992, no. 18, <http://www.oecd.org/eco/outlook/34252981.pdf> (dostęp: 14.03.2013).

¹² C. Clark, *The Economics of Housework*, „Bulletin of the Oxford Institute of Statistics” 1958, no. 5, s. 205–211.

kowanego przez członków gospodarstw domowych. W 1975 r. P. Kende dowiódł, że konwencjonalne sposoby mierzenia konsumpcji końcowej stanowią o błędnym obrazie realnej konsumpcji, ponieważ pomijają znaczący wkład, który stanowią dobra i usługi wytworzone przez członków gospodarstw w trakcie nieodpłatnych prac domowych¹³. W. Nordhaus i J. Tobin w 1972 r. stwierdzili, że nierynkowa produkcja usług domowników przyczynia się do dobrobytu gospodarczego, który nie jest uwzględniany w obliczaniu PKB¹⁴. Rok później K. Walker i W. Gauger dostrzegli, że ekonomiczny wkład kobiet w produkcję jest rażąco zaniżony w konwencjonalnych analizach statystycznych, ponieważ kobiety wykonują ok. dwóch trzecich wszystkich prac domowych w gospodarstwach, a prace domowe stanowią 60–80% całkowitej wartości produkcji domowej¹⁵.

W odpowiedzi na rosnące oczekiwania w zakresie monetarnego ujęcia tych elementów są w niektórych krajach OECD prowadzone badania w zakresie rozwoju metod pomiaru i dostarczania oszacowań monetarnych wartości dodanej pozarynkowych czynności produkcyjnych gospodarstw domowych¹⁶. O wadze estymacji poszczególnych elementów produkcji i konieczności uwzględniania jej w analizach ekonomicznych i społecznych, m.in. przez poszukiwanie odpowiednich mierników, traktuje raport J.E. Stiglitz¹⁷. W opracowaniu przygotowanym na zlecenie prezydenta Francji i Komisji Europejskiej autorzy uwzględniają rolę gospodarstw domowych jako producentów nierynkowych. Dostrzegają również, że brak ceny rynkowej poszczególnych elementów nierynkowej produkcji domowej nie jest tożsamy z brakiem ich wartości. Na podstawie wstępnych analiz przypuszcza się, że wartość produkcji gospodarstw domowych wpływa na dobrobyt społeczeństwa. Uwzględnienie tej wartości w długoterminowych kalkulacjach wpłynęłoby na rozszerzenie zakresu pomiaru zamożności gospodarstw domowych oraz pogłębienie analizy determinant zamożności i dobrobytu ludności w poszczególnych krajach na świecie.

W raporcie Stiglitz¹⁷ dostrzeżono również, że wzrości poziomu takich mierników jak m.in. PKB towarzyszy współwystępowanie zjawiska dotyczącego społecznego poczucia niesprawiedliwości, co sprowadza się do potrzeby zreformowania systemu statystycznego i określenia bardziej szczegółowych mierników charakteryzujących

¹³ P. Kende, *Vers une Bvaluation de la consommation relle des menages*, „Revenue Consommation” 1975, no. 2, cyt. za: A. Chadeau, *What is household...*, op.cit.

¹⁴ W. Nordhaus, J. Tobin, *Is Growth Obsolete?*, National Bureau of Economic Research, New York 1972.

¹⁵ K.E. Walker, W.H. Gauger, *Time and Its Dollar Value in Household Work*, „Family Economics Review” 1975, s. 8–13.

¹⁶ A. Chadeau, *What is household...*, op.cit., s. 86; D. Ironmonger, *Time Use and Satellite Accounts for Modelling the Household Economy*, Paper Presented in the IARIW 24th General Conference, Norway 1996.

¹⁷ J.E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Report by the Commission in the Measurement of economic performance and social progress*, 2009, http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf (dostęp: 14.03.2013).

poziom i jakość życia. Mimo zmieniających się uwarunkowań gospodarczych i wzorców społecznych wiele czynności, które można zlecić do produkcji rynkowej, nadal jest wykonywanych w obrębie gospodarstwa domowego, np. prace remontowe, opieka nad dziećmi i dorosłymi, przygotowywanie posiłków. Oznacza to, że miernik poziomu dobrobytu powinien uwzględniać także te czynności, które – choć nie mają rynkowej ceny – mają swoją wartość¹⁸.

Satelitarny rachunek produkcji domowej, będący narzędziem do określenia zarówno wielkości produkcji, jak i konsumpcji końcowej, w tym produkcji wytworzonej przez członków gospodarstwa domowego na własny użytek oraz przepływów kapitałowych, przybliżyłby możliwość wyznaczenia rzeczywistego poziomu warunków i jakości życia ludności. Regularnie prowadzona kalkulacja rachunków produkcji domowej mogłaby w przyszłości w znacznym stopniu przyczynić się do rozpoznania wartości poszczególnych aktywności członków gospodarstw domowych. Ponadto, rachunek taki jest koncepcyjnie i metodologicznie zgodny ze zharmonizowanymi rachunkami narodowymi, co umożliwia wyodrębnienie poszerzonych rachunków narodowych, zawierających dane z obydwu rachunków – satelitarnego rachunku produkcji domowej oraz rachunków narodowych. Takie poszerzone rachunki narodowe prezentują nieco inny obraz rozwoju gospodarczego niż bazowe rachunki narodowe, ze względu na możliwość przeprowadzania szczegółowych, wielopłaszczyznowych analiz długoterminowych dotyczących rozwoju gospodarczego czy też analiz porównawczych gospodarek narodowych różnych krajów. Opracowanie rachunku produkcji domowej może być zatem użyteczne do analiz zmian zachodzących w gospodarce oraz przyczynić się do wyspecyfikowania poszczególnych elementów wpływających na rozmiary i wartość produkcji globalnej oraz wartość dodaną¹⁹.

Obecnie w ramach statystyki publicznej największą wagę przywiązuje się do rozwoju satelitarnych rachunków produkcji domowej w zakresie produkcji wyłączzonej z rachunków narodowych (SNA). Dopracowanie metodologii i jej implementacja dałyby w praktyce możliwość bardziej szczegółowego oszacowania produkcji wytworzonej przez gospodarstwa domowe oraz przeprowadzenia porównań międzynarodowych. Można również wskazać na występowanie synergii i analogii pomiędzy celem utworzenia satelitarnych rachunków produkcji domowej a kalkulacją dochodów opartych na uwzględnianiu wartości kapitału ludzkiego. Różnica polega na tym, że – zgodnie z koncepcją kapitału ludzkiego – wycenie podlegają nie tylko czynności produkcyjne,

¹⁸ J.E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Błąd pomiaru. Dlaczego PKB nie wystarcza. Raport Komisji ds. Pomiaru Wydajności Ekonomicznej i Postępu Społecznego*, PTE, Warszawa 2013.

¹⁹ J. Varjonen, K. Alto, *Household Production...*, op.cit., s. 10.

ale również m.in. czas wolny przeznaczony na rozrywkę i rekreację²⁰, które aktualnie nie są składową produkcji gospodarstw domowych wyznaczanej w rachunkach narodowych²¹. W przypadku satelitarnego rachunku produkcji domowej są wyceniane tylko te czynności, które mogłyby być wykonane przez osobę trzecią, spoza gospodarstwa domowego, bez zmiany ich użyteczności. Estymacja wielkości produkcji, dochodów i konsumpcji zawarta w systemie rachunków narodowych bazuje na ujęciu gospodarstw domowych jako finalnych konsumentów, a nie producentów dóbr i usług. Dobra i usługi produkowane przez członków gospodarstw domowych na rynek zawierają się w ekonomicznych agregatach, tj. dobrach produkowanych na własny użytek, czyli produktach rolnych ujętych jako spożycie indywidualne w rolnictwie oraz budowa domu lub mieszkania, natomiast usługi nierynkowe, takie jak prace porządkowe związane z utrzymaniem mieszkania, są wyłączone z kalkulacji w SNA²².

Wyznaczenie rozmiarów produkcji domowej pozwoliłoby na obiektywne określenie rzeczywistego poziomu nakładów pracy kobiet i mężczyzn w gospodarstwach domowych jako elementu będącego podstawą regulacji w ramach polityki społecznej, w tym zwłaszcza polityki rodzinnej i emerytalnej. Satelitarny rachunek produkcji domowej może w niedalekiej przyszłości być pomocnym narzędziem w rozwiązywaniu takich kwestii jak określenie form wsparcia dla gospodarstw domowych świadczących aktualnie nieodpłatną pomoc i opiekę społeczną osobom starszym lub niepełnosprawnym. Dzięki rachunkowi można by rozstrzygać kwestie związane z prowadzeniem spraw w zakresie podziału majątku w sytuacji rozwodu czy też spraw na rzecz ustalenia wysokości alimentów, z uwzględnieniem monetarnej wartości nieodpłatnej pracy opiekuńczej na rzecz niepełnosprawnych dzieci i osób dorosłych. Regularnie prowadzone rachunki produkcji domowej pozwoliłyby zwiększyć społeczną świadomość w zakresie rzeczywistej wartości prac opiekuńczych w sprawach związanych z dziedziczeniem majątku. Oczekuje się również, że rachunki produkcji domowej mogą być przydatne w obszarach określających sprawne funkcjonowanie państwa dzięki dostosowanej do realizacji potrzeb społeczeństwa polityce rodzinnej, ochronie zdrowia czy polityce zatrudnienia, której rola sukcesywnie wzrasta wraz z zachodzącymi w państwie zmianami społecznymi, w tym zmianami demograficznymi.

²⁰ B.M. Fraumeni, *Household production accounts for Canada, Mexico and the United States: methodological issues, results and recommendations*, 30th General Conference of IARIW, 2008; B.M. Fraumeni, *Human capital: from indicators and indexes to accounts, workshop on the measurement of human capital*, Fondazione Giovanni Agnelli, Turin 2008.

²¹ A. Righi, M. Montella, *Household Production and Other Individual Non Market Activities in the Estimation of Human Capital in Italy*, <http://www.iariw.org/abstracts/2012/RighiAbstract.pdf> (dostęp: 07.03.2013).

²² N. Ahmad, S.H. Koh, *Incorporating Estimates of Household Production of Non-market Services into International Comparison of Material Well-Being*, „Working Party on National Accounts” no. 42, OECD, France 2010.

Produkcja i konsumpcja gospodarstw domowych w gospodarce narodowej

1.1. Gospodarstwo domowe jako producent i konsument

1.1.1. Historyczne ujęcie poglądów ekonomistów na konsumpcję i produkcję gospodarstw domowych

W ekonomii klasycznej, tj. od XVII–XVIII w., rozważania ekonomistów koncentrowały się głównie na działalności wytwórczej, źródłach pochodzenia bogactwa, zasad dotyczących jego podziału, cen towarów itd. A. Smith w *Badaniach nad naturą i przyczynami bogactwa narodów* (1776 r.), a wcześniej w *Teorii uczuć moralnych* (1759 r.), analizował cele, motywy, potrzeby i zachowania konsumpcyjne człowieka oraz grup społecznych. Według niego, człowiek z natury dąży do pomnażania swojego majątku, co charakteryzuje mechanizm maksymalizacji zysku. Głównym regulatorem procesów gospodarczych zachodzących na rynku jest „niewidzialna ręka rynku” – prawo popytu i podaży, które najlepiej funkcjonuje w warunkach wolności gospodarczej, tj. w konkurencji doskonałej. Podstawą wysokiej konsumpcji, odzwierciedlającej poziom dobrobytu, jest bogactwo wyrażone wielkością produktu społecznego, źródłem bogactwa jest zaś praca, której wielkość zależy od nakładów oraz jej produktywności (efektywności). Czynnikiem wzrostu produktywności pracy jest podział pracy, czyli specjalizacja. Innym pojęciem wprowadzonym przez Smitha jest wartość towarów w rozumieniu nakładów pracy niezbędnych do ich wytworzenia; im są one wyższe, tym większą wartość ma towar. Ponadto, ekonomista rozróżnia dwa rodzaje ceny – naturalną i rynkową. Pierwsza wyraża wielkość nakładów czynników produkcji, tj. renty, pracy oraz kapitału, zużytych do wytworzenia dóbr i usług. Cena rynkowa to inaczej cena bieżąca, za którą towar zazwyczaj się sprzedaje. Może być wyższa, niższa od ceny naturalnej lub jej równa²³.

²³ C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 138–141.

Pogląd Smitha o tym, że „dobrobyt jest tożsamy z produktem, przejął Ricardo, a po nim zdecydowana większość ekonomistów”, co umożliwiła nadanie analizie ekonomicznej charakteru mierzalnego²⁴. D. Ricardo, twórca pierwszego modelu klasycznego, wprowadził dodatkowe elementy rozwijające teorię wartości. Rozważał podział produktu społecznego między posiadaczy czynników produkcji (praca, kapitał i renta), czyli robotników, kapitalistów i właścicieli ziemi. Według niego, jest to rdzeń ekonomii. Źródłem i istotą wartości towarów jest wielkość nakładów poniesionych na ich wytworzenie, ale także pozyskanie surowców oraz produkcję narzędzi użytych bezpośrednio w procesie produkcji. Nakłady te należy powiększyć o koszt pracy wydatkowanej w procesie transportu, magazynowania oraz sprzedaży towaru. Tak rozumiana wartość towaru została określona pojęciem wartości absolutnej (realnej), której miarą był nakład pracy poniesiony na jego wytworzenie²⁵.

Kolejnym przedstawicielem szkoły klasycznej jest T.R. Malthus, autor prac *Prawo ludności* (1798 r.) oraz *Zasady ekonomii politycznej* (1820 r.), w których najważniejsze rozważania dotyczyły: problemów rozwoju ludności w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych, kwestii relacji wielkości akumulacji (oszczędności i inwestycji zwiększających produkcję) i konsumpcji oraz kształtowania źródeł bogactwa państwowego. Według niego, poprawa warunków życia warstw ubogich prowadzi do zwiększenia się populacji, a to powoduje przeludnienie i w konsekwencji ponowne zubożenie. Głównym źródłem bogactwa jest rolnictwo, czyli wytwarzanie płodów rolnych, tj. żywności i obrót nimi. Autor ten przeciwstawiał się dynamicznemu rozwojowi przemysłu i handlu w Wielkiej Brytanii²⁶. Uznawał, że nadmierna akumulacja prowadzi do nadprodukcji i znacznych strat społecznych. Duża akumulacja może mieć pozytywny skutek wówczas, gdy odpowiednio szybko i proporcjonalnie następuje wzrost konsumpcji klas średnich, natomiast konsumpcja ta nie zachodzi z uwagi na niskie płace i wzrost liczby ludności. Malthus upatrywał zmniejszenie dystansu między intensywnie rosnącą produkcją a niedostateczną konsumpcją w pobudzaniu popytu szczególnych konsumentów, tj. konsumentów nieprodukcyjnych (rentierów, właścicieli ziemskich, duchownych, służby domowej itd.), oraz – przeciwnie do poglądów Ricardo – uzasadnionym wykorzystaniu interwencjonizmu państwowego, który objawiałby się w rozwoju robót publicznych, w wyniku czego zmniejszałoby się bezrobocie i zwiększał popyt konsumpcyjny najuboższych²⁷.

²⁴ R. Bartkowiak, *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2003, s. 41–42.

²⁵ D. Ricardo, *Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania*, PWN, Warszawa 1957.

²⁶ T.R. Malthus, *An essay on the principle of population; or a view of its past and present effects on human happiness; with and inquiry into our prospects respecting the future removal or mitigation of the evils which it occasions*, oprac. D. Wincha, Cambridge University Press, Cambridge 1992.

²⁷ T.R. Malthus, *Prawo ludności*, oprac. A. Krzyżanowski, Gebethner i Wolff, Warszawa–Kraków–Lublin–Łódź–Poznań–Wilno–Zakopane 1925, cyt. za: C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój...*, op.cit.

Innymi ekonomistami badającymi zależności między gospodarką a warunkami życia ludności byli m.in. J. Mill, J.S. Mill (syn J. Milla), J. Lauderdale, W. Spence. Propagatorem liberalnej teorii Smitha we Francji stał się J.B. Say, twórca *Traktatu o ekonomii politycznej, czyli prostego wykładu sposobu, w jaki się tworzą, rozdzielają i spożywają bogactwa* (1803 r.)²⁸. Choć upowszechniał on teorie Smitha i Ricardo, to wyraził też sprzeciw odnośnie do niektórych aspektów. Say nie podzielał poglądu, że praca stanowi źródło wartości towaru. Według niego, o wartości i cenie dobra decyduje subiektywne odczucie producenta i nabywcy na temat jego użyteczności, dolną granicę zaś wyznacza koszt produkcji towaru. Takie ujęcie wartości towaru jest charakterystyczne dla utilitaryzmu. Say rozszerzył pojęcie pracy produkcyjnej, włączając do niej nie tylko czynności wykonywane podczas tworzenia dóbr materialnych, lecz również pracę społecznie użyteczną, taką jak praca lekarza, nauczyciela czy prawnika, stanowiąca pracę niematerialną, zwiększającą wzrost majątku narodowego.

Podstawą teorii Saya jest tzw. prawo rynków, nazywane także prawem Saya, które w uproszczeniu oznacza, że każda produkcja generuje popyt. Wytworzone przez producentów towary są kupowane przez nabywców będących wytwórcami innych towarów, co jest równoznaczne z tym, że w dłuższym okresie nie może zaistnieć nadwyżka towarów – nadprodukcja. Konsumpcja, według Saya, powoduje niszczenie nie materii, lecz użyteczności. Ekonomista wyróżnił kilka rodzajów konsumpcji, w tym m.in. konsumpcję reprodukcyjną i nieprodukcyjną. Przez pierwszą rozumie konsumpcję, w której wyniku dzięki zniszczeniu jednej użyteczności można wytworzyć inną. Konsumpcja nieprodukcyjna z kolei bezpowrotnie niszczy wartość użytkową, która nie przekształca się w kolejną, co oznacza, że zaspokaja bezpośrednio ludzkie potrzeby. Ponadto, Say wyróżnił konsumpcję indywidualną, charakterystyczną dla poszczególnych obywateli, oraz konsumpcję publiczną, niezbędną do zaspokojenia wspólnych potrzeb ogółu społeczeństwa. Tej ostatniej poświęcił wiele uwagi, analizował jej rolę gospodarczą i społeczną, formy występowania oraz źródła²⁹.

Interesujące spostrzeżenia prezentował J.C.L. Simonde de Sismondi, który aprobował teorie Smitha i Ricardo. Według niego, podstawą badań powinno być rozpoznanie potrzeb konsumpcyjnych i poziomu życia społeczeństwa, przede wszystkim zaś rozważania powinny dotyczyć relacji między konsumpcją a produkcją, w tym bowiem tkwi rdzeń ekonomii. Głównym ekonomicznym nurtem dociekań Sismondiego było wyjaśnienie przyczyn kryzysu, czyli pojawiania się czasowej nierównowagi rynkowej, niszczącej gospodarkę i życie społeczne. Najważniejszą determinantą zjawiska jest, według niego, niedostateczna konsumpcja (podkonsumpcja) – niemożność

²⁸ J.B. Say, *Traktat o ekonomii politycznej, czyli prosty wykład sposobu, w jaki się tworzą, rozdzielają i spożywają bogactwa*, PWN, Warszawa 1960.

²⁹ Ibidem.

sprzedawania i skonsumowania części wytworzonych towarów. Sismondi odrzucał prawo rynków Saya – zgodnie z którym, każda produkcja (podaż) wywołuje konsumpcję (popyt) – uważał bowiem, że tak sformułowana teoria utożsamia produkcję z uzyskanym z niej dochodem. Według Sismondiego, wytworzenie towaru nie jest równoznaczne z jego sprzedażą, czyli otrzymaniem ekwiwalentu pieniężnego, za który można nabyć inny towar. Produkcja ma swoją nazwę i występuje jako dochód wówczas, gdy zostanie zrealizowana – skonsumowana. Poza tym ekonomista nie negował możliwości pojawienia się między produkcją a konsumpcją równowagi, która – według niego – może zaistnieć jedynie w długim okresie. Sismondi, z uwagi na jego rozważania przejawiające się w szczególnym podejściu teoretycznym i praktycznym do zagadnień gospodarczych, jest uznawany za prekursora powstałej 100 lat później ekonomii dobrobytu oraz państwa dobrobytu³⁰.

Podsumowaniem założeń ekonomii klasycznej jest termin *homo oeconomicus* („człowiek ekonomiczny”), zdefiniowany przez J.S. Milla. Zgodnie z prawem podziału wytworzonego produktu, dobra są przedmiotem ludzkiej woli i działania, tj. mają charakter praw historycznych i zmieniają się wraz ze zmianami ludzkich zachowań. Według tego autora, człowiek zawsze kieruje się racjonalizmem, a podejmowane przez niego działania charakteryzuje maksymalizacja zysku³¹. J.S. Mill dostrzegł również, że „pomnażanie produktu nie może być uznane za pomnażanie dobrobytu, będącego kategorią szerszą zawierającą również składniki niemierzalne”³².

W wyniku rozpadu klasycznej szkoły angielskiej pojawiły się nurty przeciwstawne, podważające słuszność racjonalnego działania *homo oeconomicus* i prostej funkcji popytu. Jedynym z tych nurtów jest nurt marginalistyczny, będący fundamentem szkoły austriackiej (psychologicznej). Głównym założeniem tej szkoły jest subiektywizm, odnoszący się do faktu, że człowiek jest istotą kreatywną i nieprzewidywalną, której zachowania są zdeterminowane jej wiedzą o świecie³³. Szkoła austriacka, w przeciwieństwie do szkoły neoklasycznej, traktuje ekonomię jako teorię działania, a nie podejmowanie decyzji, dlatego jej przedstawiciele w swoich rozważaniach skupiają się na alokacji dóbr i gospodarowaniu. Co więcej, najważniejszy jest tutaj proces (zakończony pozytywnie lub negatywnie), na który składa się wiele interakcji i mechanizmów koordynacji.

³⁰ J.Ch.L. Sismonde de Sismondi, *Nowe zasady ekonomii politycznej, czyli o bogactwie i jego stosunku do ludności*, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1995.

³¹ J.S. Mill, *Zasady ekonomii politycznej i niektóre jej zastosowania do filozofii społecznej*, PWN, Warszawa 1965–1966, cyt. za: R. Bartkowiak, *Rozwój myśli ekonomicznej*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.

³² R. Bartkowiak, *Historia...*, op.cit., s. 42.

³³ J.H. de Soto, *Spór metodologiczny (Methodenstreit) szkoły austriackiej*, <http://mises.pl/pliki/upload/methodenstreit.pdf> (dostęp: 02.10.2013).

Rozważania L. Misesa, I.M. Kirznera oraz innych przedstawicieli szkoły austriackiej skupiają się na rzeczywistej działalności człowieka, aktywnym kształtowaniu wiedzy i poprawieniu aktualnej sytuacji na podstawie doświadczeń związanych z wydarzeniami z przeszłości. W przeciwieństwie do koncepcji klasycznych, z których wynika, że aby osiągnąć cel, należy pewne środki zamienić w drugie, ekonomiści szkoły austriackiej twierdzili, że wraz ze wzrostem konsumpcji dobra maleje użyteczność krańcowa³⁴. Zgodnie z prawem malejącej użyteczności Gossena, początkowy przyrost konsumpcji powoduje największy przyrost zadowolenia, popyt na dobra kapitałowe zaś jest odwrotnie proporcjonalny do popytu na dobra konsumpcyjne, zatem każda inwestycja wymaga oszczędzania, a więc ograniczania konsumpcji w czasie³⁵. Drugie prawo Gossena wyjaśnia zasady zachowania konsumenta podczas nabywania dóbr. Konsument tak rozdziela swoje dochody, aby każda jednostka pieniężna wydana na ostatnią jednostkę danego dobra przyniosła mu jednakowy poziom użyteczności (zadowolenia z jego posiadania).

W XIX w. J. Bentham, twórca i główny przedstawiciel utilitaryzmu, twierdził, że podstawową zasadą zachowań ludzi jest zasada użyteczności. Uznawał, że każdy człowiek dąży do tego, aby przy danym poziomie zasobów maksymalizować ich zużycie, dostarczając sobie lub „interesującej stronie” szczęścia³⁶.

Innym nurtem subiektywistycznym jest keynesizm, powstały w XX w. Jego przedstawiciele rozważali hipotezę dochodu absolutnego, która w kontekście konsumpcji określa to, że wydatki konsumpcyjne zależą od uzyskiwanego w danym momencie przez gospodarstwo domowe dochodu. Wydatki nie rosną proporcjonalnie do dochodu, ponieważ wraz z jego wzrostem maleje krańcowa skłonność do konsumpcji, co jest równoznaczne ze wzrostem poziomu oszczędności.

Zwolennikiem i propagatorem nurtu subiektywistycznego był M. Friedman, twórca teorii dochodu permanentnego³⁷, dotyczącej wydatków konsumpcyjnych, na które wpływa nie tylko poziom bieżących dochodów konsumenta, ale także jego przeciętne dochody w długim okresie³⁸. W kontrze do teorii Friedmana powstała koncepcja cyklu życia rozwinięta w XX w. przez F. Modiglianiego i A. Ando, zakładająca, że czas życia

³⁴ L. von Mises, *Human Action: A Treatise on Economics*, wyd. 4, The Foundation of Economic Education, New York 1996; L. von Mises, *Notes and Recollections*, Libertarian Press, South Holland, Illinois 1978; L. von Mises, *Theory and History*, Yale University Press, Yale 1957; I.M. Kirzner, *The Subjectivism of Austrian Economics*, w: *New Perspectives on Austrian Economics*, red. G. Meijer, Routledge, London–New York 1995, s. 11–22; *Classics in Austrian Economics: A Sampling in the History of a Tradition*, t. 1–3, red. I.M. Kirzner, William Pickering, London 1994.

³⁵ J.H. de Soto, op.cit.

³⁶ J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa*, PWN, Warszawa 1958.

³⁷ M. Friedman, R. Friedman, *Wolny wybór*, Wydawnictwo Aspekt, Sosnowiec 2006.

³⁸ M. Friedman, *A Theory of the Consumption Function*, Princeton University Press, Princeton 1957.

człowieka jest skończony i można podzielić go na fazy wpływające na zachowania nabywcze i wydatki konsumentów. O dochodach decydują pochodzące z poprzednich okresów bieżące wpływy, spośród których część została zgromadzona jako majątek³⁹.

K. Marks rozpatrywał konsumpcję jako fazę procesu cyrkulacji produktów w sekwencji: produkcja – podział – wymiana – konsumpcja. Wiele uwagi poświęcił zagadnieniom produkcji i konsumpcji. Wyjaśniał, że dopiero w fazie konsumpcji następuje rzeczywiste zawłaszczenie wytworzonego produktu, produkcja zaś „stwarza przedmioty odpowiadające potrzebom; podział rozdziela je według praw społecznych, wymiana dzieli ponownie to, co zostało już podzielone; [...] wreszcie w konsumpcji produkt opuszcza ten społeczny ruch, staje się bezpośrednio przedmiotem i służy poszczególnej potrzebie i zaspokaja ją przez to, że zostaje spożyty”⁴⁰.

Większość współczesnych badaczy kontynuuje rozwój nurtu subiektywistycznego, pogłębiając pojęcie konsumpcji w kontekście analizy decyzji i zachowań człowieka. Aktualnie zaniechano rozważania roli konsumpcji w systemie gospodarczym, które pojawiało się we wcześniejszych badaniach⁴¹. Zauważa się bowiem, że konsument nie zawsze zachowuje się racjonalnie i nie podejmuje działań w sposób przypadkowy. Co więcej, zachowania konsumentów wynikają z ich potrzeb (fizjologicznych i nabytych) oraz procesów (podejmowanych świadomie i nieświadomie) kształtujących emocje i rozumowanie uczestników życia gospodarczego.

Nowatorskie koncepcje wniósł do ekonomii subiektywnej V. Pareto. Zaproponował zastąpienie analizy użyteczności badaniem jej zewnętrznych przejawów w postaci tzw. analizy preferencji konsumentów (faktu, że konsument przedkłada jedno dobro nad inne). Na podstawie obserwacji zachowań konsumenta Pareto opracował system krzywych obojętności, tj. mapę obojętności, wyrażającą obraz preferencji konsumentów⁴².

Podobnie jak Pareto, angielski ekonomista A. Marshall rozpatrywał ekonomię, oczyszczając ją z nadmiaru subiektywizmu. Swoje wysiłki koncentrował na badaniu dobrobytu. Kwestionował dogmat przedstawicieli ekonomii marginalistyczno-psychologicznej o prymacie konsumpcji (i konsumenta), ponieważ o wartości i cenie dóbr decyduje głównie produkcja (jej rozmiary, nakłady kapitału rzeczowego, nakłady pracy itd.), a nie tylko czynniki bezpośrednio związane z konsumpcją (popyt, uży-

³⁹ M. Podogrodzka, *Zmiany demograficznych struktur ludności jako determinanty poziomu wydatków konsumpcyjnych*, „Zeszyty Naukowe” Uniwersytetu Rzeszowskiego, nr 19, *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, Rzeszów 2011, s. 310–324, <http://www.ur.edu.pl/pliki/Zeszyt19/25.pdf> (dostęp: 02.10.2013).

⁴⁰ K. Marks, *Zarys krytyki ekonomii politycznej*, Książka i Wiedza, Warszawa 1986, s. 43.

⁴¹ E. Kieźel, *Rynkowe zachowania konsumentów*, Akademia Ekonomiczna im. K. Adamieckiego, Katowice 1999, s. 19.

⁴² C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój...*, op.cit., s. 159–160.

teczność). Marshall jest twórcą pojęcia renty konsumenta, które oznacza, że w miarę zwiększania zasobu danych dóbr renta (korzyść) z nabycia kolejnej jednostki dobra będzie się obniżać do momentu, aż osiągnie zero⁴³.

Na początku XX w. z założeń ekonomii marginalistyczno-psychologicznej wyrósł nurt ekonomii dobrobytu. Niektóre idee źródłowe tego nurtu zostały zaczerpnięte od twórców ekonomii klasycznej: Smitha, Ricarda, Saya, Malthusa, Sismondiego, a także angielskich utylitarystów – Benthama i Milla. Punktem wyjścia do rozważań jest teoria nadwyżki (renty) konsumenta sformułowana przez Marshalla, z której wynika, że przyrosty zadowolenia konsumenta (a w skali makro – przyrosty dobrobytu społecznego) przy wysokich dochodach są mniejsze niż przy dochodach niskich. Oznacza to, że równomierny podział produktu społecznego byłby tożsamy ze wzrostem globalnego dobrobytu społecznego. Prace z tego zakresu opracował A.C. Pigou. W swoich rozważaniach wyjaśnił, że skoro użyteczności nie można mierzyć wprost, należy robić to pośrednio przez pomiar konsumpcji, czyli wycenę rozmiarów zużycia dóbr, które są bezpośrednimi przekaznikami użyteczności⁴⁴.

Istotne w historii ekonomii są teorie J.M. Keynesa, jego poglądy zaś uznaje się za „kopernikański przewrót” w ekonomii. Problem proporcji między konsumpcją a oszczędnościami należy do jednych z najważniejszych rozważań teoretycznych ekonomisty. Od relacji i wpływu czynników na strukturę rozdysponowania dochodów między konsumpcją i oszczędności, czyli skłonność do konsumpcji i oszczędzania, zależy ożywienie gospodarcze. W krótkim okresie sprzyjają mu wysokie wydatki konsumpcyjne i niskie oszczędności, natomiast w długim następuje jego zahamowanie ze względu na niedostatek inwestycji. Keynes dowiódł, że proporcje rozdysponowania dochodów zależą nie tylko od stopy procentowej i indywidualnych preferencji konsumenta, ale w znacznym stopniu od wielkości dochodów⁴⁵.

Po II wojnie światowej zagadnienie konsumpcji było tematem rozważań głównie w badaniach ekonomistów amerykańskich. Obok studiów teoretycznych rozwinęły się badania empiryczne. Do znacznych osiągnięć w obszarze badania konsumpcji doszedł G. Katona, który zajmował się analizą rozpoczynającego się wówczas w Stanach Zjednoczonych boomu konsumpcyjnego oraz pojawiającego się zjawiska masowej konsumpcji. Dostrzegł, że w rozwiniętych społeczeństwach, w których odnotowuje się znaczące nadwyżki dochodów określanymi jako tzw. fundusze swobodnej konsumpcji, rola klasycznych determinant (dochód, cena) jest mniej istotna, największe

⁴³ A. Marshall, *Zasady ekonomiki*, t. 1, Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa 1925.

⁴⁴ A.C. Pigou, *The Economics of Welfare*, wyd. 3, London 1929, cyt. za: C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój...*, op.cit., s. 168–170.

⁴⁵ J.M. Keynes, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

zaś znaczenie przypisuje się czynnikom psychologicznym. Dodatkowo Katona nawoływał do rozwoju psychologii ekonomicznej, a w swojej pracy *Spółczesność masowej konsumpcji* wyróżnił zachowania produkcyjne (producentów) i konsumpcyjne (konsumentów). Dodatkowo sformułował różne wskaźniki dotyczące nastrojów (postaw) konsumenckich, np. wskaźnik optymizmu (pesymizmu) konsumenckiego, który przekłada się na zachowania rynkowe konsumenta⁴⁶.

Zagadnieniu warunków życia ludności, a więc i konsumpcji, poświęcił swoje prace G. Myrdal, który poszukiwał przyczyn i możliwości wprowadzenia rozwiązań problemu zróżnicowanego poziomu i dynamiki rozwoju gospodarczego na świecie⁴⁷. Wieloaspektowe ujęcie rozważań warunków bytu było elementem studiów A.K. Sena. W teoretyczno-metodycznym kierunku badań nad dobrobytem społecznym ekonomista wyróżnił problemy wyboru publicznego oraz prowadził prace nad kształtem funkcji dobrobytu społecznego. W pracach empirycznych Sen przede wszystkim poświęcił uwagę zagadnieniom ubóstwa, potrzeb ludzi biednych oraz zwiększającego się znaczenia tego aspektu w skali świata. Autor stwierdził, że główną przyczyną ubóstwa, czyli niedostatecznej konsumpcji, nie jest problem niewystarczającej konsumpcji, lecz podział wytworzonych dóbr⁴⁸.

Współczesne badania nad konsumpcją są prowadzone m.in. przez G.S. Beckera, który koncentruje się na funkcjach i zachowaniach gospodarstw domowych w obszarze zarówno konsumpcji, jak i produkcji. Dowodzi on, że w praktyce działalność produkcyjna członków gospodarstw domowych absorbuje większe nakłady czasu niż aktywności związane z konsumpcją dóbr wytworzonych w ramach własnego gospodarstwa. Ekonomista określa gospodarstwa domowe jako jednostki produkcyjne specjalnego rodzaju, porównując je do szczególnych przypadków przedsiębiorstw⁴⁹.

Konieczność rozszerzenia pomiaru poszczególnych kategorii ekonomicznych o wartości niematerialne dostrzegł również m.in. J.E. Stiglitz. Ekonomista twierdził, że „ekonomii neoklasycznej zarzuca się nie tylko to, że nie rozważa się szerszych konsekwencji organizacji ekonomicznej czy natury społeczeństwa oraz jednostki, lecz także to, że w sposób ograniczony koncentruje się na podzbiorze ludzkich cech – egoizmie, racjonalnym zachowaniu”⁵⁰. Koncepcje Stiglitz’a w obszarze rozwoju

⁴⁶ G. Katona, *The Powerful Consumer. Psychological Studies of the American Economy*, McGraw-Hill Book Company Inc., New York–Toronto–London 1960, cyt. za: C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój...*, op.cit., s. 179–181.

⁴⁷ G. Myrdal, *Beyond the Welfare State. Economic Planning in the Welfare States*, 1960, cyt. za: C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój...*, op.cit., s. 184.

⁴⁸ A.K. Sen, *Collective Choice and Social Welfare*, Holden – Day Inc., Oliver & Boyd, San Francisco–Cambridge–London–Amsterdam–Edinburg–London 1970, s. 21–46, cyt. za: C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój...*, op.cit., s. 185–186.

⁴⁹ G.S. Becker, *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*, PWN, Warszawa 1990.

⁵⁰ J.E. Stiglitz, *Whither Socialism?*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts 1994, s. 273.

miaru gospodarki narodowej nie upowszechniły się jeszcze w badaniach światowych, ale przyczyniły się do zmiany postrzegania zakresu elementów składowych gospodarki. Badacz ten postulował, aby w kalkulacji PKB poza działalnością rynkową uwzględnić także inne aspekty, tj. nierynkową produkcję domową wytworzoną przez członków gospodarstwa domowego na własne potrzeby oraz stan środowiska naturalnego. Prace Stiglitz'a wpływają istotnie na kierunek rozwoju metodologii wyznaczania produktu krajowego brutto, tym samym przyczyniają się do zmiany sposobu pomiaru gospodarki narodowej.

1.1.2. Dualizm produkcyjno-konsumpcyjny gospodarstwa domowego

Gospodarstwo domowe jest uważane za aktywnego uczestnika rynku, który jest zaangażowany w działalność produkcyjną i konsumpcyjną prowadzoną w życiu gospodarczym, co jest zgodne z teorią G.S. Beckera⁵¹. W sformułowanej teorii konsumpcji noblista stwierdził, że użyteczność, do której maksymalizacji dąży konsument, jest w pewnym sensie przez niego wytwarzana. Określił to terminem „produkcja konsumpcji”, oznaczającym, że gospodarstwa domowe są zarówno konsumentami, jak i producentami, mimo że w trakcie tego procesu nie zachodzą żadne transakcje monetarne⁵².

Obiad, który spożywa rodzina w domu lub w restauracji, musiał być wcześniej wytworzony, zatem podlegał procesowi produkcji. Zabrudzona odzież może być oczyszczona i wyprasowana w gospodarstwie domowym lub usługę tę można zlecić firmie wyspecjalizowanej w tym zakresie. Oba przykłady wskazują, że w przypadku usług rynkowych mają one swoje odzwierciedlenie w PKB, czynności produkcyjne wykonane w ramach własnego gospodarstwa domowego nie wpływają zaś na wskaźniki makroekonomiczne. Oznacza to, że prace domowe, mimo że nie są oficjalnie odnotowane w rachunkach narodowych, mają istotne znaczenie dla jakości i poziomu życia ludności oraz dobrobytu społeczeństwa⁵³.

Teoria Beckera wskazuje również na fakt, że gospodarstwa domowe maksymalizują użyteczność przy uwzględnieniu ograniczenia budżetowego, ograniczenia rozdysponowania czasu między inwestowanie w siebie, działalność zawodową na rynku

⁵¹ G.S. Becker, *A Theory of the Allocation of Time*, „The Economic Journal” 1990, vol. 75, no. 299; G.S. Becker, *The Allocation of Time and Goods Over Time*, w: *The Economic Approach to Human Behaviour*, 1990, cyt. za: S.R. Domański, *Gary Stanley Becker. Laureat Nagrody Nobla 1992*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 1995, s. 9–10.

⁵² S.R. Domański, op.cit., s. 9–10.

⁵³ A. Poissonnier, D. Roy, *Household Satellite Account for France in 2010. Methodological issues on the assessment of domestic production*, Institut National de la Statistique et des Études Économiques, France 2013, s. 3.

pracy i produkcję w gospodarstwie domowym, przy istniejących zależnościach produkcyjnych, tj. porównaniu wartości finalnego dobra konsumpcyjnego z nakładami dóbr nabywanych na rynku z nakładem czasu niezbędnym do ich wytworzenia. Ponadto, autor podkreślał fakt, że alokację czasu należy rozpatrywać w całym okresie trwania życia w kontekście rodziny, przy uwzględnieniu wzajemnego oddziaływania decyzji podejmowanych przez poszczególnych jej członków. Dobra produkowane w gospodarstwie są określane jako finalne dobra konsumpcyjne, stanowiące źródło użyteczności i powstające przez wykorzystanie trzech podstawowych czynników: nakładu dóbr rynkowych, kapitału ludzkiego (w postaci umiejętności poszczególnych członków gospodarstwa domowego) oraz czasu, którym dysponują członkowie gospodarstwa domowego⁵⁴.

Członkowie gospodarstwa pełnią jednocześnie trzy role: wytwórcy, nabywcy i konsumenta. Efektem tych ról jest działalność wytwórczo-usługowa, zarobkowanie, zaopatrzenie oraz konsumowanie. Zgodnie z funkcją celu, wyróżnia się pięć rodzajów działalności gospodarstwa domowego i odpowiadające im fazy. Pierwszym rodzajem działalności jest pozyskiwanie środków finansowych (dochodów) poza gospodarstwem domowym przez pracę najemną i/lub transfery socjalne (emerytury, renty, stypendia, pomoc społeczna, zasiłki itd.) lub prowadzenie działalności gospodarczej na własny rachunek albo z niezarobkowych źródeł dochodów (np. darowizny, spadki). Drugi rodzaj stanowi nabywanie dóbr konsumpcyjnych oraz narzędzi pracy (zwłaszcza sprzętu gospodarstwa domowego) na rynku. Trzecim jest wytwarzanie dóbr konsumpcyjnych (przedmioty materialne i usługi) w gospodarstwie domowym na własne potrzeby (tj. produkcja naturalna – samozaopatrzenie) lub przystosowanie nabytych dóbr do bezpośredniej konsumpcji (przygotowywanie posiłków, sprzątanie, pranie). Kolejnymi rodzajami działalności gospodarczej jest zaspokajanie potrzeb, czyli konsumowanie dóbr, oraz czynności pokonsumpcyjne, związane z pozbywaniem się bezpośrednich i pośrednich skutków konsumowania⁵⁵. Nie we wszystkich gospodarstwach domowych występują wszystkie rodzaje prowadzonej działalności. Są one typowe dla tych gospodarstw, których skład jest kilkuosobowy. Oznacza to, że np. osoby niepełnosprawne lub starsze mogą uczestniczyć tylko w jednej fazie (konsumpcji) lub że pozostałe czynności są realizowane przez osoby spoza tego gospodarstwa domowego.

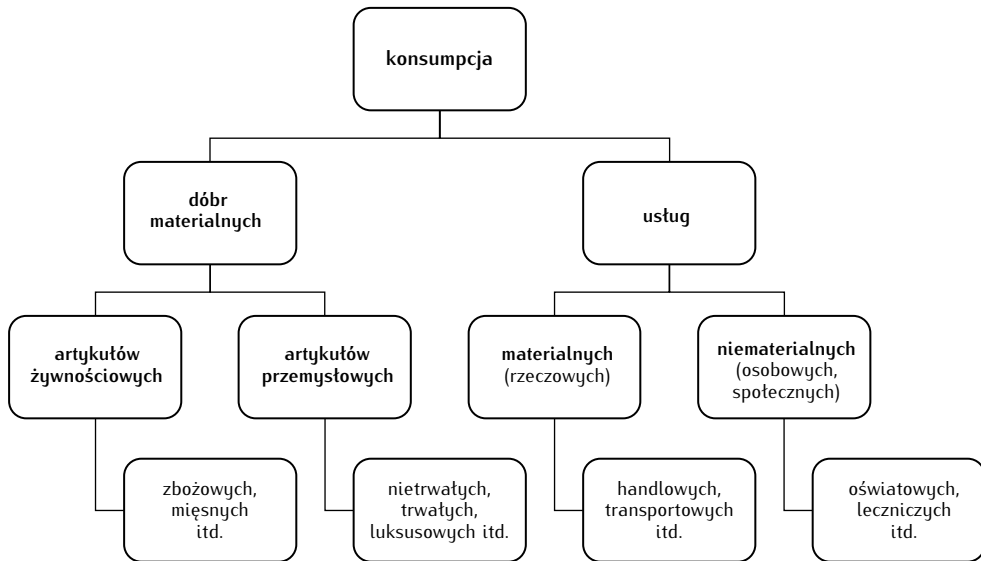
W przedmiotowym ujęciu konsumpcji uwzględnia się podział na konsumpcję dóbr materialnych i konsumpcję usług (schemat 1.1). W dalszej kolejności prze-

⁵⁴ G.S. Becker, op.cit., s. 162–208 (rozdz. *Teoria alokacji czynnika czasu*), s. 209–230 (rozdz. *Międzyokresowa alokacja czynnika czasu*), s. 231–264 (rozdz. *O nowej teorii zachowań konsumenta*).

⁵⁵ C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój...*, op.cit., s. 53–54.

prowadza się dezagregację, której efektem są poszczególne elementy konsumowane w gospodarstwie domowym.

Schemat 1.1. Klasyfikacja konsumpcji według kryterium przedmiotu

Źródło: opracowanie na podstawie: C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 23.

Analizę zachowań konsumpcyjnych można również rozważać, wybierając podejście podmiotowe, w którym rozróżnia się konsumpcję indywidualną i zbiorową. Pierwsza jest także określana jako konsumpcja osobista. Polega na realizacji indywidualnych potrzeb dotyczących spożycia przez daną osobę. Druga odnosi się do konsumpcji zbiorowej, którą stanowi konsumpcja gospodarstwa domowego, konsumpcja grupowa lub konsumpcja ogólnospołeczna. Przez konsumpcję gospodarstwa domowego (lub rodziny) rozumie się takie działanie, którego przedmiot jest użytkowany przez co najmniej dwóch członków tego gospodarstwa, np. telewizor, samochód, mieszkanie. O konsumpcji grupowej mówi się wówczas, gdy z określonego dobra korzysta pewna grupa społeczna, np. emerytów, rencistów, studentów, członków organizacji. Przykładami takich usług są: usługi opiekuńcze oferowane w ramach opieki przedszkolnej, usługi pocztowe, usługi związane z kulturą, np. korzystanie z kina, muzeum, teatru. Konsumpcję ogólnospołeczną determinuje użytkowanie dóbr i usług przez całe społeczeństwo, np. usług wojska, służby zdrowia, policji, sądownictwa⁵⁶. W przypadku

⁵⁶ Ibidem, s. 24–25.

praw własności wyróżnia się konsumpcję prywatną i publiczną. Jeśli kryterium klasyfikacyjnym jest źródło pochodzenia dóbr konsumpcyjnych, wówczas wyróżnia się konsumpcję rynkową (towarową), naturalną i społeczną.

Spółecznymi determinantami konsumpcji gospodarstwa domowego są określone cechy i parametry gospodarstwa oraz jego relacje z otoczeniem. Wśród nich są: skład gospodarstwa domowego (liczba osób, ich płeć i wiek), aktywność i pozycja zawodowa poszczególnych członków, struktura wykształcenia, więzi gospodarstwa domowego z otoczeniem. Istotny wpływ na rozmiary konsumpcji dóbr i usług w gospodarstwie mają jego wielkość oraz struktura wieku i płci. Im większe jest gospodarstwo, tym bardziej degresywny jest poziom konsumpcji, z wyjątkiem spożycia żywności i użytkowania odzieży (tu odnotowuje się proporcjonalny wzrost nakładów)⁵⁷.

Do porównań konsumpcji między gospodarstwami domowymi o różnej wielkości i zróżnicowanej strukturze wprowadzono skale ekwiwalentności, określane również jako jednostki konsumpcyjne. Skale te pozwalają skwantyfikować różne zjawiska, np. umożliwiają relatywną ocenę wpływu kosztów utrzymania na demograficzny skład gospodarstwa domowego⁵⁸. Wykorzystuje się je do wyznaczenia zapotrzebowania poszczególnych członków na produkty konsumpcyjne, zgodnie z ich wiekiem, płcią i uciążliwością pracy, ale też znajdują swoje zastosowanie w badaniach ubóstwa ludności.

Najpowszechniej stosowanymi skalami normatywnymi są tzw. skale OECD. Zostały opracowane na potrzeby badań rozkładu dochodów i poziomu zamożności na przełomie lat 40. i 50. XX w.⁵⁹ Sposób obliczania wartości skali OECD jest stosunkowo prosty. Oryginalna skala ekwiwalentności OECD przypisuje wagę 1 pierwszej osobie dorosłej, 0,7 – kolejnym osobom dorosłym⁶⁰, 0,5 zaś – dzieciom do 14 lat. Na tej podstawie ocenia się rzeczywisty dochód rozporządzalny i określa poziom zamożności lub stwierdza ubóstwo⁶¹. Skalę OECD typu 0,7/0,5 wyznacza się na podstawie wzoru⁶²:

$$S_{0,7/0,5} = 1 + 0,7(d - 1) + 0,5c,$$

gdzie:

d – liczba osób dorosłych w gospodarstwie domowym,

c – liczba dzieci w gospodarstwie domowym.

⁵⁷ Ibidem, s. 77.

⁵⁸ A. Szulc, *Dochód i konsumpcja*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2014, s. 170.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Zwykle przyjmuje się, że są to osoby, które ukończyły 15 lat. Ibidem, s. 140.

⁶¹ C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój...*, op.cit., s. 78–79.

⁶² Z. Rusnak, M. Kośny, *Empiryczne skale ekwiwalentności w pomiarze dobrobytu ekonomicznego rodzin w Polsce*, w: *Statystyka ekonomiczna*, red. W. Ostasiewicz, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2005, s. 112.

W zmodyfikowanej formule współczynniki wynoszą odpowiednio 0,5 i 0,3, dzięki czemu jest ona bardziej odpowiednia dla krajów wysoko rozwiniętych i zakłada silniejszą ekonomię skali niż formuła 0,7/0,5. Uzasadnieniem jej zastosowania jest np. malejący udział żywności w konsumpcji, czyli dóbr o bardzo niskiej ekonomii skali. Wybór odpowiedniej skali ekwiwalentności jest zatem istotną determinantą wartości otrzymywanych indeksów, takich jak np. indeks ubóstwa czy indeks nierówności społecznej, ale także oceny ich zmian⁶³. Należy również zauważyć, że wraz z wiekiem i starzeniem się członków gospodarstwa domowego zmieniają się jego potrzeby, a tym samym ulega zmianie poziom działalności konsumpcyjnych i produkcyjnych w tym gospodarstwie.

W gospodarstwie domowym oprócz działalności konsumpcyjnej wyróżnia się czynności produkcyjne poszczególnych jego członków. Rola gospodarstwa domowego jako jednostki produkcyjnej w koncepcji rachunków narodowych różni się znacznie od roli, jaką odgrywa w metodologii satelitarne rachunku produkcji domowej. W ujęciu SNA dobra i usługi są równocześnie produkowane przez członków gospodarstwa domowego i konsumowane w tym gospodarstwie. Oznacza to, że otrzymane produkty nie są sprzedawane na rynku, przez co członkowie gospodarstwa nie czerpią z tego materialnej korzyści w postaci otrzymywanej zapłaty. Czynności domowe związane z produkcją na własne potrzeby nie są zatem uwzględnione w koncepcji SNA. Granice produkcyjności określone w satelitarnym rachunku produkcji domowej częściowo różnią się od zasad sformułowanych w rachunkach narodowych. Rachunki produkcji domowej określają wielkość nierynkowej produkcji, czyli rozmiar dóbr i usług niemających rynkowych substytutów, wytworzonych na potrzeby konsumpcji finalnej członków gospodarstwa domowego. Celem satelitarne rachunku produkcji domowej jest skorygowanie zaniżonych wartości produkcji domowej w rachunkach narodowych i zredefiniowanie pojęcia produkcji domowej w celu rozszerzenia definicji. Zredefiniowana produkcja gospodarstw domowych obejmuje wszystkie czynności produkcyjne wykonane w gospodarstwie, zarówno te, które są obliczone w SNA, jak i wyłączone z dotychczasowych analiz prowadzonych w ramach statystyki publicznej⁶⁴.

Gospodarstwa domowe odgrywają na rynku podwójną rolę – z jednej strony konsumentów, kupując dobra i usługi rynkowe oraz spożywając je, z drugiej strony rolę wytwórczą (produkcyjną), tworząc wartość dodaną, generującą dobrobyt społeczeństwa. Gospodarstwa domowe jako producenci pełnią więc w gospodarce równie ważną funkcję. Mimo że jedynie niewielka część ich produkcji trafia na rynek,

⁶³ A. Szulc, op.cit., s. 171–172.

⁶⁴ J. Varjonen, Y. Rüger, *Value of Household Production in Finland and Germany. Analysis and Recalculation of the Household Satellite Account System in both countries*, „Working Papers”, no. 112, National Consumer Research Centre, Helsinki 2008, s. 3.

to znaczna liczba wytworzonych produktów (głównie usług) jest produkowana i konsumowana w danym gospodarstwie domowym. Pominięcie tej produkcji w rachunkach narodowych jest problematyczne, ponieważ może to zakłócić rozpoznanie rzeczywistego tempa wzrostu aktywności gospodarczej oraz ocenę i porównanie wielkości produkcji i zdolności produkcyjnych gospodarstw domowych w poszczególnych krajach⁶⁵. Określona w rachunkach narodowych produkcja sektora gospodarstw domowych jest jedynie fragmentem całkowitej produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych, ponieważ nie uwzględnia nierynkowych aspektów prowadzonej działalności. Oznacza to, że w rachunkach narodowych wyznaczone jest tylko spożycie naturalne rolników, czyli wielkość produkowanych na własny użytek przez gospodarstwa domowe rolników dóbr mających swoje rynkowe znaczenie⁶⁶. W rynkowym ujęciu działalności gospodarstw domowych w oficjalnych badaniach statystyki publicznej i rachunkowości narodowej ogranicza się sektor gospodarstw domowych do funkcji konsumpcyjnej i funkcji usługowej, pomijając istotną aktywność w obszarze procesu produkcji.

1.2. Kategoria gospodarstwa domowego w badaniach społecznych

Gospodarstwa domowe są najmniejszymi i najliczniej występującymi jednostkami społeczno-gospodarczymi skupiającymi całą ludność kraju i pełniącymi jednocześnie funkcję decyzyjną. Sektor gospodarstw domowych dysponuje znaczną częścią dochodu narodowego przeznaczonego na spożycie indywidualne i konsumpcję oraz użytkuje większość dóbr i usług rynkowych. Ponadto, gospodarstwa domowe wydatkują znaczną ilość pracy na własne potrzeby⁶⁷.

Gospodarstwo domowe nie jest tożsame z pojęciem rodziny, ponieważ istnieją fundamentalne różnice przemawiające przeciw ujednocnieniu i integrowaniu obu pojęć. Rozbieżności w jednolitym definiowaniu gospodarstwa domowego wynikają z dwubiegunowości pojęcia. Znaczenie gospodarstwa domowego sprowadza się bowiem do dwóch wymiarów – socjologicznego i ekonomicznego. W pierwszym aspekcie jest kojarzone z pojęciem rodziny. Drugi wymiar uszczegółowia i pogłębia znaczenie funkcjonalności gospodarstwa domowego. Czynności te odnoszą się do

⁶⁵ E. Uriel, J. Ferri, M.L. Moltó, *Estimation of an extended SAM with household production for Spain 1995*, Instituto Valenciano de Investigaciones Económicas S.A., Valencia 2005, s. 3.

⁶⁶ J. Varjonen, Y. Rüger, op.cit., s. 5.

⁶⁷ B. Mikuta, *Studia nad wartością pracy domowej w mieście i na wsi ze szczególnym uwzględnieniem realizacji funkcji żywieniowej*, SGGW, Warszawa 2000, niepublikowana praca doktorska, s. 8.

realizacji zadań produkcyjno-usługowych związanych z przetwarzaniem, przygotowaniem, obróbką i obsługą konsumpcji domowej, a także obejmują spożycie. Gospodarstwo domowe jest zatem ekonomicznym podłożem, dzięki któremu jest możliwe zaspokojenie potrzeb konsumpcyjnych jednostki i grupy osób⁶⁸. Gospodarstwo domowe jest również definiowane jako „całość materialnych środków i działań niezbędnych do bytowania i funkcjonowania rodziny, a służące możliwie najlepszemu zaspokojeniu potrzeb rodziny i poszczególnych jej członków”⁶⁹.

Gospodarstwo domowe można również traktować jako swoisty system społeczno-ekonomiczny. Jego nadrzędnym celem jest prowadzenie działalności gospodarczej opierającej się na środkach materialnych i wykorzystanej sile roboczej członków gospodarstwa. Wszelkie działania poszczególnych członków gospodarstwa domowego związane z dokonywaniem wyborów w procesie zaspokajania potrzeb tworzą ściśle określony system zachowań. W obrębie tego układu wyróżnia się trzy zasadnicze elementy: podmiotowy, przedmiotowy i element działalności funkcjonalnej. Element podmiotowy dotyczy osoby lub grupy osób (rodziny) oraz charakterystycznych cech demograficznych czy społecznych (w tym zawodowych), określających charakter gospodarstwa jako całości. Do elementu przedmiotowego zalicza się materialną, czyli pieniężno-rzeczową, część gospodarstwa domowego wraz z domową infrastrukturą konsumpcyjną – mieszkaniem oraz jego wyposażeniem w dobra nietrwałe i dobra trwałego użytkowania, działkę rekreacyjną czy przydomowy ogródek. Funkcjonowanie gospodarstwa domowego jest skoncentrowane na zaspokajaniu potrzeb zbiorowych i indywidualnych jego członków zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz. Element działalności funkcjonalnej stanowią czynności podejmowane przez członków gospodarstwa domowego. W zależności od grupy są to: zachowania związane ze zdobywaniem środków pieniężnych (praca zarobkowa czy praca własna, czyli nieodpłatne wykonywanie zadań dotyczących np. przygotowywania i obróbki żywności), działalność usługowa na rzecz pozostałych członków gospodarstwa oraz inne zachowania skierowane na zdobywanie środków służących zaspokajaniu potrzeb konsumpcyjnych. Do działalności funkcjonalnej zalicza się także aktywności wykonywane poza mieszkaniem, tj. czynności zorientowane na zaspokajanie potrzeb konsumpcyjnych (zakupy, samozaopatrzenie)⁷⁰.

⁶⁸ E. Wiszniewski, *Gospodarstwo domowe. Problemy ekonomiki i funkcjonowania*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 1993, seria „Monografie i Opracowania”, s. 12.

⁶⁹ J. Piotrowski, *Współczesne gospodarstwo domowe i jego funkcje*, w: *Ekonomiczno-społeczna rola gospodarstwa domowego*, Materiały z I Krajowej Konferencji, Warszawa 1970, s. 76.

⁷⁰ Z. Kędzior, *Zachowania gospodarstw domowych i przedsiębiorstw (prawidłowości, determinanty)*, Wydawnictwo AE im. K. Adamiciego w Katowicach, Katowice 1997, s. 14–15; Z. Kędzior, *Gospodarstwo domowe – podmiot gospodarujący*, IRWiK, Warszawa 1992, s. 2.

Rodzina jest kategorią czysto socjologiczną, obejmującą osoby połączone związkiem małżeńskim i rodzicielskim (pokrewieństwo lub adopcja). Jej funkcje koncentrują się w celu utrzymywania ciągłości biologicznej i kulturalnej społeczeństwa. Z kolei istota gospodarstwa domowego rodziny sprowadza się do realizacji funkcji gospodarczych jej członków⁷¹. Główną przyczyną synergii i identyfikacji obu terminów (gospodarstwa rodzinnego oraz gospodarstwa domowego) jest ilościowa przewaga gospodarstw rodzinnych w ogólnej liczbie gospodarstw domowych w Polsce.

W badaniach demograficznych skład rodziny gospodarstwa domowego określa się ze względu na liczbę i stosunek pokrewieństwa osób go tworzących. Wyróżnia się gospodarstwa rodzinne i nierodzinne. Pierwsze mogą to być gospodarstwa jedno-, dwu-, trzyrodzinne itd. Do gospodarstw nierodzinnych są zaliczane gospodarstwa jednoosobowe i wieloosobowe⁷². Zgodnie z definicją przyjętą na potrzeby Narodowego Spisu Powszechnego 2011, rodzina biologiczna (nuklearna) jest określana jako „małżeństwo z dziećmi lub bez, wspólnie żyjący partnerzy (osoby płci przeciwnej) z dziećmi lub bez, samotna matka z dziećmi, samotny ojciec z dziećmi. W przypadku rodzin z dziećmi wyróżnia się rodzinę pełną, która jest rodziną z obojgiem rodziców (naturalnych lub innych), oraz rodzinę niepełną, którą jest rodzina z jednym tylko rodzicem”. Gospodarstwo domowe to zespół osób spokrewnionych lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się. Jeśli przynajmniej jedna z osób mieszkających razem utrzymuje się oddzielnie, wówczas stanowi jednoosobowe gospodarstwo domowe⁷³.

Termin „gospodarstwo domowe” funkcjonuje w badaniach społecznych w Polsce od dawna. Pierwsze prace z tego zakresu były ściśle związane z rolnictwem i stanowiły fragmenty opracowań o tematyce rolnej. Najstarsze zapisy, pochodzące z XVI w., zawierają informacje o gospodarstwie domowym określanym jako „gospodarstwo kobiece”, co znajduje uzasadnienie w fakcie, że większość prac domowych wykonywały kobiety. Podobnie w XVIII w. traktowano łącznie problematykę gospodarstwa rolnego i ekonomii na wsi. Zmiany w ujęciu gospodarstwa domowego zaczęły następować na przełomie XIX i XX w. za sprawą pojawienia się w Polsce i na świecie różnych form aktywizacji i organizacji kobiet. Ich działalność była ukierunkowana głównie na umacnianie ruchów niepodległościowych, poruszanym zagadnieniem były zaś zmiany społeczne dotyczące kobiet zachodzące zarówno na wsi, jak i w mieście oraz

⁷¹ A. Hodoly, *Gospodarstwo domowe i jego rola społeczno-ekonomiczna*, Książka i Wiedza, Warszawa 1971, s. 8.

⁷² J. Józwiak, *Rodziny i gospodarstwa domowe, raport 2*, w: *Krajowy System Monitorowania Równego Traktowania Kobiet i Mężczyzn. Raporty eksperckie*, t. 1, red. B. Baran, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 63.

⁷³ *Ibidem*, s. 59.

doskonalenie organizacji prac wykonywanych w gospodarstwie domowym, a także problemy wychowania dzieci i młodzieży.

Przełomowym okresem była I wojna światowa, ale najważniejsze przemiany nastąpiły dopiero po II wojnie światowej (głównie w latach wielkiej koniunktury gospodarczej w strefie cywilizacji europejsko-atlantyckiej w latach 1946–1970)⁷⁴. W tym czasie powstały nowoczesne narzędzia i urządzenia ułatwiające wykonywanie codziennych prac w gospodarstwie domowym. Ponadto, wydano też wiele prac o tematyce z zakresu organizacji i racjonalizacji gospodarstwa domowego. Równocześnie trwały różnorodne badania naukowe, w tym badania społeczne, nad tworzeniem konstrukcji teoretycznych i metodologii, pojawiły się również pierwsze próby konceptualizacji ujęć istoty gospodarstwa domowego. Początkowe definicje gospodarstwa domowego nawiązywały do społeczno-kulturowych oraz ekonomicznych uwarunkowań z przeszłości, gdy prowadzenie gospodarstwa domowego było obowiązkiem kobiet. Do ich głównych zadań należało: przygotowywanie posiłków, utrzymanie porządku w mieszkaniu, zachowanie w czystości odzieży członków gospodarstwa, opieka nad dziećmi i osobami starszymi, prowadzenie rachunków itp. Powstałe wówczas definicje gospodarstwa domowego stanowiły więc jedynie ujęcie techniczne, przedmiotowe i typowo funkcjonalne, ponieważ traktowano gospodarstwo domowe jako zespół czynności wykonywanych wewnątrz domu, na własne potrzeby w celu zaspokojenia potrzeb i interesów członków rodziny⁷⁵.

Wśród badań społecznych wyróżnia się badania, w których jednostką podstawową jest osoba wyodrębniana z operatu losowania, czyli z gospodarstw domowych. Do takich badań należy m.in. badanie budżetu czasu ludności oraz badanie aktywności ekonomicznej ludności (BAEL). Dostrzeżono, że istnieją silne determinanty związane ze składem gospodarstwa domowego dotyczące badanych kategorii. Drugą grupą badań społecznych są badania określające sytuację ekonomiczną i społeczną poszczególnych typów gospodarstw domowych.

Badania budżetów gospodarstw domowych były prowadzone w Polsce już w okresie międzywojennym. W latach 1950–1955 przerwano ich realizację, co wynikało ze względów politycznych. Od 1956 r. stopniowo wznawiano prace nad badaniami wydatków i dochodów gospodarstw domowych oraz doskonalono metodykę i rozszerzano zakres prowadzonych badań⁷⁶.

Zgodnie z definicją opracowaną w metodologii badania budżetów gospodarstw domowych GUS, przyjęto, że „gospodarstwo domowe jest to zespół osób spokrewnionych

⁷⁴ B. Mikuta, *Studia nad wartością...*, op.cit., s. 9.

⁷⁵ Ibidem, s. 10.

⁷⁶ J. Kordos, *Podstawowe badania społeczne statystyki publicznej w Polsce*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2014, s. 40.

ze sobą lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się (gospodarstwa wieloosobowe) lub osoba utrzymująca się samodzielnie, bez względu na to, czy mieszka sama, czy też z innymi osobami (gospodarstwo domowe jednoosobowe)⁷⁷. Co ważne, członkowie rodziny mieszkający wspólnie, ale utrzymujący się oddzielnie, zgodnie z definicją, tworzą odrębne gospodarstwa domowe. Wielkość gospodarstwa domowego jest określana liczbą osób wchodzących w jego skład. Definicja ta ma charakter operacyjny i identyfikujący jednostki badania jako gospodarstwa domowe na potrzeby prowadzonych badań i obserwacji z zakresu statystyki społecznej.

Na podstawie źródeł utrzymania w badaniu budżetów gospodarstw domowych od 2005 r. wyróżnia się sześć grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych: pracowników, rolników, pracujących na własny rachunek, emerytów, rencistów oraz gospodarstwa utrzymujące się z niezarobkowych źródeł⁷⁸. Ze względu na typ biologiczny gospodarstwa domowego, określany na podstawie stopnia pokrewieństwa członków gospodarstwa do osoby odniesienia, wyróżnia się następujące gospodarstwa domowe: parę bez dzieci, parę z jednym dzieckiem na utrzymaniu, parę z dwojgiem dzieci na utrzymaniu, parę z trojgiem dzieci na utrzymaniu, parę z czworgiem i większą liczbą dzieci na utrzymaniu, matkę z dziećmi na utrzymaniu, ojca z dziećmi na utrzymaniu, parę z dziećmi na utrzymaniu i innymi osobami, matkę lub ojca z dziećmi na utrzymaniu i innymi osobami, inne osoby z dziećmi na utrzymaniu, gospodarstwa jednoosobowe i pozostałe gospodarstwa domowe.

Badanie budżetu czasu ludności pokazuje rozkład czasu członków gospodarstwa domowego przeznaczanego na wykonywanie poszczególnych czynności w 10 kategoriach: potrzeb fizjologicznych, pracy zawodowej, nauki, zajęć i prac domowych, dobrowolnej pracy w organizacjach i poza nimi, życia towarzyskiego i rozrywki, uczestnictwa w sporcie i rekreacji, zamiłowań osobistych, korzystania ze środków masowego przekazu, dojazdów i dojścia oraz innych niewymienionych czynności. Zgodnie z zaleceniami Eurostatu, badanie to powinno być prowadzone co 5–10 lat. Jest ono istotnym źródłem informacji o pracy zawodowej, udziale prac domowych, sposobach spędzania wolnego czasu czy ilości czasu poświęcanego na opiekę nad dziećmi i osobami starszymi. Analizy poszczególnych kategorii umożliwiają określenie niektórych aspektów z zakresu poziomu i jakości życia ludności. Rozkład czasu ludności zależy głównie od składu społeczno-demograficznego gospodarstw domowych. Zharmonizowane z wytycznymi Eurostatu ogólnopolskie badanie budżetu czasu jest opracowaniem pozwalającym na zastosowanie porównań między krajami UE w zakresie poziomu życia członków gospodarstw domowych.

⁷⁷ GUS, *Metodologia badań budżetów gospodarstw domowych*, „Zeszyty Metodyczne i Klasyfikacje”, ZWS GUS, Warszawa 2011, s. 30.

⁷⁸ Ibidem, s. 41–42.

Europejskie badanie dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC), którego nadrzędnym celem jest opracowanie dotyczących różnych aspektów życia (poziomu życia, w tym dochodów, ubóstwa, wykluczenia społecznego) wskaźników służących do dokonywania porównań między krajami członkowskimi UE, jest cennym źródłem danych o sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych. Badanie to jest również głównym źródłem informacji do monitorowania realizacji celów strategii Europa 2020⁷⁹.

Wyniki reprezentacyjnego BAEL to dane z zakresu gospodarczej działalności ludności, ułatwiające analizę zmian zachodzących na rynku pracy. Sytuacja ekonomiczna gospodarstw domowych została opisana w rozdziale 5, w którym przedstawiono ich strukturę według aktywności ekonomicznej ich członków oraz według liczby osób pracujących i bezrobotnych. Zgodne z zaleceniami Eurostatu, BAEL jest prowadzone w Polsce kwartalnie od 1992 r. Podstawę prawną badania stanowi coroczne rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej. Badaniem są objęci członkowie gospodarstw domowych w wieku 15 lat i starsi w wylosowanych mieszkaniach, w gospodarstwach zbiorowych (np. hotelach, domach studenckich, internatach, koszarach wojskowych, domach opieki społecznej, więzieniach). Badania są oparte na metodzie reprezentacyjnej, a ich wyniki uogólniane na populację generalną. Gospodarstwo domowe w BAEL definiuje się jako zespół osób spokrewnionych lub spowinowaconych, a także niespokrewnionych mieszkających razem i utrzymujących się wspólnie. Jeśli któraś z osób mieszkających razem utrzymuje się oddzielnie, tworzy ona odrębne, jednoosobowe gospodarstwo domowe⁸⁰.

1.3. Mierniki ekonomiczne gospodarstwa domowego w kontekście rachunków narodowych

W badaniach społecznych i ekonomicznych gospodarstwo domowe jest określone przez zróżnicowane mierniki i wskaźniki oraz ich agregaty. Miernik wyraża konkretną wartość liczbową, gdy zaś wartość ta stanowi podstawę do interpretacji stanów, np. ekonomicznych lub społecznych, stosuje się określenie „wskaźnik”⁸¹.

⁷⁹ GUS, *Europejskie badanie dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC) w 2011 r. Notatka informacyjna. Wyniki badań GUS*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/wz_badanie_dochodow_i_warunkow_zycia_EU-SILC_2011r.pdf (dostęp: 20.07.2013).

⁸⁰ GUS, *Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 2008–2011*, ZWS GUS, Warszawa 2013, s. 7–8, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/pw_aktywnosc_ekonomiczna_ludnosci_2008-2011.pdf (dostęp: 20.07.2013).

⁸¹ T. Słaby, *Poziom i jakość życia*, w: *Statystyka...*, op.cit., s. 108.

System rachunków narodowych jest zbudowany na podstawie podziału całej gospodarki na sektory, do których zalicza się odpowiednie jednostki. Do opisu procesów produkcji oraz jej rozdysponowania przyjmuje się tzw. lokalną jednostkę rodzaju działalności (najczęściej zakład), do opisu dochodów, wydatków i przepływów finansowych oraz bilansów – jednostkę instytucjonalną (np. przedsiębiorstwo, gospodarstwo domowe, instytucję finansową). Jednostka instytucjonalna dysponuje atrybutem w formie uprawnienia do własności aktywów i wyrobów, zaciągania zobowiązań oraz swobodnej dystrybucji tych dóbr, dokonywania transakcji, angażowania się w działalność gospodarczą itd. (zakład nie ma takich uprawnień)⁸².

Bazowym miernikiem rynkowej produkcji wytworzonej w gospodarce, w tym przez sektor gospodarstw domowych, jest produkcja globalna, wartość dodana oraz produkt krajowy brutto (PKB). Produkt krajowy brutto ukazuje końcowy rezultat działalności wszystkich podmiotów gospodarki narodowej. Jego roczną wartość wyznacza się przez oszacowanie trzech kategorii makroekonomicznych, tj. rozmiarów działalności produkcyjnej, końcowego rezultatu działalności produkcyjnej oraz sumy rozchodów na rachunku tworzenia dochodów gospodarki ogółem⁸³.

Wskaźnikiem pochodnym od PKB jest produkt krajowy brutto w cenach rynkowych. Stanowi on efekt działalności produkcyjnej jednostek wytwórczych będących rezydentami. Może być zdefiniowany na trzy sposoby, tj. według: podejścia produkcyjnego, podejścia dochodowego lub sposobu rozdysponowania. W pierwszym przypadku PKB stanowi sumę wartości dodanej brutto poszczególnych sektorów instytucjonalnych lub poszczególnych gałęzi powiększoną o podatki od produktów i pomniejszoną o dotacje do produktów (nieprzydzielonych do sektorów czy gałęzi). Jest pozycją bilansującą rachunek produkcji gospodarki ogółem. W drugim podejściu (dochodowym) PKB stanowi sumę rozchodów na rachunku tworzenia dochodów gospodarki ogółem, czyli kosztów związanych z zatrudnieniem, podatków od produkcji i importu pomniejszonych o dotacje oraz nadwyżki operacyjnej brutto oraz dochodu mieszanego gospodarki. Według sposobu rozdysponowania, PKB określa się jako sumę końcowego wykorzystania wyrobów i usług przez jednostki instytucjonalne będące rezydentami (spożycia i akumulacji brutto) wraz z eksportem i bez ujmowania importu towarów i usług⁸⁴.

Jeśli PKB jest miernikiem wyrażającym rozmiary produkcji (wartości dodanej), to ceny stałe produktów, wykorzystywane do szacowania dynamiki wolumenu pro-

⁸² L. Zienkowski, *Co to jest PKB?...*, op.cit., s. 39.

⁸³ GUS, *Produkt krajowy brutto (PKB) w: Pojęcie stosowane w badaniach statystycznych statystyki publicznej*, http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-662.htm (dostęp: 10.09.2013).

⁸⁴ GUS, *Szacunek wartości produktu krajowego brutto (PKB)*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_2882_PLK_HTML.htm (dostęp: 10.09.2013).

dukcji, powinny w przybliżeniu odpowiadać relacjom nakładów czynników produkcji na wytworzenie określonego produktu. Warunek taki spełniają ceny bazowe, według których jest obliczana wartość dodana, a nie PKB ogółem. PKB jest wyznaczany wyłącznie w cenach rynkowych, a to oznacza, że ceny te odpowiadają relacjom dotyczącym użyteczności kosztów wytworzenia w procesie konsumpcji, a nie samym kosztem. Dlatego w systemie rachunków narodowych można wskazywać przejście od mierników określających zmiany w rozmiarach produkcji (równych zmianom w wartości dodanej ogółem w gospodarce) do mierników charakteryzujących zmiany konsumpcji i akumulacji, a następnie aż do zmian w poziomie dobrobytu⁸⁵. Teoretycznie PKB powinien być wyceniany w stałych cenach bazowych, a nie w stałych cenach rynkowych, ponieważ wzajemne relacje cen bazowych lepiej od cen rynkowych odpowiadają nakładom czynników produkcji. Wówczas dynamika fizycznych rozmiarów spożycia, akumulacji i eksportu netto powinna być wyznaczana na podstawie wyceny według stałych cen rynkowych, ponieważ wzajemne relacje tych cen pozwalają określić użyteczność produktów dla odbiorcy⁸⁶.

Inne ujęcie PKB jest wyrażone w postaci produktu narodowego brutto (PNB), określającego wartość produkcji rynkowej wszystkich dóbr finalnych i usług wytworzonych przez czynniki wytwórcze będące własnością kraju lub obywateli danego państwa oraz przez osoby prawne z siedzibą na jego terenie w określonej jednostce czasu. PNB stanowi produkt krajowy brutto pomniejszony o dochody podmiotów obcych działających na terytorium danego państwa i powiększony o dochody polskich podmiotów działających za granicą. Wynikiem różnicy produktu narodowego brutto i wartości amortyzacji jest produkt narodowy netto, określane również jako dochód narodowy.

Kolejnym miernikiem jest dochód rozporządzalny gospodarstwa domowego. Zgodnie z klasyfikacją GUS, miernik ten wyraża „sumę bieżących dochodów gospodarstw domowych z poszczególnych źródeł pomniejszoną o zaliczki na podatek dochodowy od osób fizycznych płacone przez płatnika w imieniu podatnika (od dochodów z pracy najemnej oraz od niektórych świadczeń z ubezpieczenia społecznego i świadczeń pozostałych), o podatki od dochodów z własności, podatki płacone przez osoby pracujące na własny rachunek, w tym przedstawiciele wolnych zawodów i osób użytkujących gospodarstwo indywidualne w rolnictwie oraz o składki na ubezpieczenie społeczne i zdrowotne. W skład dochodu rozporzadzalnego wchodzi dochody pieniężne i niepieniężne, w tym spożycie naturalne (towary lub

⁸⁵ Nie należy utożsamiać zmian poziomu konsumpcji ze zmianami dobrobytu. Zob. L. Zienkowski, *Co to jest PKB?...*, op.cit., s. 61.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 62.

usługi konsumpcyjne pobrane na potrzeby gospodarstwa domowego z gospodarstwa indywidualnego bądź z prowadzonej działalności gospodarczej na własny rachunek – rolniczej i pozarolniczej) oraz towary i usługi otrzymane bezpłatnie. Dochód rozporządzalny jest przeznaczony na wydatki oraz przyrost oszczędności⁸⁷.

Interpretując zmiany ekonomiczne zachodzące w ramach gospodarstwa domowego, należy uwzględnić poszczególne kategorie będące składowymi wyróżnionych mierników. Pierwszą z nich jest produkcja globalna, którą stanowi każda działalność prowadzona pod kontrolą i na odpowiedzialność jednostki ekonomicznej wykorzystującej wkład pracy, kapitał oraz zakupione materiały, surowce i usługi w celu wytworzenia nowych produktów. W polskich rachunkach narodowych przyjmuje się, że na produkcję składają się również usługi wytwarzane w gospodarstwach domowych, tj. pranie, sprzątanie czy gotowanie świadczone przez odpłatną pomoc domową, jednak nie uwzględnia się analogicznych usług wytwarzanych na rzecz gospodarstwa domowego przez jego członków. W analizach są ujęte tylko te produkty wytworzone przez gospodarstwa domowe, których rozmiar produkcji jest istotny⁸⁸.

Produkcja globalna w sektorze gospodarstw domowych obejmuje przychody ze sprzedaży wyrobów i usług wytworzonych przez osoby fizyczne prowadzące działalność (poza gospodarstwami indywidualnymi w rolnictwie) i prowadzące uproszczoną ewidencję księgową, z uwzględnieniem produkcji przeznaczonej na własne inwestycje oraz przyrostu zapasów wyrobów gotowych i produkcji niezakończonych. Ponadto, wartość produkcji globalnej jest powiększona o produkcję gospodarstw indywidualnych w rolnictwie (w tym wartość wyrobów i usług wytworzonych celem spożycia naturalnego) wraz z wypłatami z funduszy unijnych w ramach dopłat interwencyjnych oraz wartość marży handlowej z tytułu sprzedaży produktów żywnościowych na targowiskach. Dodatkowo kolejną składową produkcji globalnej jest wartość: sprzedaży drewna z lasów i runa leśnego (o ile są własnością osób fizycznych), przychodów z wynajmu i dzierżawy oraz usług świadczonych przez osoby zatrudnione do wykonywania prac domowych w gospodarstwach domowych. Istotnym elementem produkcji globalnej, która jest uwzględniana w rachunkach narodowych, jest wartość czynszów umownych w odniesieniu do mieszkań użytkowanych przez właścicieli i najemców. Wielkość tę szacuje się przy wykorzystaniu metody kosztów użytkownika, na które składają się koszty ponoszone na utrzymanie i remonty bieżące mieszkania, amortyzacja oraz zysk użytkownika mieszkania⁸⁹. W pierwszym SNA nie

⁸⁷ GUS, *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*, http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-106.html (dostęp: 28.02.2013).

⁸⁸ GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2008–2011*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2013, s. 332.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 334–335.

istniał odpowiednik kategorii „produkcja globalna”. W zrewidowanym SNA pojęcie zostało wprowadzone w postaci kategorii obrotu globalnego (*gross output*)⁹⁰.

Szczególnym rodzajem produkcji, która nie była dotychczas uwzględniona w przeprowadzanych analizach wyznaczających jej poziom, jest produkcja gospodarstw domowych (inaczej: nierynkowa produkcja domowa). Produkcja ta stanowi całkowitą wartość dóbr i usług wytworzonych w gospodarstwie domowym, które nie są ujęte w rachunkach narodowych (schemat 1.2).

Schemat 1.2. Klasyfikacja produkcji

Całkowita produkcja w gospodarce			
Produkcja rynkowa (z wyłączeniem sektora gospodarstw domowych)	produkcja gospodarstw domowych		
	rynkowa	nierynkowa	
		uwzględniona w SNA	nieuwzględniona w SNA
produkcja dóbr i usług w czterech sektorach: – przedsiębiorstw, – instytucji rządowych i samorządowych, – instytucji finansowych i ubezpieczeniowych, – instytucji niekomercyjnych	dobra i usługi produkowane przez g.d. i dostarczane na rynek w jednostkach innych niż wyprodukowane	spożycie naturalne (produkcja rolna na własne potrzeby)	produkcja dóbr i usług na własne potrzeby
		budowa i remonty domów oraz mieszkań we własnym zakresie	nieformalna pomoc dla innych gospodarstw domowych
		najemna pomoc domowa	praca dobrowolna – wolontariat (usługi)
nielegalne aktywności		praca dobrowolna – wolontariat (dobra)	
SNA	SNA/satelitarny rachunek produkcji domowej (część wspólna)	satelitarny rachunek produkcji domowej	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, Y. Rüger, *Value of Household Production in Finland and Germany. Analysis and Recalculation of the Household Satellite Account System in both countries*, „Working Papers”, no. 112, National Consumer Research Centre, Helsinki 2008, s. 4.

Przewiduje się, że wartościowe wyrażenie produkcji domowej, określone w postaci satelitarnego rachunku produkcji domowej, wpłynie na ocenę rzeczywistego poziomu jakości życia ludności. Satelitarny rachunek produkcji domowej jest odrębnym od rachunków narodowych zestawieniem, rozszerzającym koncepcję określającą rozmiar produkcji gospodarstw domowych (tablica 1.1). Rachunek ten jest zgodny z propozycją metodologii określoną przez Eurostat i rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie

⁹⁰ L. Zienkowski, *Jak oblicza się dochód narodowy*, PWE, Warszawa 1971, s. 219–220.

europiejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych w Unii Europejskiej⁹¹. Celem opracowania takiego rachunku jest wyszczególnienie wszystkich elementów składowych stanowiących wartość produkcji dóbr i usług rynkowych oraz pozarynkowych wytworzonych w gospodarstwie domowym. Satelitarny rachunek produkcji domowej może być sporządzony według jednej z dwóch metod wyceny – metody nakładu lub metody wyniku.

Istotnym miernikiem w przypadku gospodarstw domowych jest poziom konsumpcji, która jest wielopłaszczyznowym i wielosystemowym procesem społecznym, ekonomicznym i psychologicznym. W literaturze rozpatruje się ją na dwóch poziomach – przedmiotowym i podmiotowym. Pierwszy jest zgodny z charakterem ludzkich potrzeb i w związku z tym wyodrębnia się: konsumpcję żywności i dóbr nieżywnościowych oraz konsumpcję usług osobistych i zbiorowych. Drugi poziom (podmiotowy) koncentruje się wokół cech konsumentów w gospodarstwach domowych i na rozróżnianiu ich pod względem społeczno-zawodowym oraz w ujęciu przestrzennym⁹². Według przeważającej większości ekonomistów, pojęcie konsumpcji jest tożsame ze spożyciem i może być stosowane zamiennie. Różnice mają jedynie podłoże semantyczne i etymologiczne⁹³.

Tablica 1.1. Satelitarny rachunek produkcji domowej

Produkcja SNA		Produkcja nierynkowa (non-SNA)		
produkcja rynkowa	rachunek produkcji domowej			
	produkcja wolontariatu (dobra)	produkcja gospodarstw na własne potrzeby		produkcja wolontariatu (usługi)
		czynsze umowne właścicieli mieszkań	produkcja własna (dobra, w szczególności budowa domu i remonty mieszkania)	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, Y. Rüger, *Value of Household Production in Finland and Germany. Analysis and Recalculation of the Household Satellite Account System in both countries*, „Working Papers”, no. 112, National Consumer Research Centre, Helsinki 2008, s. 13.

Odrębnym pojęciem jest konsumpcja pośrednia, określana również jako spożycie pośrednie (*intermediate consumption*). Dawniej w badaniach statystyki publicznej

⁹¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE L 174 z 26.06.2013, Dz. Urz. UE Polskie wydanie, t. 56).

⁹² K. Gutkowska, I. Ozimek, W. Laskowski, *Uwarunkowania konsumpcji w polskich gospodarstwach domowych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2001, s. 10–16.

⁹³ C. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój...*, op.cit., s. 11.

(*Material Product System* – MPS) spożycie pośrednie utożsamiano ze zużyciem produkcyjnym, które nie obejmowało amortyzacji⁹⁴. W satelitarnym rachunku produkcji domowej konsumpcja pośrednia obejmuje wszystkie dobra i usługi zużyte do wytworzenia dobra finalnego lub usługi końcowej, np. do przygotowania obiadu niezbędne jest zużycie warzyw, mięsa i innych produktów lub półproduktów. Spożycie (konsumpcja finalna) wyraża wartość produktów (wyróbów i usług) zużytych na zaspokojenie potrzeb ludności. Obejmuje spożycie prywatne (spożycie indywidualne w sektorze gospodarstw domowych – z dochodów osobistych – oraz spożycie w sektorze instytucji niekomercyjnych, czyli wyroby i usługi dostarczane gospodarstwom domowym w postaci transferów socjalnych w naturze) oraz spożycie publiczne (w sektorze instytucji rządowych i samorządowych). Spożycie publiczne obejmuje spożycie indywidualne (wyroby i usługi dostarczane gospodarstwom domowym jako transfery socjalne w naturze) i spożycie ogólnospołeczne⁹⁵. W rachunkach narodowych wyodrębnia się kategorię spożycia skorygowanego (spożycie ogólne), które stanowi sumę spożycia indywidualnego gospodarstw domowych (z dochodów osobistych) i spożycia indywidualnego (wyrażonego w postaci transferów socjalnych w naturze) w sektorach instytucji rządowych i samorządowych oraz instytucji niekomercyjnych. Nie powoduje to zmiany wartości spożycia ogółem. Spożycie indywidualne w sektorze gospodarstw domowych obejmuje również zakup wyrobów i usług wyrażony w cenach płaconych przez konsumentów oraz spożycie naturalne produktów rolnych pochodzących z własnej produkcji – w cenach zakupu nieprzetworzonych produktów. Oprócz tego w spożyciu indywidualnym uwzględnia się wartość czynszów umownych, wartość czynszów najmu w przypadku mieszkań w budynkach czynszowych (towarzystw budownictwa mieszkaniowego i wynajętych dla osiągnięcia zysku) oraz zyski z inwestowania składek otwartych funduszy emerytalnych (OFE). Spożycie indywidualne sektora gospodarstw domowych nie obejmuje zakupu nieruchomości (ziemi, domów i mieszkań), kosztów podróży służbowych, wydatków na cele charytatywne, darowizn, opłat sądowych, celnych i paszportowych itd.⁹⁶

Kategorią niezbędną do wyznaczenia produkcji gospodarstw domowych jest zużycie pośrednie, które obejmuje wartość zużytych materiałów netto (bez uwzględnienia wartości odpadów użytkowych), surowców (wraz z opakowaniami), paliw, energii, gazów technicznych, usług obcych (obróbka obca, usługi transportowe, najem sprzętu, usługi telekomunikacyjne i obliczeniowe, prowizje płacone za usługi bankowe), usługi pośrednictwa finansowego oraz koszty podróży służbowych

⁹⁴ L. Zienkowski, *Jak oblicza się dochód...*, s. 219–220.

⁹⁵ GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2008–2011...*, op.cit., s. 341.

⁹⁶ *Ibidem*, s. 341–342.

(z wyjątkiem diet) oraz inne koszty (m.in. koszty reklamy, dzierżawy, najmu), koszty biletów służbowych, koszty ryczałtów za używanie własnych pojazdów do celów służbowych, opłaty giełdowe i opłaty z tytułu uczestnictwa w Krajowym Depozycie Papierów Wartościowych⁹⁷.

Finansowym elementem wpływającym na wskaźniki opisujące gospodarstwo domowe są podatki pośrednie, które nakłada państwo. Podatki te podnoszą ceny odpowiednich produktów powyżej cen ustalonych przez producentów; dotyczy to w szczególności alkoholu i wyrobów tytoniowych⁹⁸.

Istotna dla określenia realnej wartości użytkowanych przez członków gospodarstw domowych dóbr materialnych i wartości niematerialnych jest amortyzacja. Wskazuje ona zmniejszenie wartości początkowej środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych przez zaliczenie określonej części (odpisu) tej wartości w miejsce powstawania kosztów związanych z użytkowaniem określonego dobra lub wartości niematerialnych i prawnych. Amortyzację określa się również jako zużycie środków trwałych powstające w procesie produkcji⁹⁹.

1.4. Wartość dodana jako element produkcji domowej

Od końca II poł. XX w. w systemie SNA występuje pojęcie wartości dodanej netto lub brutto, które w przybliżeniu odpowiada – w odróżnieniu od różnic dotyczących zakresu produkcji tworzącej dochód narodowy w obu systemach – terminom „produkcja czysta” i „produkcja czysta brutto”. Wartość dodana w SNA w działach i gałęziach wytwarzających dobra materialne różni się od produkcji czystej (*Material Product System* – MPS¹⁰⁰) o wartość zakupionych i zużytych w związku z działalnością produkcyjną usług niematerialnych (np. usługa zespołu adwokackiego na rzecz przedsiębiorstw przemysłu maszynowego, koszty ogłoszeń i reklam w prasie ponoszone przez przedsiębiorstwa przemysłu maszynowego)¹⁰¹.

⁹⁷ Ibidem, s. 335.

⁹⁸ L. Zienkowski, *Jak oblicza się dochód...*, op.cit., s. 221.

⁹⁹ GUS, *System Rachunków Narodowych (SRN)*, t. 1, „Zeszyty Metodyczne i Klasyfikacje”, ZWS GUS, Warszawa 1996, s. 24.

¹⁰⁰ *Material Product System* (MPS) – to system rachunków narodowych używany w krajach dawnego bloku wschodniego oraz innych państwach komunistycznych. Do dziś używa go jedynie Kuba i Korea Północna, pozostałe państwa korzystają z systemu rachunków UNSNA. W MPS do dochodu narodowego wlicza się fizycznie wyprodukowane dobra, pomija natomiast większość usług. W praktyce dochód narodowy obliczony za pomocą MPS jest mniejszy od dochodu liczonego za pomocą UNSNA.

¹⁰¹ L. Zienkowski, *Jak oblicza się dochód...*, op.cit., s. 219–220.

Aktualnie wartość dodana, czyli kategoria wynikowa wyceny pracy domowej, jest podstawową i jednocześnie najważniejszą składową produkcji domowej. Jest ona również lepszym miernikiem wytworzonej produkcji niż produkcja globalna. Wartość dodana określa rozmiary tego, co w danej jednostce zostało dodane do wartości produktów nabytych z zewnątrz, czyli elementy nowo wytworzone¹⁰².

Zgodnie z wytycznymi metodologii SNA/ESA, do wyceny miernika charakteryzującego rozmiary produkcji, tj. wartości dodanej, są wykorzystywane ceny bazowe¹⁰³. Wyznaczenie wartości dodanej polega na odjęciu od wartości produkcji globalnej wartości zużycia pośredniego, które obejmuje wartość wyrobów i usług zużytych w procesie produkcji. Jednocześnie kategoria ta określa dobra i usługi wytworzone w innej jednostce, ich rozmiary zaś nie są równe rozmiarom nowo wytworzonej wartości w danej jednostce. Włączenie ich do miernika produkcji nieprawidłowo charakteryzowałoby rozmiary działalności produkcyjnej tej jednostki¹⁰⁴.

Ponadto, wartość dodana bardziej szczegółowo niż produkcja globalna określa zmiany w czasie zachodzące w poziomie produkcji, dzięki czemu możliwe jest porównanie dokonanych przemian, które zaszły w badanym okresie. W zależności od przyjętych założeń dotyczących elementów spożycia pośredniego (zużycia) zmienia się wartość dodana. Jeśli np. drobny sprzęt gospodarstwa domowego oraz remonty zaklasyfikuje się do zużycia pośredniego, to oszacowana wartość będzie wyższa niż wówczas, kiedy te składowe nie zostaną ujęte w tej kategorii. Relatywnie wyższe zużycie pośrednie oznacza niższą wartość dodaną, i odwrotnie – niższe zużycie pośrednie warunkuje wyższą wartość dodaną¹⁰⁵.

Wartość dodana wyznaczana zgodnie z regułami SNA może ulegać zmianie w wyniku różnego organizowania procesu produkcji. A.C. Pigou podaje anegdotyczny przykład: jeśli kawaler zatrudniający najemną pomoc domową w pewnym momencie zawiera z nią związek małżeński, wówczas choć zakres prac świadczonych przez żonę (a poprzednio przez najemną pomoc domową) nie zmienia się, przyczynia się to do zmiany wielkości produkcji globalnej i wartości dodanej. Przed zawarciem małżeństwa praca gospodyni traktowana była jako działalność rynkowa, w wyniku

¹⁰² L. Zienkowski, *Co to jest PKB?...*, op.cit., s. 17–20.

¹⁰³ Ibidem, s. 62.

¹⁰⁴ Przykład: dwa gospodarstwa domowe wytwarzają ubrania na własny użytek, przy czym pierwsze zużywa dwa razy droższy materiał do produkcji, drugie – tańszy. Przy założeniu, że do wytworzenia ubrań w obydwu gospodarstwach domowych zużywa się tyle samo pracy i wartość absolutna zysku jest taka sama, oraz jeśli zużycie pośrednie jest mierzone ilością zużytego materiału w metrach kwadratowych, wówczas produkcja globalna, a zatem PKB, będzie wyższa w pierwszym gospodarstwie domowym. Droższy materiał do produkcji ubrań nie został wytworzony w tym gospodarstwie domowym, więc jego wartość nie powinna zwiększać wartości produkcji wytworzonej przez to gospodarstwo. Do wyznaczenia poziomu produkcji wytworzonej w gospodarstwie domowym jest więc rekomendowana kategoria wartości dodanej. Por. ibidem, s. 17.

¹⁰⁵ Ibidem, s. 19.

której powstaje produkcja globalna i wartość domowa, potem zaś praca ta – według metodologii SNA – nie jest traktowana jako działalność wpływająca na gospodarkę, zatem uznaje się ją za element produkcji pozarynkowej. Zmiana sposobu organizacji gospodarstwa domowego (np. związana z zawarciem małżeństwa) wpływa na wielkość wartości dodanej i PKB¹⁰⁶.

1.5. Sektor gospodarstw domowych w strukturze rachunków narodowych

1.5.1. Historia systemu rachunków narodowych

Obecną formę systemu rachunków narodowych poprzedza wielowiekowa i wieloetapowa działalność kilkudziesięciu pokoleń. Pojęcie nadwyżki ekonomicznej (osiągnięcie bogactwa z tytułu posiadania ziemi i niewolników) zrodziło się w rozważaniach greckiego myśliciela Ksenofonta. Kontynuacją takiego rozumienia nadwyżki były dociekania Marcusa Terentiusa Varro, który w traktacie *Zasady nauki o rolnictwie* pisał o tym, że wskazany jest rozwój gałęzi rolnictwa zwracających koszty i gwarantujących zysk. Kolejnym etapem rozwoju myśli ekonomicznej poprzedzającej ustrukturyzowanie system rachunków narodowych są prace merkantystów odnoszące się do tezy o podstawowym znaczeniu rolnictwa w aspekcie handlu oraz eksportu (jako obrocie stanowiącym główne źródło bogactwa).

Przełomowe dla współczesnej statystyki publicznej były rozważania F. Qesnaya, który jest uznawany za prekursora współczesnej myśli makroekonomicznej oraz koncepcji rachunków narodowych. W 1758 r. ukazała się opracowana przez niego tablica ekonomiczna, będąca pierwszym w dziejach myśli ekonomicznej schematem reprodukcji prostej i prototypem rachunków narodowych.

Rozwój kapitalistycznych stosunków produkcji wniósł nowe pojęcie pracy produkcyjnej. Jeśli chodzi o sformułowanie tego terminu i kolejnych koncepcji, szczególne zasługi przypisuje się A. Smithowi. Jego teza o tym, że każda praca jest źródłem powstawania wartości, praca najemna zaś przynosi wartość dodatkową, jest kluczowa także dzisiaj. W sytuacji, gdy dostrzegamy niedokładności znanych mierników dochodów, pojawia się potrzeba przeprowadzenia dokładniejszej i pogłębionej analizy oraz określenia wartości produkcji rynkowej i nierynkowej.

¹⁰⁶ Ibidem, s. 19–20.

Istotnym impulsem do powstania systemu rachunków narodowych były również prace K. Marksa¹⁰⁷, zwłaszcza jego schematy reprodukcji dotyczące koncepcji podziału gospodarki na dwa działy (środki produkcji oraz środki konsumpcji) oraz związku między nimi w warunkach reprodukcji prostej i reprodukcji rozszerzonej. Współczesna macierzowa konstrukcja tablic rachunków narodowych, zwłaszcza tablic przepływów międzygałęziowych oraz macierzy rachunków społecznych, jest bardzo podobna do schematów reprodukcji skonstruowanych przez Marksa.

W latach międzywojennych prowadzono intensywne prace metodologiczne dotyczące zasad obliczania dochodu narodowego, jego empirycznych szacunków i podziału. Ponadto, powstały tablice przepływów międzygałęziowych (*input/output*). Twórcą pierwszej koncepcji w tej dziedzinie był W. Leontief¹⁰⁸.

W okresie II wojny światowej oraz po niej powstało wiele prac naukowo-badawczych dotyczących nie tylko sposobu wyznaczania dochodu narodowego, ale w głównej mierze konstrukcji systemu rachunków narodowych. Opracowano zasady zestawiania rachunków narodowych, będące zaleceniami dla urzędów statystycznych. Wskazówki zostały opublikowane przez ONZ w 1947 r., a następnie w 1953 r. już jako system rachunków narodowych (*System of National Accounts* – SNA). Rozbudowany i zweryfikowany SNA publikowano w latach 1963 i 1993. W latach 90. XX w. podobne zalecenia stały się obligatoryjne dla wszystkich krajów ówczesnej Unii Europejskiej i zostały opublikowane przez Eurostat jako europejski system rachunków narodowych (*European System of National Accounts* – ESA).

Podstawą założeń metodologicznych i konstrukcji systemu rachunków narodowych były intensywne prace wielu ekonomistów (głównie z Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych), zrzeszonych w Międzynarodowym Towarzystwie do Badań Dochodów i Bogactwa (International Association for Research in Income and Wealth). Szczególną rolę i ostateczne autorstwo koncepcji SNA przypisuje się R. Stone'owi, znanemu ekonomiście i nobliście. Istotny wkład w opracowanie szczegółowych rozwiązań miał jego współpracownik – A. Eidenoff¹⁰⁹.

System rachunków narodowych został przyjęty przez Komisję Statystyczną ONZ w 1968 r. jako pełna i kompleksowa uporządkowana struktura zawierająca informacje o sposobie obliczania przychodów, wydatków oraz dane finansowe pochodzące ze wszystkich sektorów, które wspólnie tworzą gospodarkę narodową.

¹⁰⁷ K. Marks, *Kapitał. Krytyka ekonomii politycznej*, t. 1, *Proces wytwarzania kapitału*, Książka i Wiedza, Warszawa 1951.

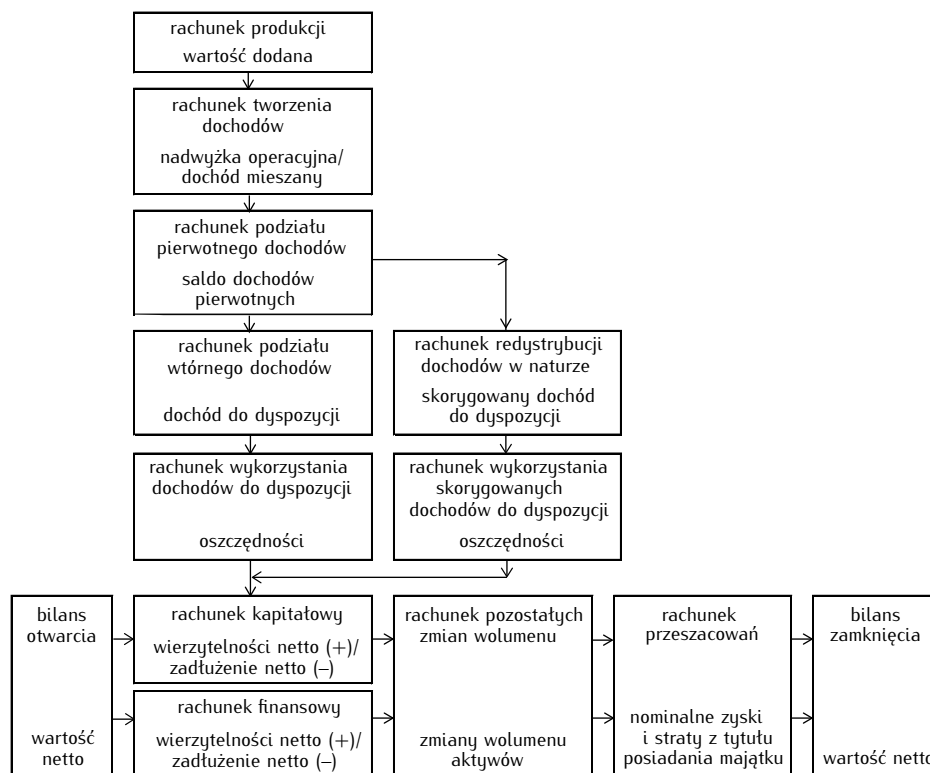
¹⁰⁸ W. Leontief, *Input-Output Economics*, w: *Essays in Economics: Theories and Theorizing*, Oxford University Press, New York 1966.

¹⁰⁹ L. Zienkowski, *Co to jest PKB?...*, op.cit., s. 7–12.

1.5.2. System rachunków narodowych

Rachunki narodowe dostarczają wszechstronnych i kompleksowych zbiorów informacji będących przedmiotem ogólnego przeglądu wielkości produkcji i rozwoju gospodarki. Powszechna dostępność danych gromadzonych i klasyfikowanych w ramach rachunków narodowych odgrywa kluczową rolę w analizach ekonomicznych.

Schemat 1.3. Sekwencja systemu rachunków narodowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE L 174 z 26.06.2013, Dz. Urz. UE Polskie wydanie, t. 56), s. 54.

Podstawowymi kategoriami makroekonomicznymi ujętymi w rachunkach narodowych są: produkcja globalna, zużycie pośrednie, wartość dodana brutto, produkt krajowy brutto, nadwyżka operacyjna brutto, spożycie, oszczędności, akumulacja. Poszczególne kategorie występują w sekwencji wzajemnie powiązanych ze sobą rachunków określających wielkości przepływów dochodów i wydatków uczestników

życia gospodarczego, przepływów finansowych w gospodarce oraz wymianę produktów (dóbr i usług) pomiędzy gospodarką krajową a zagranicą (schemat 1.3)¹¹⁰.

W systemie rachunków narodowych wyróżnia się siedem podstawowych rachunków niefinansowych, mianowicie rachunek: produkcji, tworzenia dochodów, podziału pierwotnego dochodów, podziału wtórnego dochodów (redystrybucji), wykorzystania dochodów do dyspozycji, zmiany wartości netto wynikającej z oszczędności i transferów kapitałowych, nabycia aktywów niefinansowych¹¹¹ (tablica 1.2).

Tablica 1.2. Charakterystyka rachunków niefinansowych w rachunkach narodowych

Rachunek produkcji	Charakteryzuje proces produkcji w sektorze, a pozycję zamykającą (saldo przychodów i rozchodów) stanowi wartość dodana .
Rachunek tworzenia dochodów	Charakteryzuje tworzenie dochodów i zamyka się (saldo przychodów i rozchodów) wartością nadwyżki operacyjnej i dochodów mieszanych .
Rachunek podziału pierwotnego dochodów	Charakteryzuje podział dochodów pierwotnych i zamyka się (saldo przychodów i rozchodów) wartością dochodów pierwotnych .
Rachunek podziału wtórnego dochodów (redystrybucji)	Charakteryzuje procesy podziału dokonujące się w formie transferów i zamyka się wartością dochodów do dyspozycji .
Rachunek wykorzystania dochodów do dyspozycji	Charakteryzuje podział dochodów do dyspozycji na spożycie i oszczędności , które zamykają ten rachunek (dochód – spożycie = oszczędności).
Rachunek zmiany wartości netto wynikającej z oszczędności i transferów kapitałowych	Charakteryzuje wpływ transferów kapitałowych na rozmiary środków, jakie mogą być użyte na finansowanie akumulacji, i zamyka się wartością oszczędności i transferów kapitałowych .
Rachunek nabycia aktywów niefinansowych	Charakteryzuje rozmiary nabytych przez sektor środków trwałych i obrotowych oraz aktywów o wyjątkowej wartości i niefinansowych aktywów nieprodukowanych; zamyka się wielkością wierzytelności (+) lub zadłużenia (-) .

Źródło: opracowanie własne na podstawie: L. Zienkowski, *Co to jest PKB? Jego rola w analizach ekonomicznych i prognozowaniu*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001, s. 41.

Wszystkie przepływy są wyrażane w ujęciu wartościowym przez takie działania gospodarcze, jak: produkowanie, konsumowanie, inwestowanie, które są podejmowane przez jednostki gospodarki. W systemie rachunków narodowych działania te są określane mianem transakcji, które ujęto w poszczególne grupy. Pierwszą grupę stanowią transakcje dotyczące produktów, tzn. związane z procesem produkcji, wymiany i zużyciem produktów. Druga to transakcje podziałowe, czyli podział wartości dodanej wytworzonej przez jednostki krajowe lub zagraniczne (tj. transakcje polegające na redystrybucji dochodu i majątku). W trzeciej grupie ujęto transakcje finansowe związane ze zmianą aktywów i pasywów finansowych w sektorach instytucjonalnych.

¹¹⁰ GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2008–2011...*, op.cit., s. 23.

¹¹¹ L. Zienkowski, *Co to jest PKB?...*, op.cit., s. 41.

Takie pogrupowanie transakcji określa podstawę do spójnej analizy i obserwacji zjawisk zachodzących w gospodarce narodowej.

Na poziomie makrokategorii dane otrzymywane w systemie rachunków narodowych umożliwiają synergię analiz przepływów w sferze produkcji i jej finalnego wykorzystania wraz z opisem formowania się dochodów oraz ich rozdysponowania, a także wielkości spożycia, oszczędności, inwestycji i przepływów finansowych między sektorami instytucjonalnymi. Uporządkowanie danych opisujących transakcje według sektorów instytucjonalnych pozwala wyróżnić znaczenie i funkcje poszczególnych jednostek w: tworzeniu wartości dodanej, pierwotnym i wtórnym podziale dochodów, tworzeniu oszczędności i ich transformowaniu na inwestycje i bieżące pokrywanie deficytów, posiadaniu zasobów finansowych, wymianie gospodarczej z zagranicą. Istotnym sposobem zestawienia rachunków narodowych jest rodzaj działalności gospodarczej jednostek instytucjonalnych. Ilościowe ujęcie gospodarki według rodzajów działalności pozwala określić znaczenie podmiotów zaliczanych do właściwej sekcji działalności w produkcji i zużyciu produktów oraz tworzeniu dochodów, jak również wzajemnego oddziaływania zjawisk zachodzących pomiędzy sekcjami a gospodarką narodową¹¹².

Celem systemu rachunków narodowych jest wyznaczenie indeksu fizycznych rozmiarów konsumpcji, a nie zmian w poziomie dobrobytu. Zgodnie z rekomendacjami dotyczącymi SNA, indeks wolumenu stanowi średnia ze zmian określonego zestawu produktów między dwoma analogicznymi okresami. Wprawdzie w kontekście SNA/ESA rekomenduje się do analiz indeks Fishera, jednak podstawę szacowania indeksów cen i wolumenu stanowi tablica przepływów międzygałęziowych, w której wszystkie wielkości są przeliczane na ceny stałe. Uzyskiwane na tej podstawie dane dostarczają spójnych informacji o zmianach cen i wolumenu wszystkich kategorii wytwarzania i rozdysponowania PKB¹¹³.

W rachunkach narodowych informacje o rozmiarach produkcji oraz kształtowaniu się dochodu i wydatków na dochody są opracowywane odrębnie dla każdego sektora. W ramach sektorów instytucjonalnych wyróżnia się sektory: przedsiębiorstw, instytucji finansowych i ubezpieczeniowych, instytucji rządowych i samorządowych, gospodarstw domowych, instytucji niekomercyjnych świadczących usługi na rzecz gospodarstw domowych, a także sektor zagranica (tablica 1.3). Pojęcie sektorów instytucjonalnych ma kluczowe znaczenie w systemie rachunków narodowych. Głównymi kryteriami podziału na sektory są cele ekonomiczne, funkcje, jakie pełnią

¹¹² GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2008–2011...*, op.cit., s. 23–25.

¹¹³ L. Zienkowski, *Co to jest PKB?...*, op.cit., s. 64–65.

w procesie produkcyjnym, oraz typy zachowań charakterystycznych dla różnych podmiotów gospodarczych¹¹⁴.

Jednym z sektorów jest sektor gospodarstw domowych, który obejmuje wszystkich członków gospodarstw domowych będących uczestnikami życia gospodarczego, mających wkład w tworzenie gospodarki narodowej. Oprócz tego, że system rachunków narodowych integruje strukturę przychodów, wydatków oraz dane finansowe z różnych sektorów gospodarki, identyfikuje także przepływy transakcji pomiędzy sektorami, eliminując błędy podwójnego liczenia tych samych kategorii w kilku różnych miejscach w poszczególnych sektorach lub w danym sektorze. W rezultacie uzyskane z rachunków narodowych informacje są przedstawione w postaci zagregowanych wskaźników opisujących gospodarkę narodową, wśród których najważniejsze są: produkt krajowy brutto, konsumpcja prywatna, oszczędności i tworzenie kapitału¹¹⁵.

Sektor gospodarstw domowych zawiera dwie grupy analiz wzajemnie się uzupełniających. Pierwszą tworzy studium zachowań odnoszących się do rodzajów przychodów, wydatków, danych finansowych, które w różny sposób charakteryzują poszczególne typy gospodarstw domowych. Druga grupa jest użyteczna do prowadzenia analiz międzysektorowych związanych z ewaluacją przepływów i transakcji wykonywanych przez jednostki w sektorze gospodarstw domowych oraz wpływem tych działań na pozostałe sektory¹¹⁶. Sektor gospodarstw domowych obejmuje osoby fizyczne lub grupy osób fizycznych wspólnie zamieszkujące i wspólnie utrzymujące się, tj. łączące dochody, wydatki i majątek, oraz osoby fizyczne przebywające na stałe w instytucjach zbiorowego zamieszkania (np. mieszkańcy domów pomocy społecznej, placówek opiekuńczo-wychowawczych, klasztorów, więzień), tzw. gospodarstwach zbiorowych, z których każde stanowi pojedynczą jednostkę instytucjonalną¹¹⁷.

Sektor gospodarstw domowych tworzą także osoby fizyczne pracujące na własny rachunek w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie oraz osoby fizyczne pracujące poza gospodarstwami indywidualnymi w rolnictwie do dziewięciu osób, prowadzące uproszczoną ewidencję księgową, a także osoby fizyczne uzyskujące dochód z pracy najemnej i źródeł niezarobkowych. W systemie rachunków narodowych kryterium podziału sektora gospodarstw domowych na podsektory jest główne źródło dochodów gospodarstwa. Na tej podstawie wyodrębniono sześć podsektorów:

¹¹⁴ GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2007–2010*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS, Warszawa 2012, s. 24, 378.

¹¹⁵ OZN, *Handbook of Household Surveys (Revised Edition)*, „Studies in Methods” 1984, no. 31, s. 12–13, http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_31E.pdf (dostęp: 26.02.2013).

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2007–2010...*, op.cit., s. 40–41.

pracodawców i pracujących na własny rachunek w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, pracodawców i pracujących na własny rachunek poza gospodarstwami indywidualnymi w rolnictwie, osób fizycznych pracujących najemnie, osób fizycznych otrzymujących rentę i emeryturę, osób fizycznych utrzymujących się z niezarobkowych źródeł innych niż emerytura i renta oraz pozostałych osób fizycznych¹¹⁸.

Tablica 1.3. Podział sektorów instytucjonalnych

Sektory instytucjonalne	Podsektory
Przedsiębiorstw	<ul style="list-style-type: none"> • publicznych, • prywatnych krajowych, • zagranicznych
Institucje finansowych i ubezpieczeniowych	<ul style="list-style-type: none"> • Narodowy Bank Polski, • pozostałych banków, • pozostałych instytucji pośrednictwa finansowego, • pomocniczych instytucji pośrednictwa finansowego, • instytucji ubezpieczeniowych
Institucje rządowych i samorządowych	<ul style="list-style-type: none"> • instytucji rządowych, • instytucji samorządowych, • funduszy ubezpieczeń społecznych
Gospodarstw domowych	<ul style="list-style-type: none"> • pracodawców i pracujących na własny rachunek w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, • pracodawców i pracujących na własny rachunek poza gospodarstwami indywidualnymi w rolnictwie, • osób fizycznych pracujących najemnie, • osób fizycznych otrzymujących emeryturę i rentę, • osób fizycznych utrzymujących się z niezarobkowych źródeł innych niż emerytura i renta, • pozostałych osób fizycznych
Institucje niekomercyjnych świadczących usługi na rzecz gospodarstw domowych	nie wyróżnia się podsektorów (wśród nich są: organizacje społeczne, partie polityczne, organizacje związków zawodowych, stowarzyszenia, fundacje oraz jednostki organizacji wyznaniowych)
Zagranica	nie wyróżnia się podsektorów (jednostki gospodarcze będące własnością jednostek zagranicznych współpracujących z jednostkami krajowymi)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2008–2011*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2013.

Pierwszy podsektor stanowią gospodarstwa domowe, których jedynym lub nadrzędnym źródłem utrzymania jest dochód uzyskiwany z użytkowania gospodarstwa rolnego (tablica 1.3). Wśród nich wyróżnia się indywidualne gospodarstwa rolne o powierzchni powyżej 1 ha oraz indywidualne działki rolne o powierzchni do 1 ha użytków rolnych. Podsektor gospodarstw domowych pracodawców i pracujących na własny rachunek poza gospodarstwami indywidualnymi w rolnictwie tworzą gospodarstwa domowe osób fizycznych, których wyłącznym lub najbardziej zna-

¹¹⁸ Ibidem, s. 383–385.

czącym źródłem utrzymania jest dochód uzyskiwany z prowadzonej działalności gospodarczej lub pracy na własny rachunek. Kolejny podsektor – gospodarstw osób fizycznych pracujących najemnie – wyróżnia dochód uzyskiwany z pracy najemnej. Gospodarstwa, których najważniejszym źródłem dochodu jest emerytura lub renta, stanowią podsektor gospodarstw osób otrzymujących emeryturę i rentę. Podsektor gospodarstw domowych osób fizycznych mających niezarobkowe źródło dochodów (poza emeryturą i rentą) tworzą gospodarstwa, których głównym źródłem utrzymania jest dochód z tytułu własności lub świadczeń uzyskiwanych z pomocy społecznej, podsektor gospodarstw domowych pozostałych osób fizycznych – instytucje zbiorowego zamieszkania, w których osoby fizyczne przebywają na stałe, bez względu na otrzymywany rodzaj dochodu¹¹⁹.

Równorzędne znaczenie względem rachunków narodowych mają badania prowadzone w układzie rodzajów działalności według polskiej klasyfikacji działalności (PKD) – w okresach rocznych i kwartalnych – oraz roczne rachunki regionalne produktu krajowego brutto, roczne tablice podaży i wykorzystania. Co 5 lat są opracowywane tablice przepływów międzygałęziowych.

Integralną częścią rachunków narodowych są rachunki finansowe sporządzane w ujęciu rocznym i kwartalnym przez GUS. W ramach zmian odpowiedzialności instytucjonalnej zobowiązanie do przygotowania tych badań od 2010 r. spoczywa na NBP we współpracy z GUS. Główny Urząd Statystyczny jest zobowiązany do sporządzania kwartalnych i rocznych rachunków finansowych sektora instytucji rządowych i samorządowych¹²⁰.

Dane zawarte w rachunkach narodowych ograniczają się do sektorów, kategorii i działów, lecz nie odnoszą się w sposób szczegółowy do gospodarstw domowych. W trakcie formułowania metodologii i struktury rachunków narodowych ustalono, że niektóre składowe produkcji gospodarstw domowych będą uwzględniane, np. produkcja rolników na własne potrzeby jest składową produkcji globalnej wytworzonej przez gospodarstwa domowe rolników, produkcja w ogródkach działkowych na własne potrzeby (stanowiąca znaczny procent upraw na własny użytek) nie jest zaś uwzględniana w rachunkach narodowych.

W systemie rachunków narodowych są również opracowywane rachunki zintegrowane dla wszystkich siedmiu sektorów gospodarki. W ramach tych rachunków są ujmowane zagregowane dane dla przychodów i rozchodów w rozróżnieniu na poszczególne kategorie rachunków niefinansowych oraz transakcje (tablica 1.4).

¹¹⁹ GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2008–2011...*, op.cit., s. 362–363.

¹²⁰ M. Jeznach, O. Leszczyńska-Luberek, *Rachunki narodowe – stan i kierunki rozwoju*, „Wiadomości Statystyczne” 2010, nr 4(587), s. 2.

Tablica 1.4. Rachunki zintegrowane w 2011r. (w mln zł)

Rozchody (uses)											
Rachunki (accounts)	sektory (sectors)						razem gospodarstwa narodowa (national economy)	zagranica (rest of the world)	produkty - przychody (goods and services - resources)	ogółem (total)	transakcje (transactions & balancing items)
	instytucje niefinansowe (non-profit institutions)	gospodarstwa domowe (households)	instytucje rządowych i samorządowych (general government)	instytucje finansowych i ubezpieczeniowych (financial corporations)	przedsiębiorstw (non-financial corporations)						
Rachunki bieżące											
Rachunek produkcji / rachunek wymiany produktów z zagranicą								706 326	706 326	706 326	(1) import towarów i usług
							688 738		688 738		(2) eksport towarów i usług
								3 167 946	3 167 946		(3) produkcja globalna
	10 771	250 719	87 090	48 483	1 428 497	1 825 560		185 741	185 741		(4) podatki od produktów minus dotacje do produktów
	13 799	406 818	187 136	59 209	675 424	1 528 127			1 825 560		(5) zużycie pośrednie
									1 528 127		(6) PKB / wartość dodana brutto
										-17 588	(7) saldo wymiany produktów z zagranicą
Rachunek tworzenia dochodów	8 415	4 441	148 626	21 418	330 769	513 669	11 307		524 976		(8) koszty związane z zatrudnieniem
						200 894			206 791		(9) podatki minus dotacje związane z produkcją i importem
						185 741	488		186 229		(10) podatki od produktów minus dotacje do produktów

Rozchody (uses)										
Rachunki (accounts)	sektory (sectors)					razem gospodarka narodowa (national economy)	zagranica (rest of the world)	produkty - przychody (goods and services - resources)	ogółem (total)	transakcje (transactions & balancing items)
	instytucje niekomercyjnych (non-profit institutions)	gospodarstw domowych (households)	instytucji rządowych i samorządowych (general government)	instytucji finansowych i ubezpieczeniowych (financial corporations)	przedsiębiorstw (non-financial corporations)					
Rachunki akumulacji										
w tym: rachunek kapitałowy										(27) oszczędności brutto
										(28) saldo obrotów bieżących z zagranicą
	63	295	10 171	5 620	16 149	23 969		40 118		(29) transfery kapitałowe
	502	68 797	87 333	146 478	308 692			308 692		(30) nakłady brutto na środki trwałe
		945	840	26 414	28 199			28 199		(31) przyrost rzeczowych środków obrotowych
	2 683	-47 618	-77 269	26 797	-43 157	43 157		0		(32) wierzytelności netto / zadłużenie netto

(Specification: Current accounts: - production/external account of goods and services, - generation of income account, - allocation of primary income account, - secondary distribution of income account, - use of disposable income account, Accumulation accounts of which: capital account; Transactions and balancing items: (1) Imports of goods and services, (2) Exports of goods and services, (3) Gross output, (4) (9) Custom duties, taxes on imports and VAT, (5) Intermediate consumption, (6) Gross domestic product / Gross value added, (7) External balance of goods and services, (8) Compensation of employees, (10) Taxes on production and imports, (11) Subsidies, (12) Gross operating surplus, (13) Property income, (14) Gross primary income/GNI, (15) Current taxes on income and wealth etc. (16) Social contributions, (17) Social benefits, (18) Other social transfers, (19) Other current transfers, (20) Gross disposable income, (21) Social transfers in kind, (22) Gross adjusted disposable income, (23) Gross disposable income, (24) Actual final consumption, (25) Final consumption expenditure, (26) Adjustment for the change in equity of households in pension funds reserves (27) Gross saving, (28) Current external balance, (29) Capital transfers, (30) Gross fixed capital formation, (31) Changes in inventories, (32) Net lending (+) or net borrowing (-/-).

Przychody (resources)										
Transakcje (<i>transactions & balancing items</i>)	ogółem (<i>total</i>)	produkty – rozchody (<i>goods and services – uses</i>)	zagranica (<i>rest of the world</i>)	razem gospodarka narodowa (<i>national economy</i>)	sektory (<i>sectors</i>)				rachunki (<i>accounts</i>)	
					przedsiębiorstw (<i>non-financial corporations</i>)	instytucji finansowych i ubezpieczeniowych (<i>financial corporations</i>)	instytucji rządowych i samorządowych (<i>general government</i>)	gospodarstw domowych (<i>house-holds</i>)		instytucji niekomercyjnych (<i>non-profit institutions</i>)
rachunki bieżące										
(1) import towarów i usług	706 326		706 326							rachunek produkcji / rachunek wymiany produktów z zagranicą
(2) eksport towarów i usług	688 738	688 738								
(3) produkcja globalna	3 167 946			3 167 946	2 103 921	107 692	274 226	657 537	24 570	
(4) podatki od produktów minus dotacje do produktów	185 741			185 741						
(5) zużycie pośrednie	1 825 560	1 825 560								
(6) PKB / wartość dodana brutto	1 528 127			1 528 127	675 424	59 209	187 136	406 818	13 799	rachunek tworzenia dochodów
(7) saldo wymiany produktów z zagranicą	-17 588		-17 588							
(8) koszty związane z zatrudnieniem	563 072		4 257	558 815				558 815		rachunek podziału pierwotnego dochodów
(9) podatki minus dotacje związane z produkcją i importem	200 894			203 195			203 195			
(10) podatki od produktów minus dotacje do produktów	185 741		3 108	182 633			182 633			

Przychody (resources)		sektory (sectors)				rachunek podziału pierwotnego dochodów
		przedsiębiorstw (non-financial corporations)	instytucji finansowych i ubezpie- czeniowych (financial corporations)	instytucji rządowych i samorząd- owych (general government)	instytucji niekomer- cyjnych (non-profit institutions)	
Transakcje (<i>transactions & balancing items</i>)	ogółem (<i>total</i>)	produkty – rozchody (<i>goods and services – uses</i>)	zagranica (<i>rest of the world</i>)	razem gospodarka narodowa (<i>national economy</i>)		
(11) podatki od producentów minus dotacje dla producentów	15 153		-5 409	20 562	20 562	
(12) nadwyżka operacyjna brutto	781 365			775 468	36 982	366 111
(13) dochody z tytułu własności	259 896		88 064	171 832	16 645	61 963
(14) dochody pierwotne brutto / DNB	1 462 734			1 462 734	215 824	967 695
(15) podatki	107 196			107 196	107 196	
(16) składki na ubezpieczenia społeczne	189 697			189 697	15 110	
(17) świadczenia z ubezpieczeń społecznych	183 053			183 053		183 053
(18) inne transfery socjalne	32 470			32 470		32 470
(19) różne transfery bieżące	167 969		15 782	152 187	18 979	60 924
(20) dochody do dyspozycji brutto	1 475 077			1 475 077	35 383	935 601
(21) transfery socjalne w naturze	170 542			170 542		170 542
					223 476	223 476
					40 099	40 099
					18 979	18 979
					22 240	22 240
					32 470	32 470
					152 187	152 187
					1 475 077	1 475 077
					170 542	170 542
					223 476	223 476
					35 383	35 383
					265 491	265 491
					935 601	935 601
					170 542	170 542
					15 126	15 126
					9 945	9 945
					15 126	15 126
					170 542	170 542

(21) skorygowane dochody do dyspozycji brutto	1 475 077		1 475 077	223 476	35 383	107 269	1 106 143	2 806	rachunek wykorzystania skorygowanych dochodów do dyspozycji
(22) dochody do dyspozycji brutto	1 475 077		1 475 077	223 476	35 383	265 491	935 601	15 126	
(23) spożycie skorygowane	1 208 639	1 208 639							
(24) spożycie	1 208 639	1 208 639							
(26) korekta z tytułu zmian udziałów netto gosp. dom. w rezerw. f. emeryt.	3 354		3 354				3 354		
(27) oszczędności brutto									
(27) oszczędności brutto	266 438		266 438	223 476	32 029	-9 267	17 394	2 806	rachunki akumulacji
(28) saldo obrotów bieżących z zagranicą	70 638		70 638						w tym: rachunek kapitałowy
(29) transfery kapitałowe	48 810		43 630	11 965	481	26 805	3 937	442	
(30) nakłady brutto na środki trwałe	308 692	308 692							
(31) przyrost rzeczowych środków obrotowych	28 199	28 199							
(31) wierzycielności netto / zadłużenie netto									

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2008–2011*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2013, s. 62–63.

W Polsce w ramach funkcjonowania systemu rachunków narodowych od kilkunastu lat prowadzi się intensywne prace badawcze dotyczące dochodów i spożycia indywidualnego gospodarstw domowych. Niektóre pojęcia, takie jak spożycie indywidualne skorygowane oraz skorygowany dochód do dyspozycji, wprowadzone w SNA/ESA, zostały skrytykowane przez L. Zienkowskiego, który stwierdził, że kategorie te były już wcześniej stosowane w Polsce i że nie określają one faktycznej wielkości wytworzonej na rynku¹²¹. Ponadto, badacz ten, specjalista w zakresie statystyki publicznej, dostrzegł, że w rachunkach narodowych brakuje spójności. Wskazywał tym samym na fakt, że wyniki tych kalkulacji prezentują raczej pewien model gospodarki, a nie wierne odtworzenie rzeczywistości społecznej, ponieważ każda rzeczywistość, także gospodarcza, „dana jest badaczowi za jego pośrednictwem i przez niego jest konstruowana”¹²². Do szczegółowej analizy ekonomicznej należy wykorzystywać dane powiązane ze sobą określonymi zależnościami, nie można opierać wniosków na kilku zagregowanych wskaźnikach. Jeśli rezultatem badania ma być ocena wydajności czynników produkcji, należy zgromadzić informacje o rozmiarach produkcji oraz nakładach pracy i na ich podstawie wyznaczyć poprawny szacunek poziomu i dynamiki wydajności pracy. Jeśli do obliczeń zostaną dodane informacje o rozmiarach kapitału trwałego, daje to podstawę do oszacowania kapitałochłonności oraz całkowitej wydajności czynników produkcji¹²³.

1.5.3. Charakterystyka gospodarki w *Europejskim systemie rachunków narodowych i regionalnych 1995 (ESA 95)*

Europejski system rachunków narodowych i regionalnych 1995 (ESA 95) to międzynarodowy standard metodologiczny i rachunkowy przeznaczony do szczegółowego opisu gospodarki (tzn. regionów, krajów i grup krajów), jej poszczególnych składowych oraz wzajemnych relacji z innymi gospodarkami.

Wydany w 1970 r. *Europejski system zintegrowanych rachunków ekonomicznych* po zrewidowaniu został zastąpiony przez ESA 95. System ten jest w pełni zgodny z metodologią międzynarodową, tj. systemem rachunków narodowych (SNA 93), opracowanym przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Komisję Wspólnot Europejskich, Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju oraz Bank Światowy. ESA 95 wyróżnia się większym stopniem koncentracji na warunkach i danych wymaganych przez Unię Europejską. System

¹²¹ L. Zienkowski, *Co to jest PKB?...*, op.cit., s. 52.

¹²² L. Zienkowski, *Rachunki narodowe wczoraj, dziś i jutro*, „Wiadomości Statystyczne” 2007, nr 12, s. 16–17.

¹²³ Ibidem, s. 17–18.

jest kompleksowym zapisem informacji w zakresie pojęć i klasyfikacji stosowanych również w innych badaniach społecznych i gospodarczych. Stanowi podstawowy zbiór wskaźników i wytycznych dotyczących statystyki społecznej i gospodarczej krajów członkowskich UE¹²⁴.

Podstawowy zakres ESA określają dwa zbiory tablic wynikowych, wśród których wyróżniono rachunki sektorów oraz kompleks przepływów międzygałęziowych i rachunki według rodzajów działalności (gałęzi). Rachunki sektorów według sektorów instytucjonalnych opisują różne etapy procesów gospodarczych, tj. produkcji, tworzenia dochodów, podziału pierwotnego dochodów, akumulacji finansowej i niefinansowej. Uzupełnieniem są bilanse dotyczące opisu stanu aktywów, pasywów oraz wartości netto na początek i koniec okresów księgowych. Drugi element ESA bardziej szczegółowo określa procesy produkcji (strukturę kosztów, wytworzony dochód oraz pracujących) oraz przepływy wyrobów i usług (m.in. produkcję globalną, import, eksport, spożycie, zużycie pośrednie czy akumulację według grup produktów)¹²⁵.

Europejski system rachunków narodowych wyróżnia się szerokim zakresem możliwości zastosowania do specjalistycznych analiz i oceny sytuacji społeczno-gospodarczej w regionach albo kraju lub do porównań międzynarodowych, w szczególności do określenia struktury gospodarki ogółem (w tym np. wartości dodanej i pracujących według rodzajów działalności, rozdysponowania dochodów według sektorów) oraz specyficznych części lub aspektów gospodarki ogółem (m.in. bankowości i finansów w gospodarce narodowej, roli rządu). Dzięki ESA uzyskane wyniki służą do oceny rozwoju gospodarki przez analizę wskaźników wzrostu PKB oraz sezonowości zmian wydatków gospodarstw domowych. Ponadto, system umożliwia przeprowadzanie porównań między gospodarkami różnych krajów, np. analizę współzależności pomiędzy gospodarkami krajów członkowskich UE lub struktury i kierunków eksportu UE¹²⁶.

Koncepcję ESA cechuje osiem kryteriów dotyczących osiągnięcia równowagi między zapotrzebowaniem na dane a możliwością ich dostarczenia. Są to: zgodność międzynarodowa, harmonizacja z innymi statystykami społecznymi i gospodarczymi, spójność, operacyjność, odmiennosc od większości systemów administracyjnych, niezmiennosc w długim okresie, nakierowanie na opis procesów gospodarczych w wyrażeniu pieniężnym i w określonych warunkach, elastycznosc i mozliwosc zastosowań do wielu celów¹²⁷.

¹²⁴ GUS, *Europejski System Rachunków Narodowych i Regionalnych ESA 1995*, „Zeszyty Metodyczne i Klasyfikacje”, ZWS GUS, Warszawa 2000, s. 1.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Ibidem, s. 2–3.

¹²⁷ Ibidem, s. 3–4.

1.5.4. Porównanie zasad metodologicznych w systemie rachunków narodowych (SNA) oraz w europejskim systemie rachunków narodowych i regionalnych (ESA)

Europejski system rachunków narodowych i regionalnych 1995 (ESA 95) jest zgodny z wytycznymi zrewidowanego *Systemu rachunków narodowych 1993 (SNA 93)*, który stanowi kompleksowy zbiór wskazówek metodologicznych do opracowywania rachunków we wszystkich krajach na świecie.

Różnice między obydwoma systemami są nieznaczne i dotyczą specyfiki krajów, w których są realizowane (ESA 95). Rozbieżności pojawiają się głównie w sposobie prezentacji danych i w zapisie niektórych pojęć, które są dokładniej opracowane w ESA 95. W zapisie dotyczącym ESA znalazły się rozdziały poświęcone rachunkom regionalnym i kwartalnym, czego nie ma w przypadku SNA, ten zaś zawiera rozdział o rachunkach satelitarnych. Dodatkowo w przypadku ESA zakłada się, że produkcja niektórych rodzajów wyrobów wytwarzanych przez gospodarstwa domowe (takich jak tkanie sukna czy wyrób mebli) nie jest znacząca dla krajów UE, stąd nie jest rejestrowana. Ponadto, w ESA 95 – w odróżnieniu od SNA 93 – wprowadzono wiele dodatkowych pojęć, dotyczących m.in. rozróżnienia między producentami rynkowymi i nierynkowymi oraz ich produkcji globalnej. ESA zawiera szczegółowe klasyfikacje odnośnie do produktów i rodzajów działalności (gałęzi) zgodnych z odpowiednimi klasyfikacjami ONZ¹²⁸. Dostrzeżono także, że dzięki SNA 93 rozpoznaje się przesunięcia w PKB. Nie można jednak oczekiwać, że jest to dobry wskaźnik zmian w określeniu całkowitej wielkości dobrobytu przy założeniu pozostałych czynników niezmiennych. Produkcja domowa na własny użytek jest jednym z takich czynników¹²⁹.

W ostatnich latach została przeprowadzona rewizja systemu rachunków narodowych (SNA 93), której efektem jest SNA 2008. Zmiana ta jest szczególnie istotna dla spójności poszczególnych kategorii *Europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych 1995*. Nowy dokument – *Europejski system rachunków narodowych i regionalnych 2010 (ESA 2010)* – został przyjęty 21 maja 2013 r., natomiast jego wdrożenie przez kraje członkowskie odbywało się sukcesywnie w latach 2014 i 2015. Wskazuje się, że zrewidowany system ustanowi na długo standardy rachunków narodowych oraz określi sposoby obliczania kluczowych wskaźników w Unii Europejskiej (UE).

Do niedawna trwały prace przygotowawcze, aby w 2014 r. wdrożyć w Polsce *Europejski system rachunków narodowych i regionalnych 2010 (ESA 2010)* na podstawie

¹²⁸ Ibidem, s. 12–13.

¹²⁹ E. Uriel, J. Ferri, op.cit., s. 3.

zrewidowanego światowego *Systemu rachunków narodowych 2008* (SNA 2008), który jest zaktualizowaną wersją poprzedniego wydania (SNA 93). Jest to piąta edycja SNA (pierwszą edycję sformułowano ponad 50 lat temu), stanowiąca odpowiedź na sformułowaną w 2003 r. przez Komisję Statystyczną Narodów Zjednoczonych (UNSC) zapowiedź aktualizacji systemu rachunków narodowych. Aktualizacja ta miała na celu zapewnienie większej spójności, odpowiadającej potrzebom dynamicznie i sukcesywnie zmieniającego się otoczenia ekonomicznego. Dodatkowo miała zagwarantować dostęp do szczegółowych informacji niezbędnych do realizacji wzrastających potrzeb różnorodnych użytkowników.

Wprowadzone w aktualizacji zmiany można sklasyfikować według pięciu grup tematycznych. Obejmują one: aktywa, sektor finansowy, globalizację i zagadnienia z nią związane, sektor instytucji rządowych i samorządowych wraz z sektorem publicznym oraz sektor nieformalny (*informal sector*). W przypadku SNA 2008 więcej uwagi poświęcono obszarom związanym z szacowaniem kategorii „wartości niematerialne i prawnie produkowane”, którą ostatecznie nazwano „produktami własności intelektualnej”. Ponadto, wprowadzono zasadę kapitalizacji wydatków na prace badawczo-rozwojowe oraz nakłady na sprzęt militarny. Inne aktualizacje dotyczą sposobu szacowania wielkości produkcji dla działalności ubezpieczeniowej, zmodyfikowano także metodologię wyrażania wartości pochodzących z systemów emerytalnych. Istotną zmianą jest wprowadzenie do systemu rachunków narodowych koncepcji tablic uzupełniających, analogicznych do tablic wyróżnionych w metodologii rachunków satelitarnych. Celem tej koncepcji jest poznanie oraz wyodrębnienie zagadnień i obszarów mających szczególną wartość analityczną. Uznaje się jednak, że w rachunkach narodowych nie ma możliwości konstruowania tych tablic z należytą starannością, pozwalającą na włączenie ich do zasadniczego systemu rachunków narodowych.

Dodatkowo, nowy rozdział w SNA 2008 poświęcono gospodarce nierejestrowanej, znalazły się tam wskazówki postępowania zmierzającego do określenia rozmiarów i wyceny działalności prowadzonej nieformalnie przez gospodarstwa domowe (*informal sector*) oraz działalności niepodlegającej obserwacji statystycznej (*non-observed economy*). Większość zmian wprowadzonych w systemie rachunków narodowych przez zweryfikowaną wersję SNA 2008 wpłynęło na zapisy sformułowane w nowej edycji *Europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych 2010*¹³⁰.

ESA 2010 stanowi najnowszą wersję metodologii w postaci będących zapisem procesów gospodarczych zachodzących w krajach członkowskich UE wskazówek i wytycznych do szczegółowego i systematycznego obliczania rachunków narodowych

¹³⁰ M. Jeznach, O. Leszczyńska-Luberek, op.cit., s. 4–6.

i regionalnych. Dokument został opublikowany w Dzienniku Urzędowym z dnia 26 czerwca 2013 r. Nowe zasady są wdrażane w krajach europejskich od września 2014 r.

W porównaniu z poprzednią wersją (ESA 95) ESA 2010 różni się zakresem, ale także wprowadzono w nim istotne zmiany w koncepcji, dotyczące rozwoju sposobu pomiaru nowoczesnych gospodarek, postępu w badaniach metodologicznych oraz zróżnicowanych potrzeb użytkowników. Struktura ESA 2010 jest spójna ze światowymi wytycznymi w obszarze opracowywania rachunków narodowych, określonymi w SNA 2008¹³¹.

¹³¹ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/esa_2010/introduction (dostęp: 24.09.2013).

Ilościowe ujęcie produkcji gospodarstw domowych

2.1. Estymacja funkcji produkcji

Jednym z istniejących w obszarze ekonomii nurtów wyceny produkcji gospodarstw domowych jest modelowanie ekonometryczne. Główną metodę wyceny stanowi oszacowanie funkcji produkcji gospodarstw domowych. Znajomość tej funkcji pozwala zrozumieć podział ról ekonomicznych pełnionych przez kobiety i mężczyzn w gospodarstwach domowych.

Prekursorem szacunku funkcji produkcji gospodarstw domowych jest R. Gronau, który zajmował się estymacją parametrów funkcji krańcowej produktywności kobiet, wykorzystując dane dotyczące czasu pracy członków gospodarstw domowych i zbiór zmiennych hipotetycznych wpływających na wydajność gospodarstwa domowego. Celem badania było zapewnienie alternatywnego oszacowania całkowitej wartości produkcji domowej oraz identyfikacja zmiennych determinujących produktywność kobiet w czynnościach z zakresu prowadzenia gospodarstwa domowego. Zbudowany przez niego model określał produkcję domową kobiety zamężnej z podziałem na czas wolny, produkcję w gospodarstwie domowym i pracę na rynku¹³².

Rozszerzeniem tego modelu, czego efektem była estymacja parametrów funkcji produkcji gospodarstw domowych, zajęli się J. Graham i C. Green¹³³. Skonstruowany przez nich model charakteryzował gospodarstwo domowe wieloosobowe z dwoma osobami zarabiającymi. Ich podejście pozwoliło określić zyski skali, partycypację członków gospodarstw domowych w wykonywaniu prac domowych oraz udział wytworzonych produktów i usług w całkowitej produkcji rynkowej. Podobnie jak Gronau, Graham i Green wykorzystali do pomiaru produktywności gospodarstw domowych zbiór zmiennych socjoekonomicznych. W tym celu zastosowano funkcję

¹³² R. Gronau, *Home Production – A Forgotten Industry*, „Review of Economics and Statistics” 1980, no. 62, s. 408–416; R. Gronau, *Leisure, Home Production and Work – The Theory of the Allocation of Time Revisited*, „Journal of Political Economy” 1977, no. 85, s. 1099–1123; R. Gronau, *The Measurement of Output of the Non-Market Sector: The Evaluation of Housewives’ Time*, w: *The Measurement of Economic and Social Performance, Studies in Income and Wealth*, red. M. Moss, NBER, no. 38, 1973, s. 163–190.

¹³³ J. Graham, C.A. Green, *Estimating Parameters of a Household Production Function with Joint Products*, „Review of Economics and Statistics” 1984, no. 66, s. 277–282.

Coba–Douglasa, na podstawie której wykonano szacunki współczynników opartych na alternatywnych założeniach czasu potrzebnego do wytworzenia produkcji w gospodarstwach domowych. Dzięki temu możliwe było porównanie produktywności rynkowej z wydajnością gospodarstw domowych, ustalenie zysków skali oraz określenie relacji między produktywnością kobiet i mężczyzn. W tym celu do analizy wykorzystano metodę wyników (*output method*). Wnioski z badań funkcji produkcji dotyczyły wydajności produkcyjnej członków gospodarstw domowych. Wykazano, że osoby aktywne zawodowo są bardziej wydajne w ramach zatrudnienia na rynku niż w obszarze własnych gospodarstw domowych, w których wykonują prace będące składową produkcji domowej. Ponadto, istnieje znacząca różnica pomiędzy wielkością i wydajnością produkcji domowej kobiet i mężczyzn oraz czasem wolnym, którym dysponują. Nie odnotowano wzrostu zysków skali w produkcji gospodarstw domowych.

Dyskusję nad korzyściami z określenia prawdopodobieństwa pomiaru produkcji gospodarstw domowych, w przeciwieństwie do koncepcji obliczeń pośrednich wykorzystujących metodę nakładów i wyników (*input-output method*) do wyceny wartości pracy domowej, podjęli J. Fitzgerald i J. Wicks¹³⁴. Autorzy wskazywali, że bezpośrednie i szczegółowe pomiary są możliwe jedynie po sformułowaniu definicji produkcji domowej dla osoby, a nie całego gospodarstwa domowego.

Na potrzeby ekonomii wszyscy badacze rozważali zasadność sformułowania jednej funkcji produkcji opisującej wszystkie rodzaje gospodarstw domowych, wybór odpowiedniej metody szacunku wartości nakładów lub wyników oraz efektywność członków gospodarstw domowych w alokacji wytworzonych i zgromadzonych zasobów. Prace nad modelowaniem funkcji produkcji były prowadzone przez wielu ekonomistów¹³⁵. Wskazywano, że najbardziej wiarygodna w ocenie parametrów jest propozycja funkcji produkcji gospodarstw domowych Fitzgeralda i Wicksa¹³⁶.

¹³⁴ J.M. Fitzgerald, J.H. Wicks, *Measuring the Value of Household Output: A Comparison and Direct and Indirect Approaches*, „Review of Income and Wealth” 1990, no. 36, s. 129–141.

¹³⁵ Zob. np. H. Frazis, J. Stewart, *How does household production affect measured income inequality?*, „Journal of Population Economics” 2011, vol. 24, issue 1, s. 3–22; B. Rapoport, C. Sofer, A. Solaz, *Household production in a collective model: some new results*, „Journal of Population Economics” 2011, vol. 24, issue 1, s. 23–45; R. Gronau, *Household production and public goods*, w: *The New Palgrave Dictionary of Economics*, red. S.N. Durlauf, L.E. Blume, Palgrave Macmillan, 2nd edition, 2008; M. Baxter, U.J. Jermann, *Household Production and the Excess Sensitivity of Consumption to Current Income*, NBER, Cambridge 1999; R. Gronau, *The Theory of Home Production: The Past Ten Years*, „Journal of Labor Economics” 1997, no. 15(2), s. 197–205; P. Rupert, R. Rogerson, R. Wright, *Estimating Substitution Elasticities in Household Production Models*, Federal Reserve Bank of Minneapolis, Research Department, Minneapolis 1994; E.J. Solberg, D.C. Wong, *Family Time Use. Leisure, Home Production, Market Work and Work Related Travel*, „The Journal of Human Resources” 1992, vol. 27, no. 3; R.A. Berk, *Household production*, w: *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, vol. 2, Stockton, New York 1987, s. 673–775; P. Koreman, A. Kapteyn, *A Disaggregated Analysis of the Allocation of Time Within Households*, „Journal of Political Economy” 1987, no. 95, s. 223–249.

¹³⁶ J.M. Fitzgerald, M.S. Swenson, J.H. Wicks, *Valuation of household production at market prices and estimation of production functions*, „Review of Income and Wealth” 1996, no. 2, s. 165–180, <http://web.ebscohost>.

Szacowaniem funkcji produkcji na podstawie modelu zbiorowego procesu podejmowania decyzji w gospodarstwie domowym zajmowali się francuscy ekonomiści B. Rapoport, C. Sofer i A. Solaz¹³⁷. Na podstawie danych z francuskiego badania budżetu czasu 1998 oraz prac P.A. Chiapporiego¹³⁸ oszacowano funkcję nakładów pracy, w której założono, że czas przeznaczony na działalność pozarynkową jest uznawany za nakład pracy przeznaczonej na aktywności o charakterze dobrowolnym (rozrywkowym – *pure leisure*). W obliczeniach uwzględniono również produkcję gospodarstw domowych. Otrzymane wyniki potwierdzały założenia zawarte we wcześniejszych pracach Chiapporiego i wskazywały, że produkcja domowa jest bardziej wydajna w gospodarstwach, w których istnieje racjonalny podział pracy między członkami tego gospodarstwa. Zbiorowa racjonalność w procesie podejmowania decyzji i podziału obowiązków między członkami gospodarstwa jest odrzucana wówczas, gdy w modelu pomija się nakład pracy domowej w gospodarstwie.

Estymację produkcji gospodarstw domowych w postaci rozszerzonej macierzy rachunków społecznych (*Extended Social Accounting Matrix* – ESAM-95) opracował zespół ekonomistów w Hiszpanii. Dzięki macierzy rachunków społecznych (*Social Accounting Matrix*) można przedstawić przepływy wszystkich transakcji gospodarczych zachodzących w poszczególnych regionach lub charakteryzujące cały kraj, uwzględniając szczegółowe informacje wpływające na kształtujące je czynniki i gospodarstwa domowe. *Social Accounting Matrix* stanowi macierz reprezentującą rachunki narodowe dla danego kraju, które mogą być rozszerzone o pozakrajowe przepływy gospodarcze. Szacunki te są opracowywane w ujęciu rocznym, ponieważ stanowią statyczny obraz wszystkich działalności zachodzących w gospodarce. Typowa macierz SAM łączy wycenę produkcji domowej metodą nakładów i metodą wyników (*input-output*) w jeden spójny system, który dzieli wartość dodaną względem różnych czynników oraz dystrybuuje dochód wśród poszczególnych rodzajów gospodarstw domowych¹³⁹.

Układ SAM jest analogiczny do tablicy przepływów międzygałęziowych (*input-output*). Wiersze charakteryzują rozdysponowanie produktów na różne cele,

com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=2a3c443c-ef94-4f03-9a07-8b828f481ff9%40sessionmgr11&hid=18 (dostęp: 14.03.2013).

¹³⁷ B. Rapoport, C. Sofer, A. Solaz, op.cit., s. 23–45.

¹³⁸ P.A. Chiappori, R. Blundell, C. Meghir, *Collective labor supply with children*, „Journal of Political Economy” 2005, no. 113(6), s. 1277–1306; P.A. Chiappori, B. Fortin, G. Lacroix, *Marriage market, divorce legislation and household labor supply*, „Journal of Political Economy” 2002, no. 110(1), s. 37–72; P.A. Chiappori, *Rational household labor supply*, „Econometrica” 1998, no. 56(1), 1998, s. 63–89; P.A. Chiappori, *Introducing household production in collective models of labor supply*, „Journal of Political Economy” 1997, no. 105(1), s. 191–209; P.A. Chiappori, *Collective labor supply and welfare*, „Journal of Political Economy” 1992, no. 100(3), s. 437–467.

¹³⁹ E. Uriel, J. Ferri, M.L. Moltó, op.cit.

a kolumny ukazują nakłady. Suma ogółem każdego wiersza (oznaczającego rozdystrybucowanie) jest równa sumie ogółem odpowiedniej kolumny¹⁴⁰.

Tablica SAM, w odróżnieniu od tablicy przepływów międzygałęziowych, nie daje statycznego opisu powiązań, lecz odzwierciedla wszystkie wzajemne powiązania w gospodarce, w tym także wyróżnia procesy wtórnego podziału z wydzieleniem sektorów i podsektorów instytucjonalnych (głównie podział sektora gospodarstw domowych według poziomu dochodów na osobę w poszczególnych grupach społeczno-zawodowych itp.).

Wykorzystywana w kalkulacjach SAM teoria funkcji produkcji jest zgodna z założeniami Gronaua. Koncepcja odwołująca się do twierdzeń Beckera i porównująca zachowania gospodarstwa domowego do zachowań przedsiębiorstwa wykorzystującego w trakcie produkcji czynniki wytwórcze, takie jak czas, kapitał oraz konsumpcję pośrednią, w znacznym stopniu wpływa na różne obszary analiz ekonomicznych przez nałożenie nowych ograniczeń maksymalizacji użyteczności. W standardowym modelu gospodarstw domowych użyteczność zależy od konsumpcji dóbr rynkowych i czasu wolnego (*leisure*), określanego jako czas nierynkowy, zatem funkcje popytu są uwarunkowane przez ceny rynkowe i płace. Jeśli więc w szacunkach gospodarstwa domowego poza produkcją rynkową będzie uwzględniana także produkcja nierynkowa, której wycenione czynności nie mają swoich rynkowych odpowiedników, wartość produkcji gospodarstw domowych będzie wyrażona w postaci cen odmiennych od tych, które są dostępne na rynku. Jest to ważny element, ponieważ nie występuje w standardowym modelu produkcji domowej, lecz jest uwzględniony w rozszerzonej macierzy SAM, która może stanowić suplement do istniejących rachunków narodowych¹⁴¹.

Macierz SAM, podobnie jak tablica przepływów międzygałęziowych (*input-output*), ułatwia analizę współzależności między różnymi zmiennymi, zwłaszcza analizę mnożnikową. Umożliwia przeprowadzanie stosunkowo mało skomplikowanych obliczeń w celu wyznaczenia tego, jak musi zmienić się produkcja wszystkich kooperujących ze sobą gałęzi gospodarki narodowej, gdy nastąpi wzrost o jednostkę popytu końcowego pochodzącego z jednej gałęzi produkcji¹⁴².

Do analizy sfery produkcji (struktury nakładów, wartości dodanej, zużycia pośredniego, popytu finalnego) stosuje się tablicę przepływów międzygałęziowych. Należy jednak wskazać, że może ona ukazywać uproszczony opis rzeczywistości. W celu

¹⁴⁰ L. Zienkowski, *Co to jest PKB?...*, op.cit. (rozdz. 7: L. Zienkowski, Z. Żółkiewski, *Tablice przepływów międzygałęziowych (input-output) i macierze rachunków społecznych (SAM)*, s. 95).

¹⁴¹ E. Uriel, J. Ferri, M.L. Moltó, op.cit., s. 4.

¹⁴² L. Zienkowski, *Co to jest PKB?...*, op.cit. (rozdz. 7: L. Zienkowski, Z. Żółkiewski, *Tablice przepływów międzygałęziowych (input-output) i macierze rachunków społecznych (SAM)*, s. 95).

uzyskania pełniejszego obrazu tablicę (*input-output*) poszerza się o układ bilansów dla takich podmiotów gospodarczych, jak np. gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa, instytucje finansowe, przechodząc do macierzy rachunków społecznych SAM. W ten sposób otrzymuje się dodatkowe możliwości analizy danych strukturalnych (struktury dochodów i wydatków gospodarstw domowych, przepływów finansowych do i z budżetu) oraz szczegółowe charakterystyki sfery produkcji wyrażone w postaci mnożników¹⁴³. Macierz SAM, podobnie jak system rachunków narodowych, opisuje pełny cykl obiegu pieniądza i produktu w gospodarce – od wykorzystanych w procesie produkcji nakładów i wygenerowanych dochodów do bieżącego zużycia produkcji oraz jej częściowej dystrybucji na przyrost zdolności produkcyjnych, tj. inwestycji¹⁴⁴.

Schemat 2.1 prezentuje macierz ESAM-95 (*Extended Social Accounting Matrix*) zastosowaną w Hiszpanii w 1995 r. Macierz tworzy sekwencję rachunków: bieżącego, kapitałowego według sektorów instytucjonalnych, czynników produkcji, czynności, towarów I i towarów II. Każdemu z tych rachunków przyporządkowano grupy przepływów rynkowych (ESA) i grupy przepływów nierynkowych (non-ESA). Produkcja rynkowa ESA stanowi łączną wartość czynników produkcji, konsumpcji pośredniej oraz podatków i dotacji. Całkowita podaż składa się z krajowej produkcji dóbr i usług powiększonej o wartość produkcji importowanej, co oznacza, że podaż produkcji ESA jest równa popytowi określoneemu jako towary I – *Commodities I* (schemat 2.1). Produkcję nierynkową gospodarstw domowych (non-ESA) tworzy wartość dodana pracy domowej, kapitał, konsumpcja pośrednia oraz podatki. Podaż produkcji domowej stanowi produkcja dóbr i usług wraz z inwestycjami brutto poczynionymi przez gospodarstwo domowe, która musi być równa popytowi na produkcję dóbr i usług w tym gospodarstwie domowym.

Estymacja funkcji produkcji w ujęciu ekonometrycznym bazuje na analizie szeregu składowych będących odzwierciedleniem działalności produkcyjnej członków gospodarstw domowych. W wyniku tych kalkulacji dochodzi do uogólnień i wyłączenia pewnych współczynników, które w rzeczywistości mogą mieć znaczenie w tworzeniu wartości produkcji domowej. Dlatego ekonometryczne modele opisujące funkcję produkcji domowej mogłyby być dodatkowym narzędziem, które umożliwiłoby porównanie otrzymanych wyników prezentujących rozmiary i wartość produkcji gospodarstw domowych oraz partycypację poszczególnych członków w tworzeniu globalnej wielkości z wynikami uzyskanymi z szacunku produkcji gospodarstw domowych w ramach satelitarnego rachunku produkcji domowej.

¹⁴³ Ibidem, s. 96.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 101.

Schemat 2.1. Struktura macierzy ESAM-95

Rachunki bieżące		Instytucje		Produkcja						Zagranica	Razem		
		Rachunki bieżące	kapitał	czynniki wytwórcze		działalność produkcyjna		dobra I				dobra II	
Produkcja domowa wyciążona z rachunków narodowych	produkcja domowa	ESA	non-ESA	ESA	non-ESA	ESA	non-ESA	ESA	non-ESA	ESA	non-ESA		
Transfery bieżące				dochody czynników wytwórczych (ESA)		podatki na produkcję i nakłady pośrednie	podatki na produkcję			podatki na produkcję		transfery bieżące z zagranicy	przychody ESA (razem)
Dotacje do konsumpcji pośredniej								dochody czynników wytwórczych g.d.					przychody z produkcji domowej (razem)
Oszczędności (ESA)		transfery kapitałowe										transfery kapitałowe z zagranicy	wpływy kapitałowe ESA (razem)
	oszczędności gospodarstw domowych												wpływy kapitałowe g.d. (razem)
						wartość dodana (ESA)						dochody czynników wytwórczych z zagranicy	dochody czynników wytwórczych ESA (razem)

W literaturze wskazywano jednak, że próby bezpośredniej ekstrapolacji tej grupy modeli ekonometrycznych na poziom makro nie są uzasadnione, ponieważ założenia przyjmowane podczas modelowania ekonometrycznego na poziomie mikro nie mogą być spełnione w gospodarce narodowej¹⁴⁵.

2.2. Rachunki produkcji domowej w systemie statystyki społecznej w Polsce

Nadrzędnym zadaniem statystyki publicznej, której ważny element stanowi statystyka społeczna, jest dostarczanie, opracowanie oraz upowszechnianie i stosowanie podstawowych norm informacyjnych państwa i gospodarki. Statystyka publiczna tworzy narzędzia integracji i koordynacji systemów informacyjnych gospodarki, państwa i społeczeństwa. Głównym celem statystyki publicznej jest zapewnienie bezpieczeństwa informacyjnego swoim podstawowym użytkownikom przez upowszechnienie jakościowo weryfikowalnej informacji jako dobra publicznego¹⁴⁶.

Statystyka społeczna stanowi jeden z głównych filarów infrastruktury informacyjnej państwa, gospodarki i społeczeństwa. Obejmuje obszar badań związanych z wieloma dziedzinami, jak np. procesy ludnościowe, rynek pracy, warunki życia ludności (wraz z kulturą, edukacją i nauką, ochroną zdrowia, turystyką i rekreacją oraz wykorzystaniem czasu wolnego) i ochrona środowiska. Ta część statystyki jest przeciwstawiana statystyce ekonomicznej, mimo że obie te dziedziny mają ze sobą wiele cech wspólnych (m.in. badanie dochodów ludności oraz oszczędności). Obszar statystyki społecznej nie jest jednoznacznie określony, co oznacza równocześnie większą różnorodność w porównaniu ze statystyką ekonomiczną¹⁴⁷.

Od lat 80. XX w. trwały prace nad ujednoczeniem i budową jednego, spójnego systemu statystyki społecznej Unii Europejskiej. Jest to ściśle związane z zapotrzebowaniem wielu różnych użytkowników danych i organów UE na informacje z zakresu statystyki rynku pracy, warunków życia ludności, edukacji, zdrowia oraz innych zagadnień społecznych na poziomie europejskim. Przewiduje się, że taki system mógłby być komplementarną składową pasującą do obecnie istniejącego, konstruowanego od wielu lat w statystyce ekonomicznej systemu rachunków narodowych. Dzięki temu

¹⁴⁵ I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja gospodarstw domowych jako czynnik dochodotwórczy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008, seria „Monografie i Opracowania”, s. 48.

¹⁴⁶ Z. Czerwiński, *Zadania i rola statystyki publicznej w społeczeństwie informacyjnym i gospodarce*, „Zeszyty Naukowe”, z. 149, *Pomiar i informacja w gospodarce*, red. E. Gołata, Wydawnictwo UE w Poznaniu, Poznań 2010, s. 32.

¹⁴⁷ J. Kordos, *Statystyczne badanie zjawisk społecznych*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2007, s. 15–38.

mógłby powstać jeden, zintegrowany system informacji o zachodzących zjawiskach społecznych. Statystyczna integracja systemów pozwoliłaby na porównywanie danych między krajami oraz szeroką analizę długoterminowych zmian na poziomie jednostkowym i w różnych agregatach¹⁴⁸.

Zapotrzebowanie na dane z zakresu statystyki ekonomicznej jest ogromne i sukcesywnie wzrasta. Istnieje także potrzeba określenia relacji między statystyką społeczną a statystyką ekonomiczną, co umożliwi prowadzenie analiz przyczynowo-skutkowych¹⁴⁹.

Statystyka społeczna, tak jak polityka społeczna, z uwagi na sektorowy charakter tylko częściowo uwzględnia powiązania między zjawiskami i procesami społecznymi. Nie oznacza to, że należy zaprzestać prac na rzecz konstrukcji jednego, zintegrowanego i spójnego systemu statystycznego. Budowa takiego systemu zwykle trwa kilkadziesiąt lat i podlega ciągłej ewolucji. Dąży się bowiem nie tylko do ugruntowania metod w obszarze teorii statystycznej, lecz także do wyznaczenia zrozumiałych i możliwych do wykorzystania przez wielu różnych użytkowników informacji, m.in. opinię publiczną, naukowców, polityków, media¹⁵⁰.

Systemy statystyczne w Europie od lat 90. XX w. przechodzą okres dynamicznych i długoterminowych dostosowań. Wpływają na to trzy czynniki wyróżnione przez Y. Francheta¹⁵¹. Pierwszy jest związany z intensywnym i przyspieszonym procesem integracji politycznej i gospodarczej w strukturach UE. Drugi czynnik dotyczy transformacji krajów Europy Środkowo-Wschodniej (od gospodarki centralnie planowanej do wolnorynkowej). Trzecim czynnikiem jest trend w kierunku deregulacji, wynikający ze zjawisk takich jak np. globalizacja oraz integracja w ramach UE. Pierwsze dwa czynniki wywołują wzrost zapotrzebowania na zharmonizowaną i porównywalną statystykę, ułatwiającą formułowanie i dopasowywanie kierunków rozwoju polityki społecznej i gospodarczej, monitorowanie skutków wprowadzonych zmian oraz dokonywanie ich oceny. Trzeci czynnik wpływa bezpośrednio na działania statystyków, czyli skłania do uważnej obserwacji wyznaczonych danych statystycznych oraz szczegółowego badania źródeł ich pochodzenia¹⁵².

Statystyka społeczna w Polsce ma swoją tradycję, istnieje bowiem bogata literatura tego przedmiotu. Pierwsze próby czynienia opisów w tej dziedzinie pojawiły się jeszcze przed uzyskaniem przez Polskę niepodległości w 1918 r., szczególnie intensywny

¹⁴⁸ J. Kordos, *Zarys statystyki społecznej w Unii Europejskiej*, „Wiadomości Statystyczne” 1998, nr 3, s. 52.

¹⁴⁹ Ibidem, s. 54.

¹⁵⁰ J. Kordos, *Statystyczne...*, op.cit., Warszawa 2007, s. 15–17.

¹⁵¹ Y. Franchet, *European statistical development: results*, „Bulletin of the International Statistical Institute – Proceedings of the 51st Session”, vol. 57, s. 477–480, cyt. za: J. Kordos, *Zarys...*, op.cit., s. 53.

¹⁵² J. Kordos, *Zarys...*, op.cit., s. 53.

rozwój statystyki społecznej nastąpił zaś w okresie międzywojennym. Wtedy to m.in. przeprowadzono dwa powszechne spisy ludności – w latach 1921 i 1931. Po II wojnie światowej GUS podjął próby rekonstrukcji zrębów statystyki społecznej, zwanej też publiczną, oraz dalszego jej rozwoju. W latach 50. XX w. przerwano prace nad badaniami budżetów gospodarstw domowych ze względów politycznych, po czym stopniowo je reaktywowano. Następnie w latach 60. ubiegłego wieku rozpoczęto doskonalenie metodyki prowadzonych badań oraz rozszerzenie ich zakresu. W latach 80. prowadzono w GUS intensywne prace w zakresie wskaźników społecznych. Począwszy od lat 80., postępuje harmonizacja i ujednolicanie badań zgodnie z zaleceniami międzynarodowych i europejskich organizacji, takich jak ONZ czy Eurostat.

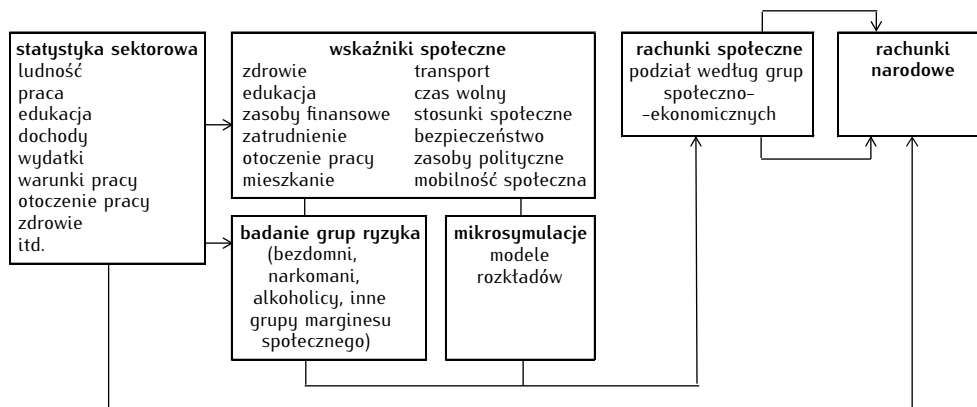
Statystyka społeczna opiera się na źródłach danych pochodzących ze spisów oraz mikrospisów ludności i mieszkań, reprezentacyjnych badań budżetów gospodarstw domowych, sprawozdawczości statystycznej, systemów ewidencyjnych, rejestrów cywilnych, rządowych i pozarządowych danych administracyjnych, specjalnych badań naukowych oraz międzynarodowych baz danych Eurostatu i ONZ¹⁵³. Według Głównego Urzędu Statystycznego, wyróżnia się dwie główne składowe niezbędne do prawidłowego funkcjonowania systemu statystyki publicznej. Pierwszym elementem są statystyczne normy informacyjne, do których zalicza się pojęcia, definicje zjawisk, procesów, obiektów społecznych, ekonomicznych, technicznych oraz standardowe zasady identyfikacji obiektów, podmiotów, procesów społecznych również stosowanych w rejestrach gospodarczych. Drugi element stanowią statystyczne narzędzia oraz metody pomiaru, wśród których wyróżnia się: klasyfikacje, nomenklatury, typologie, kody, normy jakości informacji i normy zarządzania informacją. Statystyka oficjalna dostarcza niezbędnych informacji do prowadzenia działalności praktycznej i naukowej, w szczególności terminów, pojęć, definicji, zasad klasyfikacji obiektów i metod pomiaru (schemat 2.2, tablica 2.1). Proponowany rachunek satelitarny produkcji domowej będzie stałym elementem w systemie statystyki społecznej w Polsce, opracowanym w ramach rachunków społecznych (schemat 2.2).

W ramach statystyki społecznej UE skonstruowano różne programy, metody i narzędzia pozwalające opisywać, monitorować, ale także prognozować rozwój społeczny jednostek i/lub gospodarstw domowych oraz przewidywać możliwe konsekwencje zabiegów politycznych. W ramach statystyki publicznej wyróżnia się: bieżącą statystykę społeczną (statystykę sektorową), wskaźniki społeczne, badania grup ryzyka w społeczeństwie, modele mikrosymulacyjne, rachunki narodowe oraz rachunki społeczne (tablica 2.1)¹⁵⁴.

¹⁵³ J. Kordos, *Podstawowe badania społeczne...*, op.cit., s. 39–41.

¹⁵⁴ J. Kordos, *Statystyczne...*, op.cit., Warszawa 2014, s. 22–24.

Schemat 2.2. Zarys systemu statystyki społecznej Unii Europejskiej

Źródło: J. Kordos, *Statystyczne badanie zjawisk społecznych*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2014, s. 23.

Tablica 2.1. Podstawowe rodzaje informacji statystycznej w systemie statystyki społecznej UE

Statystyka sektorowa	Podstawa innych części systemu statystyki publicznej, zwłaszcza wskaźników społecznych oraz systemu rachunków narodowych i społecznych.
Wskaźniki społeczne	Tworzą szeroki zestaw wskaźników szczegółowych lub mniejszy zbiór wskaźników zagregowanych (syntetycznych). Powinny umożliwiać prawidłową ocenę rozwoju społecznego kraju lub regionu oraz zachodzące zmiany w czasie.
Badanie grup ryzyka w społeczeństwie	Docelowo pozwoliłoby określić rzeczywiste warunki życia ludności w określonej grupie, np. bezdomnych czy przewlekle chorych, narkomanów, alkoholików itd. Zwykłe badania, np. budżetów gospodarstw domowych, dają pozytywny i niepełny obraz warunków życia społeczeństwa. Informacje o szczególnych grupach są uzyskiwane z badań specjalnych z uwagi np. na trudności w dotarciu do poszczególnych grup ryzyka.
Modele mikrosymulacyjne	Ważna, nowatorska i niezwykle potrzebna metoda planowania oraz oceny potencjalnych efektów decyzji politycznych. Modele pozwalają monitorować skutki decyzji władz państwowych. Prognozy pozwalają m.in. oszacować, w jakim stopniu poszczególne grupy społeczne odczują skutki finansowe w przypadku wprowadzenia określonych zmian np. w systemie emerytalnym, systemie podatkowym.
Rachunki społeczne	Stanowią istotny łącznik między składowymi statystyki społecznej. Mogą być spoiwem łączącym statystykę społeczną ze statystyką ekonomiczną. Znaczenie tego czynnika rośnie wraz ze zwiększaniem się nieformalnego sektora gospodarki, tzw. szarej strefy, stanowiącego istotne źródło błędów w rachunkach narodowych np. w oszacowaniu dochodów indywidualnych na poziomie makro.
Rachunki narodowe	Integralna część rachunków społecznych, opracowana przez ONZ i Eurostat.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Kordos, *Statystyczne badanie zjawisk społecznych*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2007, s. 21–23; J. Kordos, *Statystyczne badanie zjawisk społecznych*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, wyd. 2 zmienione, PWE, Warszawa 2014, s. 22–24.

Podstawę działania narzędzi koordynacji systemów informacyjnych tworzą statystyczne systemy identyfikacji i rejestry urzędowe oraz normy informacyjne dla administracyjnych systemów informacyjnych oraz podmiotów gospodarki narodowej, a także normy informacyjne dla społecznych i ekonomicznych badań naukowych. Nauki statystyczne tworzą zatem podstawę badań statystycznych statystyki publicznej, statystyka publiczna zaś dostarcza „surowca informacyjnego” do dalszych badań i studiów naukowych¹⁵⁵.

System statystyki publicznej tworzą nie tylko badania GUS i innych urzędów statystycznych, lecz także inne badania i analizy, które są przeprowadzane przez agencje rządowe i inne instytucje o charakterze samorządowym. Spoiwem łączącym wszystkie badania w jeden system informacyjny jest program badań statystycznych.

Obecnie rachunki narodowe obejmują coraz nowsze obszary analiz, badania prowadzone w ich ramach spełniają zaś dwa komplementarne cele: są narzędziem integrującym badania statystyki publicznej przez zapewnienie spójności systemu informacji statystycznej w zakresie pojęć, definicji, klasyfikacji oraz metod szacunków; stanowią podstawę do prowadzenia dobrych jakościowo, zatem wiarygodnych, bieżących analiz statystycznych, społeczno-gospodarczych oraz prognoz¹⁵⁶. Na analizach bieżących (krótkoterminowych) opierają się procesy decyzyjne rządu, natomiast na długoterminowych prognozach (wraz z relacjami zewnętrznymi powiązanych z gospodarkami innych krajów) – strategia rozwoju społeczno-gospodarczego. Zarówno możliwości, jak i ograniczenia systemu rachunków narodowych stanowią rzeczywiste wyzwania dla użytkowników informacji statystycznej¹⁵⁷.

Polski system rachunków narodowych jest zgodny z zaleceniami zawartymi w światowym *Systemie rachunków narodowych 1993 (SNA 93)* oraz *Europejskim systemie rachunków narodowych i regionalnych 1995 (ESA 95)*. Jednolita metodologia ESA 95 stanowi jednorodny schemat koncepcyjny, który jest prawnie wiążący dla całej UE, co oznacza, że wszelkie zasady stosowane w szczególności w statystyce finansów publicznych (*Government Finance Statistics – GFS*) i w statystyce bankowej są zharmonizowane z wytycznymi i zasadami ESA 95. Dzięki temu tak sporządzone dane są w pełni spójne, jednorodnie zagregowane, co zapewnia porównywalność międzynarodową.

¹⁵⁵ Z. Czerwiński, op.cit., s. 33–35.

¹⁵⁶ M. Jeznach, O. Leszczyńska-Luberek, op.cit., s. 1.

¹⁵⁷ Ibidem, s. 1–2.

2.3. Koncepcja rachunków satelitarnych w kontekście wybranych dziedzin

2.3.1. Cel konstrukcji rachunków satelitarnych

Rachunki satelitarne dotyczą tych dziedzin, które w systemie rachunków narodowych są całkowicie pominięte (np. nauka), i tych, które są uwzględnione jedynie częściowo (np. zdrowie, kultura). Dzięki ich wydzieleniu, jako rachunki odrębne od rachunków bazowych, nie powodują nadmiernego rozbudowania i przeciążenia tych ostatnich, ale mogą je w znacznym stopniu uzupełniać. Rachunki satelitarne pozostają zatem zgodne z rachunkami narodowymi pod względem koncepcji, definicji, pojęć i kategorii. Proponowany rachunek satelitarny produkcji domowej będzie stałym elementem w systemie statystyki społecznej w Polsce, opracowanym w ramach rachunków społecznych (schemat 2.2).

W ramach rachunków satelitarnych informacje o wybranej dziedzinie mogłyby być zaprezentowane w sposób pełny lub bardziej kompletny, odpowiadający specyfice konkretnych obszarów. Wyznaczanie wartości elementów składowych poszczególnych dziedzin w formie rachunków satelitarnych, odrębnych od bazowych rachunków narodowych, umożliwi stosowanie poszerzonej metodologii badań, w której oprócz metody nakładu lub metody wyniku mogą być wykorzystywane różnorodne metody szacunku pośredniego¹⁵⁸.

Koncepcja rachunków satelitarnych, w odróżnieniu od rachunków narodowych, ma swoich zwolenników zarówno wśród ekonomistów, jak i wśród wielu innych użytkowników. L. Zienkowski zwraca szczególną uwagę na rachunki satelitarne ze względu na fakt, że wprowadzają one dodatkowe klasyfikacje i szczególne rozwiązania metodologiczne odpowiadające najlepiej określonym prognozom i analizom statystyki publicznej. W celu opracowania satelitarnego rachunku danej dziedziny niektóre fragmenty rachunków narodowych są rozbudowywane, inne zaś są agregowane i ograniczane, dzięki czemu przygotowane na tej podstawie analizy bardziej szczegółowo określają badane zagadnienia. Zienkowski argumentował, że istnieje pilna potrzeba opracowania rachunków satelitarnych wielu dziedzin, w tym m.in.: środowiska, zdrowia, nauki i edukacji czy rynku pracy. Prace te powinny być prowadzone nie tylko przez oficjalne instytucje statystyczne, takie jak urzędy statystyczne, Główny Urząd Statystyczny, ale przede wszystkim przez jednostki bezpośrednio za-

¹⁵⁸ I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja...*, op.cit., s. 49.

interesowane ich wynikami oraz instytucje odpowiedzialne za politykę gospodarczą w danym obszarze¹⁵⁹.

Rozwój koncepcji i analizy danych w postaci rachunków satelitarnych wynika z konieczności zaspokojenia wykraczających poza zakres systemu rachunków narodowych potrzeb informacyjnych wielu różnych użytkowników (polityków, ekonomistów, badaczy). Przypuszcza się, że opracowanie i wdrożenie, a także regularne prowadzenie tych kalkulacji z różnych dziedzin wpłynie na poprawę skuteczności prowadzenia polityki gospodarczej i społecznej¹⁶⁰.

Pierwszym etapem w opracowaniu rachunków satelitarnych jest zaprezentowanie danych charakteryzujących określoną dziedzinę lub sektor w usystematyzowany sposób, tj. w postaci listy produktów i usług związanych z daną działalnością, określającej obszar szczegółowej kalkulacji. Koncepcja rachunków satelitarnych w zakresie pojęć, rachunków przepływów, tablic i przekrojów opiera się częściowo na metodologii rachunków narodowych. Istnieją jednak specyficzne różnice między metodologią RN a koncepcją rachunków satelitarnych poszczególnych dziedzin lub sektorów (rachunki satelitarne prezentują w szerszy sposób informacje zebrane w dodatkowych tablicach, przekrojach i zmodyfikowanych klasyfikacjach oraz w postaci nowych pojęć). Podstawą metodologiczną opracowywania rachunków satelitarnych są wytyczne SRN (SNA 2008, ESA 1995, ESA 2010) oraz szczegółowe publikacje i instrukcje przygotowane przez instytucje i organizacje tworzące standardy w danej dziedzinie lub sektorze gospodarki, akceptowane przez międzynarodowe organizacje i instytucje statystyczne (np. Eurostat). W przypadku braku opracowań metodologicznych do utworzenia właściwej koncepcji służą dokumenty opracowane przez organizacje i instytucje międzynarodowe oraz rachunki satelitarne innych krajów¹⁶¹. Najnowsze wytyczne i szczegółowe zalecenia w sprawie sporządzania rachunków satelitarnych reguluje rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych Unii Europejskiej¹⁶².

Wśród rachunków satelitarnych w obszarze badań społecznych wyróżnia się rachunki dziedzinowe (turystyki, sportu, zdrowia, edukacji, kultury, pomocy społecznej) oraz rachunki sektorowe (sektora non profit i produkcji gospodarstw domowych).

¹⁵⁹ L. Zienkowski, *Rachunki narodowe...*, op.cit., s. 15–25.

¹⁶⁰ Materiały z konferencji „Rachunki satelitarne w obszarze badań społecznych”, zorganizowanej przez Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS, 8–9.10.2012 r., Jachranka.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych..., op.cit.

2.3.2. Rachunek satelitarny turystyki

Pierwsze opracowanie rachunku satelitarnego turystyki (RST) jest efektem prac zespołu ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie i Instytutu Turystyki. RST jest dziedzinowym rachunkiem satelitarnym. Dotychczas powstały rachunki turystyki za lata 2000–2006 oraz 2008 r., przygotowane na zlecenie Ministerstwa Gospodarki, Ministerstwa Sportu oraz Ministerstwa Sportu i Turystyki. Opublikowany w 2010 r. uproszczony rachunek satelitarny turystyki za 2008 r. powstał na zlecenie Ministerstwa Sportu i Turystyki¹⁶³.

Nadrzędnym celem sporządzenia tej analizy było uzyskanie wiarygodnych danych na temat wkładu turystyki w gospodarkę narodową, pochodzących z różnych rozproszonych źródeł. RST jest opracowaniem służącym do pomiaru ekonomicznych efektów turystyki na podstawie parametrów makroekonomicznych, takich jak: PKB, produkcja globalna, popyt i podaż turystyczna, zatrudnienie oraz wydatki sektora publicznego związanego z turystyką.

Konstrukcja rachunku satelitarnego turystyki opiera się na produkcji charakterystycznych i pozostałych działalności wyrażonej w cenach bazowych, natomiast kluczowym elementem rachunku jest powiązanie produkcji ze spożyciem, co wymaga znalezienia relacji poszczególnych rodzajów działalności z produktami (podaż turystyczna), a następnie ze spożyciem turystycznym wyrażonym w postaci turystycznego rachunku podaży i wykorzystania. W celu określenia wkładu turystyki w wartość dodaną w gospodarce i oszacowania zatrudnienia związanego ze spożyciem turystycznym wyznacza się współczynnik specjalizacji oraz współczynnik spożycia turystycznego. Współczynnik specjalizacji dotyczy udziału produktu podstawowego w produkcji globalnej danego rodzaju działalności (wyrażonych w cenach bazowych), spożycie turystyczne zaś stanowi jego relację względem podaży danego produktu i jest wyrażone w cenach nabywcy¹⁶⁴.

W rachunku satelitarnym turystyki dokonuje się pomiaru popytu i podaży turystycznej. Popyt turystyczny stanowią wydatki konsumpcyjne uczestników ruchu turystycznego. Podaż obejmuje wszelkie wyroby i usługi nabywane w zakresie wydatków turystycznych. W RST jest analizowana wielkość udziału produktów z poszczególnych działów gospodarki narodowej w produkcji turystycznym. Następnie porównuje się otrzymane wyniki z oszacowanym popytem krajowym i zagranicznym na produkty oraz usługi turystyczne. W rachunku tym są także uwzględniane informacje o wydat-

¹⁶³ Materiały z konferencji „Rachunki satelitarne w obszarze badań społecznych”..., op.cit.

¹⁶⁴ E. Dziedzic, *Rozwój koncepcji rachunku satelitarnego turystyki (RST)*, w: ibidem.

kach turystów przyjezdnych według produktów, popycie turystycznym rezydentów i nierezydentów kraju oraz wykorzystaniu produktów turystycznych, liczbie osób pracujących w poszczególnych rodzajach działalności turystycznej (według poszczególnych kategorii), płci oraz liczbie osób podróżujących¹⁶⁵.

Rachunek satelitarny turystyki pozwala określić wydatki konsumpcyjne w zakresie turystyki, inwestycje oraz wydatki z budżetu państwa, jak również bilans dochodów i wydatków w turystyce międzynarodowej. Opracowanie takie dostarcza także informacji o: poziomie wydatków w turystyce krajowej, wydatkach na podróże indywidualne i służbowe, poziomie zatrudnienia w turystyce, wpływach dewizowych oraz udziale gospodarki turystycznej w tworzeniu PKB.

Z doświadczeń analityków zaangażowanych w opracowywanie rachunku satelitarnego turystyki w Polsce wynika, że jest to bardzo pracochłonne i wiąże się z wysokimi kosztami. Pomiar dotyczy bezpośrednich efektów konsumpcji turystycznej, dzięki czemu dostarcza bardzo precyzyjnych informacji w tym zakresie. Ponadto, w badanych okresach występuje mała zmienność wyników. Istnieje jednak możliwość rozszerzenia RST przez segmentację rynku, mierzenie efektów pośrednich i ocenę wpływu na środowisko naturalne. Utrudnieniem w opracowaniu RST jest występowanie dużego opóźnienia badania i publikacji w stosunku do obserwowanego roku. W niektórych krajach wypracowano metodologię uproszczonych RST, pozwalającą na sporządzenie rachunku z niewielkim opóźnieniem dzięki aktualizacji danych spożycia. Postuluje się sporządzanie pełnej kalkulacji tylko dla tych lat, w których przypadku są dostępne szczegółowe dane, umożliwiające dostrzeżenie zmian strukturalnych w podaży.

2.3.3. Rachunek satelitarny nauki

Rachunek satelitarny nauki stanowi podstawę do analizowania i prognozowania rozmiarów działalności naukowej, struktury nakładów na realizację zadań z tej działalności oraz dokonywania porównań międzynarodowych¹⁶⁶. Pierwszy, eksperymentalny rachunek satelitarny nauki za lata 1994–1995 opublikowano w 1997 r.¹⁶⁷ Zawiera obszerny opis założeń metodycznych konstrukcji rachunku satelitarnego nauki. Drugie

¹⁶⁵ *Rachunek satelitarny turystyki*, http://mfiles.pl/pl/index.php/Rachunek_satelitarny_turystyki (dostęp: 08.05.2014).

¹⁶⁶ *Rachunek satelitarny nauki 1996–1997*, red. Z. Żółkiewski, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 265, ZWS GUS, Warszawa 1999, s. 3.

¹⁶⁷ B. Rejn, Z. Żółkiewski, *Rachunek satelitarny nauki 1994–1995*, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 246, ZWS GUS, Warszawa 1997.

opracowanie poświęcone temu zagadnieniu dotyczyło okresu 1996–1997 i zostało opublikowane w 1999 r. Nowe opracowanie uzupełniono o informacje z zakresu powiązań przychodów z nakładami i sprzedażą efektów prac naukowo-badawczych oraz przekroju terytorialnego działalności badawczo-rozwojowej (B+R). Dodatkowo opracowano metodykę przeliczeń na ceny stałe, co umożliwiło przeprowadzenie analizy porównawczej i dostrzeżenie zmian badanych zjawisk w latach 1994–1997. W szerszym zakresie zastosowano dane na temat działalności B+R w innych krajach.

Celem sporządzania rachunku satelitarnego nauki jest wyodrębnienie działalności badawczo-rozwojowej z systemu rachunków narodowych (SRN) oraz określenie wzajemnych powiązań. W SRN występuje znaczne niedoszacowanie kategorii B+R, ponieważ w badaniu uwzględnia się jedynie działalność placówek naukowych Polskiej Akademii Nauk oraz jednostek badawczo-rozwojowych, z wyłączeniem wyższych uczelni i przedsiębiorstw, w których przypadku działalność z zakresu badań i rozwoju nie stanowi dominującego rodzaju działalności¹⁶⁸.

Rachunek satelitarny nauki ma postać układu tablic określającego powiązane ze sobą nakłady przeznaczane na badania naukowe. Nakłady są sklasyfikowane w dwóch grupach – jednostek ponoszących nakłady na działalność B+R (zgodnie z sektorem instytucjonalnym SNA i klasyfikacją sektorów według OECD, dziedziną produkcji lub dziedziną nauki) oraz jednostek finansujących badania. Nakłady na B+R zostały ujęte zgodnie z wytycznymi stosowanymi w metodologii OECD dotyczącej kategorii nakładów wewnętrznych i zewnętrznych oraz według zasad rachunkowości narodowej określonej w SNA (rachunek tworzenia PKB)¹⁶⁹.

Wyniki przeprowadzonej kalkulacji rachunku satelitarnego nauki wykazały, że w latach 1994–1997 nastąpiło zahamowanie tendencji rozwojowej w zakresie nakładów na działalność B+R w PKB. Co więcej, spadek znaczenia sektora rządowego był równoznaczny ze wzrostem znaczenia przedsiębiorstw i wyższych uczelni, a także sektora prywatnego w działalności badawczej. Ponadto, otrzymane dane zostały wykorzystane do wielu analiz, których celem było określenie relacji między wielkością nakładów przeznaczanych na działalność badawczo-rozwojową przedsiębiorstw a uzyskiwanymi przez nie wynikami ekonomicznymi.

Takie rozszerzone ujęcie nauki, wyrażone w postaci satelitarnego rachunku nauki, przyczyniło się do ukazania pełniejszej sekwencji powiązań między nauką a resztą gospodarki oraz zbadania jej wpływu na mierniki wzrostu gospodarczego i bogactwa. Podejście to pozwala w większym stopniu uwzględnić i dokładniej zmierzyć innowacyjność produkcji (przez uwzględnienie wielu czynników) oraz wyodrębnić działalność

¹⁶⁸ *Rachunek satelitarny nauki 1996–1997...*, op.cit., s. 5.

¹⁶⁹ *Ibidem*, s. 9.

na rzecz wzrostu innowacyjności oraz absorpcji nowych technologii i zastosowania nowych wzorców organizacyjnych, np. przez szkolenie pracowników wewnątrz przedsiębiorstw¹⁷⁰. Rachunek satelitarny nauki, będący uzupełnieniem sprawozdawczości w ramach rachunków narodowych, pozwala precyzyjniej określić efektywność badań naukowych oraz mechanizmów wzrostu innowacyjności gospodarki.

2.3.4. Rachunek satelitarny zdrowia

System rachunków zdrowia jest nowym narzędziem do porównywania wydatków ponoszonych przez państwa na ochronę zdrowia. Jego opracowanie wynika z potrzeby przeprowadzenia międzynarodowych analiz porównawczych dotyczących poszczególnych krajów, mających różne systemy opieki zdrowotnej oraz zróżnicowane formy jej finansowania. Wyniki takich badań mają zapewnić wybór najlepszych rozwiązań, umożliwiających wprowadzenie odpowiedniego poziomu usług związanych z ochroną zdrowia.

Metodologię rachunków zdrowia po raz pierwszy opracowała i opublikowała Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) w 2000 r. Podstawę metodologiczną rachunku stanowi trójwymiarowa międzynarodowa klasyfikacja wydatków (*International Classification for Health Accounts – ICHA*), umożliwiająca zestawienie wydatków na ochronę zdrowia według trzech wymiarów: źródeł finansowania, dostawców usług i dóbr medycznych oraz funkcji usług medycznych i dóbr. W rachunku zdrowia znajdują się zatem informacje o płatnikach za usługi z zakresu opieki zdrowotnej, źródłach finansowania, dostawcach oraz funkcjach poszczególnych usług w strukturze systemu opieki zdrowotnej. Kalkulacja jest zestawieniem wszystkich wydatków na ochronę zdrowia, niezależnie od źródeł ich pochodzenia. System rachunków zdrowia jest to więc zintegrowany system kompleksowo określający wydatki na ochronę zdrowia, zapewniający porównywalność międzynarodową ze względu na jednolite podstawowe struktury i jednoznaczne zasady tworzenia rachunków¹⁷¹.

Na potrzeby rachunku zdrowia, podobnie jak innych dziedzin, powstała rozszerzona definicja obszaru analizy, tj. opieki zdrowotnej, wykraczająca poza klasyfikację budżetową oraz polską klasyfikację podmiotów gospodarki narodowej dokonywaną według rodzajów działalności (PKD), której podstawę stanowi funkcjonalny wymiar międzynarodowej klasyfikacji wydatków¹⁷².

¹⁷⁰ Ibidem, s. 47–48.

¹⁷¹ A. Baran, M. Żyra, *Narodowy rachunek zdrowia: wydatki na ochronę zdrowia 1999, 2002, 2003*, „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, t. 54, ZWS GUS, Warszawa 2006, s. 5.

¹⁷² Ibidem, s. 6.

Pierwszy, pilotażowy rachunek zdrowia w Polsce zrealizowano w latach 2000–2001 dla danych z 1999 r. Wyniki tej kalkulacji opublikowano w 2001 r. w raporcie *System rachunków zdrowia w Polsce* pod redakcją M. Schneidera. Autorkami następnego, opublikowanego w 2006 r. opracowania z zakresu wydatków na opiekę zdrowotną – *Narodowy rachunek zdrowia: wydatki na ochronę zdrowia 1999, 2002, 2003* – są A. Baran i M. Żyra. Składa się on z dwóch zasadniczych części – opisowej i tabelarycznej. W pierwszej zaprezentowano metodologię rachunku, źródła informacji oraz wyniki analizy podstawowych struktur i wskaźników wydatków. W drugiej części ukazano zestaw tablic wyników rachunków wydatków na ochronę zdrowia w latach 2002 i 2003. Porównano wyniki z rachunków dla danych z lat 2003 i 1999. Stopień szczegółowości wyników rachunku zdrowia i ich jakość są determinowane przez źródła danych oraz ich jakość.

Próbę wdrożenia metodologii rachunków zdrowia¹⁷³ opracowanej przez OECD podjęły w Polsce w 2001 r. Ministerstwo Zdrowia i w 2004 r. Główny Urząd Statystyczny. Standardowym trzonem rachunków jest dziesięć tablic, wśród których znajduje się tablica bieżących wydatków na opiekę zdrowotną według źródeł finansowania, dostawców usług i dóbr medycznych oraz funkcji tychże usług i dóbr, tablica przedstawiająca wydatki ogółem na opiekę zdrowotną, włącznie z wydatkami powiązаныmi z tą opieką, tablica wydatków osobowych na zdrowie według podziału na płeć i wiek. Istotne przy konstruowaniu rachunków zdrowia jest to, że wyróżnia się grupy dóbr i usług konsumowanych indywidualnie lub zbiorowo, odrębną zaś grupę stanowią usługi związane z ochroną zdrowia¹⁷⁴.

Punktem wyjścia przy przygotowaniu każdego rachunku satelitarnego jest stworzenie dla danej działalności listy produktów i usług, określającej obszar szczegółowych kalkulacji. W systemie rachunków zdrowia nie ma takiej wyjściowej listy. Jej rolę pełni klasyfikacja funkcjonalna (ICHA – HC¹⁷⁵). Źródłami finansowania opieki zdrowotnej w latach 2002–2003 były: wydatki publiczne, wydatki prywatne oraz wpływy z zagranicy. Wydatki publiczne pochodziły od: instytucji rządowych, jednostek samorządu terytorialnego i funduszy ubezpieczeń społecznych. Największy udział w wydatkach prywatnych miały gospodarstwa domowe oraz instytucje ubezpieczeń zdrowotnych, a także instytucje non profit i przedsiębiorstwa¹⁷⁶.

W konkluzjach zawartych w kalkulacji *Narodowy rachunek zdrowia: wydatki na ochronę zdrowia 1999, 2002, 2003* dostrzeżono, że udział wydatków na ochronę

¹⁷³ OECD, *A System of Health Accounts*, version 1, 2000.

¹⁷⁴ A. Baran, M. Żyra, op.cit., s. 8–10.

¹⁷⁵ *International Classification for Health Accounts – according functions* – międzynarodowa klasyfikacja rachunków zdrowia według funkcji.

¹⁷⁶ A. Baran, M. Żyra, op.cit., s. 18–38.

zdrowia w PKB w badanym okresie w Polsce jest niższy niż w najbogatszych krajach członkowskich OECD, ale jednocześnie wyższy od poziomu wydatków na ten cel w krajach, które przystąpiły do UE w 2004 r., lub do niego zbliżony. Zauważono, że maleje w Polsce udział wydatków publicznych na ochronę zdrowia, natomiast następuje istotny wzrost wydatków bezpośrednich gospodarstw domowych w tym zakresie. Dostrzeżono również, że faktyczne obciążenie gospodarstw domowych wydatkami na opiekę zdrowotną jest wyższe, niż wskazują na to badania budżetów gospodarstw domowych i dane OECD.

Dzięki kompletności źródeł finansowania i możliwości agregacji wyróżnionych grup wydatków z różnych źródeł rachunek zdrowia zapewnia pełniejsze ujęcie i bardziej szczegółową analizę wydatków na ochronę zdrowia niż dotychczas stosowane mierniki. Kalkulacja umożliwia koordynację poszczególnych statystyk dotyczących wydatków na ochronę zdrowia. Rachunek zdrowia pozwala również na określenie obszaru opieki zdrowotnej oraz porównanie wydatków względem poszczególnych zagadnień z tego obszaru, jednocześnie wyodrębnianych na podstawie źródeł finansowania, dostawców dóbr i usług opieki zdrowotnej oraz funkcji tych dóbr i usług. Kalkulacje wydatków na opiekę zdrowotną w formie rachunku zdrowia zapewniają porównywalność międzynarodową oraz mogą być źródłem wielu dalszych, bardziej szczegółowych analiz wydatków na ochronę zdrowia. Choć rachunki zdrowia nie są jeszcze prowadzone powszechnie i regularnie we wszystkich państwach OECD czy w Unii Europejskiej, to są ważnym narzędziem analizy wydatków w przypadku krajowych polityk zdrowotnych oraz zarządzania środkami publicznymi w zakresie ochrony zdrowia¹⁷⁷.

2.4. Ujęcie produkcji gospodarstw domowych w wybranych badaniach społecznych na świecie

2.4.1. Znaczenie działalności ONZ i OECD w rozwoju badań społecznych

Zainteresowanie rozszerzeniem pomiaru poziomu i jakości życia oraz wyznaczeniem wysokiej jakości mierników do ich określania jest od kilkudziesięciu lat podstawą dyskusji wśród ekonomistów w kraju i za granicą. Pierwsze rozważania na ten temat prowadzono w latach 80. XX w. w Organizacji Narodów Zjednoczonych, natomiast początek dyskusji międzynarodowej przypada na lata 90. Wówczas nie tylko

¹⁷⁷ Ibidem, s. 44–46.

w Stanach Zjednoczonych, ale również w Unii Europejskiej dostrzeżono konieczność uwzględniania w statystyce publicznej dodatkowych elementów, takich jak nierynkowa wartość produkcji domowej, w celu określenia rzeczywistego poziomu i warunków życia oraz dokonania oceny zamożności gospodarstw domowych. Po 2000 r., kiedy opublikowano raport J.E. Stiglitz, obserwuje się wzmożone zainteresowanie poszukiwaniem nowych, doskonalszych mierników i nowoczesnych sposobów pomiaru dobrobytu, które w sposób kompletny będą ukazywać sytuację materialną i szeroko rozumiany poziom życia gospodarstw domowych.

Działania Organizacji Narodów Zjednoczonych w obszarze badań i analiz gospodarstw domowych trwają intensywnie od lat 80. XX w. Opracowane publikacje metodologiczne są próbą ujednoczenia i standaryzacji badań ogólnoswiatowych. ONZ oraz Eurostat ściśle współpracują i dążą do wypracowania jednolitych rozwiązań metodologicznych możliwych do zastosowania przez wszystkie kraje należące do ONZ i Unii Europejskiej. Od wielu lat obydwie organizacje są zaangażowane w utworzenie koncepcji metodologii pozwalającej określać i mierzyć standard życia społeczeństwa.

W opublikowanym opracowaniu *Handbook of Household Surveys (Revised Edition)* zaprezentowano studium techniczne ukazujące etapy tworzenia badań gospodarstw domowych oraz przedstawiono metodologię badań dochodów i wydatków gospodarstw domowych. W formie uporządkowanej struktury ujęto wskazówki dotyczące obszernej metodologii badań oraz dokonano szczegółowego przeglądu napotykanym problemów organizacyjnych, operacyjnych i innych¹⁷⁸.

Zainteresowanie opracowaniem wskaźnika, który obrazowałby wielkość dobrobytu mieszkańców kraju i byłby bardziej precyzyjny od PKB i innych wskaźników ekonomicznych, było powodem przygotowania indeksu lepszej jakości życia (*Better Life Index* – BLI), opartego na analizach 11 różnych sfer życia. Inicjatorem jego stworzenia jest Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), która od kilku lat tworzy ten indeks określający warunki materialne życia oraz jakość życia i zadowolenie społeczeństwa poszczególnych krajów. BLI został zaprojektowany w celu wizualizacji i porównania kluczowych czynników dotyczących gospodarstw domowych (takich jak edukacja, warunki mieszkaniowe, środowisko), co z kolei umożliwiłoby wpłynięcie na wzrost dobrobytu krajów OECD. Indeks ten opiera się na danych pochodzących z wielu różnych źródeł, m.in. z OECD, rachunków narodowych, Urzędu Statystycznego ONZ (United Nations Statistics) i narodowych urzędów statystycznych¹⁷⁹.

¹⁷⁸ *Handbook of Household Surveys (Revised Edition)*, „Studies in Methods” 1984, no. 31, s. 11–53, http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_31E.pdf (dostęp: 26.02.2013).

¹⁷⁹ <http://www.oecdbetterlifeindex.org/about/better-life-initiative/> (dostęp: 21.03.2013).

Opracowaniem wytycznych i metodologii badań gospodarstw domowych zajmuje się Departament Ekonomii i Stosunków Społecznych Wydziału Statystyk ONZ. Są one podstawowym źródłem danych społeczno-ekonomicznych. W opracowaniu *Household Sample Survey in Developing and Transition Countries* zapisano, że nadrzędnym celem rozwoju nowych kalkulacji jest wspieranie rachunków narodowych w poprawie dopracowywania koncepcji badań społeczno-gospodarczych, aby rachunki te odpowiadały na zróżnicowane potrzeby wielu różnych użytkowników¹⁸⁰. Opracowanie to jest zbiorem szczegółowych wskazówek zapisanych w niemal 30 rozdziałach, w dwóch sekcjach. Są tam elementy związane ze zbieraniem danych, ich weryfikowaniem oraz przygotowywaniem danych do prowadzenia właściwych kalkulacji, ale przede wszystkim instrukcje dotyczące poprawnego procesu analizowania i wnioskowania statystycznego. Część empiryczna została poświęcona zagadnieniom analitycznym z obszaru badań gospodarstw domowych (produkcji materialnej – rynkowej i pozarynkowej) w krajach rozwijających się i po transformacji ustrojowej, wśród których jest Polska.

Szeroki zakres badań i wiele różnorodnych analiz zmierzających do określenia wkładu gospodarstw domowych w tworzenie produkcji globalnej oraz ustalenia relacji nierynkowej produkcji domowej względem produkcji wytworzonej na rynku przeprowadzono w Stanach Zjednoczonych. Głównym badaniem, na którym oparto dalsze analizy, było amerykańskie badanie budżetu czasu ludności (*The American Time Use Survey*). Dostarczyło ono danych o nakładach pracy domowej, ale także rozmiarach produkcji gospodarstw domowych. Ponadto, w celu opracowania eksperymentalnego szacunku wielkości produktu gospodarstw domowych brutto (*Gross Household Product – GHP*) opartego na metodzie wyniku wykorzystano wyniki innych badań przygotowanych przez Biuro Analiz Gospodarczych Dochodu Narodowego i Rachunków Produktu. Nowy sposób wyceny zastosowano do potwierdzenia hipotezy, że podczas recesji wartość gospodarki sektora gospodarstw domowych wzrasta i zwiększa się udział tej gospodarki względem zmniejszających się rozmiarów gospodarki narodowej.

Produkt gospodarstw domowych brutto jest wartością dodaną gospodarstw domowych przy uwzględnieniu nieodpłatnej pracy domowej (kapitału ludzkiego) wykonanej przez członków gospodarstwa oraz zgromadzonego przez nich kapitału (kapitału materialnego) do produkcji usług konsumowanych w ramach tego gospodarstwa domowego. Czynności te są określane jako *household economy*¹⁸¹.

¹⁸⁰ *Household Sample Surveys in Developing and Transition Countries*, „Studies in Methods” 2005, no. 96, <http://unstats.un.org/unsd/hhsurveys/> (dostęp: 07.10.2013).

¹⁸¹ D. Ironmonger, F. Soupourmas, *Output-Based Estimates of the Gross Household Product of the United States 2003–2010: and some interactions of GHP with Gross Market Product during the Great Financial Crisis*

Do oszacowania wielkości GHP wykorzystano dane z badania czasu ATUS. Na ich podstawie ustalono liczbę gospodarstw domowych, wielkość populacji, liczbę dorosłych i dzieci w gospodarstwach domowych oraz wyznaczono średnią liczbę osób w gospodarstwie domowym w Stanach Zjednoczonych w latach 2003–2011. Następnie określono, ile czasu w ciągu tygodnia członkowie gospodarstw domowych przeznaczają na poszczególne grupy czynności. Wyróżniono siedem grup czynności z zakresu: utrzymania mieszkania, przygotowywania posiłków, utrzymania odzieży, opieki nad dziećmi i dorosłymi, transportu, wolontariatu, edukacji. Następnie określono współczynnik zależności między wynikiem a nakładem gospodarstw domowych w obserwowanym czasie. Wykorzystując przygotowane zestawienia, obliczono wartość dodaną produkcji gospodarstw domowych oraz konsumpcję pośrednią i wartość kapitału w poszczególnych latach, co stanowiło podstawę do wyznaczenia produktu gospodarstw domowych brutto (GHP) w poszczególnych grupach¹⁸².

2.4.2. Przykłady działalności Komisji UE – raport Stiglitz

Według ekspertów Komisji ds. Pomiaru Wydajności Ekonomicznej i Postępu Społecznego, pomiar jakości życia powinien być odzwierciedlany w sposób bardziej szczegółowy, niż może to zapewnić jeden zagregowany miernik – produkt krajowy brutto. Dotychczasowy sposób kalkulacji PKB nie odzwierciedla rzeczywistych rozmiarów produkcji, ponieważ określa wyłącznie dobra i usługi powstałe na rynku. Znaczna część produkcji domowej dotyczy działalności nierynkowej wytworzonej na własne potrzeby w gospodarstwie domowym, czyli w najmniejszej jednostce gospodarczej. Uwzględnienie w PKB łącznej wartości tej produkcji wpłynęłoby na powiększenie PKB, a tym samym wskazywałoby wzrost wskaźników zamożności społeczeństwa. Tak duże rozmiary produkcji domowej nie powinny być zatem pominięte w odpowiednich szacunkach statystyki publicznej.

Aktualnie zaleca się, aby nie rezygnować z dobrze znanych i powszechnie stosowanych miar oraz sposobów obliczeń w celu określenia produkcji i aby dążyć do opracowania grupy wskaźników będących kompendium wiedzy na temat sytuacji społeczno-gospodarczej w danym kraju. Kwestie te nie są w pełni jednorodne, dostrzeżono bowiem wiele zagrożeń i problemów, wynikających m.in. ze sposobu gromadzenia danych i trudności w ich analizie. W ostatnim czasie, kiedy wzrasta rola

(2008–2009), Paper Prepared for the 32nd General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth, Boston 2012.

¹⁸² Ibidem, s. 3.

technologii informacyjnych, w tym Internetu, bardzo trudno jest uchwycić np. całkowite zyski przedsiębiorstw i gospodarstw domowych, które prowadzą działalność gospodarczą w sieci. Następuje niedoszacowanie poprawy jakości życia, równoznaczne z przeszacowaniem stopy inflacji, a tym samym niedoszacowaniem dochodu realnego (np. w Stanach Zjednoczonych). W Europie, inaczej niż w Stanach Zjednoczonych, krytykowano oficjalne statystyki ze względu na niedoszacowanie inflacji¹⁸³.

Innym wyzwaniem stojącym przed współczesnym systemem statystyki publicznej jest poprawa rozumienia relacji zachodzących pomiędzy różnymi wymiarami jakości życia. Niektóre kwestie polityczne są związane z tym, jak jedne elementy gospodarki oddziałują na inne, np. wpływ postępów w wybranym obszarze (np. edukacji) na inne obszary (tj. stan zdrowia, kontakty społeczne) oraz ich dalsze skutki w obszarze dochodów. Część z tych związków jest trudna do pomiaru i niezrozumiała na poziomie indywidualnym, co nie powinno oznaczać ignorowania ich skumulowanego działania. Prowadziłoby to bowiem do akceptowania nieoptymalnej polityki. Skuteczna ocena powiązań między różnymi wymiarami jakości życia nie jest prosta, ze względu na układ sprawozdawczości statystycznej, który pozwala analizować zagadnienia z poszczególnych pól badawczych odrębnie, a instrumenty pomiaru nie zawsze są do tego odpowiednio dopasowane¹⁸⁴.

W raporcie Stiglitz¹⁸⁵ przedstawiono kilka sposobów na zweryfikowanie niekompletności PKB jako miernika poziomu życia. Po pierwsze, autorzy opracowania odwołują się do wskaźników obecnie stosowanych w rachunkach narodowych. Po drugie, prezentują udoskonalone empiryczne mierniki kluczowej działalności produkcyjnej, w szczególności podaży usług edukacyjnych i ochrony zdrowia. Po trzecie, wskazuje się, że najważniejszym punktem wyjścia jest określenie poziomu jakości życia w gospodarstwie domowym. W statystykach należy również uwzględnić rozkład dochodów, konsumpcji i kapitału, ponieważ wyznaczenie średniego poziomu badanych cech może zaburzyć poprawną weryfikację jakości życia. Ostatecznie najważniejszym aspektem jest rozszerzenie zakresu pomiaru, głównie o gospodarstwa domowe, ponieważ znaczna część działalności gospodarczej odbywa się poza rynkiem, a to oznacza, że nie jest ona odnotowana w rachunkach określających dochód narodowy.

Podczas rozpatrywania szczegółowych informacji na temat poziomu życia ludności należy uwzględnić dane dotyczące rozkładu dochodów do dyspozycji, konsumpcji i majątku w podziale na różne grupy gospodarstw domowych, aby wskazać główne determinanty dostępu do dóbr i usług. Najprostszym koncepcyjnie rozwiązaniem

¹⁸³ J.E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Błąd pomiaru...*, op.cit., s. 25.

¹⁸⁴ Ibidem, s. 86–90.

¹⁸⁵ J.E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Report by the Commission...*, op.cit.

jest wyznaczenie mediany dla poszczególnych kategorii. Chociaż wyniki będą charakteryzowały najbardziej typowe środkowe jednostki, nie uwzględniają one skrajnych obserwacji w badanej próbie. W przypadku miar średnich, otrzymanych przez dzielenie większych agregatów przez liczbę osób w danej populacji, uzyskuje się zniekształcony obraz przeciętny dobrobytu gospodarczego. Aby ustalić dokładne zróżnicowanie poziomu życia społeczeństwa, należy przeanalizować rozkład cechy, do czego niezbędne są dane mikroekonomiczne, np. z poszczególnych gospodarstw domowych lub ich grup. Mierniki mikroekonomiczne są otrzymywane ze szczegółowych badań statystyki publicznej, makroekonomiczne (wykorzystywane w rachunkach narodowych) pochodzą zaś z różnych źródeł i uwzględniają także osoby zamieszkujące zbiorowe gospodarstwa domowe (m.in. więzienia, ośrodki opieki długoterminowej).

Na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci w funkcjonowaniu gospodarstwa domowego zaszły znaczące zmiany. Dotyczą one m.in. usług, które w przeszłości wykonywali członkowie gospodarstwa domowego, a obecnie są one nabywane na rynku. Przesunięcie takie oznacza wzrost dochodu odnotowanego w rachunkach narodowych, co daje złudne przekonanie o zmianie standardu życia, a w rzeczywistości odzwierciedla jedynie przesunięcie podaży usług ze sfery pozarynkowej do sfery rynkowej. Przykładowo, jeśli porównamy gospodarstwa domowe o takim samym składzie osobowym i takim samym rocznym dochodzie, przy czym w pierwszym gospodarstwie jedna osoba dorosła pracuje na pełnym etacie, druga wykonuje wszystkie prace domowe, w drugim gospodarstwie zaś obie osoby dorosłe są zatrudnione na całym etacie, stwierdzimy, że ich dochód rozporządzalny różni się. W pierwszym przypadku gospodarstwo nie musi przeznaczać swoich dochodów na realizację czynności domowych, takich jak opieka nad dziećmi, gotowanie, sprząatanie. W drugim gospodarstwie te czynności muszą być opłacone, ponieważ oboje dorośli pracują. Tradycyjne mierniki wykazują, że oba gospodarstwa charakteryzują się jednakowym poziomem życia, w rzeczywistości jednak tak nie jest. Oznacza to, że koncentracja na produkcji rynkowej daje zniekształcony obraz jakości życia, ponieważ wielokrotny wzrost produkcji rynkowej odzwierciedla jedynie przesunięcie produkcji z gospodarstwa domowego na rynek¹⁸⁶.

Dostępne opracowania rachunków narodowych pokazują, że w wielu krajach OECD realny dochód gospodarstw domowych charakteryzował się tendencją wzrostową w przeciwieństwie do PKB, stopa wzrostu gospodarczego zaś była niższa. Ocena sytuacji ekonomicznej społeczeństwa z perspektywy gospodarstw domowych wymaga uwzględnienia płatności międzysektorowych, takich jak: podatki płacone na rzecz państwa, świadczenia socjalne wypłacane przez rząd czy odsetki od zaciągniętych pożyczek płacone bankom. Autorzy raportu zalecają, aby materialny wymiar

¹⁸⁶ J.E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Błąd pomiaru...*, op.cit., s. 43–48.

poziomu życia obserwować przez analizę rozkładu: dochodów, konsumpcji oraz majątku. Wyczerpujące i okresowe pomiary działalności rynkowej i nierynkowej gospodarstw domowych powinny być ujmowane odrębnie od rachunków narodowych, w formie rachunków satelitarnych uzupełniających wielkość produkcji określonej w rachunkach bazowych.

2.4.3. Koncepcja ekonomii opiekuńczej (*care economy*)

Odmienne podejście, wskazujące na potrzebę szerszego ujęcia metod szacowania produkcji wytworzonej przez członków gospodarstw domowych, jest prezentowane w teoriach kapitału ludzkiego.

Rozpatrując produkcję domową w kontekście kapitału ludzkiego, należałoby określić całokształt ilościowy i jakościowy zasobów ludzkich dostarczany przez poszczególnych członków gospodarstw domowych. W literaturze pojawiają się dwa główne nurty. Pierwszy z nich został opisany przez W. Petty'ego. Nurt ten ukazuje człowieka jako kapitał trwały, przynoszący rentę w przyszłości, równą płacy i tym samym będącą podstawą do szacowania jego wartości¹⁸⁷. W drugim w ramach kapitału ludzkiego uwzględnia się nagromadzone w człowieku umiejętności, wiedzę, zdolności, zdrowie i energię, będące efektem poniesionych nakładów. Dla niektórych ekonomistów nagromadzone zasoby stanowią kapitał materialny (A. Smith), a dla innych kapitał niematerialny (J.B. Say). Zarówno Petty, jak i Smith uważali, że podstawą bogactwa narodu jest praca, fundamentem zwiększenia ilości pracy zaś jest akumulacja kapitału¹⁸⁸. Od wielu lat ekonomiści byli zgodni co do faktu, że miara dobrobytu i bogactwa kraju nie może być wyznaczana jedynie przez określenie podstawowych miar i agregatów ekonomicznych, takich jak np. PKB, ale powinna obejmować szerszy zakres nakładów, w których istotny jest kapitał ludzki.

Innym przykładem potwierdzającym wagę rozpatrywania prac domowych oraz produkcji gospodarstw domowych w szerszym zakresie są teorie neoklasyczne, które wskazują, że ponad 2/3 całkowitego czasu przeznaczanego na prace domowe to czas pracy kobiet. Potwierdzają to badania prowadzone na zlecenie OZN w ramach ekonomii opiekuńczej¹⁸⁹ oraz dane z badania budżetu czasu ludności.

¹⁸⁷ W. Petty, *Coś nie o pieniądzu*, cyt. za: S. Zajączkowska-Jakimiak, *Ekonomiczne aspekty mobbingu. Zagadnienie kapitału ludzkiego*, Gdańsk 2004, http://osa_stow.republika.pl/konferencja/sylwiazajaczkowska.html (dostęp: 15.03.2013).

¹⁸⁸ S. Zajączkowska-Jakimiak, op.cit.

¹⁸⁹ UNDP, *Human Development Report*, Oxford University Press, New York 1995; N. Folbre, op.cit., s. 183–199.

Kobiety pracujące zawodowo mają jednocześnie „drugi etat” w domu w postaci wykonywania niezarobkowych prac domowych¹⁹⁰. Przez to zajmują mniej absorbujące stanowiska pracy, które nie wymagają od nich spędzania wielu godzin nadliczbowych, co jest tożsame z faktem, że stanowiska te są niżej opłacane¹⁹¹. Przedstawiony model rodziny, w którym zarówno mężczyzna, jak i kobieta pracują na pełnych etatach oraz kobieta wypełnia większość zadań domowych, w demografii jest określany jako model rodziny z dwoma żywicielami z podwójnym obciążeniem kobiet (*dual earner model – double burden of females*)¹⁹². W Polsce w przeważającej większości gospodarstw domowych dominuje dychotomiczny podział pracy, oznaczający, że mężczyzna jest aktywny zawodowo, kobieta zaś pełni rolę opiekunki gospodarstwa domowego.

W celu określenia nakładów pracy członków gospodarstw domowych w zależności od płci w tworzeniu produkcji gospodarstw domowych należy znaleźć taki sposób szacowania jej wartości, który będzie zgodny z międzynarodową nomenklaturą oraz zharmonizowany z innymi badaniami społecznymi, tj. badaniami budżetów czasu, badaniami budżetów gospodarstw domowych, rachunkami narodowymi itd. Pozwoli to porównać otrzymaną wartość produkcji gospodarstw domowych do ogólnej produkcji wytworzonej przez podmioty gospodarcze i instytucje działające na rynku.

Innymi, kształtującymi się od końca XX w. do dzisiaj nurtami teorii kapitału ludzkiego, w których rozważa się konieczność szerszego ujęcia wartości produkcji domowej, są ekonomia gender (*gender economy*) oraz ekonomia opiekuńcza (*care economy*). W ekonomii gender dostrzega się potrzebę wyceny i określenia pełnego zakresu produkcji otrzymanej w wyniku pracy i nakładów członków gospodarstw domowych. Ponadto, dąży się do wyszczególnienia i rozróżnienia prac wykonywanych przez poszczególnych członków gospodarstwa domowego oraz określenia ich udziału w wypełnianiu codziennych obowiązków. Istotą jest określenie wielkości produkcji pozarynkowej, której wytwórcami są w znacznym stopniu kobiety, użytkownikami zaś – wszyscy członkowie gospodarstwa domowego.

Niektóre postulaty i hipotezy ekonomii gender potwierdzają inne badania, jak np. analizy wykorzystania czasu, w tym m.in. *Ogólnopolskie badanie budżetu czasu ludności 2003/2004* i *Ogólnopolskie badanie budżetu czasu ludności 2013*. W ekonomii gender, której celem jest ukazanie, że wartość działalności produkcyjnej zależy od płci, a nie od jej rynkowego lub nierynkowego znaczenia w gospodarce, wielokrotnie

¹⁹⁰ O pracy kobiet na „dwa etaty” (*second shift*) pisali: A. Hochschild, *The Time Bind*, Henry Holt, New York 1997; A. Hochschild, A. Machung, *The Second Shift*, Viking, New York 1989.

¹⁹¹ UNECE, *Developing Gender Statistics: A Practical Tool*, Geneva 2010, s. 59.

¹⁹² I.E. Kotowska, *Zmiany modelu rodziny a zmiany aktywności zawodowej kobiet w Europie*, w: *Strukturalne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet w Polsce*, red. I.E. Kotowska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 46.

podkreśla się rolę kobiet w pełnieniu codziennych obowiązków i nieadekwatną ocenę wkładu ich pracy, która choć pozbawiona ceny rynkowej, ma swoją rynkową wartość i jeszcze większe znaczenie społeczne. Niezależnie od słuszności postulatów tego nurtu stwierdza się, że rzetelna i kompletna wycena produkcji domowej jest niezbędną do określenia wielu różnorodnych ekonomicznych i społecznych zależności wpływających na zmianę dobrobytu społeczeństwa oraz rozwój gospodarczy kraju.

W ramach ekonomii gender wyróżnia się ekonomię opiekuńczą (*care economy*), która jest nową koncepcją o niejednorodnej definicji. W większości publikacji ONZ jest używany termin „nieodpłatne prace opiekuńcze”, którego synonimem są prace nierynkowe lub prace społecznej reprodukcji (*the work of social reproduction*). Niektóre szkoły definiują *care economy* bardziej szczegółowo, skupiając się w większym stopniu na wkładzie pracy domowej poszczególnych osób (w zależności od płci) w wytworzenie produkcji domowej niż na samej produkcji gospodarstw domowych i jej relacjach z rynkiem oraz na granicach produktywności (uwzględnianych i nieuwzględnianych w SNA)¹⁹³.

Prace opiekuńcze dotyczące dzieci lub dorosłych (*care work*) w ekonomii opiekuńczej nie tylko odnoszą się do aspektów społecznych, takich jak odpowiedzialność społeczna za członków rodzin, ale też mają wymiar ekonomiczny (tablica 2.2). Dotyczy to w szczególności czynności z zakresu prac, które mają swoje rynkowe odpowiedniki. Możliwe jest zatem określenie wielkości produkcji, których ważną składową są prace opiekuńcze, gdyż mają one rynkowy ekwiwalent pieniężny. Prace opiekuńcze, o których mowa w *care economy*, określają również beneficjentów, np. dzieci, osoby starsze, chore lub niepełnosprawne. W zależności od tego, kogo dotyczą te czynności, przyjmuje się, że wartość świadczonych prac opiekuńczych będzie różnić się, podobnie jak w przypadku świadczeń publicznych płaconych poszczególnym placówkom społecznym, od prowadzonej działalności dla dzieci lub dorosłych. Wyróżniono cztery kategorie prac opiekuńczych o charakterze rynkowym, wśród których są: nieodpłatne usługi, nierynkowa produkcja domowa (uwzględniona w SNA), prywatna (nieformalna) praca rynkowa oraz odpłatne prace o charakterze rynkowym (zatrudnienie etatowe) (tablica 2.2). Wymienione prace domowe są połączeniem działań materialnych, środowiskowych i społecznych uwzględniających kapitał ludzki. Interesujący w określaniu wielkości produkcji domowej jest element dotyczący karmienia piersią, który – według ekonomistów zajmujących się ekonomią opiekuńczą – stanowi znaczący wkład w czynności z zakresu zapewnienia pożywienia. W przypadku, gdy niemowlęciu nie podaje się mleka matki, pojawia się niedostatek, który zapełnia się, nabywając substytucyjny produkt rynkowy w postaci mleka

¹⁹³ UNECE, *Developing Gender...*, op.cit., s. 56.

zastępczego. Szacując wielkość produkcji domowej, należy uwzględnić ten element, który wpływa na wzrost wartości nierynkowej produkcji gospodarstw domowych.

Tablica 2.2. Kategorie i przykłady prac opiekuńczych (*care work*)

	Rodzaj opieki	Dzieci	Dorośli (osoby starsze)	Chorzy, niepełnosprawni	Dorośli	Dorośli (realizacja potrzeb własnych)
Nieodpłatne prace domowe (poza SNA)	bezpośrednia	zmiana pieluch	karmienie tyżką lub przygotowywanie kąpeli	karmienie tyżką lub przygotowywanie kąpeli	porady	wizyty u lekarza, rehabilitacja lub wykonywanie ćwiczeń
	pośrednia	przygotowywanie posiłków, pranie, sprzątanie				
Nieodpłatna produkcja (w SNA)	bezpośrednia	karmienie piersią				
	pośrednia	przygotowywanie posiłków, ogrzewanie pomieszczenia, wody				
Nieformalna (prywatna) praca rynkowa	bezpośrednia	rodzinna opieka nad dzieckiem (całodzienna)	rodzinna opieka nad dorosłymi (całodzienna)	nieformalna najemna pomoc domowa		
	pośrednia	najemna pomoc domowa (pracownik z matej firmy usługowej lub zatrudniony w ramach tzw. szarej strefy)				
Odpłatne prace (zatrudnienie rynkowe – etatowe)	bezpośrednia	pracownik do opieki nad dzieckiem, korepetytor, pediatra	pracownik do opieki nad dorosłym, geriatra	pielęgniarka, lekarz	doradca, dietetyk, instruktor ćwiczeń	
	pośrednia	administrator szkoły, kucharz w szkolnej stołówce	administrator obsługujący firmę świadczącą usługi opiekuńczo-pielęgnacyjne, kucharz	administrator szpitala, inni urzędnicy, kucharz	inne prace niewymienione wyżej	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: N. Folbre, *Measuring Care: Gender, Empowerment and the Care Economy*, „Journal of Human Development” 2006, vol. 7, no. 2, s. 188.

W ekonomii opiekuńczej proponuje się, żeby oprócz rynkowego miernika (indywidualnego dochodu rozporządzalnego) wyznaczano również indywidualny czas rozporządzalny z wyszczególnieniem dla płci: wskaźnik podziału czasu przeznaczanego na czynności opiekuńcze, wskaźnik podziału opieki bezpośredniej i wskaźnik podziału całkowitej opieki¹⁹⁴.

¹⁹⁴ N. Folbre, op.cit., s. 183–199.

Przegląd rachunków satelitarnych produkcji domowej

3.1. Wycena produkcji domowej – ujęcie historyczne

Pomimo trudności z uszczegółowieniem składowych działalności produkcyjnych wnoszonych przez społeczeństwo do mikro- i makroekonomii oraz tworzenie dobrobytu wskazuje się, że działalność produkcyjna społeczeństwa obejmuje nie tylko produkcję rynkową, ale również produkcję nierynkową¹⁹⁵. Dyskusja nad sposobem pomiaru pracy i produkcji gospodarstw domowych jest intensywnie prowadzona na arenie międzynarodowej od kilkadziesiąt lat. Zagadnienia te w ujęciu rachunków narodowych były opisywane przez A. Vanolię¹⁹⁶.

Pierwsze rozważania z zakresu pracy domowej kobiet pojawiły się w XIX w., ich prekursorką zaś była Ch. Perkins Gilman¹⁹⁷. Następnie duży wkład w rozwój zagadnienia miała w latach 30. i 40. XX w. M. Reid¹⁹⁸, która sformułowała kryterium trzeciej strony, pozwalające na wskazanie czynności domowych będących działaniami produkcyjnymi. Do dzisiaj kryterium to jest podstawą zakwalifikowania poszczególnych aktywności do wyceny produkcji domowej. W literaturze określane jest to jako „kamień węgielny definiowania produkcji domowej”¹⁹⁹.

Istotny wkład w rozwój metodologii wyceny pracy i produkcji domowej mieli również m.in. W. Leontief²⁰⁰, S. Kuznetz, L. Epstein, W.I. King, W.C. Mitchell²⁰¹, A. Marshall²⁰² oraz A. Pigou²⁰³. W 1976 r. O. Hawryłyshyn dokonał przeglądu

¹⁹⁵ A.C. Kulshreshtha, G. Singh, *Valuation of non-market household production*, http://www.mg.undp.org/content/dam/india/docs/valuation_non_market_household_production.pdf (dostęp: 11.01.2013).

¹⁹⁶ A. Vanoli, *Une histoire de la comptabilité nationale – A history of National Accounting, La Decouverte – IOS Press* (English translation), 2002, cyt. za: A. Poissonnier, D. Roy, op.cit., s. 4.

¹⁹⁷ Ch. Perkins Gilman, *Women and Economics*, USA 1898, cyt. za: A. Poissonnier, D. Roy, op.cit., s. 4.

¹⁹⁸ M. Reid, *Economics of Household Production*, 1934, cyt. za: A. Poissonnier, D. Roy, op.cit., s. 4.

¹⁹⁹ A. Poissonnier, D. Roy, op.cit., s. 9.

²⁰⁰ W. Leontief, *The structure of the American Economy*, 1941, cyt. za: ibidem.

²⁰¹ A. Poissonnier, D. Roy, op.cit., s. 9.

²⁰² A. Marshall, *Principles of economics: An introductory volume*, 1920, cyt. za: ibidem, s. 5.

²⁰³ A. Pigou, *The Economics of Welfare*, 1932, cyt. za: K. Abraham, C. Mackie, *A framework for nonmarket accounting*, w: *A new architecture for the US national accounts*, t. 1, red. D.W. Jorgenson, J.S. Landefeld, W.D. Nordhaus, The University of Chicago Press Books, Chicago 2006.

dotychczasowych opracowań z obszaru pracy i produkcji domowej²⁰⁴. Zauważył, że choć pionierem w tej dziedzinie były Stany Zjednoczone, to największy udział w działaniach na rzecz rozwoju analizy rynkowej i nierynkowej wartości pracy i produkcji gospodarstw miały kraje nordyckie – Dania, Norwegia i Szwecja.

Dalszy rozwój prac przypisuje się głównie D. Ironmonger²⁰⁵, S. Holloway²⁰⁶ oraz J.E. Stiglitzowi, A. Senowi i J.P. Fitoussiemu²⁰⁷. Znaczący wkład w rozwój metodologii wyceny produkcji domowej według metody nakładów mają J. Varjonen i K. Alto²⁰⁸, które są autorkami dwóch wycen produkcji gospodarstw domowych oraz publikacji na temat zmiany wartości produkcji domowej w Finlandii w latach 2001–2009.

Zarówno niektóre kraje Unii Europejskiej, jak i inne kraje na świecie w różnym czasie oraz w innym zakresie podejmowały prace nad oszacowaniem nierynkowej produkcji gospodarstw domowych. Prekursorzy metodologii i autorzy pierwszych opracowań pochodzili z Finlandii. Kolejne prace metodologiczne dotyczące produkcji gospodarstw domowych realizowano w Niemczech, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Stanach Zjednoczonych, Meksyku, Francji i na Węgrzech. Każdy z tych krajów zaprezentował odrębne metody i sposoby pomiarów wielkości produkcji domowej, przez co utworzenie zrębów jednolitej metodologii satelitarnych rachunków tej produkcji jest czasochłonne i trudne.

Pomiar wielkości pracy domowej był jednym z głównych wytycznych dla przedstawicieli rządów państw. Wytyczne te ogłoszono na międzynarodowych konferencjach na rzecz kobiet, zorganizowanych przez ONZ w Nairobi w 1985 r. oraz w Pekinie w 1995 r. Efektem późniejszych działań była opracowana przez Eurostat *Propozycja metodologii satelitarnego rachunku produkcji domowej*, stanowiąca międzynarodowy wkład w pomiar nierynkowej pracy domowej. Celem opracowania było określenie zharmonizowanych wytycznych oraz dopracowanie idei czynności produkcyjnych wytworzonych przez gospodarstwa domowe²⁰⁹.

W Polsce pierwsze eksperymentalne próby szacunków PKB z uwzględnieniem usług niematerialnych były podejmowane w Departamencie Rachunków Narodowych

²⁰⁴ O. Hawrylyshyn, *The Value of Household Services: A Survey of Empirical Estimates*, „The Review of Income and Wealth” 1976, no. 22, s. 101–131.

²⁰⁵ D. Ironmonger, *Household Work: Productive Activities, Women and Income in the Household Economy*, Allen and Unwin, Sydney 1989; D. Ironmonger, F. Soupourmas, op.cit.

²⁰⁶ S. Holloway, S. Short, S. Tamplin, *Household Satellite Account (Experimental) Methodology*, Office for National Statistics, 2002.

²⁰⁷ J.E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Błąd pomiaru...*, op.cit.

²⁰⁸ J. Varjonen, K. Aalto, *Household Production...*, op.cit.; J. Varjonen, K. Aalto, *Households' unpaid production and change 2001–2009*, „Working Papers”, no. 145, National Consumer Research Centre, Helsinki 2013; J. Varjonen, E. Hamunen, *Proposal for a Satellite Account of Household Production. Agenda Item 1*, Statistics Finland, OECD Meeting of National Accounts Experts, Paris 1999; J. Varjonen, Y. Rüger, op.cit.

²⁰⁹ UNECE, *Developing Gender...*, op.cit., s. 57.

GUS przed 1989 r. W pracach tych uczestniczył L. Zienkowski, specjalista w zakresie statystyki, współtwórca rachunków narodowych. Opracowania te nie mogły być publikowane ze względów politycznych, mimo to umożliwiły lepsze niż w innych krajach UE przygotowanie do integracji ze statystyką zachodnioeuropejską²¹⁰.

W latach 90. XX w. oraz na początku XXI w. trwały prace Eurostatu nad przygotowaniem jednolitej, powszechnie akceptowalnej metodologii, będącej zbiorem dobrych praktyk i wskazówek odnoszących się do opracowywania satelitarnych rachunków produkcji domowej zgodnych z metodologią rachunków narodowych. W latach 90. XX w. w Eurostacie powołano pierwszy zespół zadaniowy – grupę ekspertów, która pracowała nad koncepcją satelitarnych rachunków opartych na metodzie nakładów. Finlandia, będąca prekursorem w tej dziedzinie, skorzystała ze wskazówek Eurostatu przy tworzeniu pierwszego opracowania i kolejnych. Po pozytywnej aplikacji tej metody w praktyce wskazówki miały być przekazane do powszechnej akceptacji międzynarodowej. W trakcie tych działań okazało się, że w międzyczasie Wielka Brytania zaproponowała zupełnie odrębne szacunki oparte na metodzie wyniku. Odmienność metod zastosowanych przez oba kraje wpłynęła na tymczasowe zatrzymanie prac nad przygotowaniem jednolitej metodologii rachunków produkcji domowej, co do dzisiaj nie zostało jednoznacznie i ostatecznie rozstrzygnięte.

3.2. Zastosowanie wyceny produkcji domowej metodą nakładów w Finlandii

Pierwsza wycena, sporządzona przez Fiński Urząd Statystyczny (Statistics Finland) we współpracy z Narodowym Centrum Badań Konsumentów w formie satelitarnego rachunku produkcji domowej, została opublikowana w 2006 r. Obejmowała kalkulację dotyczącą 2001 r. Była to pionierska, szczegółowa analiza zgodna z ówczesną metodologią proponowaną przez Eurostat i wskazówkami SNA 93²¹¹. Jej twórcy dostrzegli konieczność wypełnienia luki istniejącej w statystyce publicznej, gdyż znaczna część dostarczanych informacji o produkcji i konsumpcji gospodarstw domowych prezentowała rachunki narodowe w postaci zagregowanych i niepełnych danych.

²¹⁰ PTE, *Wspomnienie. Leszek Zienkowski (1923–2009)*, http://www.pte.pl/pliki/1/94/Prof_Zienkowski.pdf (dostęp: 17.03.2014).

²¹¹ SNA 93 to zrewidowany system rachunków narodowych służący za podstawę metodologiczną rachunków narodowych dla wszystkich krajów świata. ESA (ESA 95), którym posługują się kraje UE, jest zgodny z SNA 93, niemniej istnieje kilka różnic między systemami, np. w sposobie prezentacji danych – SNA zawiera rozdział poświęcony rachunkom satelitarnym, z kolei niektóre pojęcia zawarte w ESA 95 są bardziej precyzyjne niż w SNA 93. GUS, *Europejski System Rachunków Narodowych...*, op.cit., s. 12.

Fiński rachunek satelitarny produkcji domowej został opracowany dla sektora gospodarstw domowych ogółem. W celu pogłębienia analiz i sformułowania konkretnych wniosków kalkulację przeprowadzono również w rozróżnieniu na typ gospodarstwa domowego oraz według funkcji produkcji domowej, tj. w zakresie zapewnienia i utrzymania mieszkania, zapewnienia wyżywienia, zapewnienia i utrzymania odzieży, zapewnienia opieki nad dziećmi i dorosłymi, chorymi oraz niepełnosprawnymi i w zakresie wolontariatu. Odrębnym analizom poddano produkcję domową w ramach dodatkowych kategorii z zakresu robienia zakupów i transportu.

Podstawowym nakładem w produkcji domowej jest praca domowa, która nie została uwzględniona w ramach rachunków narodowych. Wyceniono ją metodą nakładów (*input method*), która jest rekomendowana do zastosowania w kalkulacji nierynkowej produkcji domowej z uwagi na dostępność danych oraz ich wiarygodność. Źródłem informacji statystycznej do opracowania rachunków produkcji domowej były badania budżetów czasu ludności 1999–2000, przeprowadzone przez Fiński Urząd Statystyczny, umożliwiające określenie nakładu czasu przeznaczanego na poszczególne czynności z obszaru prac domowych wykonywanych w gospodarstwie, oraz badania budżetów gospodarstw domowych 2001–2002. Uzupełniające były badania płac i wynagrodzeń oraz wskaźniki rachunków narodowych 2001²¹². W badaniu budżetu czasu wzięły udział osoby, które ukończyły 10 lat. Członkowie gospodarstw domowych zapisywali w dzienniczkach wszystkie czynności (co 10 minut), które wykonywali podczas losowo wyznaczonego dnia powszedniego (od poniedziałku do piątku) oraz jednego z dwóch dni weekendowych (sobota, niedziela)²¹³. Na potrzeby rachunku produkcji dane uzyskane z badania budżetu czasu rozpatrywano jako łączną wartość pracy w gospodarstwie domowym, a nie wartość pracy poszczególnych jego członków. Gospodarstwa domowe pogrupowano według dziesięciu rodzajów, rozróżniając wśród nich gospodarstwa jednoosobowe, wieloosobowe, w tym rodzinne i nierodzinne, oraz uwzględniając wiek członków gospodarstw domowych.

Szczegółowe informacje o wydatkach na dobra trwałe i półtrwałe użytkowania, tj. dane mikro, uzyskano z badania budżetów gospodarstw domowych, dzięki czemu otrzymano informacje o alokacji konsumpcji pośredniej oraz kapitale w zależności od rodzaju gospodarstwa domowego i według głównych funkcji produkcji domowej. Badanie gospodarstw domowych jest prowadzone regularnie i dostarcza szczegółowych danych o wydatkach konsumpcyjnych gospodarstw domowych oraz ukazuje zmiany w strukturze wydatków. Co więcej, badania te obejmują swym zakresem informacje o dochodach, warunkach mieszkaniowych, posiadanych zobowiązaniach (pożyczkach, długach) oraz własności dóbr trwałych członków gospodarstw domowych. Badania

²¹² J. Varjonen, K. Alto, *Household Production...*, op.cit., s. 10.

²¹³ Ibidem, s. 16.

budżetów gospodarstw domowych są opracowywane według kryteriów społeczno-demograficznych, na podstawie których jest możliwe dokonanie charakterystyki poszczególnych gospodarstw i ich członków.

Trzecie, istotne źródło danych do rachunku produkcji domowej – rachunki narodowe – wykorzystano na kilka sposobów. Informacje zawarte w takich kategoriach jak czynsze umowne właścicieli mieszkań, remonty i budowa domów lub mieszkań we własnym zakresie, produkcja rolnicza na własny użytek wraz z łowiectwem, rybołówstwem, zbieraniem owoców runa leśnego oraz najemna pomoc domowa zostały bezpośrednio zastosowane w kalkulacji produkcji gospodarstw domowych. Należy zaznaczyć, że dane o poziomie konsumpcji zostały zaczerpnięte z rachunków narodowych, natomiast szczegółowego podziału konsumpcji dokonano na podstawie badania budżetów gospodarstw domowych. Rachunki narodowe zostały wykorzystane do opracowania wskaźników kapitału gospodarstwa domowego oraz wyznaczenia wielkości podatków i dotacji na produkcję²¹⁴.

Największym problemem podczas opracowywania rachunku nierynkowej produkcji gospodarstw domowych w Finlandii było powiązanie danych dotyczących produkcji domowej z rachunków narodowych z wyceną czasu przeznaczanego na prace domowe. Badanie budżetu czasu, na podstawie którego opracowano rachunki produkcji, dostarczało danych o wykonywanej czynności głównej. Według Eurostatu, w analizie należałoby uwzględnić drugą, a nawet trzecią czynność towarzyszącą, wykonywaną równoległe do pracy głównej. Przewiduje się, że większość prac opiekuńczych dotyczących dzieci i dorosłych to czynności dodatkowe, podczas gdy w dzienniczku wykazuje się czynność główną niezwiązaną z pracami opiekuńczymi. To oznacza, że w przypadku tej kategorii następuje znaczne niedoszacowanie rozmiarów produkcji domowej. Ponadto, krytycy dostrzegają, że wycena pracy domowej metodą nakładów nie dostarcza danych o efektywności produkcji i jednocześnie nie określa jakości wyniku produkcji. W literaturze rozważa się badanie rozmiarów nakładów pracy na podstawie dochodu rozporządzalnego gospodarstwa domowego²¹⁵.

Efektem wielu międzynarodowych dyskusji są ustalenia dotyczące tego, że najbardziej odpowiednim wskaźnikiem do wyceny pracy domowej są stawka płacy osoby zatrudnionej w gospodarstwie domowym jako pomoc domowa lub rynkowe stawki wynagrodzeń według zawodów i specjalizacji brutto właściwe dla wykonywanych czynności domowych, z wyłączeniem składek na ubezpieczenie społeczne²¹⁶.

²¹⁴ Ibidem, s. 17–18.

²¹⁵ J.P. Robinson, *Of Time, Dual Career and Household Productivity*, „Family Economic Review” 1982, no. 3, s. 26–30; O.P. Ruuskanen, *An Econometric Analysis of Time Use in Finnish Households*, ETLA, Sarja A41, Väitöskirja, cyt. za: J. Varjonen, K. Alto, *Household Production...*, op.cit., s. 18–19.

²¹⁶ J. Varjonen, E. Hamunen, op.cit., s. 2.

Produkcję zdefiniowano zgodnie z założeniami granic produkcyjności zawartych w SNA. W związku z tym wytworzone dobra i usługi ujęto w granicach całkowitej produkcyjności rachunków narodowych. Według SNA 93, produkcję ekonomiczną stanowi każda aktywność wykonana pod nadzorem lub będąca wynikiem odpowiedzialności jednostki instytucjonalnej wykorzystującej nakłady pracy, kapitału i usług do wytworzenia wyniku w postaci określonego dobra lub usługi. Jednostka ta jest odpowiedzialna za siebie i proces produkcyjny, podczas którego wytwarza się towary stanowiące wynik działalności lub przeznaczone do ich opłacenia lub zapewnienia innej rekompensaty za ich wyprodukowanie. W przypadku, kiedy proces przebiega naturalnie, bez ingerencji ludzkiej lub bez nadawania mu określonego kierunku, wówczas nie jest uznawany za proces produkcyjny w ujęciu ekonomicznym²¹⁷.

W fińskim rachunku produkcji domowej ujęto całkowitą wartość wszystkich prac w gospodarstwie domowym świadczonych na własny użytek oraz prace dobrowolne w formie wolontariatu podejmowane przez członków tego gospodarstwa. Poszczególne czynności, będące składowymi produkcji domowej, sklasyfikowano w jednej z trzech grup. W pierwszej znalazły się działania o charakterze produkcyjnym na własny użytek, które zostały ujęte w europejskim systemie rachunków narodowych (produkcja ESA), takie jak: czynsze umowne właścicieli mieszkań, remonty i budowa domów/mieszkań we własnym zakresie, produkcja rolnicza, łowiectwo, rybołówstwo, zbieranie owoców runa leśnego (jagód, malin, grzybów itp.) oraz wolontariat (jeśli jego wynikiem są wyprodukowane dobra). Drugą grupę stanowią usługi świadczone przez zatrudnionych pracowników będących pomocami domowymi. Trzecia grupa obejmuje produkcję nierynkową nieujęta w rachunkach narodowych (non-ESA), tj. dobra i usługi wyprodukowane przez członków gospodarstwa domowego na własne potrzeby oraz usługi o charakterze prac dobrowolnych (wolontariat). Kryterium trzeciej strony, według M. Reid²¹⁸, rozstrzygało to, czy wykonywana czynność była uznana za produkcyjną, czy nie. Przykładowo, w satelitarnym rachunku produkcji domowej nie uwzględniono samokształcenia oraz czynności fizjologicznych i higienicznych (np. robienie makijażu, ubieranie się), które nie spełniają założeń tego kryterium²¹⁹. Usługi wytworzone w gospodarstwie domowym na własne potrzeby podzielono według pięciu kategorii, tj. zapewnienie i utrzymanie mieszkania, zapewnienie żywienia, zapewnienie i utrzymanie odzieży, opieka nad dziećmi i dorosłymi oraz

²¹⁷ SNA 93, rozdz. 6.15, cyt. za: *ibidem*, s. 3.

²¹⁸ Por. podrozdział 3.3 (*Analiza porównawcza wykorzystania metody nakładu w przypadku Niemiec i Finlandii*) i 3.4 (*Zastosowanie metody wyniku w eksperymentalnym rachunku produkcji domowej w Wielkiej Brytanii*); M. Reid, *Economics of Household Production*, Wiley, New York 1934, cyt. za: Eurostat – European Commission, *Proposal of a Satellite Account of Household Production*, „Eurostat Working Papers” no. 9, Luxembourg 1999, s. 22.

²¹⁹ *Ibidem*, s. 3.

wolontariat. Do każdej grupy przyporządkowano czynności pomocnicze, takie jak transport, sprzątanie, robienie zakupów, prace ogrodowe oraz zarządzanie²²⁰.

Na potrzeby rachunku produkcji konsumpcja dóbr i usług, która w rachunkach narodowych stanowi konsumpcję finalną, jest podzielona na trzy grupy. Konsumpcja finalna odzwierciedla rzeczywiste spożycie produktu, konsumpcja pośrednia stanowi grupę produktów, które są dalej przetwarzane w procesie produkcji, a konsumpcja kapitału (dobra trwałego i dobra półtrwałego użytku) to wykorzystanie dóbr trwałego użytkowania podczas procesu produkcyjnego. Na konsumpcję kapitału składają się amortyzacja, czyli zmniejszenie się wartości kapitału trwałego w pewnym okresie w wyniku użytkowania lub starzenia się dobra, oraz odsetki od pozyskanego kapitału. Jedynie konsumpcja kapitału trwałego – amortyzacja – jest uwzględniana w satelitarnym rachunku produkcji (tablica 3.1).

Tablica 3.1. Dobra trwałego użytkowania w gospodarstwie domowym, szacunek długości użytkowania (amortyzacja) i procentowe zużycie dobra w Finlandii

Kod czynności	Dobra trwałego użytkowania	Średni czas użytkowania (w latach)	Procentowe zużycie dobra podczas śr. czasu użytkowania
C05111D	meble	15	100
C05112D	meble ogrodowe	10	100
C05113D	lampy i klosze	10	100
C05114D	arcydziała sztuki	10	100
C05115D	dekoracje, lustra	10	100
C05120D	dywany i wykładziny podłogowe	12	100
C05311D	piekarniki, piece, piece do sauny	15	100
C05312D	łódówki i zamrażalniki	13	100
C05313D	pralki, zmywarki, suszarki	12	100
C05314D	maszyny do szycia	20	100
C05315D	kuchenki elektryczne, mikrofalówki, odkurzacze elektryczne	15	100
C05510D	przyrządy ogrodnicze i inne urządzenia do pracy w ogrodzie	10	100
C06131D	okulary, soczewki kontaktowe, protezy zębowe, aparaty słuchowe	5	21
C06132D	inne urządzenia i sprzęty terapeutyczne	5	21
C07110D	samochody	18	30
C07120D	motocykle i skutery śnieżne	10	30
C07130D	rowery	10	30
C08120D	urządzenia telekomunikacyjne	5	3
C09111D	radio, sprzęt muzyczny i inne pokrewne	10	10

²²⁰ Ibidem, s. 4.

Kod czynności	Dobra trwałego użytkowania	Średni czas użytkowania (w latach)	Procentowe zużycie dobra podczas śr. czasu użytkowania
C09112D	telewizory i odtwarzacze wideo	10	100
C09130D	komputery osobiste, kalkulatory, maszyny do pisania	5	3
C05211S	tkaniny	10	100
C05212S	materace	10	100
C05320S	małe domowe urządzenia elektroniczne (np. budzik)	7	100
C05411S	naczynia, naczynia do gotowania i inne pokrewne	15	100
C05412S	sztućce, przybory kuchenne	15	100
C05413S	inne artykuły gospodarstwa domowego	15	100
C05521S	przybory i narzędzia domowe	10	100
C05522S	małe akcesoria elektryczne	10	100
C09320S	sprzęt rybacki i łowiecki	7	100
C09342S	akcesoria do utrzymania i pielęgnacji zwierząt domowych	8	100
C12222S	wózki dziecięce, foteliki samochodowe, nosidetka i inne	3	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, K. Alto, *Household Production and Consumption in Finland 2001. Household Satellite Account*, Tilastokeskus Statistikcentralen Statistics Finland & National Consumer Research Centre, Helsinki 2006.

Jeśli chodzi o podatki i dotacje na produkcję, tylko mała część płacona przez gospodarstwa domowe do sektora publicznego jest związana z prowadzoną działalnością produkcyjną. Są to podatki od posiadania pojazdu, maszyn rolniczych, podatki od gruntów i nieruchomości, w przypadku Finlandii – to także podatek od posiadania psa, licencje łowieckie i wędkarskie. Subwencje świadczone na rzecz gospodarstwa domowego ze środków publicznych to dodatek na opiekę nad dzieckiem, rodzinne pielęgniactwo środowiskowe. Tego rodzaju dotacje są płacone w efekcie zaangażowania w produkcję. Wskaźniki z tego obszaru zostały zaczerpnięte z Urzędu Statystycznego w Finlandii. Celem wypłacania subwencji jest redukcja kosztów produkcji. Jeśli wartość wyniku produkcyjnego jest obliczana na podstawie kosztów, dotacje są wyłączone z kalkulacji wartości dodanej netto. Wartość dodana jest uzyskana w kosztach czynników wytwórczych oraz stanowi ekwiwalent wyceny produkcji rynkowej²²¹.

Brak ceny rynkowej produkcji domowej jest efektem tego, że wytworzone dobra lub usługi są konsumowane przez tę samą jednostkę produkcyjną. Nie jest to jednak tożsame z brakiem wartości nierynkowej produkcji. Całkowita wartość produkcji gospodarstw domowych w 2001 r. wyniosła 81,6 mld euro, wartość dodana brutto w produkcji domowej stanowiła 62,8 mld euro, z czego tylko 13% było zawarte w rachunkach narodowych (tablica 3.2).

²²¹ J. Varjonen, K. Alto, *Household Production...*, op.cit., s. 23.

Według koncepcji rozszerzonego produktu krajowego brutto, obejmującego rozmiary nierynkowej produkcji domowej, udział gospodarstw domowych wynosi 33%, co oznacza, że jest to jedna trzecia część całkowitej produkcji globalnej wytworzonej w Finlandii (schemat 3.2).

Rozważania dotyczące obu koncepcji sformułowanych w Finlandii wskazują na znaczne różnice pomiędzy łączną wielkością produkcji wyrażoną jako PKB a wielkością tą wyrażoną w postaci nowego miernika – rozszerzonego PKB. W pierwszym przypadku nierynkowa produkcja gospodarstw domowych nie jest ujęta w produkcji globalnej uzyskanej w gospodarce, w drugim zaś została włączona do rachunkowości narodowej. Porównanie to stanowi istotny wkład Finlandii w rozwój wskaźników i dyskusję na temat pomiarów poziomu i warunków życia ludności. Pominięcie tak dużego sektora gospodarki, jakim są gospodarstwa domowe prowadzące działalność produkcyjną, może mieć skutki dla polityki ekonomicznej i społecznej.

Schemat 3.2. Koncepcja rozszerzonego produktu krajowego brutto w Finlandii w 2001r.
(w mld euro)

Rozszerzony PKB 190 100%		
PKB (z wyłączeniem produkcji domowej SNA)	produkcja domowa SNA 8,3	produkcja domowa nieujęta w PKB (non-SNA) 54,5
66,9%	4,4%	28,7%
	} 33,1%	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, K. Alto, *Household Production and Consumption in Finland 2001. Household Satellite Account*, Tilastokeskus Statistikcentralen Statistics Finland & National Consumer Research Centre, Helsinki 2006, s. 31.

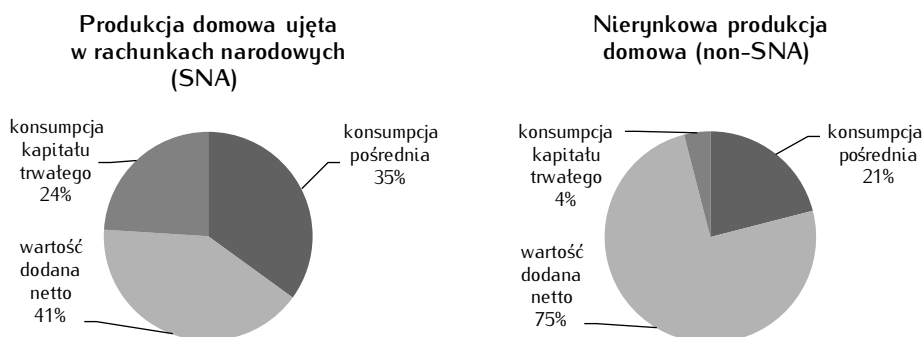
Znaczenie finansowe produkcji gospodarstw domowych może być ukazane przez wyznaczenie rozszerzonej konsumpcji indywidualnej oraz rozszerzonego dochodu rozporządzalnego²²². Zaproponowane przez Finlandię definicje nie są ostatecznie rozpoznane w literaturze międzynarodowej, lecz wskazują kierunek rozwoju wskaźników, które pozwalałyby włączyć informacje o działalności produkcyjnej gospodarstw domowych do rachunkowości międzynarodowej i w ten sposób uczynić je porównywalnymi z innymi wskaźnikami określającymi poziom produkcji rynkowej.

Struktura produkcji ukazuje relacje między sektorem gospodarstw domowych a produkcją rynkową (schemat 3.3). Przesunięcie produkcji domowej w kalkulacjach

²²² Ibidem.

rynkowych i odwrotnie jest przedstawione za pomocą relacji pracy domowej, konsumpcji pośredniej oraz konsumpcji kapitału trwałego – amortyzacji w produkcji domowej ujętej lub nie w rachunkach narodowych. Niewielki udział kapitału (4%) w nierynkowej produkcji domowej potwierdza, że najważniejszą składową jest wartość pracy w gospodarstwie domowym (75%). Prace domowe z zakresu opieki nad dziećmi i dorosłymi są w szczególności czynnościami wysoce obciążającymi, gdyż większość aktywności z tego obszaru wymaga wzmożonej uwagi i ponoszenia znacznego wysiłku.

Schemat 3.3. Struktura produkcji gospodarstw domowych uwzględnionej i nieuwzględnionej w rachunkach narodowych w Finlandii (SNA i non-SNA)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, K. Alto, *Household Production and Consumption in Finland 2001. Household Satellite Account*, Tilastokeskus Statistikcentralen Statistics Finland & National Consumer Research Centre, Helsinki 2006, s. 32.

Pierwsze opracowania z zakresu pomiaru rozmiarów pracy domowej w Finlandii powstały w latach 80. XX w. Uwzględniono w nich takie same kategorie jak w przypadku satelitarnego rachunku produkcji domowej. Kolejne kalkulacje powstały w latach 90. i po 2001 r. Według przeprowadzonych szacunków, największy udział pracy domowej w relacji do PKB odnotowano w 2001 r. (tablica 3.3).

Tablica 3.3. Wartość pracy domowej w relacji do PKB w Finlandii w latach 1980–2001

Wyszczególnienie	Wartość pracy domowej w latach		
	1980	1990	2001
Stawka godzinowa płac (w euro)	2,28	8,53	11,99
Wartość pracy domowej (w mln euro)	13,092	39,097	62,826
Udział pracy domowej w relacji do PKB (w %)	41,7	45,1	46,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, K. Alto, *Household Production and Consumption in Finland 2001. Household Satellite Account*, Tilastokeskus Statistikcentralen Statistics Finland & National Consumer Research Centre, Helsinki 2006, s. 33.

Wartość dodana brutto w 2006 r. w Finlandii wyniosła 75 mld euro, z czego 9,4 mld euro pochodziło z czynszów umownych właścicieli mieszkań, uwzględnionych w rachunkach narodowych. Produkcja gospodarstw domowych nieujęta w rachunkowości narodowej stanowiła 65,6 mld euro. Gdyby została włączona do wyznaczania produkcji globalnej (PKB), zwiększyłaby jej wartość o 39%²²³.

Porównując wyniki otrzymane z kalkulacji w 2001 r. z wynikami z 2006 r., można stwierdzić, że wartość produkcji domowej wyrażona w cenach rynkowych wzrosła o 19%, całkowita wartość usług nierynkowych jest zaś większa o 25%. W 2001 r. największy udział w wartości dodanej brutto miała funkcja z zakresu zapewnienia i utrzymania mieszkania, która stanowiła 43% całkowitej wartości produkcji. Drugą pod względem wielkości funkcję stanowiły czynności z grupy zapewnienie wyżywienia (27% całkowitej wielkości produkcji gospodarstw domowych). Dostrzeżono, że w 2006 r. w Finlandii znaczna część opieki nad dziećmi została przesunięta na rynek. Około 82% kobiet w wieku 35–54 lata było zatrudnione na pełnym etacie, dzieci w wieku szkolnym zaś korzystały z publicznej dziennej opieki²²⁴.

Wdrożone i regularnie prowadzone kalkulacje w ramach satelitarnego rachunku produkcji domowej w Finlandii ukazują strukturę zmian zachodzących w badanym okresie. Dzięki zastosowaniu tych obliczeń dostrzeżono wiele ekonomicznych interakcji między gospodarstwami domowymi a gospodarką. Ma to istotne znaczenie w dostosowywaniu odpowiednich narzędzi polityki społecznej i gospodarczej, jak również działań marketingowych do zmieniających się potrzeb społeczeństwa. Na przykład, przygotowywanie posiłków w domu zostało w znacznym stopniu zastąpione przez posiłki gotowe do spożycia zakupione w sklepach (*ready-to-eat meals*), opiekę nad dziećmi zaś powierzono instytucjom edukacyjnym i opiekuńczo-wychowawczym, np. przedszkolom i żłobkom.

Statystycy w Finlandii od lat zajmujący się badaniami z zakresu produkcji domowej zauważają, że nie jest możliwe stworzenie idealnej metody kalkulacji nierynkowej produkcji gospodarstw. Niemniej realnym i osiągalnym rozwiązaniem jest dostosowanie wskaźników i przyjętych założeń koncepcyjnych w satelitarnym rachunku produkcji domowej do metodologii rachunków narodowych, które bardziej szczegółowo określają rozmiary działalności produkcyjnej sektora gospodarstw domowych.

²²³ E. Hamunen, J. Varjonen, K. Soinne, *Satellite Accounts on Household Production: Eurostat Methodology and Experiences to Apply It*, Boston 2012, <http://www.iariw.org/papers/2012/HamunenPaper.pdf> (dostęp: 07.03.2013), s. 13.

²²⁴ Ibidem, s. 14.

3.3. Analiza porównawcza wykorzystania metody nakładu w wycenie produkcji domowej w Niemczech i Finlandii

Jednym ze sposobów porównania wielkości produkcji gospodarstw domowych między krajami jest wyrażony w procentach jej udział w PKB osiągniętym przez dany kraj. Aktualne wyniki wskazują na znaczne zróżnicowanie, przykładowo: w 2007 r. na Węgrzech produkcja domowa na tle PKB wyniosła 14%²²⁵, a w Hiszpanii osiągnęła poziom 130%²²⁶. Tak duże rozbieżności w wycenie produkcji domowej wynikają z założeń przyjętych przez analityków odrębnie dla każdego opracowania oraz różnic w zastosowanych definicjach (np. pracy i produkcji domowej).

Na podstawie dotychczas przeprowadzonych badań pokazano, że wielkość produkcji domowej w odniesieniu do PKB stanowi wartość z przedziału od ok. 30% do 50%. Nie ma wątpliwości co do tego, że znaczne różnice pomiędzy krajami wynikają z zastosowanej metody wyceny.

Wyróżnia się dwa główne powody konieczności dokonywania porównań rozmiarów nierynkowej produkcji domowej między krajami. Po pierwsze, zestawienie umożliwia ustalenie realnych różnic w wielkości produkcji gospodarstw w poszczególnych obszarach. Po drugie, systematyczne porównywanie zapewnia rozwój metodologii wyceny dzięki zastosowanym w praktyce rozwiązaniom, które mogą stanowić wskazówki do opracowania dobrych praktyk.

Pionierskie porównanie wielkości nierynkowej produkcji gospodarstw domowych określonej w satelitarnych rachunkach produkcji domowej Niemiec i Finlandii jest znaczącym wkładem w rozwój metodologii. Analiza ujawniła jednak nieprawidłowości we wnioskowaniu opartym na wynikach oryginalnych raportów, ponieważ nierynkowa produkcja domowa *per capita* była w rzeczywistości większa w Finlandii, a nie w Niemczech (por. tablice 3.5 i 3.6). Kalkulacje dokonane na podstawie pierwotnych raportów przedstawiały odwrotne prawidłowości. Mimo tak znaczącej rozbieżności w wielkości produkcji, w przypadku obu krajów zastosowano jednolitą metodologię, wykorzystując metodę nakładu (*input method*) oraz stawki wynagrodzeń pomocy domowych, stanowiące podstawę wyceny pracy domowej.

Podczas przeprowadzania szczegółowej analizy porównawczej pojawiły się rozbieżności w poszczególnych elementach składowych wyceny pomiędzy krajami, co

²²⁵ K. Szép, *Összefoglalás helyett – A nemzeti számlákban nem kimutatott háztartási termelési szamlája és a jövedeli feladatok*, w: *A háztartási termelés értéke a mai Magyarországon*, Hungarian Central Statistical Office, Budapest 2003, s. 85–87.

²²⁶ M.A.H. Duran, *The satellite account for unpaid work in the Community of Madrid. La Suma de Todos*, Comunidad de Madrid 36, 2007.

w mniejszym lub większym stopniu wpływało na otrzymane wyniki (tablica 3.4). W przypadku założeń dotyczących populacji Finlandia dostosowała się do zaleceń HETUS – w badaniu budżetu czasu ludności wzięły udział osoby, które w dniu badania miały ukończone co najmniej 10 lat. W Niemczech dolną granicą wieku warunkującą uczestnictwo w TUS było 12 lat. Kolejne niezgodności wynikały z odmiennej charakterystyki czasu ujętego w badaniu budżetu czasu ludności. W Finlandii rekomendowano, aby respondenci zaznaczali w dzienniczku wykonywane czynności w jednym dniu roboczym (od poniedziałku do piątku) oraz w jednym dniu weekendowym (sobota lub niedziela). W Niemczech do analizy wykorzystano dwa dni z pięciu dni roboczych i jeden dzień weekendowy. Kolejną różnicą między krajami w przeprowadzonym badaniu budżetu czasu ludności, będącego podstawą szacunku produkcji domowej, były dwie odmienne listy kodów czynności. Finlandia zastosowała się do europejskich i międzynarodowych wytycznych, Niemcy zaś przygotowały autorską propozycję kodowania. Mniej istotne rozbieżności dotyczyły granic produktywności oraz klasyfikacji czynności, np. czynności produkcyjne zawarte w produkcji określonej w rachunkach narodowych zostały ujęte w satelitarnym rachunku produkcji domowej w Finlandii, a pominięto je w kalkulacjach niemieckich.

Tablica 3.4. Porównanie metodologii kalkulacji produkcji gospodarstw domowych w Finlandii i Niemczech

Wyszczególnienie	Symbol	Opis
Badana populacja	✘	jednostki instytucjonalne (tj. np. ośrodki pomocy społecznej, więzienia, klasztory) ujęte w badaniu SRPD w Niemczech, natomiast pominięto w Finlandii
Dzień badania	✘	Finlandia: respondenci uzupełniali dzienniczki w jednym dniu roboczym (pn.–pt.) i w jednym dniu weekendowym (sob.–niedz.), Niemcy: respondenci wypełniali dzienniczki w trakcie trzech dni (2 dni od pn. do pt. oraz 1 dzień – sob. lub niedz.)
Dzienniczek	✔	jednostką badania w dzienniczku/kwestionariuszu była osoba wylosowana do badania spośród członków gospodarstwa domowego
Kwestionariusz	✔	
Lista kodów czynności	✘	różnice w numerowaniu kodów oraz rozbieżności w klasyfikacji czynności w poszczególnych kategoriach
Elementy składowe produkcji domowej	✘	różnice w składowych ujętych w produkcji domowej
Przeważanie danych	✔	zastosowano jednolity sposób przeważania danych

zgodność założeń metodologicznych w obu krajach

różnice metodologiczne pomiędzy krajami

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, Y. Rüger, *Value of Household Production in Finland and Germany. Analysis and Recalculation of the Household Satellite Account System in both countries*, „Working Papers”, no. 112, National Consumer Research Centre, Helsinki 2008, s. 16.

Oba kraje zastosowały jednolitą metodologię określoną w HETUS w takich obszarach badania, jak budowa dzienniczka czy kwestionariusza. Dodatkowo częścią wspólną było opracowanie spójnej koncepcji przeważania danych i określenie metod umożliwiających wyznaczenie wspólnego mianownika dostosowującego pierwotne wyniki do analizy porównawczej. Konieczność przeszacowania otrzymanych wyników była zatem efektem różnic metodologicznych w obydwu koncepcjach wyceny produkcji domowej.

Następnie, w celu określenia monetarnej wartości pracy domowej, w ramach metody nakładów zastosowano jedno z dwóch możliwych podejść – metodę stawek rynkowych. Metoda ta opiera się na założeniu, że czynności wykonywane w gospodarstwie domowym są pracami użytecznymi społecznie, mogą być więc wykonane przez osobę trzecią bez zmniejszania wartości i przydatności dla gospodarstwa domowego, zgodnie z kryterium trzeciej strony (kryterium M. Reid). Wartość monetarna tych prac realizowanych w gospodarstwie domowym powinna być porównywalna do kosztów nabycia analogicznej usługi rynkowej. Wartość pracy domowej jest określana na podstawie rynkowych stawek godzinowych za odpłatne wykonanie usługi analogicznej do właściwej czynności domowej. Stawki te są zróżnicowane ze względu na rodzaj świadczonej pracy (tj. np. sprzątanie mieszkania, mycie okien, robienie zakupów), a następnie przypisywane określonej czynności domowej. Finalnie do wyznaczania pieniężnej wartości wykonanej pracy domowej wykorzystuje się również podział ze względu na płeć oraz uwzględnia się zróżnicowanie społeczno-demograficzne poszczególnych grup. W celu uniknięcia wielu przeszacowań wystrzega się wyznaczania pracy domowej według jednostki terytorialnej, ponieważ wymaga to zastosowania różnorodnych stawek godzinowych, odmiennych dla każdego obszaru²²⁷.

Metoda kosztów alternatywnych polega na wykorzystaniu łącznego czasu poświęcanego na prace domowe i pominięciu aspektu zróżnicowania prac domowych według rodzaju. Podstawowe w tej metodzie jest założenie, że osoby świadczące nieodpłatnie prace na rzecz własnego gospodarstwa domowego tracą potencjalny dochód, który mogłyby osiągnąć podczas wykonywania pracy zawodowej w tym samym czasie. W praktyce do wyznaczenia wartości pracy domowej tą metodą wykorzystuje się kategorię średniego czasu przeznaczanego na czynności domowe oraz godzinowe stawki płac. W wycenie końcowej całkowitej wartości prac domowych uwzględnia się takie czynniki, jak płeć osoby wykonującej daną pracę, cechy demograficzne rodziny i jednostek terytorialnych kraju²²⁸.

²²⁷ I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja...*, op.cit., s. 72–73.

²²⁸ Ibidem, s. 75–76.

Ekonomiści zajmujący się zastosowaniem metodologii satelitarnego rachunku produkcji domowej generalnie nie stosują metody kosztów alternatywnych do wyceny pracy domowej, ze względu na niedokładność tego sposobu pomiaru. Problemem towarzyszącym tej metodzie są założenia dotyczące wykorzystania różnych stawek wynagrodzeń za te same czynności w zależności od tego, kto jest ich wykonawcą. Jeśli zatem członek gospodarstwa domowego przynależy do grupy osiągającej wysokie dochody, wykonywane przez niego prace domowe będą miały wyższą wartość, zgodnie z zastosowaną wyższą stawką rynkową. W przypadku osoby o niższych dochodach sytuacja będzie odwrotna: wartość wykonywanych przez nią czynności realizowanych na rzecz własnego gospodarstwa domowego będzie zaniżona²²⁹.

Metoda stawek rynkowych jest uznawana za bardziej odpowiednią do wyceny pracy domowej wchodzącej w skład produkcji gospodarstw domowych. Rynkowe stawki płac są zbliżone do czynności wykonywanych w trakcie procesu produkcji gospodarstw domowych. W tym celu można zastosować jedno z trzech podejść. W pierwszym wykorzystuje się stawki płac specjalistów w przedsiębiorstwach rynkowych (np. kucharza), w drugim – stawki płac pracowników specjalizujących się w świadczeniu prac domowych (np. ogrodnicy, pielęgniarki, prywatni nauczyciele czy korepetytorzy), natomiast w trzecim – stawki płac pracowników ogółem. Ostatnie podejście odnosi się do wynagrodzenia najemnej pomocy domowej, np. gospodyni domowej czy ogrodnika, zatrudnionych przez członków gospodarstwa domowego. Zaleceniem Eurostatu jest zastosowanie ostatniego podejścia w metodzie stawek rynkowych, ponieważ założenia dotyczące czynności świadczonych przez pomoc domową są zbliżone do rzeczywistych warunków wykonywania prac domowych w gospodarstwie domowym. Metoda stawek rynkowych jest wprawdzie zalecana do wyceny pracy domowej, jednak nie odzwierciedla całkowicie sytuacji gospodarstwa domowego²³⁰.

W wycenie niemieckiej wykorzystano koszty alternatywne, uwzględniając średnie stawki wynagrodzeń. W Finlandii w praktyce sięgnięto po metodę stawek rynkowych, ale w podejściu stawek płacy najemnej pomocy domowej. Tu też zastosowano stawki wynagrodzeń brutto, przeciwnie do Niemiec, gdzie wykorzystano odpowiednie stawki wynagrodzeń netto. Stawki brutto zawierają podatki i składki na świadczenia społeczne, które nie są uwzględnione w stawkach netto. Dotychczas w Niemczech wykorzystano koncepcję dziewięciu różnych stawek wynagrodzeń, których użyto do oszacowania wartości pracy domowej do różnych celów. Tablica 3.5 przedstawia zakres ich wpływu na otrzymane wyniki.

²²⁹ J. Varjonen, Y. Rüger, *op.cit.*, s. 19.

²³⁰ *Ibidem*.

Tablica 3.5. Wycena produkcji domowej w satelitarnych rachunkach produkcji gospodarstw domowych Finlandii i Niemiec w 2001r. (w mld euro)

Kategorie wyceny produkcji domowej	Wartość poszczególnych kategorii produkcji domowej	
	Finlandia	Niemcy
Wartość pracy domowej	52,4	684
+ Produkcja domowa SNA		
Usługi osobiste i domowe świadczone przez zatrudniony personel	0,07	3
Produkcja usług mieszkalnych na własny użytek	4,27	56
Prace remontowe i budowlane na własny użytek	0,63	brak kalkulacji
Produkcja dóbr na własny użytek	0,09	brak kalkulacji
+ Podatki na produkcję	0,20	6
– Dotacje na produkcję	0,70	brak kalkulacji
Wartość dodana netto	56,9	748
+ Konsumpcja kapitału	5,9	72
Wartość dodana brutto	62,8	820
+ Konsumpcja pośrednia	18,7	301
Wynik	81,6	1121

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, Y. Rüger, *Value of Household Production in Finland and Germany. Analysis and Recalculation of the Household Satellite Account System in both countries*, „Working Papers”, no. 112, National Consumer Research Centre, Helsinki 2008, s. 26.

Zastosowanie właściwej koncepcji stawek wynagrodzeń – brutto czy netto – powinno wynikać z celu sporządzanego satelitarnego rachunku produkcji domowej. Zgodnie z zaleceniem Eurostatu, do oszacowania produkcji domowej należy wykorzystać stawki wynagrodzeń brutto, jeżeli podstawowym założeniem kalkulacji jest określenie wartości substytucyjnych produktów rynkowych. Ceny rynkowe są wielkościami brutto, zatem substytucyjne produkty wytwarzane przez gospodarstwa domowe, mające swoje rynkowe odpowiedniki, powinny być wyceniane również na poziomie brutto przy uwzględnieniu podatków²³¹.

Uzyskane wyniki dotyczące wartości absolutnych ukazują znaczną przewagę wartości produkcji domowej w Niemczech nad adekwatną wartością wyznaczoną w Finlandii (tablica 3.5). W rzeczywistości pierwotne rezultaty nie są porównywalne ze względu na istniejące rozbieżności w zastosowanej metodologii. Jedną z nich jest różnica w liczbie ludności danego kraju – w Finlandii w 2001 r. mieszkało ok. 5,1 mln osób, w Niemczech zaś ponad 83,4 mln osób. Należałoby zatem określić relacje między poszczególnymi wartościami absolutnymi a wielkością populacji, tzn. wyznaczyć

²³¹ Ibidem, s. 21.

np. wartość PKB *per capita*. Dodatkowo, w celu dostosowania odmiennych zbiorów danych do dokonywania porównań wykorzystano do oszacowania danych podejście pośrednie, czyli łączny rzeczywisty czas pracy oraz stawki wynagrodzeń netto.

Schemat 3.4. Produkcja gospodarstw domowych w Finlandii w 2001r. (w mld euro)

PKB 135,5		
PKB (z wyłączeniem produkcji domowej SNA) 127,2	produkcja domowa SNA 8,3	produkcja domowa non-SNA 54,5
100%		40,1%
rozszerzony PKB 190		
produkcja rynkowa 66,9% 127,2	produkcja domowa 33,1% 62,8	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, Y. Rüger, *Value of Household Production in Finland and Germany. Analysis and Recalculation of the Household Satellite Account System in both countries*, „Working Papers”, no. 112, National Consumer Research Centre, Helsinki 2008, s. 27.

Takie skonstruowanie metodologii może jednak spowodować zaistnienie przypadkowości i pojawienie się nieprawidłowości w poszczególnych szacunkach, np. w odniesieniu do podatku należy zastosować średnie jego stawki, ponieważ indywidualne stawki podatkowe niektórych kategorii znacznie się różnią. Oprócz tego w przypadku niektórych czynności nie jest znany średni czas ich trwania. np.: przerwy na posiłek, krótki odpoczynek podczas pracy, urlopy i wakacje, urlopy chorobowe itp. Dlatego, aby umożliwić dokonywanie międzynarodowych porównań, należy podjąć jednoznaczne decyzje regulujące rozstrzygnięcie sposobu kalkulacji poszczególnych elementów wyceny i rozwiązanie kwestii spornych.

Pierwszym elementem decydującym o różnicach w wielkości produkcji domowej jest rozmiar terytorialny państwa. Ustalenie relacji rozmiaru produkcji gospodarstw domowych do produkcji globalnej w gospodarce umożliwiło porównanie uzyskanych wartości między krajami (schematy 3.4 i 3.5).

Produkcja domowa nieuwzględniona w rachunkach narodowych stanowi 40,1% w relacji do PKB uzyskanego w Finlandii w 2001 r. Jeśli analizie poddany będzie łączny wynik produkcji gospodarstw domowych wyznaczonej w SNA i poza systemem narodowych kalkulacji (non-SNA), wówczas produkcja domowa wynosi 62,8 mld euro (8,3 + 54,5), co stanowi 46,3% na tle PKB. Rachunki narodowe obejmują zatem jedynie 13% (8,3 mld euro) całkowitej produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych. Ponadto, jeśli nierynkowa produkcja domowa zostanie uwzględniona w kategorii

rozszerzonego PKB, wówczas jej udział stanowi jedną trzecią część całkowitej produkcji wytworzonej w gospodarce. Analogiczne wyniki otrzymano w Niemczech.

Schemat 3.5. Produkcja gospodarstw domowych w Niemczech w 2001r. (w mld euro)

PKB 2074		
PKB (z wyłączeniem produkcji domowej SNA) 1967	produkcja domowa SNA 107	produkcja domowa non-SNA 713
100%		34,4%
rozszerzony PKB 2786		
produkcja rynkowa 70,6% 1967	produkcja domowa 29,4% 820	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, Y. Rüger, *Value of Household Production in Finland and Germany. Analysis and Recalculation of the Household Satellite Account System in both countries*, „Working Papers”, no. 112, National Consumer Research Centre, Helsinki 2008, s. 27.

Tablica 3.6. Wycena produkcji domowej po przeszacowaniu w Finlandii i Niemczech w 2001r. (w mld euro, wartości *per capita* – w euro)

Kategorie wyceny produkcji domowej	Wartość poszczególnych kategorii produkcji domowej	
	Finlandia	Niemcy
Wartość pracy domowej	46,79	684
+ Produkcja domowa SNA		
Usługi osobiste i domowe świadczone przez zatrudniony personel	0,07	3
Produkcja usług mieszkalnych na własny użytek	4,27	56
Prace remontowe i budowlane na własny użytek	0,63	brak kalkulacji
Produkcja dóbr na własny użytek	0,09	brak kalkulacji
+ Podatki na produkcję	0,20	6
- Dotacje na produkcję	0,70	brak kalkulacji
+ Konsumpcja kapitału	5,93	72
Wartość dodana brutto	57,27	1 008,17
<i>Per capita</i>	11 025,15	12 085,77
+ Konsumpcja pośrednia	18,74	301
Wynik	76,02	1 309,17
<i>Per capita</i>	14 633,30	15 694,11

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, Y. Rüger, *Value of Household Production in Finland and Germany. Analysis and Recalculation of the Household Satellite Account System in both countries*, „Working Papers”, no. 112, National Consumer Research Centre, Helsinki 2008, s. 36.

Udział produkcji domowej SNA i non-SNA w PKB w 2001 r. wyniósł niemal 40% (39,5%), jeśli zaś nierynkowa produkcja domowa została by włączona do kalkulacji PKB, wówczas całkowita wartość produkcji domowej w relacji do PKB wyniosłaby ok. 30%.

Kolejnym etapem dostosowania wyników obu krajów do wykonania pogłębionych porównań było oszacowanie wielkości populacji. W związku z tym, że wykorzystano różne kryteria doboru osób do badania, ustalono, ile osób zamieszkiwało w prywatnych i zbiorowych gospodarstwach domowych oraz liczbę osób w wieku poniżej 10 i 12 lat, po czym określono procentowy udział poszczególnych grup w całkowitej liczbie ludności. W ten sposób otrzymano właściwy do porównań rozmiar populacji (tablice 3.7 i 3.8).

Tablica 3.7. Produkcja gospodarstw domowych po przeszacowaniu w Finlandii w 2001r.
(w mld euro), w nawiasach wartości *per capita* (w euro)

PKB 135,5 (26 083)		
PKB (z wyłączeniem produkcji domowej SNA) 127,2	produkcja domowa SNA 8,3	produkcja domowa non-SNA 48,98 (9 428)
100%		36%
rozszerzony PKB 184,48 (35 511)		
produkcja rynkowa 69% 127,2 (24 486)	produkcja domowa 31% 57,27 (11 025)	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, Y. Rüger, *Value of Household Production in Finland and Germany. Analysis and Recalculation of the Household Satellite Account System in both countries*, „Working Papers”, no. 112, National Consumer Research Centre, Helsinki 2008, s. 37.

Tablica 3.8. Produkcja gospodarstw domowych po przeszacowaniu w Niemczech w 2001r.
(w mld euro), w nawiasach wartości *per capita* (w euro)

PKB 2 074 (24 863)		
PKB (z wyłączeniem produkcji domowej SNA) 1 967	produkcja domowa SNA 107	produkcja domowa non-SNA 901 (10 803)
100%		43%
rozszerzony PKB 2 975 (35 666)		
produkcja rynkowa 66% 1 967 (23 580)	produkcja domowa 34% 1 008 (12 086)	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Varjonen, Y. Rüger, *Value of Household Production in Finland and Germany. Analysis and Recalculation of the Household Satellite Account System in both countries*, „Working Papers”, no. 112, National Consumer Research Centre, Helsinki 2008, s. 37.

Skorygowane wyniki aktywności ekonomicznej Finlandii i Niemiec na podstawie satelitarnych rachunków produkcji domowej obu krajów dowodzą wielu podobieństw dotyczących rozmiarów nierynkowej produkcji oraz podobnej wartości czasu pracy. Płace podstawowe gospodyń domowych, oparte na całkowitym czasie pracy, były zbliżone w Finlandii i Niemczech i wynosiły odpowiednio 8,98 i 8,85 euro/h. Całkowita wartość dodana brutto była jednak wyższa w przypadku Niemiec.

Istotne znaczenie ma fakt, że różnica między dwoma krajami w ogólnej wielkości działalności gospodarczej *per capita* zmniejszyła się wówczas, gdy w analizach uwzględniono produkcję domową. Wskazuje na to rozszerzona wartość dodana brutto. Wartość PKB *per capita* w Niemczech wyniosła w porównywanym okresie 24 863 euro (tablica 3.8), w Finlandii – 26 083 euro (tablica 3.7), w rozszerzonym PKB zaś odpowiednio 35 666 euro *per capita* i 35 511 euro *per capita*. Otrzymane wyniki dowodzą, iż produkcja gospodarstw domowych i produkcja rynkowa są w pewnej mierze substytucyjne w dostarczaniu usług niezbędnych do osiągnięcia dobrobytu, tj. przez zapewnienie żywienia, odzieży, opieki i mieszkania. Może to również odzwierciedlać wpływ środków polityki społecznej m.in. w przypadku, gdy opiekę nad dzieckiem sprawuje instytucja publiczna lub gospodarstwo domowe²³².

Pierwsze porównanie wartości nierynkowej produkcji domowej między krajami europejskimi, tj. Finlandią a Niemcami, dostarczyło wielu interesujących wyników. Oprócz tego, że pomogło dostrzec znaczące różnice w marżach dotyczących stawek i wyceny ekonomicznej czynności, to w głównej mierze wpłynęło na rozwój zastosowanej metodologii. W celu implementacji najlepszych rozwiązań przy opracowaniu wspólnej metody ważne jest to, aby ustalić i scharakteryzować przyczyny rozbieżności w przyjętych sposobach wyceny, co może prowadzić do ustalenia spójnej metodologii pomiaru wielkości nierynkowej produkcji wytworzonej w gospodarstwie domowym.

3.4. Zastosowanie metody nakładów w rachunku produkcji domowej Francji

Kolejną europejską wycenę produkcji gospodarstw domowych w postaci satelitarnego rachunku produkcji domowej z wykorzystaniem metody nakładu opublikowano w grudniu 2013 r. we Francji²³³. Czynności wytwórcze gospodarstw domowych zostały ujęte w szerszy sposób, niż prezentują to rachunki bazowe, co jest zgodne z rekomendacjami Eurostatu. W kalkulacji dostrzeżono, że w większości krajów

²³² Ibidem.

²³³ A. Poissonnier, D. Roy, op.cit.

wysoko rozwiniętych, w których przeprowadzono analizy produkcji i konsumpcji gospodarstw domowych w formie satelitarnego rachunku produkcji domowej, rozszerzenie zakresu pomiaru produktywności gospodarstw domowych o czynności nierynkowe oraz wykazywanie tego w rachunkowości narodowej mogłoby istotnie zmienić wielkość bazowych wskaźników makroekonomicznych, takich jak np. PKB, dochód rozporządzalny, konsumpcja, stopa oszczędności.

Zauważono, że szacowane w SRPD wskaźniki są bardzo wrażliwe i zależne od przyjętych założeń metodologicznych ustalonych na początku kalkulacji²³⁴. Równie istotny wpływ na ostateczne wyniki ma jakość badań społecznych – badania budżetu czasu, badania budżetów gospodarstw domowych, rachunków narodowych.

Kluczowe dla wyceny produkcji jest także zdefiniowanie pracy domowej uwzględniającej czynności wytwórcze prowadzone w gospodarstwie. We francuskiej kalkulacji zaprezentowano trzy możliwe definicje, z których pierwsza (*core perimeter*) dotyczy w najmniejszym zakresie prac traktowanych jako czynności produkcyjne, druga jest opcją pośrednią (*intermediate*), zaś trzecia (*extensive*) w najszerszy sposób ukazuje treści związane z tym zagadnieniem.

Definicja podstawowa (*core*, grupa pierwsza) pracy domowej obejmuje czynności z zakresu: zapewnienia wyżywienia, zapewnienia i utrzymania mieszkania, utrzymania odzieży, opieki nad dziećmi i dorosłymi (poza czasem spędzonym na grach i zabawach z dziećmi), zarządzania gospodarstwem domowym oraz transportem dzieci i innych osób, także spoza własnego gospodarstwa domowego. Z tej grupy czynności wyłączone są wszelkie działania, które zalicza się do działalności szarej strefy i mogą być uznawane za hobby lub sprawiające przyjemność, czyli związane z obszarem zainteresowań i wypoczynkiem, np. prace ogrodowe, majsterkowanie, zbieranie owoców runa leśnego i grzybów itp. Jeśli do działań z definicji pierwszej grupy zostaną dołączone aktywności związane z robieniem zakupów, majsterkowaniem oraz pracami ogrodnymi, a także gry i zabawy z dziećmi, wówczas zostaje sformułowana druga, pośrednia definicja pracy domowej (*intermediate*, grupa druga). Najbardziej obszerna definicja obejmuje, poza czynnościami z grupy pierwszej i drugiej, także transport własny, spacer z psem i inne czynności produkcyjne, które mają wpływ na dobre samopoczucie członka gospodarstwa domowego (tablica 3.9)²³⁵.

W satelitarnym rachunku produkcji domowej we Francji wykorzystano pierwszą definicję pracy domowej (*core perimeter*), obejmującą podstawowe czynności produkcyjne, zgodnie uznawane w międzynarodowej literaturze za działania wytwórcze w gospodarstwie i niewywołujące wątpliwości podczas wyceny. Wszystkie czynności

²³⁴ Ibidem, s. 3–4.

²³⁵ Ibidem, s. 8–10.

z tej grupy mogą być wykonane przez osobę trzecią bez utraty ich użyteczności, co więcej, prace te mają swoje rynkowe substytuty.

Tablica 3.9. Czas trwania prac domowych i udział członków gospodarstw domowych w wykonywaniu czynności domowych według różnych definicji pracy domowej we Francji w 2010 r.

Wyszczególnienie	Czas trwania i wskaźniki udziału pracy domowej według definicji		
	definicja pierwsza, podstawowa (core)	definicja druga, pośrednia (intermediate)	definicja trzecia, rozszerzona (extensive)
Przykładowe czynności	gotowanie, zmywanie naczyń, utrzymanie mieszkania, sprzątnięcie, opieka nad dziećmi i dorosłymi, pranie, zarządzanie gospodarstwem domowym, transport dzieci i innych osób, także spoza własnego gospodarstwa	elementy pierwszej definicji oraz robienie zakupów, domowe naprawy i majsterkowanie, prace ogrodowe, zabawy z dziećmi	elementy drugiej definicji oraz transport własny, spacer z psem
Przeciętny dzienny czas trwania czynności	2 h 07 min	3 h 04 min	3 h 53 min
Przeciętny tygodniowy czas trwania czynności	14 h 50 min	21 h 30 min	27 h 14 min
Udział członków gospodarstw domowych w wolontariacie	3,7%	3,8%	5%
Udział kobiet w pracach domowych	72%	64%	60%

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Poissonnier, D. Roy, *Household Satellite Account for France in 2010. Methodological issues on the assessment of domestic production*, Institut National de la Statistique et des Études Économiques, France 2013, s. 10.

W rachunku produkcji domowej dla Francji rozważano możliwość włączenia do wyceny także niektórych czynności z zakresu potrzeb fizjologicznych, np. golenia brody przez mężczyzn, usług fryzjerskich itp. Włączenie tej czynności do kalkulacji produkcji domowej uzasadniano tym, że jeszcze w XVII w. większość arystokratów miała swojego balwierza, który usuwał niepotrzebny zarost, ale także fryzjera i pomocników-służących, którzy odpłatnie asystowali przy ubieraniu się, podczas posiłków oraz przy innych aktywnościach, aktualnie w badaniu budżetu czasu ludności objęte kategorią 0 – potrzeby fizjologiczne. Dzisiaj podobną rolę opiekunów pełnią osoby świadczące odpłatną pomoc osobom starszym.

Dyskusję i rozszerzoną o te elementy definicję pracy domowej zaprezentowały A. Alesina i A. Ichino, które do konstrukcji bardziej złożonego pojęcia wykorzystały wielonarodowe badanie budżetu czasu (*Multinational Time Use Survey – MTUS*), zawierające kategorię AV13 (*dress/personal care*)²³⁶. We francuskiej kalkulacji dokonano

²³⁶ A. Alesina, A. Ichino, *L'Italia fatta in casa*, mondadori edition, 2009, cyt.za: A. Poissonnier, D. Roy, op.cit., s. 11.

właściwych przeszacowań i ustalono, że jeśli rozszerzona definicja pracy domowej byłaby wdrożona do SRPD, wówczas praca domowa mężczyzn wzrosłaby o 50%, zaś kobiet o 33%²³⁷. To wpłynęłoby na znaczne przeszacowanie rzeczywistych rozmiarów nakładów i czasu pracy domowej, a w konsekwencji zmniejszyłoby wynik produkcji gospodarstw domowych.

Podobne wątpliwości w kwestii wyceny poszczególnych elementów dotyczą opieki medycznej czy podróżowania i transportu. Dotychczas jednoznacznie nie rozstrzygnięto, jaki udział całkowitego czasu przeznaczonego na działania z tego zakresu powinien być uwzględniony w estymacji produkcji w SRPD jako czynność produkcyjna. Francuscy ekonomiści zastanawiali się, czy wszystkie czynności związane z opieką nad dziećmi są produkcyjne. W psychologicznym ujęciu, karmienie piersią niemowlęcia przez jego matkę jest niczym niezastępowalne. W przypadku pominięcia tego aspektu i potraktowaniu tej czynności jako czynność fizjologiczną, tj. zapewnienie pokarmu, ma ono swój substytut – mleko w butelce, wówczas takie działanie mogłoby być traktowane jako produkcyjne, ponieważ może być delegowane na osobę trzecią. Innym przykładem są zabawy z dziećmi, które można rozpatrywać w analogiczny sposób – jako czynność produkcyjną lub w ujęciu społeczno-psychologicznym, ponieważ działania te dotyczą uczuć i emocji oraz budowania relacji. Podobne wątpliwości dotyczą klasyfikacji do wyceny produkcji domowej takich czynności, jak: prace w ogrodzie, majsterkowanie, łowiectwo, zbieranie grzybów czy łowienie ryb. Są one na granicy kategorii „zamiłowania osobiste – hobby i gry”, stąd ujęcie tych czynności jako prac wytwórczych podlegających wycenie zależy od założeń przyjętych przez badacza²³⁸.

Do wyceny pracy domowej we Francji zastosowano nakłady czasu przeznaczonego na prace domowe, zaś spośród trzech metod (uniwersalnej, stawek rynkowych, kosztów alternatywnych) wybrano metodę stawek rynkowych. Uznano, że w metodzie stawek rynkowych, wykorzystującej do wyceny poszczególnych prac domowych zróżnicowane stawki płac za wykonanie analogicznych usług na rynku, unika się przeszacowania produktywności w gospodarstwach domowych. Metoda uniwersalna oznacza, że wszystkie prace domowe są wyceniane według jednolitej dla wszystkich czynności domowych, przeciętnej stawki płacy, np. najemnej pomocy domowej. W metodzie kosztów alternatywnych przyjmuje się, że stawka płacy do wyceny zadań domowych jest uzależniona od tego, kto wykonuje daną pracę. W ten sposób sprzątnięcie mieszkania przez stomatologa będzie droższe od sprzątnięcia wykonanego

²³⁷ Ibidem.

²³⁸ Ibidem, s. 11–13.

przez pracownika fizycznego zatrudnionego w sklepie, co w rzeczywistości może oznaczać znaczne zawyżanie rzeczywistej wartości pracy domowej.

Do wyceny pracy i produkcji domowej przyjęto również założenie dotyczące uwzględniania podatków i wszystkich dodatkowych kosztów związanych z wypłaconiem wynagrodzenia pracownikowi oraz wszystkimi dodatkowymi składkami, np. ubezpieczeniami, ujętymi w kategorii super brutto (*super gross*) (tablica 3.10). Kategoria ta jest zgodna z koncepcją wynagrodzeń pracowników w rachunkach narodowych.

W podejściu netto, czyli wartości pracy domowej pomniejszonej o podatki, odnotowano 41-procentowy spadek tej wielkości w porównaniu z kategorią brutto. W SRPD dla Francji dostrzeżono, że wybór koncepcji brutto lub netto determinuje uzyskaną wartość końcową produkcji, dlatego koncepcja ta powinna być w przyszłości uwzględniona w ujednoczeniu założeń międzynarodowej metodologii rachunku produkcji domowej²³⁹.

W 2010 r. wartość minimalnego wynagrodzenia wynosiła 10,43 euro/h w kategorii super brutto, zaś w kategorii netto – 6,95 euro/h. Po porównaniu tych wartości ze stawką niskopłatnego wynagrodzenia z metody uniwersalnej okazuje się, że mniejsze różnice występują w kategorii netto (–32%) niż brutto (–40%) (tablica 3.10).

Tablica 3.10. Stawki wynagrodzeń do wyceny pracy domowej według zakresu definicji pracy domowej we Francji w 2010 r. (w euro/h)

Wyszczególnienie	Godzinowe stawki wynagrodzeń według zakresu definicji pracy domowej			Godzinowe stawki wynagrodzeń do wyceny pracy domowej	
	definicja podstawowa (core)	definicja pośrednia (intermediate)	definicja rozszerzona (extensive)	metoda uniwersalna	minimalne wynagrodzenie
Super brutto (<i>super gross</i>)	17,2	17,0	17,6	16,5	10,4
Netto (<i>net</i>)	10,1	10,1	10,3	9,8	6,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Poissonnier, D. Roy, *Household Satellite Account for France in 2010. Methodological issues on the assessment of domestic production*, Institut National de la Statistique et des Études Économiques, France 2013, s. 16.

W rachunku produkcji dla Francji w 2010 r. obliczono, że 5% produkcji domowej wytworzonej na własny użytek jest podwójnie wykazywane w kategorii „wynik – produkcja globalna”, dlatego ostateczną wartość pomniejszono o tę wielkość²⁴⁰.

Wartość konsumpcji pośredniej różni się o ± 60 mln euro w zależności od przyjętej definicji pracy domowej (tablica 3.11). Produkcja rolników na własne potrzeby

²³⁹ Ibidem, s. 16.

²⁴⁰ Ibidem, s. 19–20.

oraz łowiectwo i zbieractwo owoców runa leśnego zwiększa wartość konsumpcji pośredniej o 12 mln euro (18,75%). Największe różnice są obserwowalne w kategorii „podróże i transport”. W przypadku uwzględnienia w produkcji domowej czynności korzystanie z samochodu na własny użytek jej udział procentowy pomiędzy kategorią podstawową pracy domowej a rozszerzoną wzrasta z 11% do 97% konsumpcji pośredniej. Tak duże różnice wynikają z odmiennego zakresu czynności w zastosowanej definicji pracy domowej.

Tablica 3.11. Konsumpcja pośrednia według różnych definicji pracy domowej we Francji w 2010 r. (w mld euro)

Definicja pracy domowej	Konsumpcja pośrednia według funkcji gospodarstwa domowego					
	utrzymanie mieszkania	zapewnienie wyżywienia	utrzymanie odzieży	opieka nad dziećmi i dorosłymi	transport	suma
Podstawowa (<i>core</i>)	64	175	5	5	6	255
Pośrednia (<i>intermediate</i>)	75	175	7	5	6	268
Rozszerzona (<i>extensive</i>)	75	175	7	5	53	315

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Poissonnier, D. Roy, *Household Satellite Account for France in 2010. Methodological issues on the assessment of domestic production*, Institut National de la Statistique et des Études Économiques, France 2013, s. 20.

W rachunku produkcji domowej dla Francji, oprócz konsumpcji i produkcji, przedstawiono zmiany w dochodzie rozporządzalnym gospodarstw domowych, siłę nabywczą oraz stopę oszczędności, dzięki czemu otrzymane wyniki mogą być dalej jeszcze bardziej szczegółowo analizowane, zaś uzyskane wnioski mogą być istotne w ocenie poziomu i jakości życia ludności na potrzeby polityki społecznej.

Wartość produkcji domowej we Francji w 2010 r. według podstawowej definicji pracy domowej wyniosła 959 mld euro, co stanowiło 36% względem PKB. W przypadku najbardziej rozszerzonej definicji pracy wartość produkcji wyniosła 1638 mld euro, co w relacji do PKB oznaczało 68% (tablica 3.12).

W wykorzystanym po raz pierwszy dla Francji rachunku produkcji domowej stwierdzono, że otrzymane wyniki są porównywalne do tych, które uzyskano w kalkulacji przeprowadzonej w innych europejskich i pozaeuropejskich krajach, np. wartość amortyzacji (konsumpcji kapitału trwałego) w produkcji domowej wyniosła od 2% do 5%, porównywalnie do wyników otrzymanych w Finlandii. Dostrzeżono, że niezbędny jest dalszy rozwój metodologii satelitarnych rachunków produkcji domowej, ponieważ występuje brak jednolitych zasad w wyborze metod do wyceny pracy domowej, stawek płac, uwzględnienia podatków i innych składek w pracy domowej – kategorii liczonej brutto lub netto. Ponadto, zauważono, że

dotychczas nie opracowano jednolitej definicji pracy domowej, brakuje klasyfikacji poszczególnych czynności należących do aktywności wytwórczych podlegających wycenie. W kalkulacji jest rozważana propozycja utworzenia w Eurostacie zespołu zadaniowego, który podjąłby się pracy nad dopracowaniem spójnej metodologii rachunku produkcji domowej, jednolitej dla wszystkich państw członkowskich UE.

Tablica 3.12. Wartość i udział kategorii rachunku produkcji gospodarstw domowych w produkcji domowej według zakresu definicji pracy domowej we Francji w 2010 r. (w mld euro i w %)

Wyszczególnienie	Wartość i udział kategorii produkcji domowej według zakresu definicji pracy domowej					
	podstawowa (core)		pośrednia (intermediate)		rozszerzona (extensive)	
Praca domowa	687	72%	944	77%	1239	76%
Konsumpcja pośrednia	255	27%	268	22%	315	19%
Amortyzacja (konsumpcja kapitału trwałego)	17	2%	19	2%	84	5%
Produkcja domowa	959	100%	1231	100%	1638	100%
Wartość dodana brutto	704	73%	963	78%	1323	81%

Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Poissonnier, D. Roy, *Household Satellite Account for France in 2010. Methodological issues on the assessment of domestic production*, Institut National de la Statistique et des Études Économiques, France 2013, s. 27.

3.5. Zastosowanie metody wyniku w eksperymentalnym rachunku produkcji domowej w Wielkiej Brytanii

Pierwszą eksperymentalną wycenę nieodpłatnych prac domowych na podstawie metody wyniku oraz opracowany na tej podstawie szacunek produkcji domowej opublikowano w Wielkiej Brytanii w 2002 r. Wszystkie kalkulacje były wykonane z dużą starannością i dbałością o zgodność z metodologią przyjętą w koncepcji rachunków narodowych, niemniej jednak do obliczeń wykorzystano również inne źródła oraz uwzględniono dodatkowe charakterystyki, na podstawie których sporządzono wycenę pieniężną.

Pierwszy satelitarny rachunek produkcji gospodarstw domowych dla Wielkiej Brytanii składał się z 12 podrozdziałów, w których szczegółowo omówiono każdą funkcję wraz z podaniem nakładów poniesionych na produkcję, wyników szacunku oraz wskazówek metodologicznych dotyczących sporządzania analiz z danego obszaru wykonywanych czynności. Analogicznie do przyjętych zasad konstrukcji kategorii

szacunku produkcji domowej opisano założenia i sposób obliczeń konsumpcji pośredniej, kapitału gospodarstw domowych oraz czasu pracy.

Sporządzając analizy produkcji nierynkowej w ramach satelitarnego rachunku produkcji domowej, wykorzystano, tak jak w rachunku dla Finlandii i Niemiec, kryterium trzeciej strony M. Reid. Wycenie podlegały tylko te czynności, które mogłyby być wykonane przez osobę trzecią bez zmniejszenia użyteczności i przydatności dla gospodarstwa domowego. Wykorzystano definicję czynności produkcyjnej sformułowaną przez L. Goldschmidt-Clermont²⁴¹. Jest to aktywność w ujęciu szerszym, ponieważ może być delegowana do wykonania przez osobę trzecią. A. Chadeau dodaje, że przykłady czynności z pogranicza kryterium M. Reid²⁴² powinny być rozwiązane w ramach normalnej praktyki społecznej i typowych standardów społecznych. Opieka nad dziećmi, przygotowywanie posiłków oraz sprzątanie muszą zatem zawierać się w produkcji domowej, zaś czynności indywidualne z zakresu potrzeb fizjologicznych, tj. higieny osobistej, spania i uczenia się, powinny być zakwalifikowane do odrębnej kategorii, jaką stanowiłaby kategoria „czynności z zakresu kapitału ludzkiego i form spędzania wolnego czasu” (*human capital activities and leisure*)²⁴³. Jest to zgodne z definicją produkcji domowej sformułowaną przez M. Reid, która stwierdza, że na produkcję domową „składają się te nieodpłatne czynności, które są wykonywane przez członków gospodarstwa domowego i na ich rzecz oraz mogą być zastąpione przez produkty rynkowe lub odpłatne usługi, jeżeli takie czynniki jak dochód, warunki rynkowe, odczucia osobiste pozwalają na to, aby wykonanie usługi było delegowane na osobę spoza gospodarstwa domowego”²⁴⁴.

Dane z rachunków narodowych są użyteczne ze względu na to, że odnotowują czynności domowe w transakcjach pieniężnych. Produkcja gospodarstw domowych może być mierzona zgodnie z jedną z dwóch metod – metodą nakładu (*input method*) lub metodą wyniku (*output method*)²⁴⁵. Określenie tego podejścia jest „pierwszym i zasadniczym problemem napotykanym przy próbach wartościowego ujęcia produkcji domowej na potrzeby rachunków satelitarnych”²⁴⁶.

W metodologii satelitarnych rachunków produkcji domowej Wielkiej Brytanii zastosowano metodę wyniku zgodną z koncepcją bazowych rachunków narodowych.

²⁴¹ L. Goldschmidt-Clermont, *Monetary Valuation of Non-Market Productive Time. Methodological Considerations*, „Reveiw of Income and Wealth” 1993, no. 4, s. 420.

²⁴² „[...] jeżeli wykonywana czynność może być delegowana na płatnego pracownika, wówczas powinna być traktowana jako działalność produkcyjna”. M. Reid, *Economics of Household Production*, Wiley, New York 1934, cyt. za: Eurostat – Euroean Commission, *Proposal of a Satellite Account...*, op.cit., s. 22.

²⁴³ S. Holloway, S. Short, S. Tamplin, op.cit., s. 2.

²⁴⁴ M. Reid, op.cit., s. 22.

²⁴⁵ S. Holloway, S. Short, S. Tamplin, op.cit., s. 3.

²⁴⁶ Ibidem.

Podstawą sporządzonej wyceny była wartość wyprodukowanych dóbr i usług. Jeśli przyjmuje się tę metodologię, wynik brutto jest iloczynem wyniku produkcji domowej wyrażonej ilościowo oraz cen odpowiednich ekwiwalentów dostępnych na rynku. Rynkowa wartość brutto tak wyrażonej produkcji domowej jest równa wartości brutto pomniejszonej o nakłady pośrednie (konsumpcję pośrednią, konsumpcję kapitału, pozostałe podatki poniesione na produkcję) oraz powiększonej o dotacje do produkcji (tablica 3.13)²⁴⁷.

Konsumpcja pośrednia obejmuje wszystkie produkty i usługi zużywane lub przekształcane w inne podczas procesu produkcji, są to m.in. produkty spożywcze nabywane na rynku, podlegające dalszej obróbce np. termicznej (mięso), materiały do produkcji lub reperacji odzieży, środki czystości (do prania, mycia naczyń, sprzątanania).

Nakłady kapitału stanowią wartość środków trwałych, takich jak mieszkanie, dom, pozostałe budynki, maszyny i sprzęt gospodarstwa domowego. Są w produkcji domowej, podobnie jak w przedsiębiorstwie, istotnym czynnikiem produktywności pracy domowej. Produktywność wzrasta wówczas, gdy coraz wyższe są nakłady kapitału, np. sprzęty gospodarstwa domowego, takie jak pralka, zmywarka, kuchenka mikrofalowa, znacznie redukują czas poświęcany na prace domowe, przy czym wynik produkcji pozostaje niezmienny, a niekiedy wzrasta²⁴⁸.

Tablica 3.13. Etapy wyznaczania wartości dodanej brutto przy wykorzystaniu metody wyniku

Metoda wyników (<i>output method</i>)
Wartość wyniku (ilość x cena) według ekwiwalentnych cen rynkowych
– Konsumpcja pośrednia
= Wartość dodana brutto
– Konsumpcja kapitału
– Pozostałe podatki na produkcję
+ Pozostałe dotacje do produkcji
= Dochód mieszany (wraz z wynagrodzeniem pracy i kapitału)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat – European Commission, *Household Production and Consumption. Proposal for a Methodology of Household Satellite Accounts. Theme 3 – Population and Social Conditions*, „Working Papers and Studies”, Luxembourg 2003, s. 12.

Podatki ujęte w rachunku produkcji domowej nie są tożsame z opodatkowaniem wyniku, ponieważ nie jest on sprzedawany na rynku. Kategorię tę określa się jako „pozostałe podatki na produkcję”. Uwzględnia ona tylko część podatków z tytułu

²⁴⁷ S. Holloway, S. Short, S. Tamplin, op.cit.

²⁴⁸ Eurostat – European Commission, *Household Production and Consumption. Proposal for a Methodology of Household Satellite Accounts. Theme 3 – Population and Social Conditions*, „Working Papers and Studies”, Luxembourg 2003, s. 33–36.

własności mieszkania, gruntów, innej nieruchomości czy podatków związanych z posiadaniem samochodu, maszyn, pozostałych sprzętów.

Subwencje (dotacje), analogicznie do podatków, nie są związane bezpośrednio z wielkością wyniku. Subwencje na produkcję stanowią wartość świadczeń społecznych, które mogłyby być wypłacane rodzinom za opiekę nad dziećmi, osobami starszymi lub niepełnosprawnymi w przypadku rezygnacji z przekazania świadczenia tych prac wyspecjalizowanym instytucjom społecznym²⁴⁹. Rozwiązanie takie można zastosować wówczas, gdy gospodarstwo domowe traktowane jest jako producent²⁵⁰.

Wycena wartości produkcji domowej opartej na wyniku nie wykorzystuje, jak w przypadku metody nakładów, kategorii czasu przeznaczanego na prace domowe. Kalkulacje są oparte na liczbie dóbr i usług wytwarzanych i konsumowanych w gospodarstwie domowym. Głównym elementem tej wyceny jest oszacowanie pełnej produkcji domowej wraz z nakładami kapitału i konsumpcją pośrednią.

Podstawowe założenie metody opartej na wyniku zastosowane w satelitarnym rachunku produkcji domowej w Wielkiej Brytanii oznacza, że produkcję gospodarstw domowych można wycenić według cen rynkowych analogicznych dóbr rynkowych dostępnych na rynku. Należy rozróżnić otrzymane wyniki ze względu na ich jakość i typ, ponieważ np. opłata za opiekę nad dziećmi w przedszkolu publicznym różni się od opłaty za tę samą opiekę sprawowaną w przedszkolu prywatnym lub przez zatrudnioną opiekunkę. Potwierdza to fakt, że produkcja domowa musi być zróżnicowana ze względu na rodzaj wytwarzanego produktu²⁵¹.

Pierwszym elementem podlegającym wycenie był wynik będący efektem produkcji domowej, który jest wyrażony w jednostkach naturalnych, np. waga wypranej odzieży (w kilogramach), liczba dzieci, nad którymi sprawowana jest opieka, czy liczba sporządzonych posiłków. Następny etap polegał na określeniu wielkości nakładów produkcji domowej, tj. konsumpcji pośredniej, kapitału gospodarstwa domowego oraz pracy. Dostrzeżono, że stosunkowo najłatwiejsza do wyceny i najlepiej rozpoznana jest konsumpcja pośrednia, czyli dobra i usługi zużywane lub przekształcane w procesie produkcji. Części składowe produkcji finalnej zostały opisane w rachunkach narodowych²⁵².

Nakłady kapitału mogą być szacowane na kilka sposobów. Niektórzy specjaliści w tym obszarze zakładają, że wszystkie dobra kapitałowe występujące w gospodarstwie domowym są konsumowane w momencie ich nabycia, co oznacza, że amortyzacja

²⁴⁹ Ibidem, s. 37.

²⁵⁰ Ibidem.

²⁵¹ S. Holloway, S. Short, S. Tamplin, op.cit., s. 77.

²⁵² Ibidem, s. 4.

i dochód z kapitału nie muszą być uwzględniane w wycenie²⁵³. D. Ironmonger stwierdza, że bardziej odpowiednie w szacunku nakładów kapitału jest zastosowanie tablic nakładów i wyników do alokacji nieodpłatnej pracy, kapitału i zakupionych dóbr do konsumpcji pośredniej we wszystkich rodzajach aktywności gospodarstw domowych²⁵⁴.

Produkcję gospodarstw domowych wycenioną metodą wyniku sklasyfikowano według podziału na sześć funkcji, z których pięć było zgodnych z wytycznymi metodologicznymi Eurostatu opublikowanymi w 1999 r. Wśród tych funkcji wyróżniono zapewnienie i utrzymanie mieszkania, zapewnienie wyżywienia, zapewnienie i utrzymanie odzieży, opiekę nad dziećmi i dorosłymi oraz wolontariat. Ostatnią funkcją zaproponowaną i włączoną do wyceny produkcji domowej przez Wielką Brytanię był transport²⁵⁵.

Podstawowe założenie przy szacowaniu wyniku z zakresu zapewnienia i utrzymania mieszkania zakłada, że jeśli gospodarstwo domowe nie ma mieszkania na własność, musi je sobie zapewnić w postaci wynajętego mieszkania lub pokoju. Poszczególnymi elementami składowymi tej kategorii są usługi związane z ogrzewaniem mieszkania, oświetleniem, zaopatrywaniem w wodę. W tym miejscu nie uwzględnia się usług związanych z korzystaniem z mieszkania, takich jak: utrzymanie pomieszczeń w czystości, sprzątanie, mycie okien itd. Tak określony wynik można wyznaczyć według rynkowej ceny wynajmu mieszkania, przy czym należy ustalić ceny rynkowe usług związanych z bezpośrednim użytkowaniem mieszkania i utrzymaniem go w czystości. Dodatkowym elementem wyceny jest samodzielna budowa domu przez członków gospodarstwa domowego, która powiększa kapitał tego gospodarstwa²⁵⁶.

Konsumpcja pośrednia będąca składową funkcji zapewnienia mieszkania to wydatki na ubezpieczenie mieszkania, środki do czyszczenia i konserwacji, materiały wykorzystywane do budowy domu i inne. Nakłady kapitału obejmują wartość mieszkania oraz dobra trwałego użytku, które nie są zużywane podczas danego okresu rozliczeniowego. Nakłady pracy są wyrażone jako nakład czasu poświęcanego na utrzymanie mieszkania lub domu w czystości, naprawy i konserwacje, prace ogrodnicze, robienie zakupów itd. Część wyniku produkcji domowej w zakresie realizacji zapewnienia i utrzymania mieszkania należy uwzględnić w postaci konsumpcji pośredniej w ramach funkcji dotyczącej zapewnienia wyżywienia, zapewnienia i utrzymania odzieży oraz opieki²⁵⁷.

²⁵³ J. Alaksen, Ch. Koren, *Unpaid Household Work and the Distribution of Extended Income: The Norwegian Experience*, „Feminist Economics” 1996, no. 2(3), cyt. za: S. Holloway, S. Short, S. Tamplin, op.cit., s. 4.

²⁵⁴ D. Ironmonger, *Household Work...*, op.cit., cyt. za: S. Holloway, S. Short, S. Tamplin, op.cit., s. 4.

²⁵⁵ S. Holloway, S. Short S. Tamplin, op.cit., s. 1.

²⁵⁶ Ibidem, s. 6.

²⁵⁷ Ibidem, s. 79.

Odrębnym elementem wyceny produkcji domowej metodą wyniku są czynności związane z funkcją zapewnienia wyżywienia, zaś wynik produkcji jest wyrażony w postaci liczby przygotowywanych posiłków. W celu ustalenia zróżnicowania wartości poszczególnych posiłków dokonuje się ich podziału według rodzajów – śniadania, obiady, podwieczorki, kolacje – oraz osób, dla których zostały sporządzone (inny jest nakład pracy i kapitału do przygotowywania porcji dla dorosłego, a inny dla dziecka).

W konsumpcji pośredniej uwzględnia się tylko te dobra, które podlegały dalszej obróbce, natomiast produkty nadające się do bezpośredniej konsumpcji zostały pominięte w trakcie wyceny. Nasiona, sadzonki i nawozy są również składową konsumpcji pośredniej w funkcji zapewnienia wyżywienia. Ponadto, w tej kategorii należy ująć w odpowiedniej proporcji dobra i usługi związane z mieszkaniem, gdzie przygotowywane są posiłki, oraz koszty transportu potrzebnego do wykonania tej funkcji.

Konsumpcję kapitału stanowią sprzęty gospodarstwa domowego wykorzystywane w trakcie przetwarzania produktów do spożycia, takie jak kuchenki gazowe, kuchenki mikrofalowe, lodówki, miksery i inne. Nakłady pracy obejmują czas poświęcony na robienie zakupów, prace ogrodowe związane z hodowlą roślin spożywczych, zmywanie naczyń itp.²⁵⁸

Wynik oszacowania wartości produkcji w ramach funkcji w zakresie zapewnienia i utrzymania odzieży stanowi odzież wytworzona w gospodarstwie domowym oraz jej utrzymanie, czyli usługi związane z praniem, prasowaniem, reperacją i konserwacją. Wartość tej kategorii jest stosunkowo niewielka, ponieważ większość odzieży jest nabywana na rynku.

Do wyznaczenia wartości produkcji w tej kategorii wykorzystuje się kilka elementów, wśród których jest wartość zakupionych tkanin i materiałów niezbędnych do wytworzenia odzieży. Wartość usług pralniczych określa się na podstawie danych o średniej liczbie prania wykonanego w tygodniu w gospodarstwie domowym pomnożonej przez liczbę gospodarstw domowych w kraju. Przyjmuje się średnią rynkową cenę usług pralniczych dla jednostek naturalnych (w kilogramach) oraz średniej wagi jednorazowego prania. Analogiczne założenia przyjmuje się w zakresie prasowania²⁵⁹.

Konsumpcja pośrednia obejmuje wartość tkanin, wyrobów pasmanteryjnych, środków do czyszczenia odzieży itd. Nakłady kapitału są wyrażone jako koszty zakupu maszyn do szycia, pralek, suszarek itp. oraz proporcjonalny udział kosztów dotyczących mieszkania – własnego lub wynajętego. Tak jak w poprzednich funkcjach, należy uwzględnić w wycenie zakupy z zakresu zapewnienia i utrzymania

²⁵⁸ Ibidem, s. 79–80.

²⁵⁹ W Wielkiej Brytanii badania dotyczące usług pralniczych są prowadzone przez Krajowy Związek Przemysłu Pralniczego. Zob. ibidem, s. 19.

odzieży, natomiast nakład pracy stanowi czas przeznaczony na czynności w ramach realizacji tej funkcji²⁶⁰.

Znaczącą składową wartości produkcji domowej zarówno w metodzie nakładu, jak i w metodzie wyniku jest opieka nad dziećmi oraz osobami chorymi i starszymi. Do szacowania wyniku uwzględnia się wiek dziecka, rodzaj i porę dnia (dzień roboczy w trakcie trwania roku szkolnego, dzień roboczy podczas wakacji i ferii, dzień świąteczny i dzień weekendowy). W analizie nie uwzględnia się czasu, podczas którego dzieci przebywają w innych instytucjach, gdzie jest sprawowana nad nimi opieka, np. żłobek, przedszkole, szkoła. W przypadku starszych dzieci bierze się również pod uwagę część czasu, podczas którego dzieci zajmują się sobą same bez stałej opieki dorosłych.

Nakłady kapitału obejmują książki, przybory szkolne, zabawki oraz proporcjonalny udział kosztów mieszkania i transportu. Do konsumpcji kapitału zostały zaliczone sprzęty użytkowane przez dzieci, np. wózki czy łóżeczka dziecięce. Usługami w tym zakresie są zakupy na potrzeby opieki nad dziećmi. Nakład pracy stanowi ilość czasu przeznaczanego na czynności opiekuńcze²⁶¹.

Oszacowania wyniku produkcji z zakresu opieki nad dorosłymi dokonuje się przez ustalenie liczby osób korzystających z tej opieki wraz z określeniem częstotliwości i jakości świadczonej pomocy. Inne wartości będą wyznaczone dla czynności pielęgnacyjnych, odmienne dla robienia zakupów czy towarzyszenia tym osobom w postaci biernego lub aktywnego przebywania z nimi.

Konsumpcję pośrednią stanowi proporcjonalny udział kosztów mieszkania i transportu związanego z opieką nad dorosłymi, natomiast w konsumpcji kapitału uwzględnia się specjalistyczne sprzęty ułatwiające poruszanie się osobom niepełnosprawnym lub łóżka rehabilitacyjne²⁶².

Wolontariat jest szczególnym i trudnym elementem wyceny ze względu na kilka przyczyn. Czynności z tego zakresu mogą być częściowo ujęte w innym rachunku satelitarnym, tj. rachunku organizacji non profit. Działania podejmowane przez członków gospodarstwa domowego w ramach wolontariatu są zwykle prowadzone poza domem. Wynik produkcji domowej w zakresie tej funkcji jest trudny do oszacowania, ponieważ nie można go precyzyjnie określić. Zwolennicy metody wyniku stwierdzają, że bardziej odpowiednia jest wycena tego elementu przy wykorzystaniu metody mieszanej lub zastosowaniu kategorii czasu, czyli metody nakładu. Do oszacowania produkcji domowej wolontariatu jest możliwe użycie kalkulacji

²⁶⁰ Ibidem.

²⁶¹ Ibidem, s. 20–33.

²⁶² Ibidem, s. 34–42.

uzupełniających, do których przeprowadzenia są wykorzystywane elementy zarówno metody nakładu, jak i metody wyniku²⁶³.

Proponuje się, aby konsumpcja pośrednia obejmowała jedynie czynności związane z transportem (określanym odrębnie od transportu w postaci funkcji), ponieważ większość składowych tej kategorii jest dostarczana przez organizację, za której pośrednictwem są podejmowane działania w zakresie wolontariatu. Nakład kapitału obejmuje częściowy udział komputerów, które są wykorzystywane do planowania, zarządzania i realizacji czynności w formie wolontariatu. Nakład pracy jest wyrażony jako nakład czasu przeznaczanego na wykonywanie prac świadczonych dobrowolnie, np. w organizacjach non profit²⁶⁴.

Dodatkową funkcją gospodarstw domowych wycenianą w rachunku produkcji domowej Wielkiej Brytanii jest transport. Obejmuje on przemieszczanie się za pomocą samochodu, roweru bez ponoszenia opłat związanych z wykorzystaniem tych form transportu spoza danego gospodarstwa domowego, ale także transport pieszy w celu realizacji potrzeb członków gospodarstwa domowego. Transport, który jest czynnością samą w sobie, tj. spacer dla przyjemności, podróż, nie stanowi elementu wyceny wartości produkcji wytworzonej w gospodarstwie domowym. Do oszacowania rozmiarów i wartości transportu w gospodarstwie domowym przyjmuje się ekwiwalentne usługi rynkowe, tj. wynajęcie samochodu lub taksówki, koszt ceny biletu na przejazd autobusem szkolnym²⁶⁵.

Część produkcji w zakresie transportu, podobnie jak w przypadku zapewnienia i utrzymania mieszkania, powinna być traktowana jako nakład²⁶⁶. Konsumpcję pośrednią stanowi koszt zużytego paliwa. Koszt kapitału dotyczy zakupu środka transportu (samochodu, roweru) oraz usługi związanej z konserwacją i naprawami pojazdów. Nakład pracy obejmuje czas przeznaczany na przemieszczaniem się w celu realizacji potrzeb gospodarstwa domowego bez uwzględniania czasu wolnego i czasu poświęcanego na dojazd do pracy.

Ekonomiści postulujący wykorzystanie metody wyniku do opracowania rachunku produkcji domowej dostrzegają zgodność tej metody z metodologią kalkulacji produktu krajowego i koncepcją systemu rachunków narodowych. Przyjmując do wyceny tę metodę, można by zmierzyć produktywność produkcji domowej.

Istnieje jednak wiele trudności związanych z zastosowaniem tej metody w praktyce. Komplikacje pojawiają się już na etapie definiowania podstawowych pojęć związanych z produkcją, tj. dóbr i usług powstających w procesie wytwórczym w gospodarstwie

²⁶³ Ibidem, s. 43–50.

²⁶⁴ I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja...*, op.cit., s. 84–85.

²⁶⁵ S. Holloway, S. Short, S. Tamplin, op.cit., s. 9–13.

²⁶⁶ Ibidem, s. 9.

domowym. Wątpliwości dotyczą także wyznaczania wartości produktów, które są jednocześnie produkowane i konsumowane w tym samym gospodarstwie. Stosując metodę wyniku, napotyka się trudności w identyfikowaniu najlepszego rynkowego ekwiwalentu produkcji domowej niezbędnego do ustalenia ceny rynkowej, co z kolei ma umożliwić przeprowadzenie porównań międzynarodowych. Dane te zależą od sposobu zdefiniowania różniących się pomiędzy krajami pojęć i metod zbierania poszczególnych informacji²⁶⁷.

Kolejne prace nad rozwojem metody wyniku zostały opublikowane w Wielkiej Brytanii w 2012 r. i koncentrują się głównie na wynikach badań opartych na zmianach w sposobie wyceny produkcji domowej w zakresie funkcji opiekuńczej sprawowanej nad dziećmi. Wyniki szacunku pierwszego rachunku produkcji domowej wycenionego metodą wyników wykazały, że opieka nad dziećmi stanowi główny element produkcji gospodarstw domowych, obejmujący 25% całkowitej jej wartości. Zmiany, które zaszły w latach 1995–2000, świadczą o tym, iż nastąpiło przesunięcie czynności opiekuńczych świadczonych nieformalnie przez członków gospodarstwa domowego do instytucji zajmujących się opieką nad dziećmi w sposób formalny. Prowadzone na tej podstawie analizy i obserwacje pozwalają określać ten trend w ostatniej dekadzie oraz porównywać zmiany zachodzące w kontekście oceny poziomu dobrobytu społecznego, wyrażonego za pomocą mierników uzyskanych w rachunkowości narodowej²⁶⁸.

3.6. Osiągnięcia i trudności związane z szacowaniem produkcji domowej w innych krajach

Kalkulacje rachunku produkcji domowej przeprowadzono dotychczas m.in. w Finlandii, Niemczech i Wielkiej Brytanii, ale także na Węgrzech, w Hiszpanii, Stanach Zjednoczonych, Australii i Nowej Zelandii. W większości przypadków do wyceny zastosowano nakład czasu przeznaczany na prace w gospodarstwie domowym przy wykorzystaniu metody nakładów zgodnie z jednym z dwóch podejść – stawek rynkowych lub kosztów alternatywnych.

Jedynie w Wielkiej Brytanii wykorzystano metodę wyniku. Według podstawowych założeń metodologicznych, podejście to jest lepiej dostosowane do analiz porównawczych z rachunkami narodowymi. Ponadto, metoda ta umożliwia określenie poziomu produktywności. Dostrzeżono jednak jej istotne wady, ponieważ już

²⁶⁷ I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja...*, op.cit., s. 53, 85–86.

²⁶⁸ V. Fender, *Using an output approach to measuring household production*, Office for National Statistics, Newport 2012, <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/method-quality/specific/social-and-welfare-methodology/household-satellite-account/household-satellite-account-publications.html> (dostęp: 07.03.2013).

na etapie początkowego definiowania pojęć pojawia się wiele wątpliwości, np. w zakresie ustalania wyniku wielu prac.

Lepiej rozpoznana jest metoda nakładu. Znalazła swoje zastosowanie w postaci różnych wariantów, przyjętych przez poszczególne kraje. Finlandia do wyceny pracy domowej wykorzystała stawki płac brutto, zaś Niemcy średnią wartość wynagrodzenia netto. W kalkulacjach przeprowadzonych w Hiszpanii wykorzystano rozwiązanie wprowadzone przez pioniera opracowania rachunku produkcji domowej – Finlandię. Analogiczną wycenę nierynkowej produkcji gospodarstw domowych wykonano na Węgrzech.

We wszystkich krajach europejskich, poza Finlandią, dostrzeżono, że w latach 1990–2001 wielkość relacji wartości nieodpłatnych prac domowych do PKB stopniowo zmniejszała się. Jest to tendencja światowa, co potwierdzają wyniki otrzymane w Niemczech w 1992 r., gdzie praca domowa stanowiła 52% na tle PKB, natomiast w 2001 r. osiągnęła poziom 48% (według stawek wynagrodzenia netto). W kraju Basków relacja pracy domowej do PKB w latach 1992, 1998 i 2003 wynosiła odpowiednio 49%, 39% i 33%, natomiast w Australii 51% (w 1992 r.) i 43% (w 1997 r.). W przypadku Finlandii zmiany były zdecydowanie mniejsze i zachodziły w przeciwnym kierunku (tablica 3.3). Przypuszcza się, że jednym z elementów decydujących o odmiennej relacji wartości dodanej produkcji gospodarstw domowych do PKB jest proporcjonalny udział osób pozostających bez pracy w badanym okresie. Dostrzeżono bowiem, że osoby bezrobotne wykonują więcej nieodpłatnych prac świadczonych na rzecz własnego gospodarstwa domowego, stąd we wszystkich krajach poza Finlandią relacja pracy domowej do PKB była wyższa w początkowych latach badanego okresu. Inną przyczyną zaistnienia różnicy między sytuacją w Finlandii a dominującym trendem światowym może być fakt, że w latach 90. XX w. nastąpił znaczny wzrost zatrudnienia kobiet, dlatego część prac domowych wykonywanych dotychczas w gospodarstwie domowym przez nie została przesunięta na rynek. W Finlandii stosowne zmiany dokonały się wcześniej, co oznacza, że ich skutki nie zostały odnotowane w postaci istotnych różnic w rozmiarach produkcji gospodarstw domowych w badanym okresie²⁶⁹.

Nowatorską propozycją wyceny produkcji domowej zastosowały Stany Zjednoczone, w których opracowano hybrydowe podejście łączące założenia metody nakładów i wyników. Dane o nakładach zgromadzono dzięki przeprowadzeniu amerykańskiego badania budżetu czasu ludności (*American Time Use Survey – ATUS*), zaś informacje o wyniku działalności produkcyjnej członków gospodarstw domowych opracowano analogicznie do systemu rachunków narodowych dochodów i produktów (*National*

²⁶⁹ J. Varjonen, K. Alto, *Household Production...*, op.cit., s. 34.

Income and Product Accounts – NIPA). Kolejne analizy dotyczyły m.in. dostosowania wyników NIPA i rachunku produktu krajowego brutto do opracowania rachunku produkcji domowej²⁷⁰.

Największą trudnością, którą odnotowano podczas przeprowadzania prac w zakresie kalkulacji rachunku produkcji gospodarstw domowych, było podwójne obliczanie poszczególnych kategorii z rachunków narodowych, nierynkowej pracy domowej oraz kapitału zgromadzonego w gospodarstwie domowym po stronie produkcyjnej i dochodowej. Rozwiązaniem tego problemu okazało się zastosowanie dodatkowej kolumny w zestawieniu pełnej sekwencji rachunku produkcji domowej, obejmującej dostosowanie wyników uzyskanych z rachunków narodowych do rozmiarów obliczonej nierynkowej produkcji domowej (*adjustments SNA – non-SNA*). W ten sposób uzyskany w poszczególnych kategoriach wynik pomniejszono o wartość, którą ujęto zarówno po stronie rachunków narodowych, jak i w rachunku pozarynkowej działalności produkcyjnej gospodarstw domowych.

Największym osiągnięciem dotychczasowych prac w obszarze kalkulacji rachunku produkcji domowej jest wdrażanie go w kolejnych krajach. Podejmowane są analizy w różnych wariantach jednej z przyjętych metod, nakładu lub wyniku, przy czym dostrzega się i opisuje też specyfikę kraju, w którym jest wdrażany satelitarny rachunek produkcji domowej. Tam, gdzie przeprowadzono wycenę produkcji domowej, stwierdza się, że stanowi ona dodatkowe, cenne narzędzie do oceny i pomiaru jakości oraz poziomu życia ludności.

²⁷⁰ J.S. Landefeld, B.M. Fraumeni, C.M. Vojtech, *Accounting for Household Production: A Prototype Satellite Account Using the American Time Use Survey*, „Review of Income and Wealth” 2009, no. 2, http://www.bea.gov/about/pdf/RIOW_Householdproduction.pdf (dostęp: 25.04.2013).

Satelitarny rachunek produkcji domowej w Polsce

4.1. Metodologia rachunku produkcji domowej

4.1.1. Baza danych

Wykonanie rachunku produkcji domowej wymaga wykorzystania wyników wielu badań realizowanych w ramach statystyki publicznej. W dysertacji wykorzystano dane z reprezentacyjnych badań społecznych z obszaru gospodarstw domowych, pełnych powszechnych spisów (ludności i mieszkań, rolny) oraz sprawozdawczości statystycznej i rachunków narodowych przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny. Uzyskane informacje mieszczą się w obszarze statystyki publicznej i w zależności od przyjętych rozwiązań metodologicznych zapewniają porównywalność międzynarodową w ramach państw członkowskich Unii Europejskiej.

4.1.1.1. Rachunki narodowe

Dane z rachunków narodowych mogą być wykorzystywane do różnorodnych analiz społecznych i gospodarczych. Informacje z bazowych rachunków, takie jak czynsze umowne właścicieli mieszkań, budowa domów i remonty mieszkań we własnym zakresie, były pozyskiwane bezpośrednio z rachunków narodowych według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2008–2011. Podobnie, dane o wartości produktów rolnych wytworzonych na własne potrzeby oraz produktach pochodzących z łowiectwa, zbiorów owoców runa leśnego itp., określonych w bazowych rachunkach jako samozaopatrzenie, zostały wykorzystane bezpośrednio w kalkulacji satelitarnego rachunku produkcji domowej 2011 r.

Rachunki narodowe dostarczyły również danych o rozmiarach i wartości konsumpcji gospodarstw domowych. W celu uzyskania bardziej szczegółowych informacji dokonano agregacji danych pochodzących z badania budżetów gospodarstw domowych oraz rachunków bazowych. Z rachunków narodowych otrzymano dane o poziomie konsumpcji, zaś szczegółowy podział kategorii konsumpcji uzyskano z badania budżetów gospodarstw domowych. Dodatkowo z rachunków bazowych

wzięto informacje o kapitale gospodarstw domowych, na podstawie których oszacowano wartość podatków i dotacji na produkcję.

4.1.1.2. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011

Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań w Polsce 2011 r. (NSP 2011) był pierwszym spisem zrealizowanym po wstąpieniu Polski do UE. Spis ten przeprowadzono od 1 kwietnia do 30 czerwca 2011 r. według stanu w dniu 31 marca 2011 r., o godz. 24.00. Obejmował osoby stale zamieszkałe (zameldowane) na obszarze Polski bez względu na fakt, czy te osoby przebywały w kraju w czasie spisu, czy też były za granicą, oraz osoby przebywające czasowo. Podczas spisu otrzymano informacje z zakresu m.in. geograficznej charakterystyki ludności, demograficznej charakterystyki osób, gospodarstw domowych i rodziny, głównego i dodatkowego źródła utrzymania, źródeł utrzymania gospodarstwa domowego, samodzielności gospodarowania i zamieszkania. Z obszaru przedmiotowego ujęcia tematyki mieszkaniowej w spisie ujęto informacje o: rodzaju zamieszkiwanych pomieszczeń, charakterystyce mieszkań i budynków z zamieszkanymi lokalami mieszkalnymi oraz tytule prawnym do zajmowanego mieszkania²⁷¹.

W rachunku produkcji domowej dla Polski 2011 dane, które wykorzystano z NSP 2011, dotyczyły: stanu ludności kraju według płci i wieku, liczby osób niepełnosprawnych²⁷² według wieku oraz liczby ludności według miejsca zamieszkania (tabela 1, aneks). Na tej podstawie wyceniono wartość produkcji poszczególnych członków gospodarstw domowych oraz ich partycypację w tworzeniu rozszerzonego PKB.

4.1.1.3. Powszechny Spis Rolny 2010

Powszechny Spis Rolny 2010 (PSR 2010) oraz badanie metod produkcji rolnej przeprowadzono od 1 września do 31 października 2010 r., według stanu na 30 czerwca 2010 r. Był to pierwszy spis rolny zrealizowany po przystąpieniu Polski do UE. PSR 2010 został przeprowadzony jako badanie pełne w gospodarstwach rolnych²⁷³ osób fizycznych i osób prawnych oraz jednostek organizacyjnych niemających osobowości

²⁷¹ GUS, *Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna, cz. 1, Ludność*, ZWS GUS, Warszawa 2013, s. 7–9.

²⁷² Osoba niepełnosprawna to taka osoba, która ma odpowiednie orzeczenie wydane przez organ do tego uprawniony, lub osoba, która takiego orzeczenia nie ma, lecz odczuwa ograniczenie sprawności w wykonywaniu czynności podstawowych dla swojego wieku (zabawa, nauka, praca, samoobsługa). GUS, *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Raport z wyników*, ZWS GUS, Warszawa 2012, s. 34.

²⁷³ Gospodarstwo rolne oznacza grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą, oraz prawami

prawnej. W spisie zebrano informacje z zakresu m.in. użytkowania gruntów, działalności gospodarczej, struktury dochodów gospodarstwa domowego, ciągników, maszyn i urządzeń rolniczych, aktywności ekonomicznej²⁷⁴.

Informacje, które wykorzystano z PSR 2010 i z *Rocznika Statystycznego Rolnictwa 2012* w rachunku produkcji dla Polski w 2011 r., dotyczyły wartości brutto środków trwałych w rolnictwie i łowiectwie oraz wartości netto i stopnia zużycia środków trwałych w rolnictwie i łowiectwie. Dane te posłużyły do oszacowania amortyzacji środków trwałych wykorzystywanych w gospodarstwie domowym do produkcji na własne potrzeby oraz rozmiarów kapitału.

4.1.1.4. Badanie budżetu czasu ludności

Dane z badania budżetu czasu ludności są podstawowym źródłem informacji determinującym kalkulację wartości pracy wytworzonej w gospodarstwach domowych. W praktyce współczesnych badań budżetu czasu uwzględnia się trzy grupy informacji (o osobie biorącej udział w badaniu, gospodarstwie domowym, do którego należy osoba, i czynnościach wykonywanych przez osobę w ciągu doby)²⁷⁵.

W przeciwieństwie do poprzednich badań, w 2003 r. w badaniu budżetu czasu ludności próba była losowana niezależnie od badania budżetów gospodarstw domowych. Zastosowano dwustopniowy schemat losowania próby. Jednostkami pierwszego stopnia były obwody spisowe lub połączone obwody spisowe, jeśli nie był spełniony wymóg minimalnej liczby mieszkań w obwodzie (tj. dziesięć mieszkań w obwodzie spisowym miejskim lub pięć mieszkań w obwodzie spisowym wiejskim). Jednostkami drugiego stopnia były mieszkania²⁷⁶.

Rachunek satelitarny produkcji domowej w Polsce w 2011 r. opierał się na danych z zakresu wykorzystania czasu przez ludność zamieszkujejącą terytorium kraju, na podstawie ogólnopolskiego reprezentacyjnego badania budżetu czasu ludności przeprowadzonego od 1 czerwca 2003 r. do 31 maja 2004 r. Badanie to wykonano na próbie 10 256 gospodarstw domowych, tj. 20 264 osób w wieku 15 lat i więcej. Respondenci wypełniali kwestionariusz dla gospodarstwa domowego, kwestionariusz osobowy oraz dzienniczek. Prowadzili oni dobowy zapis wszystkich wykonywanych czynności z wyszczególnieniem aktywności co 10 minut przez 2 doby – w dzień powszedni i w dzień weekendowy.

związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. GUS, *Charakterystyka gospodarstw rolnych. Powszechny Spis Rolny 2010*, ZWS GUS, Warszawa 2012, s. 20.

²⁷⁴ Ibidem, s. 17–20.

²⁷⁵ I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja...*, op.cit., s. 60.

²⁷⁶ Ibidem, s. 63.

Wycena pracy własnej gospodarstw domowych została wykonana na podstawie danych indywidualnych uzyskanych z tego badania (tabela 12, aneks). W tym celu konieczne było uzyskanie średniego czasu trwania czynności w przeliczeniu na jedną osobę biorącą udział w badaniu, według klasyfikacji czynności dopasowanej do potrzeb wyceny oraz w podziale na poszczególne grupy prac wykonywanych na rzecz gospodarstwa domowego. Klasyfikacja ta była odmienna od klasyfikacji bazowej wykorzystywanej w badaniu budżetu czasu ludności. Do wyceny zastosowano również wagi według dni tygodnia z uwzględnieniem średniego czasu trwania czynności, wynikającego ze specyfiki rozkładu czasu przeznaczanego przez członków gospodarstwa domowego na prace domowe²⁷⁷.

4.1.1.5. Badanie wynagrodzeń według zawodów

Do wyceny pracy domowej przyjęto stawki płac uzyskane z badania wynagrodzeń według zawodów (październik 2012). Badanie to jest badaniem reprezentacyjnym prowadzonym przez GUS od 1996 r. Umożliwia ono obserwację struktury zatrudnienia oraz poziomu przeciętnych wynagrodzeń według cech osób fizycznych, takich jak płeć, wiek, poziom wykształcenia, staż pracy, wykonywany zawód, oraz cech charakteryzujących zakłady pracy tych osób, m.in. rodzaj działalności, sektor własności, wielkość zakładu. Do konstrukcji próby stosuje się losowanie dwustopniowe, w którym jednostkami pierwszego stopnia są zakłady pracy, zaś jednostkami drugiego stopnia – osoby zatrudnione. Od 1998 r. badanie to jest prowadzone w zakładach zatrudniających powyżej dziewięciu osób. Dane o wynagrodzeniach otrzymuje się co 2 lata (w październiku). Wyniki uzyskane z reprezentacyjnej próby są uogólniane na całą populację zatrudnionych w Polsce²⁷⁸.

4.1.1.6. Badanie budżetów gospodarstw domowych

Dane dotyczące alokacji konsumpcji pośredniej, konsumpcji finalnej oraz kapitału gospodarstwa domowego, tj. dóbr trwałego i półtrwałego użytkowania, uzyskano z badania budżetów gospodarstw domowych przeprowadzonego w 2011 r.

Badanie to jest prowadzone regularnie. Opiera się na próbie uzyskiwanej w losowaniu warstwowym dwustopniowym. Wyniki są publikowane co roku, co umożliwia dokonywanie systematycznej oceny zmian w zakresie konsumpcji oraz analizy struktury i rozmiarów wydatków, w tym zwłaszcza monitorowanie zmian

²⁷⁷ Ibidem, s. 115.

²⁷⁸ Ibidem.

zamożności gospodarstw domowych. Wydatki konsumpcyjne gospodarstw obejmują dane dotyczące dochodów, ale również informacje o warunkach mieszkaniowych, zadłużeniu oraz prawach własności dóbr trwałego użytkowania. Badania budżetów gospodarstw domowych dostarczają zatem wielu użytecznych informacji do analiz ekonomicznych, demograficznych i społecznych.

Do kalkulacji produkcji gospodarstw domowych w formie rachunku satelitarnego produkcji domowej w Polsce w 2011 r. wykorzystano dane z badania budżetów gospodarstw domowych z 2011 r. Badanie to przeprowadzono wśród 37 375 gospodarstw domowych, liczba osób, które wzięły w nim udział, wyniosła zaś 107,239 mln²⁷⁹.

Badaniu podlegają wszystkie gospodarstwa domowe zamieszkałe w wylosowanych mieszkaniach, tzn. w lokalu mieszkalnym w budynku wielomieszkaniowym lub domu jednorodzinnym. Od 1993 r. badanie to jest prowadzone metodą rotacji całkowitej²⁸⁰ o cyklu kwartalnym²⁸¹. W przypadku nieprzystąpienia do badania żadnego gospodarstwa domowego spośród wylosowanych mieszkań są dobierane mieszkania z listy rezerwowej²⁸².

Podstawowymi parametrami szacowanymi w badaniu budżetów gospodarstw domowych są przeciętne miesięczne wydatki (dochody, spożycie) na osobę w gospodarstwie domowym. Parametr ten ma postać ilorazu zmiennych losowych:

$$R = \frac{X}{Y}, \quad (4.1)$$

gdzie:

X – przeciętna miesięczna suma (z roku) wydatków (dochodów, spożycia),

Y – liczba osób w gospodarstwie domowym.

Estymatorem parametru R jest wielkość r określona wzorem:

$$r = \frac{\sum_h \widehat{x}_h}{\sum_h \widehat{y}_h}, \quad (4.2)$$

gdzie: h – numer warstwy.

²⁷⁹ GUS, *Budżety gospodarstw domowych w 2011 r.*, „Informacje i Opracowania Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2012, s. 61.

²⁸⁰ Rotacja miesięczna oznacza, że w każdym miesiącu (tzw. miesiącu badania) uczestniczą inne gospodarstwa domowe. W tym okresie gospodarstwo domowe odnotowuje osiągnięte rozchody i przychody w księżkach budżetowych. Rotacja całkowita oznacza, że wymianie podlegają wszystkie gospodarstwa domowe uczestniczące w badaniu w danym okresie. Zob. GUS, *Metodologia badania budżetów gospodarstw domowych*, Warszawa 2011, s. 11, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/WZ_meto_badania_bud_gospod_dom.pdf (dostęp: 23.01.2014).

²⁸¹ Cykl kwartalny oznacza, że z gospodarstwami domowymi badanymi w poszczególnych miesiącach kwartału jest przeprowadzany dodatkowy wywiad na koniec danego kwartału. Zob. ibidem.

²⁸² Ibidem.

Wartości zapisane w liczniku i mianowniku wzoru (4.2) są szacowane zgodnie ze wzorem:

$$\widehat{x}_h = \frac{1}{12} \sum_i \sum_j x_{hij} * w_{hij}, \quad (4.3)$$

gdzie:

x_{hij} – wartość zmiennej X w j -tym gospodarstwie domowym i -tego tpb w h -tej warstwie,
 w_{hij} – wartość przypisana do j -tego gospodarstwa domowego w i -tym tpb w h -tej warstwie.

W analogiczny sposób obliczana jest wartość \widehat{y}_h .

Przy obliczaniu wag w_{hij} uwzględnia się prawdopodobieństwo wyboru gospodarstwa domowego. Wykorzystuje się do tego również informacje z NSP o liczbie gospodarstw domowych wyróżnianych ze względu na obecność w nich liczbę osób oddzielnie dla miast i wsi. Na tej podstawie zostały obliczone wartości:

$$M_k = \frac{G_k}{g_k}, \quad (k = 1, 2, \dots, 12), \quad (4.4)$$

gdzie:

G_k – liczba gospodarstw domowych w k -tej kategorii w populacji (tj. według NSP),
 g_k – liczba gospodarstw domowych w k -tej kategorii oszacowana na podstawie próby.
 Mnożniki M_k służą do korygowania wag w_{hij} według wzoru (4.4).

Następnie jest wyznaczany względny błąd standardowy przez oszacowanie wariancji $s^2(r)$ oraz współczynnika zmienności $V(r)$:

$$s^2(r) = \frac{1}{A} \sum_{\alpha=1}^A (r_\alpha - r)^2, \quad (4.5)$$

$$V(r) = \frac{\sqrt{s^2(r)}}{r}. \quad (4.6)$$

Wartości oszacowań błędów dla ocen najważniejszych parametrów są zamieszczone w publikacjach zawierających wyniki badań budżetów gospodarstw domowych²⁸³.

4.1.1.7. Wyposażenie gospodarstw domowych w dobra trwałego użytkowania

Informacje o wyposażeniu gospodarstw domowych są odnotowywane regularnie w badaniu budżetów gospodarstw domowych, jednak dane o długości użytkowania wybranych sprzętów gospodarstw domowych nie są badane w ramach prac prowadzonych w GUS.

²⁸³ GUS, *Metodologia badań budżetów...*, op.cit., s. 15–17.

Dotychczas powstało tylko jedno badanie modułowe do badania budżetów gospodarstw domowych, w którym ustalono bieżący stan wyposażenia gospodarstw domowych w niektóre dobra trwałego użytkowania²⁸⁴. Dzięki temu uzyskano informacje na temat: perspektywnego doposażania gospodarstw domowych, oceny członków gospodarstw dotyczącej stanu wyposażenia swoich gospodarstw domowych, preferencji wydatkowych gospodarstw domowych itp. Na podstawie wskazanego badania modułowego oszacowano czas użytkowania środków trwałych wykorzystywanych podczas procesu produkcji domowej. Dokonano klasyfikacji dóbr według grup ze względu na ich właściwości, rolę i funkcję w gospodarstwie domowym (tabela 16, aneks). Na potrzeby rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011 r. wykorzystano dane o wyposażeniu gospodarstw domowych w dobra trwałego użytkowania według ich wieku. Informacje te nie zostały wprawdzie bezpośrednio wykorzystane w prowadzonej kalkulacji, lecz posłużyły do określenia stopnia amortyzacji kapitału trwałego, stanowiąc bazę odniesienia zawierającą dane na temat zużycia środków trwałych w gospodarstwach domowych.

4.1.1.8. Badanie dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC)

Głównym celem europejskiego badania warunków życia ludności (EU-SILC) jest dostarczenie porównywalnych danych dotyczących warunków życia ludności w krajach członkowskich UE. Zestaw zmiennych obowiązkowych w EU-SILC obejmuje m.in.: podstawowe informacje demograficzne o respondentach, dane z zakresu warunków mieszkaniowych, szeroki zakres informacji dotyczących poziomu i źródeł dochodów. Dodatkowo zakłada się prowadzenie badań modułowych, których tematyka odpowiada na aktualne zapotrzebowanie organów UE. W 2011 r. dodatkowy zestaw pytań (moduł) dotyczył międzypokoleniowego dziedziczenia niekorzystnych sytuacji życiowych. EU-SILC zapewnia dane do prowadzenia analiz przekrojowych oraz analiz zmian w czasie. Badanie jest realizowane metodą panelu rotacyjnego w cyklu czteroletnim, w którym stosuje się schemat losowania dwustopniowego z różnymi prawdopodobieństwami wyboru na pierwszym stopniu. Jednostkami pierwszego stopnia są obwody spisowe, drugiego – mieszkania. Badaniu podlegają wszystkie gospodarstwa domowe zamieszkałe w wylosowanych mieszkaniach²⁸⁵.

Informacje z *Badania dochodów i warunków życia ludności Polski (EU-SILC)*, które wykorzystano w satelitarnym rachunku produkcji domowej, dotyczyły przeciętnych

²⁸⁴ GUS, *Wyposażenie gospodarstw domowych w dobra trwałego użytkowania w 1995 r.*, ZWS GUS, Warszawa 1995.

²⁸⁵ GUS, *Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC w 2011)*, ZWS GUS, Warszawa 2012, s. 17.

rocznych dochodów netto na osobę w gospodarstwach domowych według grup społeczno-ekonomicznych. W ramach tych dochodów wyróżniono informacje o dodatkach mieszkaniowych oraz świadczeniach społecznych, które stanowiły główny element subwencji (dotacji) otrzymanych przez członków gospodarstw domowych.

4.1.1.9. Badanie *Praca niezarobkowa poza gospodarstwem domowym* (PNZ)

Badanie to przeprowadzono w Polsce po raz pierwszy dla danych z 2010 r. Jest ono zgodne z założeniami metodologicznymi *Manual on the Measurement of Volunteer Work* (MMVW), opracowanymi przez Międzynarodową Organizację Pracy²⁸⁶. Zrealizowano je we wszystkich 13 tygodniach pierwszego kwartału 2011 r. Ze względu na ujęcie tygodniowe kwartał z badania różnił się od kwartału kalendarzowego i obejmował okres od 3 stycznia do 3 kwietnia 2011 r. Informacje o pracy niezarobkowej Polaków zbierano w formie wywiadu kwestionariuszowego stanowiącego moduł do badania aktywności ekonomicznej ludności (BAEL)²⁸⁷. Ankieta PNZ była przeprowadzona z osobami, które ukończyły 15 lat i zamieszkiwały gospodarstwa domowe. Stanowiły one jedną czwartą kwartalnej próby badania BAEL²⁸⁸. Liczebność próby w BAEL w I kwartale 2011 r. wyniosła 31 750 tys., w tym mieszkańcy miast – 19 571 tys. osób (61,6%), mieszkańcy wsi – 12 178 tys. osób (38,4%). W badaniu wzięło udział więcej kobiet (16 652 tys.; 52,4%) niż mężczyzn (15 097 tys.; 47,6%). Badanie PNZ zrealizowano w 8771 gospodarstwach domowych, zaś próba w badaniu przedmiotowym liczyła 13 460 osób²⁸⁹. Kwestionariusz badania PNZ zawierał 61 zmiennych, podczas gdy badanie bazowe zawiera od 29 do 48 zmiennych, zaś całe badanie BAEL – 143 zmienne²⁹⁰.

²⁸⁶ *Manual on the Measurement of Volunteer Work*, ILO, Geneva 2011, cyt. za: GUS, *Wolontariat w organizacjach i inne formy pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym – 2011*, ZWS GUS, Warszawa 2012.

²⁸⁷ BAEL jest jednym z najważniejszych reprezentacyjnych badań ludności organizowanym przez GUS. Jest podstawowym źródłem informacji o rynku pracy i aktywności ekonomicznej mieszkańców RP. W badaniu biorą udział osoby, które ukończyły 15 lat i mieszkają w indywidualnych g.d. na terenie Polski. BAEL jest realizowany w formie wywiadu bezpośredniego w g.d. wylosowanych przy zastosowaniu schematu losowania dwustopniowego, warstwowego, z różnymi prawdopodobieństwami wyboru jednostek pierwszego stopnia. Jednostkami pierwszego stopnia są rejony statystyczne w miastach i obwody spisowe na terenach wiejskich. W drugim stopniu są losowane mieszkania. Badanie to jest prowadzone w sposób ciągły we wszystkich kwartałach. Każda próba kwartalna składa się z czterech prób elementarnych, co kwartał dokonuje się częściowej wymiany tych prób. BAEL ma też charakter panelowy. GUS, *Aktywność Ekonomiczna Ludności Polski IV kwartał 2011*, ZWS GUS, Warszawa 2012, s. 14–15, cyt. za: GUS, *Wolontariat w organizacjach...*, op.cit., s. 17.

²⁸⁸ W I kwartale 2011 r. BAEL było prowadzone w 4208 mieszkaniach tygodniowo.

²⁸⁹ W badaniu PNZ nie udało się zbadać 7975 osób, w tym aż 7299 (91,5%) stanowiły osoby nieobecne w trakcie realizacji badania. Osoby, które nie wyraziły zgody na przeprowadzenie analizy, stanowiły 8,5% wszystkich osób z próby. GUS, *Wolontariat w organizacjach...*, op.cit., s. 23.

²⁹⁰ *Ibidem*, s. 13–14, 17–19.

Celem badania był pomiar ekonomicznego i społecznego wymiaru dobrowolnej, nieodpłatnej pracy mieszkańców Polski, którzy ukończyli 15 lat. Przedmiotem badania była praca świadczona na rzecz osób spoza własnego gospodarstwa domowego oraz na rzecz społeczności, organizacji, instytucji lub środowiska²⁹¹. Dane o rodzaju wykonywanej pracy niezarobkowej, czasie poświęconym na jej wykonanie oraz monetarnym ujęciu tych prac zostały uwzględnione w SRPD dla Polski w 2011 r.

4.1.2. Kompilacja rachunku produkcji i rachunku tworzenia dochodów

4.1.2.1. Praca domowa

W metodzie nakładu rozmiary pracy domowej są określone przez nakłady czasu przeznaczanego na poszczególne czynności. W rachunku produkcji domowej 2011 r. dane o dystrybucji czasu pochodzą z badania budżetu czasu ludności 2003/2004. Do analizy wykorzystano tylko czynność główną, bez czynności towarzyszącej (dodatkowej). Efektem tego mogą być niedoszacowania całkowitej wielkości pracy domowej, wynikające z faktu, że część prac domowych pełnionych jest równocześnie, np. przygotowywanie posiłków i opieka nad dzieckiem bądź bierne przebywanie z osobami starszymi i niepełnosprawnymi.

Tygodniową wartość pracy domowej obliczono na podstawie wzorów (4.7) i (4.8):

$${}_K h_l = \sum_{j=1}^4 \sum_{a=1}^{n_a} \bar{t}_{laj}^K S_{aj} \quad (4.7)$$

$${}_M h_l = \sum_{j=1}^4 \sum_{a=1}^{n_a} \bar{t}_{laj}^M S_{aj}, \quad (4.8)$$

gdzie:

${}_K h_l$ – tygodniowa wartość pracy domowej kobiet zaliczonych do l -tej klasy,

${}_M h_l$ – tygodniowa wartość pracy domowej mężczyzn zaliczonych do l -tej klasy,

\bar{t}_{laj}^K – średni tygodniowy czas trwania a -tej czynności z j -tej grupy dla kobiet z l -tej klasy,

\bar{t}_{laj}^M – średni tygodniowy czas trwania a -tej czynności z j -tej grupy dla mężczyzn z l -tej klasy,

S_{aj} – stawka godzinowa przypisana a -tej czynności z j -tej grupy.

²⁹¹ Ibidem, s. 13.

Następnie wyznaczono średnią miesięczną i roczną wartość pracy dla kobiet i mężczyzn według wzorów (4.9)–(4.12). Przeciętna miesięczna wartość pracy domowej:

$${}^K H_l = \frac{52}{12} \sum_{j=1}^4 \sum_{a=1}^{n_a} \bar{t}_{laj} {}^K S_{aj} \quad (4.9)$$

$${}^M H_l = \frac{52}{12} \sum_{j=1}^4 \sum_{a=1}^{n_a} \bar{t}_{laj} {}^M S_{aj}. \quad (4.10)$$

Przeciętna roczna wartość pracy domowej:

$${}^K H_l = i_w i_{lk} \frac{52}{12} \sum_{j=1}^4 \sum_{a=1}^{n_a} \bar{t}_{laj} {}^K S_{aj} \quad (4.11)$$

$${}^M H_l = i_w i_{lm} \frac{52}{12} \sum_{j=1}^4 \sum_{a=1}^{n_a} \bar{t}_{laj} {}^M S_{aj}, \quad (4.12)$$

gdzie:

${}^K H_l$ – miesięczna wartość pracy domowej kobiet zaliczonych do l -tej klasy,

${}^M H_l$ – miesięczna wartość pracy domowej mężczyzn zaliczonych do l -tej klasy,

i_w – współczynnik korygujący przeciętną wartość wynagrodzenia brutto w sektorze przedsiębiorstw (styczeń–grudzień 2011 r.),

i_{lk} – współczynnik korygujący liczbę kobiet w wieku 15 lat i więcej (z wyłączeniem osób niepełnosprawnych),

i_{lm} – współczynnik korygujący liczbę mężczyzn w wieku 15 lat i więcej (z wyłączeniem osób niepełnosprawnych).

W przyszłości, rozważając uwzględnienie monetarnej wartości pracy realizowanej w ramach czynności dodatkowej, w wycenie pracy domowej należałoby ustalić, czy uzyskana wartość powinna stanowić udział w całkowitej wartości pracy domowej, czy raczej powinna być traktowana jako część wartości przypisanej czynności głównej.

4.1.2.2. Konsumpcja

W rachunku produkcji domowej są wyróżniane trzy rodzaje konsumpcji. Pierwszy stanowi konsumpcja finalna, oznaczająca bezpośrednie wykorzystanie danego produktu (np. spożycie żywności, tj. jogurtu, owoców; noszenie ubrań itd.). Drugim rodzajem jest konsumpcja pośrednia, do której są zaliczane dobra i usługi podlegające procesowi produkcji, czyli dalszej obróbce i przetwórstwu. Trzeci rodzaj konsumpcji stanowi konsumpcja kapitału, określana amortyzacją. Amortyzacja oznacza zmniejszenie wartości początkowej środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych

przez zaliczenie określonej części (tzw. odpisu) tej wartości na te miejsca powstawania kosztów, które są związane z użytkowaniem określonego środka trwałego lub powinny być obciążone kwotą odpisu związanego z określonym tytułem (rodzajem) wartości niematerialnych i prawnych. Amortyzacja obejmuje odpisy amortyzacyjne środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych²⁹². Amortyzację środków trwałych, która jest kategorią odrębną od zużycia środków trwałych, oszacowano na podstawie zasobu środka trwałego i prawdopodobnego przeciętnego okresu eksploatacji różnych grup środków trwałych (tablica 4.1).

W ESA 95 zaleca się, aby w przypadku braku informacji bezpośrednich szacować zasób środków trwałych metodą ciągłej inwentaryzacji (*Perpetual Inventory Method* – PIM²⁹³). W metodzie tej przyjmuje się, że konsumpcja jest liniowa, ciągła. Kalkulacje opierają się na wyznaczeniu trzech parametrów: przeciętnego okresu użytkowania dobra, wyboru metody amortyzacji środka trwałego, ustaleniu funkcji zużycia każdego środka trwałego²⁹⁴.

Dane z zakresu konsumpcji z rachunków bazowych zostały ujęte w trzech grupach: te, które są zużywane bezpośrednio; dobra, które ulegają dalszemu przetworzeniu; dobra kapitałowe ujęte w produkcji domowej, tj. dobra trwałego i półtrwałego użytkowania (tablica 4.9).

Konsumpcję pośrednią wyznaczono według wzoru (4.13), zaś konsumpcję kapitału według wzoru (4.14):

$$K_{pLI} = i_l \sum \bar{w}_l \quad (4.13)$$

gdzie:

K_{pLI} – roczna wartość konsumpcji pośredniej dla ludności Polski w wieku 15 lat i więcej (z wyłączeniem osób niepełnosprawnych) w I -tej klasie,

i_l – współczynnik korygujący liczbę ludności w wieku 15 lat i więcej (z wyłączeniem osób niepełnosprawnych),

$\sum \bar{w}_l$ – przeciętna roczna suma wydatków konsumpcyjnych w I -tej klasie;

$$K_{kLI} = \sum r_{gd} s_{gdxl} z_{zl} \bar{p}_{xl} \quad (4.14)$$

gdzie:

K_{kLI} – roczna wartość konsumpcji kapitału dla ludności Polski w wieku 15 lat i więcej (z wyłączeniem osób niepełnosprawnych) w I -tej klasie,

²⁹² http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-10.htm (dostęp: 30.01.2014).

²⁹³ GUS, *Europejski System Rachunków Narodowych...*, op.cit., s. 226.

²⁹⁴ <http://www.oecd.org/std/na/2552337.pdf> (dostęp: 30.01.2014).

- r_{gd} – liczba gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r.,
 s_{gdxl} – procentowy udział gospodarstw domowych posiadających dobro x w I -tej klasie,
 z_{zl} – procentowe zużycie dobra x w I -tej klasie,
 \bar{p}_{xl} – przeciętna cena dobra x w I -tej klasie w 2011 r.

4.1.2.3. Nakłady brutto na środki trwałe i konsumpcję

Kapitał gospodarstwa domowego w ramach rachunku produkcji domowej jest definiowany jako dobra trwałego i półtrwałego użytkowania, które są wykorzystywane w gospodarstwie domowym²⁹⁵. Nakłady, które są ponoszone przez członków gospodarstwa na poszczególne środki trwałe, były wyznaczone z wykorzystaniem oszacowania czasu użytkowania tych dóbr oraz prognozowanego wskaźnika ich zużycia (tablica 4.1).

Tablica 4.1. Przeciętny okres eksploatacji różnych kategorii środków trwałych w sektorze gospodarstw domowych w Polsce

Klasyfikacja COICOP ^o	Dobra trwałego użytkowania	Średni czas użytkowania (w latach)	Procentowe zużycie dobra w trakcie średniego czasu użytkowania
051111	meble i elementy meblarskie (w tym materace)	10–15	100
051111	meble kempingowe i ogrodowe	10	100
051113	sprzęt oświetleniowy	10	100
051112	antyki i dzieła sztuki	10	100
051112	artykuły dekoracyjne	10	100
051211	dywany i wykładziny podłogowe	12	100
053131	kuchnie i piece (w tym kuchenki mikrofalowe, rożen, grill itp.)	15	100

²⁹⁵ O koncepcji bogactwa gospodarstw domowych pisała M. Zachłód-Jelec, która podjęła próbę uporządkowania terminologii odnoszącej się do zasobów gospodarstwa domowego. Skonstruowano kilka empirycznych przybliżeń bogactwa gospodarstw domowych w zależności od ich zastosowania w roli zmiennych objaśniających w funkcji konsumpcji w strukturalnym modelu gospodarki. Zaproponowano koncepcję bogactwa gospodarstw domowych wynikającą z teorii wyboru międzyokresowego oraz określono empiryczne miary wynikające z koncepcji. Określono sposób formułowania szeregu aktywów netto na tle koncepcji bogactwa gospodarstw domowych, mającego odzwierciedlać kształtowanie się wartości netto z rachunków narodowych Polski. Szereg ten jest spójny w całym rozważanym okresie, ponieważ jest szeregiem o częstotliwości kwartalnej. Miara ta posłużyła do konstrukcji szczegółowych miar majątku gospodarstw domowych. Skonstruowano także najszerszą miarę majątku – aktywa netto sektora prywatnego, która najpełniej objaśnia konsumpcję prywatną. Wykazano, że ostateczna weryfikacja różnych miar majątku gospodarstw domowych powinna polegać na oszacowaniu funkcji konsumpcji z użyciem właściwego szeregu majątku gospodarstw domowych, co wykracza poza dotychczasowe rozważania. M. Zachłód-Jelec, *Koncepcja bogactwa gospodarstw domowych. Szacunki dla Polski*, „Gospodarka Narodowa” 2008, nr 9, http://gospodarkanarodowa.sgh.waw.pl/p/gospodarka_narodowa_2008_09_02.pdf (dostęp: 05.04.2014).

Klasyfikacja COICOP ⁹⁶	Dobra trwałego użytkowania	Średni czas użytkowania (w latach)	Procentowe zużycie dobra w trakcie średniego czasu użytkowania
053111	chłodziarki, zamrażarki i chłodziarkozamrażarki	13	100
053121	urządzenia do prania, suszenia, zmywania	12	100
053161	maszyny do szycia i dziewiarskie	20	100
055111	narzędzia ogrodnicze silnikowe	10	100
061311	urządzenia i sprzęt terapeutyczny	5	21
071111	samochody nowe	18	30
071211	pojazdy motorowe jednośladowe	10	30
071311	rowery	10	30
071411	pojazdy ciągnięte przez zwierzęta	20	30
082111	sprzęt telekomunikacyjny	5	3
091111, 091112–091115	odbiorniki radiofoniczne i inne pokrewne	10	10
091121	odbiorniki telewizyjne	10	100
091311	sprzęt informatyczny, kalkulatory, maszyny do pisania	5	3
052111	artykuły włókiennicze	10	100
054111	wyroby szklane i zastawa stołowa	15	100
054121	sztuże i srebro stołowe	15	100
054131	artykuły kuchenne (nieelektryczne)	15	100
054132	inne artykuły użytku domowego (nieelektryczne)	15	100
053211	pozostały elektryczny sprzęt gospodarstwa domowego (np. ekspresy, młynki do kawy, czajniki, grzałki, roboty kuchenne, sokowirówki)	7–10	100
093211	sprzęt wędkarski i osprzęt myśliwski łącznie z amunicją	7	100
093411	zwierzęta domowe i artykuły dla zwierząt domowych	8	100
123221 i 123222	pozostałe artykuły osobistego użytku (np. wózki dziecięce, foteliki samochodowe, nosidetka)	3	100

* kody na podstawie: GUS, *Klasyfikacja spożycia indywidualnego według celu do badania budżetów gospodarstw domowych (COICOP/HBS). Zeszyt 2. Instrukcji organizacyjno-metodologicznej do badania budżetów gospodarstw domowych na lata 2009–2012*, ZWS GUS, Warszawa 2009.

Źródło: opracowanie własne.

Nakłady brutto na środki trwałe zwiększają wartość majątku trwałego (w tym także przyrost inwentarza żywego – stada podstawowego) oraz nakłady ponoszone na remonty środków trwałych i przyrost wartości niematerialnych i prawnych. Nie obejmują nakładów będących pierwszym wyposażeniem inwestycji oraz odsetek od kredytów i pożyczek inwestycyjnych za okres realizacji inwestycji²⁹⁶.

²⁹⁶ http://www.stat.gov.pl/gus/definicje_PLK_HTML.htm?id=POJ-386.htm (dostęp: 30.01.2014).

4.1.2.4. Podatki i dotacje na produkcję

Tylko niewielka część płaconych przez członków gospodarstw domowych podatków trafiających do sektora publicznego wiąże się z prowadzoną działalnością produkcyjną. Do takich podatków należą: podatek od nieruchomości, podatek od posiadania psa (w niektórych miastach i gminach w Polsce) oraz różne opłaty licencyjne, np. licencja łowiecka, licencja na łowienie ryb itp. Podatki ujęte w rachunku produkcji domowej nie są tożsame z opodatkowaniem wyniku, ponieważ nie jest on sprzedawany na rynku. Kategorię tę określa się jako „pozostałe podatki na produkcję”. Uwzględnia ona tylko część podatków z tytułu własności mieszkania, gruntów, innej nieruchomości czy podatków związanych z posiadaniem samochodu, maszyn, pozostałych sprzętów²⁹⁷.

Subwencje (dotacje), analogicznie do podatków, nie są bezpośrednio związane z wielkością wyniku. Subwencje na produkcję są wyrażone jako wartość świadczeń społecznych, które mogłyby być wypłacane rodzinom za prace opiekuńcze nad dziećmi bądź osobami starszymi lub niepełnosprawnymi zamiast korzystania w tym zakresie z usług wyspecjalizowanych w tej opiece instytucji społecznych. Rozwiązanie takie można zastosować wówczas, gdy gospodarstwo domowe jest traktowane jako producent²⁹⁸.

Wśród dotacji dla producentów pochodzących z sektora publicznego w rachunku produkcji domowej z 2011 r. wyróżniono świadczenia społeczne, w tym: świadczenia dotyczące rodziny, dodatki mieszkaniowe, renty rodzinne, stypendia oraz regularne transfery pieniężne otrzymywane od osób spoza gospodarstwa domowego. Ostatnia pozycja odnosi się do regularnych kwot pieniężnych otrzymywanych od innych gospodarstw domowych lub osób. Pozycja ta obejmuje: obowiązkowe i nieobowiązkowe alimenty i zasiłek dla dziecka otrzymywane jednorazowo lub regularnie, regularny zasiłek pieniężny od osób innych niż członkowie rodziny lub od rodzin w innych krajach²⁹⁹.

Z kategorii „dotacje” w rachunku produkcji gospodarstw domowych wyłączono: zasiłek pielęgnacyjny dla dzieci niepełnosprawnych, świadczenia dla osób niepełnosprawnych, świadczenia dla bezrobotnych, świadczenia związane z wiekiem (np. emerytury), świadczenia chorobowe, świadczenia dotyczące wykluczenia społecznego. Celem przekazywania dotacji i dodatków z sektora publicznego do innych sektorów, m.in. do sektora gospodarstw domowych, jest redukcja kosztów produkcji. Jeśli wartość produkcji domowej jest wyznaczana jako suma kosztów, wówczas

²⁹⁷ Eurostat – European Commission, *Household Production and Consumption...*, s. 37.

²⁹⁸ Ibidem.

²⁹⁹ GUS, *Dochody i warunki...*, op.cit., s. 44.

wartość dotacji jest odejmowana od całkowitego wyniku, w efekcie czego uzyskuje się wartość dodaną netto. Wartość dodana jest zatem uznawana za współczynnik kosztów, będący ekwiwalentem wyceny stosowanej w produkcji rynkowej.

4.1.2.5. Integracja z innymi rachunkami

Finansowe znaczenie wyceny produkcji domowej w formie satelitarne rachunku produkcji domowej jest wyrażone przez kalkulację poszerzonej konsumpcji indywidualnej oraz poszerzonego dochodu do dyspozycji. Terminologia z tego zakresu nie jest jeszcze ostatecznie ustalona, mimo że w literaturze występują już informacje o poszerzonych wskaźnikach³⁰⁰. Ostatecznie zrozumienie tych pojęć jest związane z tym, że dobra i usługi produkowane w gospodarstwach domowych są jednocześnie konsumowane w tych samych gospodarstwach, w wyniku czego następuje wzrost całkowitej konsumpcji w gospodarstwach. Zgodnie z tym, gospodarstwa domowe wytwarzające produkty na własny użytek zwiększają swój dochód, ponieważ podejmując działania wytwórcze, jednocześnie rezygnują z zakupu adekwatnych dóbr lub usług oferowanych na rynku.

Innym przykładem różnic jest kategoria „oszczędności”, w rachunkach bazowych definiowana jako dobra kapitałowe, które nie zostały skonsumowane, ale zostały przekazane do inwestowania. W rachunku produkcji domowej oszczędności są uznawane za część dochodu do dyspozycji, który nie jest wykorzystywany do bezpośredniego zużycia, zatem został transferowany jako część oszczędności.

Zapis wartościowego ujęcia produkcji gospodarstw domowych w formie pełnej sekwencji rachunku produkcji domowej jest jednym z możliwych sposobów kalkulacji tej wielkości. Relację nierynkowej produkcji gospodarstw domowych przeznaczonej do konsumpcji w tym gospodarstwie wobec produkcji rynkowej wytworzonej w gospodarstwach domowych można zaprezentować w postaci tablicy zasobów i rozchodów (*supply-use table*) (tablica 4.2). W tablicy dane są zagregowane w formie zestawienia dostępnych zasobów i rozchodów produktów rynkowych oraz produktów wytworzonych na własny użytek. Produkty rynkowe są określone zgodnie z klasyfikacją CPC (*Central Product Classification*³⁰¹), zaś produkty wytworzone na własne

³⁰⁰ Zob. J.E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Błąd pomiaru...*, op.cit.; Eurostat – European Commission, *Household Production...*; D. Ironmonger, F. Soupournas, op.cit., s. 293–317; L. Goldschmidt-Clermont, E. Pagnossin-Aligisakis, *Measures of Unrecorded Economic Activities in Fourteen Countries*, Occasional Paper 20, Human Development Report Office, UNDP, New York 1995.

³⁰¹ *Central Product Classification* – klasyfikacja dotycząca dóbr i usług opracowana przez Komisję Statystyczną ONZ. Jest to międzynarodowy podręcznik metodologiczny, umożliwiający jednolite opracowywanie i analizowanie danych z zakresu produkcji przemysłowej, rachunków narodowych, handlu, cen itp. <http://unstats.un.org/unsd/statcom/commission.htm> (dostęp: 22.01.2014).

potrzeby są pogrupowane zgodnie z funkcją przeznaczenia, tj. prowadzenie domu, zapewnienie wyżywienia itd.

Tablica 4.2. Tablica zasobów i rozchodów w gospodarstwach domowych (*supply-use table*)

Zasoby
Suma wartości zasobów według ceny zakupu
Marża handlowa i transportowa
Podatki na produkcję, netto
Produkcja SNA, oprócz produkcji nierynkowej gospodarstw domowych
Produkcja gospodarstw domowych (SNA i non-SNA)
Import
Rozchody
Suma wartości zasobów według ceny zakupu
Podatki na produkcję, netto
Konsumpcja pośrednia w produkcji SNA
Produkcja gospodarstw domowych (SNA i non-SNA)
Konsumpcja finalna gospodarstw domowych
Konsumpcja finalna w sektorze instytucji rządowych
Nakłady środków trwałych [SNA i non-SNA (dobra trwałego użytkowania)]
Eksport
Wartość dodana brutto
Wynik (produkcja domowa)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat – European Commission, *Household Production and Consumption. Proposal for a Methodology of Household Satellite Accounts. Theme 3 – Population and Social Conditions*, „Working Papers and Studies”, Luxembourg 2003, s. 45–46.

4.2. Metodologia wyceny pracy domowej jako głównej składowej produkcji domowej

Przewiduje się, że praca domowa w gospodarstwach domowych w Polsce stanowi od 60% do 80% produkcji domowej, zaś produkcja domowa w relacji do PKB wynosi nawet 30%. Pracą domową jest każda czynność i aktywność produkcyjna wykonana nieodpłatnie na rzecz własnego gospodarstwa domowego, czyli są to wszelkie działania wykonywane w zakresie: utrzymania mieszkania, zapewnienia wyżywienia, utrzymania odzieży oraz opieki nad dziećmi i dorosłymi. Według jednej z wielu definicji, praca domowa jest działalnością ekonomiczną mającą na celu zaspokajanie potrzeb bytowych członków tego gospodarstwa domowego, stworzenie każdemu z nich

optymalnych warunków rozwoju i regeneracji sił fizycznych oraz psychicznych³⁰². Znaczenie pracy domowej jest często marginalizowane, ponieważ w społecznym odczuciu prace domowe kojarzą się z czynnościami monotonnymi, rutynowymi, niewymagającymi posiadania szczególnych umiejętności. Co więcej, nie mają one ceny rynkowej. Brak ceny rynkowej nie oznacza jednak braku wartości. Ze względu na szacowane duże rozmiary zarówno pracy, jak i produkcji domowej oraz ich wartość i znaczenie w gospodarce, a przede wszystkim znaczną przydatność społeczną nie powinny być pominięte w odpowiednich kalkulacjach statystyki publicznej.

Wartościowego ujęcia pracy domowej dokonuje się przez jej wycenę, stosując jedną spośród kilku koncepcji wyceny, będących pochodnymi metody nakładu (*input method*) lub metody wyniku (*output method*). Wśród metod opartych na nakładach wyróżnia się podejście stawek rynkowych oraz kosztów alternatywnych. Wycena pracy domowej oparta na tej metodzie polega na wartościowym ujęciu czasu przeznaczanego na czynności domowe. Podstawą metody wyniku jest szacowanie całokształtu produkcji domowej. W tym celu z produkcji domowej wyłącza się konsumpcję pośrednią i kapitał, natomiast w metodzie nakładu w celu uzyskania produkcji domowej oszacowaną wartość pracy domowej zwiększa się o wielkości tych kategorii.

Innym kryterium podziału metod wyceny pracy domowej jest to, czy dotyczy je kategoria czasu poświęcanego na prace domowe, czy nie. Metody stawek rynkowych i kosztu alternatywnego są oparte na tej kategorii. Kategoria czasu nie może być i nie jest wykorzystywana do określenia monetarnej wartości wszystkich czynności, np. zatrudnienia płatnej pomocy domowej. Analogiczne problemy występują w metodzie opartej na wyniku – nie można jednoznacznie zdefiniować wyniku nieodpłatnych prac domowych, np. z zakresu wolontariatu³⁰³.

Pierwsze i najobszerniejsze szacunki pracy domowej w Polsce powstały w latach 80. (w warunkach gospodarki centralnie planowanej). Badania przeprowadzono w Pracowni Regionalnej Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS i PAN w Krakowie, a ich autorem była L. Szczerbińska. Autorka wyceniła wartość pracy w gospodarstwach domowych wykonywanej przez kobiety aktywne i bierne zawodowo w Polsce w latach 1976 i 1983³⁰⁴. Dokonała również oszacowania wartości pracy domowej kobiet, ze szczególnym uwzględnieniem opieki nad dziećmi w wieku do 6 lat³⁰⁵.

³⁰² A. Olędzka, *Kobieta, budżet czasu, praca wielozmianowa*, IW CRZZ, Warszawa 1975, cyt. za: L. Szczerbińska, *Wycena pracy gospodarstw domowych*, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 118, ZWS GUS, Warszawa 1980, s. 7.

³⁰³ I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja...*, op.cit., s. 71–72.

³⁰⁴ L. Szczerbińska, *Wycena pracy...*, op.cit.; L. Szczerbińska, *Wartość pracy gospodarstw domowych w Polsce w 1983 r.*, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 156, ZWS GUS, Warszawa 1986.

³⁰⁵ L. Szczerbińska, *Makroekonomiczna analiza wartości pracy kobiet w zawodzie i w gospodarstwie domowym*, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 132, ZWS GUS, Warszawa 1983.

Następne kalkulacje wyceny pracy wykonywanej w wiejskim gospodarstwie domowym podjęto w latach 90. w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie (SGGW). Wyniki badania empirycznego K. Niewiarowskiej posłużyły do oszacowania nierynkowej pracy domowej w gospodarstwach domowych rolników zamieszkałych w gminie Drohiczyn³⁰⁶.

W drugiej połowie lat 90. zagadnienie wyceny wartości prac domowych rozpatrywano na Wydziale Nauk o Żywieniu Człowieka i Konsumpcji SGGW. B. Mikuta przeprowadziła wycenę prac wykonywanych w gospodarstwie domowym przez kobiety zamieszkałe w mieście i na wsi w województwie płockim, ze szczególnym uwzględnieniem realizacji funkcji żywieniowej³⁰⁷.

Szczegółową wycenę pracy domowej w Polsce, wykonaną zgodnie z zaleceniem Eurostatu i opartą na metodzie nakładu, opracowała I. Błaszczak-Przybycińska. Do analizy wykorzystwała dane empiryczne w zakresie rozkładu czasu ludności z pierwszego zharmonizowanego *Ogólnopolskiego badania budżetu czasu ludności 2003/2004*. Dokonano wyceny metodą stawek rynkowych oraz metodą kosztów alternatywnych. Stawki płac wykorzystane do określenia monetarnej wartości pracy domowej uzyskano z badania wynagrodzeń według zawodów z 2002 r.

Badanie budżetu czasu ludności jest podstawowym źródłem informacji statystycznej o wykorzystaniu czasu przez członków gospodarstwa domowego. Zgodnie z europejskimi i międzynarodowymi zaleceniami, powinno być ono przeprowadzone raz na 5–10 lat na podstawie zharmonizowanej z wytycznymi Eurostatu metodologii badania budżetu czasu (*Harmonised European Time Use Survey*).

Na podstawie uzyskanych wyników wyceniono pracę domową za pomocą metody stawek rynkowych jako iloczyn czasu przeznaczanego na wykonywanie pracy domowej według rodzaju i godzinowej stawki wynagrodzenia za analogiczną usługę rynkową³⁰⁸. Wyceny dokonano, uwzględniając wartości niskich stawek wynagrodzeń, np. czas obróbki żywności wyceniono według stawek płac dla: pracowników usług domowych i gastronomicznych (kod zawodu: 512), robotników w przetwórstwie spożywczym (kod zawodu: 741), robotników pomocniczych transportu i tragarzy (kod zawodu: 933) oraz pomocy domowych, sprzątaczek i praczek (kod zawodu: 913)³⁰⁹. Podobnie oszacowano wartość innych czynności, zgodnie z wynagrodzeniem zmy-

³⁰⁶ K. Niewiarowska, *Próba oszacowania wartości pracy domowej na przykładzie gospodarstw domowych rolników zlokalizowanych na terenie gminy Drohiczyn, woj. białostockie*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1997, cyt. za: I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja...*, op.cit., s. 107.

³⁰⁷ B. Mikuta, *Studia nad wartością...*, op.cit.

³⁰⁸ I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja...*, op.cit., s. 72–74.

³⁰⁹ Zob. wyszczególnienie czynności i zawodów oraz kodów zawodów i godzinowej stawki w złotych (maj 2004 r.) w tablicy 17 w: *Budżet czasu ludności 1 VI 2003–31 V 2004*, ZWS GUS, Warszawa 2005, s. 220.

wacza szyć, sprzątaczek i innych podobnych. Wycena była przeprowadzona zgodnie z kryterium trzeciej strony, tzn. wycenie podlegały tylko te czynności, które mogłyby być wykonane przez osobę trzecią bez zmniejszenia użyteczności i przydatności dla gospodarstwa domowego.

Wycenę pracy domowej w gospodarstwie domowym przeprowadzono dla grup osób wyodrębnionych zgodnie z poszczególnymi kryteriami społeczno-demograficznymi, tj. ze względu na płeć, wykonywaną pracę zawodową, typ biologiczny gospodarstwa domowego, typ rodziny według klasyfikacji Eurostatu, miejsce zamieszkania, liczbę osób w gospodarstwie domowym, poziom wykształcenia. Uzyskane wartości pracy domowej zagregowano według sześciu funkcji gospodarstw domowych, tj. czynności z zakresu: utrzymania mieszkania, zapewnienia wyżywienia, utrzymania odzieży, opieki nad dziećmi i dorosłymi, opieki nad zwierzętami (domowymi ulubieńcami), wolontariatu.

4.3. Kategorie i klasyfikacje w obrębie nieodpłatnej produkcji w gospodarstwie domowym

4.3.1. Kryteria podziału produkcji domowej

Produkcja jest to każda działalność – legalna i nielegalna – prowadzona pod kontrolą i na odpowiedzialność jednostki gospodarczej, wykorzystująca pracę i kapitał oraz zużywająca wyroby i usługi celem uzyskania produkcji w postaci wyrobów i usług. Zgodnie z zaleceniami ESA, usługi wytwarzane i konsumowane w tym samym gospodarstwie domowym (poza usługami mieszkaniowymi) nie są określane jako produkcja.

Prowadzona na arenie międzynarodowej dyskusja o zmianie zakresu i rozszerzeniu pojęcia produkcji w sektorze gospodarstw domowych ma na celu szczegółowe wyodrębnienie jej składowych. Umożliwi to jednoznaczne rozróżnianie działalności produkcyjnych od konsumpcyjnych wykonywanych w obszarze gospodarstw domowych. Dostrzega się również, że włączenie do działalności produkcyjnej odnotowanej w ramach rachunków narodowych wszelkich działalności wynikających ze świadczenia usług wewnątrz gospodarstwa domowego mogłoby mieć negatywne konsekwencje dla prognoz i analiz. Przewiduje się, że jedynie w małym stopniu – jeśli w ogóle – takie wprowadzenie podniosłoby wiarygodność prognoz dynamiki produkcji oraz jej determinant³¹⁰. Potwierdza to zasadność konstruowania odrębnych,

³¹⁰ L. Zienkowski, *Rachunki narodowe...*, op.cit., s. 21–22.

ale zgodnych z wytycznymi Eurostatu koncepcji rachunków satelitarnych, będących spoiwem łączącym analizy z danej dziedziny z dotychczas opracowaną i użytą metodologią tworzenia rachunków narodowych.

Kolejnymi kategoriami, które należałoby zweryfikować, są spożycie pośrednie oraz produkcja finalna. S. Kuznetz, odwołując się do swojej teorii, proponuje uznać wydatki rządowe i samorządowe na administrację centralną i na obronę narodową za zużycie pośrednie, a nie produkcję finalną³¹¹. Według niego, są to wydatki niezbędne do prawidłowego funkcjonowania państwa i nie można zastosować wobec nich wyliczeń podobnych do wyliczeń stosowanych w przypadku wydatków na dobra spożywane lub akumulowane. Stanowią bowiem zużycie pośrednie nieprzypisane do żadnego sektora gospodarki. Podobne analogie występują w sektorze gospodarstw domowych, w którym np. przygotowywanie obiadu z półproduktów powinno być traktowane jako czynności pośrednie, element procesu produkcyjnego – konsumpcji pośredniej, a nie działalność finalna (konsumpcja finalna). Także L. Zienkowski uznał, że istotne dla praktyki statystycznej mogłyby się okazać m.in. zmiany w sposobie liczenia akumulacji (pojęcia nagromadzenia)³¹².

W przypadku produkcji nierynkowej nie określa się indeksu cen produkcji. Jej wartość jest wyznaczana umownie na podstawie kosztów, zaś przy szacunkach zmian wolumenu zakłada się stały poziom wydajności pracy lub przyjmuje się umownie coroczny stały procent wzrostu poziomu wydajności pracy. Stąd też analizy dotyczące zmian wydajności pracy, kapitałochłonności, łącznej produktywności czynników produkcji oraz zmian cen (inflacji) mogą być prowadzone wyłącznie w odniesieniu do produkcji rynkowej³¹³.

4.3.2. Wycena produkcji w zakresie zapewnienia i utrzymania mieszkania

Zapewnienie i utrzymanie mieszkania jest najbardziej zróżnicowaną funkcją omawianą w rachunku produkcji domowej. Budynek lub mieszkanie są traktowane jako miejsce, które służy do realizacji potrzeb fizjologicznych, odpoczynku i spędzania czasu z członkami rodziny i znajomymi. W praktyce zapewnienie i utrzymanie mieszkania dotyczy wielu aspektów wynikających z tytułu nie tylko posiadania nieruchomości,

³¹¹ J.E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Błąd pomiaru...*, op.cit.

³¹² L. Zienkowski, *Rachunki narodowe...*, op.cit., s. 22–23.

³¹³ L. Zienkowski, *Co to jest PKB?...*, op.cit., s. 63.

lecz również wynajmu, dzierżawy, a także prac porządkowych w mieszkaniu lub domu oraz ogródka i obejściu przyległym do budynku mieszkalnego.

Część produkcji domowej związanej z tą funkcją jest odnotowywana w rachunkach bazowych jako czynsze umowne oraz usługi związane z budową domu prowadzone we własnym zakresie. Według definicji GUS, czynsz jest zdefiniowany jako cena należna za prawo użytkowania nieumeblowanego mieszkania, a zatem opłaty za ogrzewanie, wodę, elektryczność powinny być z czynszu wyłączone. Pojęcie czynszu wiąże się z pewnego rodzaju ceną za to, że możemy użytkować mieszkanie, nie będąc jego właścicielem, a nie z opłatami ponoszonymi na jego utrzymanie. Czynsze umowne w ESA 95 są definiowane jako usługi mieszkaniowe wytwarzane przez właścicieli mieszkań. Stanowią one produkcję globalną wytworzoną na własne cele finalne. W rachunkach narodowych, zgodnie z decyzją 1722/05 z dnia 20 października 2005 r., przyjmuje się, iż można zastosować metodę kosztów użytkownika do wyliczenia czynszów umownych, gdy są spełnione dwa warunki: lokale mieszkalne wynajmowane od właścicieli prywatnych muszą reprezentować mniej niż 10% zasobów mieszkaniowych oraz różnica między prywatnymi i innymi płaconymi czynszami musi przekraczać trzykrotność ponoszonych wydatków na ten cel. Źródłem danych do oszacowania wartości czynszów umownych jest amortyzacja mieszkań oraz wartość zasobów mieszkaniowych, które są szacowane w Departamencie Rachunków Narodowych GUS. Przyjęto również, że wartość gruntu związanego z budynkiem jest równa 10% wartości zasobów mieszkaniowych. Podatki od nieruchomości oraz wydatki na remonty zasobów mieszkaniowych są obliczane na podstawie badania statystycznego GUS na formularzu M-03 „Sprawozdanie o kosztach utrzymania zasobów lokalowych oraz stawkach opłat w budynkach z lokalami mieszkalnymi”. Podatki od nieruchomości oraz wydatki na utrzymanie mieszkania w przeliczeniu na 1 m² powierzchni użytkowej mieszkania są publikowane w opracowaniu GUS – *Gospodarka mieszkaniowa*³¹⁴.

W skład nierynkowej produkcji domowej (non-SNA) wchodzi takie sprzęty gospodarstwa domowego, jak meble, narzędzia oraz narzędzia do napraw i sprzątnia, a także dobra trwałe i półtrwałe użytkowania wykorzystywane w pracach ogrodowych. W satelitarnym rachunku produkcji domowej produkcja związana z zapewnieniem i utrzymaniem mieszkania jest rozumiana szerzej niż w rachunkach bazowych. Meble, obrazy, dzieła sztuki, tekstylia, sprzęt RTV itp. są traktowane jako elementy kapitału gospodarstwa domowego (tabele 16 i 18, aneks). Jedyne dobra związane z rozwojem zainteresowań, hobby zostały wykluczone z rachunku.

³¹⁴ Na podstawie informacji z Departamentu Rachunków Narodowych GUS (grudzień 2013 r.).

Rynkową usługą, która częściowo odpowiada usługom świadczonym w gospodarstwach domowych w zakresie zapewnienia i utrzymania mieszkania, jest pobyt w hotelu. Nie jest to jednak ekwiwalent w pełni zgodny z obszarem nierynkowej produkcji domowej realizowanej w tej kategorii. Pomimo że do utworzenia i sprawnego funkcjonowania obiektu hotelowego zatrudnieni są pracownicy różnych specjalizacji (budowniczości, sprzątaczkę, ogrodnicy, kucharze itd.), to wynik tej produkcji nie jest zgodny z wytycznymi dla sektora gospodarstw domowych. Dotyczy to m.in. innego wyposażenia hotelu w dobra trwałe i półtrwałe użytkowania (np. dzieła sztuki, meble, sprzęt RTV) niż w mieszkaniu lub domu.

Elementami bezpośrednio wykorzystanymi w kalkulacji produkcji w satelitarnym rachunku produkcji domowej z rachunków narodowych są – poza czynszami umownymi – podatki na produkcję. W SRPD podatek od nieruchomości jest zdefiniowany jako podatek produkcyjny na zapewnienie mieszkania (podatek pośredni), mimo że w rachunkach bazowych jest zaklasyfikowany do podatków bezpośrednich. Koszty związane z utrzymaniem mieszkania są obliczone na podstawie danych z badania budżetów gospodarstw domowych.

Nierynkowa produkcja domowa w zakresie zapewnienia i utrzymania mieszkania jest wyceniana zgodnie z metodą nakładów przez zsumowanie wszystkich nakładów. Produkcja domowa rynkowa i nierynkowa zostały wyznaczone i zapisane odrębnie w pełnej sekwencji rachunku produkcji domowej. Transport oraz zakupy i korzystanie z usług związane z tą kategorią zostały oszacowane zgodnie z ich udziałem w całkowitej wielkości nieodpłatnej pracy domowej świadczonej w gospodarstwie domowym (tablica 4.4).

Do konsumpcji pośredniej w zakresie zapewnienia i utrzymania mieszkania zaliczono m.in. czynsze wynajmowanych mieszkań, drewno, gaz i elektryczność do ogrzewania domów, naprawę mebli i sprzętów domowych, środki do sprząkania i czyszczenia, małe przedmioty użytku domowego, takie jak: świece, wazony itp. Nakłady kapitału stanowią: meble, szafy, łóżka, lampy, meble ogrodowe, obrazy i dzieła sztuki, dywany, sprzęty RTV, odkurzacze itd.

Do konsumpcji finalnej zaliczono np. usługi pralnicze domowych tekstyliów, dywanów, najemną pomoc domową oraz najemnych pracowników wykonujących prace ogrodowe lub domowe (np. sprząkanie, mycie okien) (tabele 16 i 18, aneks).

4.3.3. Wycena produkcji w zakresie zapewnienia wyżywienia

Wycena produkcji w zakresie zapewnienia wyżywienia dotyczy obszaru związanego z przygotowywaniem posiłków i obróbką żywności. Efekty tych usług są widoczne, co

umożliwia ich właściwe rozróżnienie i zaklasyfikowanie do odpowiedniej kategorii (konsumpcja pośrednia, konsumpcja finalna lub kapitał gospodarstwa domowego).

W ramach tej funkcji wyróżnia się produkcję domową pochodzącą z rachunków bazowych oraz produkcję nierynkową szacowaną zgodnie z metodą nakładów. Z rachunków narodowych wykorzystano informacje o produkcji rolnej na własne potrzeby, tj. samozaopatrzeniu. Kategoria ta obejmuje produkty rolne (warzywa, mięso, jaja, mleko, sery) uzyskane w ogrodach lub w gospodarstwach rolniczych, poza analogicznymi produktami, które uzyskano na działkach pracowniczych i w ogródkach działkowych. W ramach samozaopatrzenia wyróżnia się również produkty pochodzące z łowiectwa, łowienia ryb, zbierania owoców runa leśnego (grzybów, jagód itd.), które są konsumowane w gospodarstwie domowym. Opłaty łowieckie, licencje rybackie i inne zostały zaklasyfikowane do podatków na rynkową produkcję domową (SNA).

Produkcja żywności na własne potrzeby z bazowych rachunków jest obliczona zgodnie z metodą wyników. Złowione ryby, zebrane owoce runa leśnego czy warzywa wyhodowane przez rolników wyceniono na podstawie kosztów (z wyłączeniem podatków). W związku z tym nie wyznacza się tu konsumpcji pośredniej ani też nakładów kapitału, stąd wynik produkcji jest równy wartości dodanej netto.

Produkcja nierynkowa obejmuje wszystkie produkty żywnościowe wytworzone oraz zakupione na rynku, które zostały skonsumowane w gospodarstwie domowym, a także proces wytwórczy, w którego wyniku powstały określone produkty (np. pieczenie, gotowanie itp.).

Rynkowym ekwiwalentem usług świadczonych w zakresie zapewnienia wyżywienia jest analogiczna usługa gastronomiczna w restauracji, barze szybkiej obsługi, stołówce itd. W związku z tym, że każdy z tych lokali ma odmienną ofertę i różnicowany poziom świadczonych usług, różna jest też cena za dostarczony produkt.

Produkty bezpośrednio gotowe do spożycia (*ready-to-eat*), takie jak lody, słodycze, chipsy, napoje i inne przekąski oraz posiłki gotowe, zaklasyfikowano w rachunku produkcji domowej do konsumpcji finalnej, nawet jeśli niektóre z nich wymagają podgrzania. Te produkty, do których spożycia niezbędne są użycie energii, kapitału (odpowiedniego urządzenia do termicznej obróbki) oraz nakłady pracy, należą do kategorii „konsumpcja pośrednia”. Nakłady kapitału stanowią urządzenia AGD (lodówki, zmywarki, kuchenki gazowe) oraz mniejsze sprzęty gospodarstwa domowego wykorzystywane do przygotowania posiłków, np. kuchenki mikrofalowe, opiekacze, miksery, maszynki do mielenia mięsa, ekspresy do kawy (tabela 18, aneks).

Produkcja zawarta w bazowych rachunkach oraz nierynkowa produkcja domowa są wyznaczone oddzielnie w pełnej sekwencji rachunku produkcji domowej.

4.3.4. Wycena produkcji w zakresie zapewnienia i utrzymania odzieży

Do produkcji w zakresie zapewnienia odzieży zalicza się także czynności związane z jej utrzymaniem. Czynności z tego obszaru dotyczą działalności wytwórczej, np. robienie swetra na drutach, przędzenie wełny, ale również pranie, czyszczenie oraz reperacja odzieży. W polskich gospodarstwach domowych działalność w tym zakresie ogranicza się głównie do zakupu ubrań i tylko w niewielkim stopniu sprowadza się do własnoręcznej produkcji odzieży. Także niektóre czynności związane z reperacją zniszczonej w wyniku użytkowania odzieży, np. cerowanie skarpet i rajstop, zastępuje się nowym zakupem. Oznacza to, że wartościowe ujęcie tej kategorii zmniejsza się na rzecz konsumpcji dóbr finalnych.

Konsumpcję pośrednią w zakresie zapewnienia i utrzymania odzieży stanowią materiały, wyroby pasmanteryjne do szycia oraz środki do prania i czyszczenia ubrań i butów. Nakłady kapitału obejmują maszyny do szycia, żelazka, magiel, pralki i suszarki do ubrań. Do konsumpcji finalnej zaliczono odzież i obuwie zakupione na rynku (tablica 4.9, tabela 18, aneks). Rynkowe ekwiwalenty usług w zakresie zapewnienia i utrzymania odzieży to usługi pralnicze oraz usługi naprawcze, np. szewskie, krawieckie. Zapewnienie i utrzymanie odzieży nie jest określone w bazowych rachunkach, m.in. ze względu na ich stosunkowo niewielki udział w produkcji globalnej.

4.3.5. Wycena produkcji w zakresie opieki nad dziećmi i dorosłymi

Świadczenie pomocy w zakresie opieki nad dziećmi i dorosłymi jest związane z różnymi formami aktywności. Mogą to być działania prowadzone aktywnie lub może być to bierna obecność. Aktywnym przejawem opieki nad dziećmi są czynności pielęgnacyjne, wspólne zabawy, pomoc w odrabianiu lekcji, czytanie książek itp. W przypadku dorosłych są to również czynności pielęgnacyjne, ale też czynności odmienne od np. robienia zakupów, które w przypadku opieki nad osobą spoza gospodarstwa domowego będą zaklasyfikowane jako wolontariat. Bierna opieka występuje wówczas, gdy rodzice lub opiekunowie wykonują inne prace domowe niż czynności związane bezpośrednio z dzieckiem, dziecko zaś zajmuje się swoimi zadaniami lub zabawami. Bierne spędzanie czasu ma duże znaczenie w przypadku osób starszych, które odczuwają dużą satysfakcję z przebywania z pozostałymi członkami rodziny, zwłaszcza wówczas, gdy stanowią odrębne gospodarstwa domowe.

Nakłady kapitału stanowią specjalistyczne meble i sprzęty, takie jak wózek dziecięcy, nosidełko, krzeselko samochodowe, łóżko rehabilitacyjne itp. Do konsumpcji

pośredniej zaliczono przede wszystkim artykuły edukacyjne, zabawki, artykuły pielęgnacyjne (kremy, pieluchy itd.). Konsumpcję finalną określono na podstawie cen za usługi świadczone przez najemną pomoc domową, opiekunki dziecięce, pielęgniarki oraz na podstawie nakładu czasu i wydatków na dzieci przebywające w miejscach dziennej opieki, tj. w przedszkolu, żłobku, szkole (tablica 4.9).

W przypadku opieki nad dziećmi ważne są subwencje, które wypłaca administracja publiczna opiekunom lub rodzicom będących prawnymi opiekunami dzieci. W rachunku produkcji domowej dodatki te są określane jako dotacje na produkcję, które pomniejszają wartość dodaną wynikającą z opieki nad dziećmi (tabele 9 i 18, aneks).

4.3.6. Wycena produkcji w zakresie opieki nad zwierzętami

Podobny do opieki nad dziećmi i dorosłymi koncept wyceny produkcji domowej występuje w zakresie opieki nad zwierzętami (inaczej – domowymi ulubieńcami³¹⁵). W literaturze międzynarodowej istnieją znaczące różnice w opiniach dotyczących kalkulacji tego elementu oraz uwzględniania go w ramach satelitarnego rachunku produkcji. Argumentem przemawiającym za włączeniem tego obszaru do analizy jest to, że prace związane z opieką nad domowymi ulubieńcami mogą być delegowane na osobę trzecią, czyli spełniają warunek trzeciej strony M. Reid, co oznacza, że zostało spełnione kryterium produktywności. Rynkowym ekwiwalentem usług domowych w ramach tej funkcji są usługi świadczone przez wyspecjalizowane firmy, które zajmują się pielęgnacją zwierząt (np. fryzjerzy dla psów, firmy sprząające, osoby wyprowadzające psy na spacer itp.).

Ekonomiści optujący za wyłączeniem tego obszaru z wyceny produkcji domowej wskazują, że opieka nad zwierzętami domowymi nie jest podstawową funkcją życiową o równie istotnym znaczeniu jak pozostałe funkcje gospodarstwa domowego, czyli zapewnienie i utrzymanie mieszkania, zapewnienie wyżywienia czy opieka nad dziećmi i dorosłymi. Innym argumentem przeciwko uwzględnianiu tego elementu w kalkulacji produkcji domowej jest traktowanie utrzymania domowego ulubieńca jako składowej kategorii związanej z wypoczynkiem i rekreacją. Opieka nad takim zwierzęciem jest uznawana za działalność związaną z zainteresowaniem i hobby, a to wskazuje na niespełnianie kryterium produktywności, będącego podstawą do uznania danej czynności za element wytwórczy w gospodarstwie domowym.

³¹⁵ W odróżnieniu od zwierząt hodowanych w gospodarstwach rolnych, zwierzęta domowe występujące w mieszkaniach lub domach utrzymywane do celów pozarynkowych i niezarobkowych są określone w dysertacji jako „domowi ulubieńcy”. Nomenklatura ta jest zgodna z nomenklaturą kategorii w badaniu budżetu czasu ludności.

W przypadku polskiego satelitarnego rachunku produkcji domowej zdecydowano o uwzględnieniu opieki nad zwierzętami w całkowitej wartości produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych. Z analizy wyłączono czynności związane z opieką nad zwierzętami w gospodarstwach rolnych, ponieważ efektem tych działań jest produkcja rynkowa. Przyjęto założenie, że 52% gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. miało przynajmniej jednego domowego ulubieńca³¹⁶.

Konsumpcję pośrednią stanowią środki pielęgnacyjne przeznaczone dla zwierząt domowych. Nakłady kapitału dotyczą dóbr, które są niezbędne do pielęgnacji i utrzymania w dobrej kondycji domowego ulubieńca. Konsumpcję finalną obejmują usługi, które są świadczone odpłatnie, zastępując czynności opiekuńcze lub pielęgnacyjne dotyczące domowego pupila, usługi weterynaryjne oraz specjalistyczne artykuły żywnościowe przeznaczone do spożycia przez zwierzę (tabela 18, aneks).

4.3.7. Wycena produkcji w zakresie wolontariatu

Wolontariat stanowią nieodpłatne prace świadczone przez członka innego gospodarstwa domowego lub organizację. Działania te nie są wytworzone na własny użytek, lecz są konsumowane przez inne osoby, zatem spełniają kryterium trzeciej strony. Mimo że wolontariat jest nieodpłatną formą świadczenia pomocy (działalnością usługową lub działalnością wytwórczą), jego efekty są widoczne, lecz nie zostały uwzględnione w rachunkach bazowych. Jedynie dobra, które zostały fizycznie wytworzone, uwzględnia się w rachunkach narodowych, np. budowa kościoła w wyniku nieodpłatnej pracy wiernych.

Zgodnie z art. 2 oraz 42 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, wolontariusz to osoba fizyczna dobrowolnie i bez wynagrodzenia wykonująca świadczenia, z których korzystają podmioty działające nie dla zysku (np. stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, jednostki sektora publicznego lub spółdzielnie socjalne, kluby sportowe, podmioty prowadzące działalność leczniczą). Wolontariuszem może być również członek stowarzyszenia lub innej organizacji, jeśli wykonuje świadczenia na wymienionych warunkach.

W badaniu *Praca niezarobkowa poza gospodarstwem domowym* (PNZ) i badaniu spójności społecznej (BSS) zastosowano szerszą definicję wolontariatu. Uwzględniono bowiem również: nieodpłatne prace w spółdzielni, wspólnotach mieszkaniowych, Kościele katolickim oraz w innych kościołach i związkach wyznaniowych oraz wolon-

³¹⁶ CBOS, *Opieka nad zwierzętami domowymi w czasie wakacji. Komunikat z badań*, Warszawa 2003, s. 2, http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2003/K_138_03.PDF (dostęp: 12.02.2014).

tariat pracowniczy organizowany wśród pracowników firm komercyjnych, różnego typu struktury samorządu pracowniczego i zawodowego, działające w szkołach rady rodziców i podobne, a także inne mniej sformalizowane grupy³¹⁷.

W badaniu PNZ wyróżniono dwa rodzaje wolontariatu – formalny i nieformalny. Wolontariat formalny (*formal volunteering*), określane też wolontariatem pośrednim, polega na dobrowolnym świadczeniu pracy niezarobkowej na rzecz lub w ramach różnych struktur organizacyjnych. Wolontariat nieformalny (*informal volunteering*), zwany też wolontariatem bezpośrednim, opiera się na samodzielnej (indywidualnej) aktywności, tj. wykonywanej poza strukturami organizacyjnymi, świadczonej na ogół konkretnym osobom (krewnym, znajomym lub nieznanym) lub na rzecz środowiska albo społeczności (w zakresie aktywności podejmowanej indywidualnie)³¹⁸. Robienie zakupów, przygotowanie posiłku dla sąsiadów lub dziadków zamieszkujących odrębne gospodarstwo domowe, opieka nad dzieckiem z innego gospodarstwa – są to przykłady produkcji domowej w zakresie wolontariatu bezpośredniego.

Zgodnie z definicją, wolontariat nie może spełniać kryterium rynkowej produktywności, a świadczone prace nie mogą być wynagradzane. W przypadku zaniechania tego założenia określona praca traktowana jest jako praca zarobkowa, która nie jest uwzględniana w sekwencji rachunku produkcji domowej.

Określenie monetarnej wartości pracy niezarobkowej w ramach funkcji wolontariatu jest złożone, ponieważ dotyczy nie tylko wyznaczenia wartości czasu i wysiłku włożonego w bezpłatną pomoc na rzecz organizacji czy konkretnych osób. Wskazać należy, że wycena takiej pracy jest trudna, ponieważ sami wykonawcy często nie myślą o niej w kategoriach finansowych. Wartość pracy mającej charakter wolontariatu może niejednokrotnie być wyższa od wynajęcia do realizacji tej samej czynności pracownika. Niezależnie od użyteczności danej pracy niezarobkowej, niemożliwe jest często określenie wartości czasu pracy i osobistej relacji między pomagającym a odbiorcą³¹⁹.

W PNZ do wyceny pracy w zakresie wolontariatu przyjęto metodę kosztów alternatywnych (*replacement cost*). Monetarną wartość pracy niezarobkowej uzyskano jako iloczyn czasu przeznaczanego na czynności mające charakter wolontariatu oraz średnich nakładów (sumy wszystkich kosztów), jakie poniósłby w 2010 r. pracodawca zatrudniający do tej pracy pracownika (metoda stawek rynkowych). Stawki godzinowe policzono jako iloczyn rozliczonych na godzinę pracy wynagrodzeń brutto³²⁰

³¹⁷ GUS, *Wolontariat w organizacjach...*, s. 25.

³¹⁸ Ibidem, s. 14.

³¹⁹ Ibidem, s. 16.

³²⁰ Wynagrodzenia brutto dla poszczególnych grup zawodowych przyjęto na podstawie danych zawartych w publikacji GUS: *Struktura wynagrodzeń według zawodów w październiku 2010 r.*, ZWS GUS, Warszawa 2010,

i mnożnika określającego relację sumy kosztów ponoszonych przez pracodawcę do wynagrodzeń brutto³²¹.

Średnia wartość indywidualnej nieodpłatnej pracy poza własnym gospodarstwem domowym w 2010 r. wyniosła 16 zł/h. Porównując tę wartość z kosztami zatrudnienia za godzinę w różnych sekcjach gospodarki, stwierdzono, że była ona niższa niż średnie stawki we wszystkich 19 sekcjach PKD. Niska wartość monetarna pracy w zakresie wolontariatu wynikała z dużego udziału prac opiekuńczych, mających relatywnie niską wartość rynkową. Oszacowana tą samą metodą wartość godziny pracy niezarobkowej świadczonej w organizacjach, grupach, instytucjach itp. wyniosła 24 zł/h i była ona o 54% wyższa od analogicznej stawki pracy świadczonej indywidualnie³²² (tablica 4.3).

Tablica 4.3. Wartość pracy niezarobkowej w gospodarstwach domowych w Polsce w 2010 r.

Wyszczególnienie	Wartość (w mld zł)	Relacja wartości pracy do wybranych agregatów gospodarki narodowej*		
		PKB	wartość dodana brutto	koszty związane z zatrudnieniem
		w %		
Praca niezarobkowa świadczona indywidualnie na rzecz:	32,5	2,2	2,5	5,8
– rodziny spoza gospodarstwa domowego	27,1	1,9	2,1	4,9
– znajomych, przyjaciół	4,7	0,3	0,4	0,9
– nieznanym, środowiska naturalnego lub społeczności	0,7	.	0,1	0,1
Wolontariat w organizacjach, instytucjach	8,6	0,6	0,7	1,6
– w sektorze non profit	5,8	0,4	0,5	1,1
w tym w:				
stowarzyszeniach, fundacjach, radach rodziców, ochotniczych strażach pożarnych, klubach sportowych itp.	3,3	0,2	0,3	0,6
kościółach, wspólnotach lub organizacjach religijnych	1,4	0,1	0,1	0,3
– w sektorze publicznym	2,2	0,2	0,2	0,4

* dane dotyczące gospodarki narodowej z 2010 r. pochodzą z: GUS, *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2011*, Warszawa 2012, s. 682, 689.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, *Wolontariat w organizacjach i inne formy pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym – 2011*, ZWS GUS, Warszawa 2012, s. 71.

s. 92 (tablica 6), cyt. za: ibidem, s. 17.

³²¹ Relację sumy kosztów zatrudnienia ponoszonych przez pracodawcę do wynagrodzenia brutto określono na podstawie danych zawartych w publikacji GUS: *Rocznik Statystyczny Pracy 2010*, ZWS GUS, Warszawa 2010, s. 330, cyt. za: GUS, *Wolontariat w organizacjach...*, s. 17.

³²² GUS, *Wolontariat w organizacjach...*, op.cit., s. 69.

4.3.8. Wycena produkcji w zakresie transportu w ramach gospodarstwa domowego

Głównym założeniem do wyceny produkcji domowej w zakresie transportu jest oszacowanie jego udziału w prowadzonej działalności wytwórczej w ramach funkcjonowania gospodarstwa domowego (tablica 4.4). Przyjęto założenie, że 30% kosztów związanych z posiadaniem samochodu oraz 30% całkowitego czasu poświęconego na transport i podróże jest związane z działalnością produkcyjną w gospodarstwach domowych.

W ramach kosztów wynikających z posiadania i użytkowania samochodu wyróżniono np. koszty związane z: częściami zastępczymi do samochodu, częściami do naprawy pojazdu, paliwem (benzyną, olejem napędowym, gazem), usługami dotyczącymi utrzymania samochodu, opłatami parkingowymi, czynszami za wynajem garażu lub miejsca parkingowego. Koszty te ujęto w kategorii „konsumpcja pośrednia”. Do nakładów kapitału zaliczono zakup: nowego lub używanego samochodu, motoru, skutera, roweru. Natomiast konsumpcję finalną stanowią bilety związane z podróżami zagranicznymi, podróże długodystansowe (powyżej 50 km), opłaty za przejazd taksówką, transport dóbr lub bagaży.

Tablica 4.4. Rozkład czasu przeznaczony na dodatkowe czynności związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego (w %)

Wyszczególnienie	Rozkład czasu według funkcji gospodarstwa domowego (w %)					
	zapewnienie i utrzymanie mieszkania	zapewnienie wyżywienia	zapewnienie i utrzymanie odzieży	opieka nad dziećmi i dorosłymi	wolontariat	suma
Zakupy i korzystanie z usług (poza podróżami)	17	59	11	14	–	100
Transport związany z pracą domową i przemieszczaniem się	20	45	5	24	6%	100
Zarządzanie gospodarstwem domowym	25	25	25	25	–	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań GUS.

4.4. Pełna sekwencja tablic rachunku produkcji domowej

4.4.1. Wartość produkcji domowej

W 2011 r. wartość produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych wyniosła 1109,8 mld zł, z czego 270,1 mld zł zostało rozpoznanych w rachunkach narodowych (tablice 4.5–4.7). Czas przeznaczony na działalność wytwórczą w gospodarstwach domowych przekroczył 44 mln godzin. W tym okresie odnotowano PKB wytworzony w gospodarce narodowej na poziomie 1528,13 mld zł (tabela 7, aneks).

Wartość dodana brutto, z uwzględnieniem działalności rynkowej i nierynkowej wytworzonej w sektorze gospodarstw domowych, w Polsce w 2011 r. wyniosła 807,3 mld zł, z czego 124,6 mld zł (8%) stanowiła produkcja rynkowa gospodarstw domowych wyznaczona w rachunkach bazowych, w której największy udział miały usługi własne właścicieli mieszkań, czynsze umowne i najemna pomoc domowa (tablice 4.6 i 4.7, tabele 9 i 15, aneks). Mniejsze znaczenie w tworzeniu produkcji rynkowej wytworzonej w gospodarstwach domowych miały takie kategorie, jak budowa mieszkań we własnym zakresie oraz samozaopatrzenie, czyli produkcja rolnicza wytworzona na własny użytek. Pozostałe 682,7 mld zł stanowiły wartość dodaną brutto nieuwzględnioną w rachunkach bazowych. Oznacza to, że tylko 15% całkowitej produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych jest ujęte w rachunkach narodowych i bierze udział w tworzeniu PKB. Uwzględniając rozmiary nierynkowej produkcji domowej w PKB, należy stwierdzić, że jego wartość wzrasta wówczas o 44,7% w porównaniu z bazową wartością tego miernika (schemat 4.1).

Schemat 4.1. Produkcja gospodarstw domowych w Polsce w 2011r. (w mld zł)

PKB 1528,1		
PKB (z wyłączeniem produkcji domowej SNA) 1403,5	produkcja domowa SNA 124,6	produkcja domowa non-SNA 682,7
100%		44,7%
rozszerzony PKB 2210,8		
produkcja rynkowa 1403,5 63,5%	produkcja domowa 807,3 36,5%	

Źródło: opracowanie własne.

Tablica 4.5. Wycena elementów produkcji domowej w Polsce 2011r. (w mln zł)

Wyszczególnienie	Wartość produkcji domowej (w mln euro)		
	SNA	non-SNA	suma
Wartość pracy domowej (liczba godz. x godzinowa stawka płac	o	644 390	644 390
Najemna pomoc domowa	796	o	796
Czynsze umowne właścicieli mieszkań	53 160	o	53 160
Budowa i remonty domów/mieszkań we własnym zakresie	42 088	o	42 088
Produkcja rolnicza na własny użytek (w tym także łowiectwo, rybołówstwo, zbieranie owoców runa leśnego)	7 598	3 301	10 899
Podatki na produkcję	4 458	893	5 351
Dotacje na produkcję	-5 030	-20 619	-25 650
Wartość dodana netto	103 070	627 965	731 035
Konsumpcja kapitału trwałego (amortyzacja)	21 515	54 708	76 223
Wartość dodana brutto	124 585	682 673	807 258
Konsumpcja pośrednia	145 595	156 973	302 567
Wynik	270 179	839 646	1 109 825
Nakłady brutto na środki trwałe	68 797	20 658	89 455
Czas przeznaczony na produkcję domową (w mln godz.)		44 047	

Źródło: opracowanie własne.

Suma wartości nierynkowej produkcji domowej wytworzonej w gospodarstwach domowych w relacji do PKB w 2011 r. wynosiła 54,6%. Tak duże rozmiary produkcji, które nie są ujęte w miernikach gospodarki narodowej, mogą istotnie zaburzać wnioskowanie na podstawie analiz dotyczących społeczno-ekonomicznego rozwoju gospodarstw domowych i państwa oraz ukazywać nieprawidłową ocenę zamożności społeczeństwa (schemat 4.2).

Schemat 4.2. Struktura udziału produkcji domowej w relacji do PKB w Polsce w 2011r. (w mld zł)

PKB w gospodarce narodowej 1528,1 100%		
z czego:		
PKB (z wyłączeniem produkcji domowej SNA) 1403,5	produkcja domowa SNA 124,6 8,2%	produkcja domowa nieujęta w PKB (non-SNA) 682,7 44,7%

Źródło: opracowanie własne.

Tablica 4.6. Tablica rozchodów w pełnej sekwencji rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011r. (w mln zł)

Rozchody (uses)					
Wyszczególnienie	suma, rozszerzone rachunki gospodarstw domowych	suma	produkcja gospodarstw domowych		
			utrzymanie mieszkania		zapewnienie wyżywienia
			usługi właścicieli mieszkań, remonty, SNA	pozostałe usługi z zakresu zapewnienia i utrzymania mieszkania, non-SNA	
Rachunek produkcji					
	410 629	302 567	109 946	29 936	111 875
	1 089 491	807 258	121 242	157 936	312 868
	76 223	76 223	21 515	30 919	14 224
	1 013 268	731 035	99 727	127 017	298 644
Rachunek tworzenia dochodów					
	648 831	665 486	21 095	126 843	291 601
	4 408	5 351	3 683	174	1 175
	-30 995	-25 650	0	0	-5 030
	370 724	65 549	74 949	0	10 899
Rachunek podziału pierwotnego dochodów					
	19 465				
	1 627 205				
Rachunek podziału wtórnego dochodów					
	321 386				
	1 578 900				
Redystrybucja dochodu w rachunku rodzajowym					
	1 769 597				
Rachunek wykorzystania dochodów do dyspozycji					
	1 537 515				
	-4 136				
Rachunek wykorzystania skorygowanych dochodów do dyspozycji					
	1 708 057				
	-4 136				
Rachunek kapitałowy					
	89 455	89 455	68 797	14 628	1 164
	-76 223	-76 223	-21 515	-30 919	-14 224
	945				
	-443				
	311				
	-60 305	-13 232			

Rozchody (uses)						
produkcja gospodarstw domowych				dostosowanie (SNA – non-SNA)	rachunki gospodarstw domowych wg SNA	transakcje i kategorie bilansujące
zapewnienie i utrzymanie odzieży	opieka nad dziećmi i dorosłymi	opieka nad zwierzętami (domowymi ulubieńcami)	wolontariat			
						wynik (produkcja globalna)
20 756	27 946	831	1 277	-142 658	250 719	konsumpcja pośrednia
37 393	117 956	19 544	40 319	-124 585	406 818	wartość dodana brutto
4 092	3 535	927	1 012	-21 515	21 515	amortyzacja środków trwałych
33 301	114 421	18 618	39 307	-103 070	385 303	wartość dodana netto
						wartość dodana netto
33 255	134 856	18 584	39 253	-21 095	4 441	koszty związane z zatrudnieniem
46	185	34	54	-4 458	3 515	podatki od producentów i importerów
0	-20 619	0	0	0	-5 345	dotacje dla producentów
0	0	0	0	-77 517	382 692	nadwyżka operacyjna/dochód mieszany
						nadwyżka operacyjna/dochód mieszany
						koszty związane z zatrudnieniem
					19 465	dochody z tytułu własności
				644 390	982 815	saldo dochodów pierwotnych
						dochody pierwotne brutto (DNB)
				-5 351	326 737	transfery bieżące
				627 965	950 935	dochód do dyspozycji
						dochód do dyspozycji
						składki na ubezpieczenia społeczne
				627 965	1 141 632	skorygowany dochód do dyspozycji
						dochód do dyspozycji
				615 954	921 561	spożycie
						skorygowane składki na ubezpieczenia społeczne i świadczenia społeczne
				12 011	-16 147	oszczędności
						skorygowany dochód do dyspozycji
				615 954	1 092 103	spożycie skorygowane (indywidualne)
						skorygowane składki na ubezpieczenia społeczne i świadczenia społeczne
				12 011	-16 147	oszczędności brutto
						oszczędności brutto
920	2 531	1 414	0	-68 797	68 797	nakłady brutto na środki trwałe
-4 092	-3 535	-927	-1 012	21 515	-21 515	amortyzacja środków trwałych
					945	przyrost rzeczowych środków obrotowych
						zmiany w zapasie
					-443	nabycie pomniejszone o rozdysponowanie aktywów o wyjątkowej wartości
					311	transfery kapitałowe
				13 232	-60 305	wierzytelności netto/zadłużenie netto

Źródło: opracowanie własne.

Tablica 4.7. Tablica przychodów w pełnej sekwencji rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011r. (w mln zł)

Przychody (resources)					
Transakcje i kategorie bilansujące	rachunki gospodarstw domowych wg SNA	dostosowanie (SNA – non-SNA)	produkcja gospodarstw domowych		
			wolontariat	opieka nad zwierzętami (domowymi ulubieńcami)	opieka nad dziećmi i dorosłymi
wynik (produkcja globalna)	657 537	-267 242	41 596	20 376	145 902
konsumpcja pośrednia					
wartość dodana brutto					
amortyzacja środków trwałych					
wartość dodana netto					
wartość dodana netto	385 303	-103 070	39 307	18 618	114 421
koszty związane z zatrudnieniem					
podatki od producentów i importerów					
dotacje dla producentów					
nadwyżka operacyjna/dochód mieszany					
nadwyżka operacyjna/dochód mieszany	382 692				
koszty związane z zatrudnieniem	557 462	644 390			
dochody z tytułu własności	62 126				
saldo dochodów pierwotnych					
dochody pierwotne brutto (DNB)	982 815	644 390			
transfery bieżące	294 857	-25 650			
dochód do dyspozycji					
dochód do dyspozycji	950 935	627 965			
składki na ubezpieczenia społeczne	190 697				
skorygowany dochód do dyspozycji					
dochód do dyspozycji	950 935	627 965			
spożycie					
skorygowane składki na ubezpieczenia społeczne i świadczenia społeczne	3 354				
oszczędności					
skorygowany dochód do dyspozycji	1 141 632	627 965			
spożycie skorygowane (indywidualne)					
skorygowane składki na ubezpieczenia społeczne i świadczenia społeczne	3 354				
oszczędności brutto					
oszczędności brutto	-16 147	12 011			
nakłady brutto na środki trwałe					
amortyzacja środków trwałych					
przyrost rzeczowych środków obrotowych					
zmiany w zapasie					
nabycie pomniejszone o rozdysponowanie aktywów o wyjątkowej wartości					
transfery kapitałowe	3 937				
wierzytelności netto/zadłużenie netto					

Przychody (resources)					
produkcja gospodarstw domowych				suma	suma, rozszerzone rachunki gospodarstw domowych
zapewnienie i utrzymanie odzieży	zapewnienie wyżywienia	utrzymanie mieszkania			
		pozostałe usługi z zakresu zapewnienia i utrzymania mieszkania, non-SNA	usługi właścicieli mieszkań, remonty, SNA		
58 148	424 743	187 871	231 189	1 109 825	1 500 120
33 301	298 644	127 017	99 727	731 035	1 013 268
					382 692
					1 201 852
					62 126
					1 627 205
					269 207
					1 578 900
					190 697
					0
					1 578 900
					3 354
					1 769 597
					3 354
					-4 136
					3 937

Źródło: opracowanie własne.

W koncepcji rozszerzonego PKB, tj. po uwzględnieniu wartości nierynkowej produkcji domowej, jej udział w całkowitej wartości nowego miernika stanowi ponad 36%, co jest zgodne z wartościami uzyskanymi podczas analogicznych obliczeń w innych krajach członkowskich UE, które dotychczas zaprezentowały satelitarny rachunek produkcji domowej (por. Finlandia, Niemcy, Francja, Wielka Brytania) (schemat 4.3). Uzyskana wartość produkcji gospodarstw domowych jest zbliżona do udziału przemysłu, wynoszącego 38,3%³²³ całkowitej wartości produkcji globalnej odnotowanej w rachunkach narodowych.

Schemat 4.3. Koncepcja rozszerzonego produktu krajowego brutto dla Polski w 2011r. (w mld zł)

Rozszerzony PKB 2210,8 100%		
PKB (z wyłączeniem produkcji domowej SNA) 1403,5 63,5%	produkcja domowa SNA 124,6 5,6%	produkcja domowa nieujęta w PKB (non-SNA) 682,7 30,9%
		} 36,5%

Źródło: opracowanie własne.

Analizując wartość produkcji domowej według funkcji gospodarstw domowych, stwierdzono, że prace domowe z zakresu zapewnienia wyżywienia stanowią ponad jedną trzecią produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych w Polsce w 2011 r. (schematy 4.4 i 4.5). Podobną wartość, ok. 38%, uzyskała funkcja związana z zapewnieniem i utrzymaniem mieszkania, która uwzględnia łączną wartość prac rynkowych i nierynkowych.

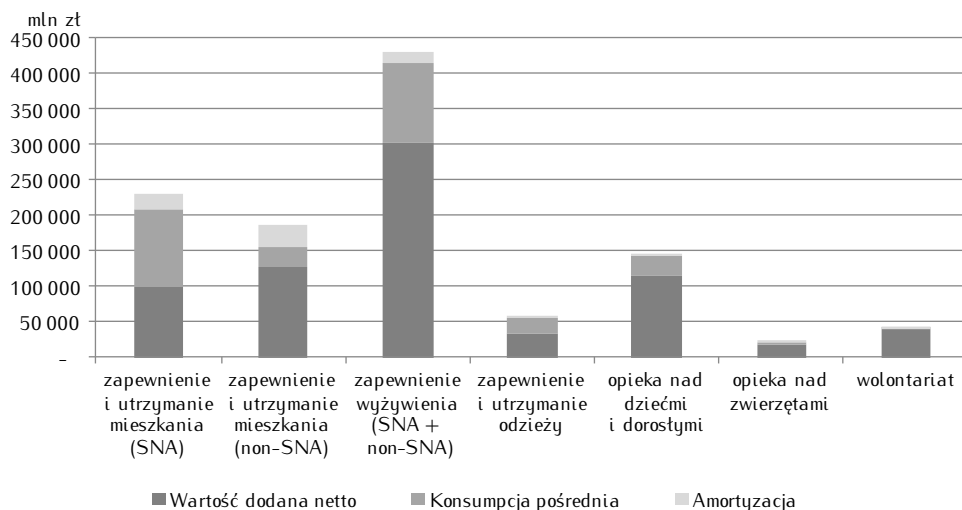
Opieka, zarówno nad dziećmi, dorosłymi oraz osobami niepełnosprawnymi, jak i nad zwierzętami, stanowi łącznie 15% całkowitej wartości produkcji domowej (schemat 4.5).

Mniejsze znaczenie w tworzeniu produkcji gospodarstw domowych miały czynności z zakresu zapewnienia i utrzymania odzieży ze względu na fakt, że członkowie gospodarstw w Polsce poświęcają stosunkowo niewiele czasu na wytworzenie odzieży we własnym zakresie. Bardziej popularne, jak w większości państw rozwiniętych, jest nabywanie ubrań i obuwia oferowanego na rynku. Większość czynności związanych z działalnością nierynkową w tym obszarze dotyczy zatem utrzymania odzieży i obuwia

³²³ GUS, *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2012*, ZWS GUS, Warszawa 2013, s. 678; http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/RS_rocznik_statystyczny_rp_2012.pdf (dostęp: 14.03.2014).

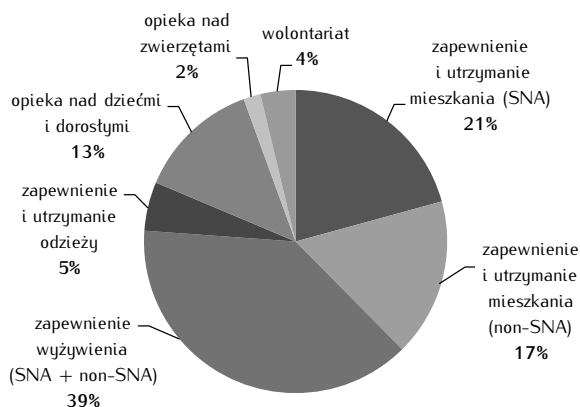
w czystości oraz dokonywania właściwej ich konserwacji i reperacji. Najmniejszy udział w produkcji domowej miała działalność dobrowolna świadczona nieodpłatnie na rzecz organizacji lub innego gospodarstwa domowego, tj. wolontariat, stanowiący 4% całkowitej wartości produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych (schemat 4.5).

Schemat 4.4. Wartość produkcji domowej według funkcji gospodarstwa domowego w Polsce w 2011r. (w mln zł)

Źródło: opracowanie własne.

Schemat 4.5. Produkcja gospodarstw domowych według funkcji gospodarstwa domowego w Polsce w 2011r. (w %)

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie uzyskanych wyników w pełnej sekwencji rachunku produkcji domowej zaobserwowano monetarną przewagę całkowitej wartości produkcji domowej nad produkcją rynkową określoną w rachunkach bazowych. Koncepcja poszerzonych rachunków narodowych, a także poszerzonej konsumpcji pośredniej i poszerzonego dochodu do dyspozycji ukazuje nierównowagę w uzyskanych wartościach w przypadku poszczególnych kategorii w porównaniu z wartościami uzyskanymi w rachunkach narodowych.

W koncepcji rachunków poszerzonych wynik produkcji domowej w sektorze gospodarstw domowych wzrósł niemal czterokrotnie w porównaniu z rachunkami bazowymi. Poszerzony dochód do dyspozycji jest wyższy od podstawowego miernika o 34%, ponieważ uwzględniono w nim wartość pracy domowej wykonywanej nieodpłatnie na rzecz własnego gospodarstwa domowego. Istotną różnicę dostrzega się również w wartości poszerzonej konsumpcji, która jest dwukrotnie wyższa od konsumpcji pośredniej sektora gospodarstw domowych w rachunkach narodowych. Poszerzona wartość dodana brutto ponad sześciokrotnie przewyższa wartość bazową, ponieważ uwzględnia nierynkową działalność wytwórczą, podatki na produkcję oraz amortyzację kapitału trwałego. Dobra trwałe i półtrwałe użytkowania uwzględnione w nakładach brutto na środki trwałe w poszerzonych rachunkach narodowych zwiększyły się o ponad 23% względem analogicznej wartości w rachunkach bazowych. Wierzytelności netto powinny być takie same w obu wersjach, ponieważ zwiększanie wartości o dodatkowe transakcje nie ma wpływu na sytuację finansową gospodarstw domowych (tablica 4.8).

Tablica 4.8. Główne składowe produkcji gospodarstw domowych w koncepcji poszerzonych rachunków narodowych oraz w rachunkach bazowych w 2011r. (w mln zł)

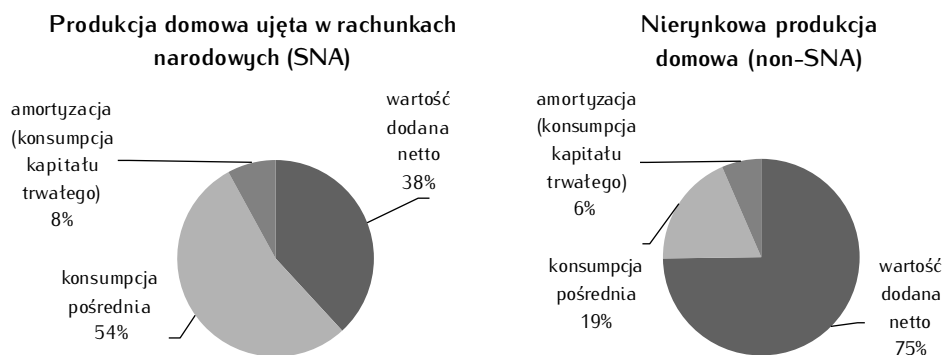
Wyszczególnienie	Składowe produkcji ujęte w	
	rachunkach narodowych	poszerzonych rachunkach narodowych
Wynik	270 179	1 109 825
Konsumpcja pośrednia	145 595	302 567
Wartość dodana brutto	124 585	807 258
Dochód do dyspozycji	627 965	950 935
Nakłady brutto na środki trwałe	68 797	89 455
Wierzytelności netto/zadłużenie netto	-59 994	-59 994

Źródło: opracowanie własne.

4.4.2. Struktura produkcji domowej

Struktura produkcji wskazuje na stopień powiązań między sektorem gospodarstw domowych a produkcją rynkową wytworzoną w gospodarce narodowej. Przesunięcie rozmiarów produkcji domowej do gospodarki wpływa na zróżnicowanie udziału poszczególnych kategorii, tj. wartości dodanej netto, konsumpcji pośredniej i amortyzacji w produkcji. Różnice między udziałem określonych kategorii w tworzeniu produkcji domowej rynkowej (SNA) i nierynkowej (non-SNA) przedstawiono na schemacie 4.6 i tablicy 4.9.

Schemat 4.6. Struktura produkcji gospodarstw domowych uwzględnionej (SNA) i nieuwzględnionej w rachunkach narodowych (non-SNA) w Polsce w 2011r. (w %)

Źródło: opracowanie własne.

Produkcja rynkowa jest nieznacznie bardziej kapitałochłonna (8%) niż produkcja nierynkowa (6%). To wskazuje na fakt, że produkcja dóbr rynkowych wymaga zużycia większej ilości środków trwałych niż produkcja nierynkowa, której efektem są głównie usługi, a nie gotowe wyroby rynkowe, będące elementem transakcji kupna-sprzedaży. Główną składową produkcji rynkowej (SNA) są usługi właścicieli mieszkań, domów własnościowych i budowli, na tej podstawie przyjmuje się, że konsumpcja kapitału trwałego jest tożsama z amortyzacją mieszkania lub domu.

Tablica 4.9. Wydatki gospodarstw domowych w 2011r. według funkcji i roli w gospodarstwie domowym (w mln zł)

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Rodzaj produkcji domowej (SNA/non-SNA)	Wartość wydatków rocznych gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)
Zapewnienie i utrzymanie mieszkania					
konsumpcja pośrednia					
H	043111	materiały do konserwacji mieszkania lub domu	IC	non-SNA	9 193,72
H	043211	usługi związane z konserwacją mieszkania lub domu	IC	non-SNA	2 932,00
H	044411	koszty zarządu i administracji nieruchomości – mieszkanie	IC	non-SNA	8 416,79
H	044412	koszty zarządu i administracji nieruchomości – garaż	IC	non-SNA	171,11
H	051311	naprawa mebli oraz artykułów do urządzenia i wystroju mieszkania	IC	non-SNA	60,12
H	52111	artykuły włókiennicze	IC	non-SNA	1 840,59
H	052112	naprawa artykułów włókienniczych	IC	non-SNA	–
H	053142	instalowanie urządzeń grzewczych i wentylacyjnych	IC	non-SNA	9,25
H	053311	naprawa sprzętu gospodarstwa domowego	IC	non-SNA	134,11
H	054141	naprawa wyrobów szklanych, zastawy stołowej oraz innych artykułów kuchennych i domowych	IC	non-SNA	–
H	055112	naprawa sprzętu i narzędzi silnikowych	IC	non-SNA	18,50
H	055212	naprawa pozostałych narzędzi i akcesoriów	IC	non-SNA	4,62
H	056221	pozostałe usługi związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego	IC	non-SNA	554,95
H	091125	instalacja sprzętu audiowizualnego	IC	non-SNA	13,87
H	091511	naprawa sprzętu audiowizualnego, fotograficznego i informatycznego	IC	non-SNA	129,49
H	093212	naprawa sprzętu sportowego i kempingowego (do rekreacji na wolnym powietrzu)	IC	non-SNA	4,62
H	094231	abonament RTV	IC	non-SNA	1 276,39
H	094232	opłata za telewizję kablową, cyfrową i inne	IC	non-SNA	5 392,29
H	094233	opłaty internetowe (poza telefonem stacjonarnym)	IC	non-SNA	4 074,28
H	125211	ubezpieczenia związane z mieszkaniem	IC	non-SNA	961,92
H	125212	inne ubezpieczenia związane z zamieszkiwaniem	IC	non-SNA	41,62

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Rodzaj produkcji domowej (SNA/non-SNA)	Wartość wydatków rocznych gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)
H	125511	pozostałe ubezpieczenia	IC	non-SNA	41,62
H/M/CI	044111	0,3 * zaopatrywanie w wodę	IC	non-SNA	5 373,79
H/M/CI	044211	0,3 * wywóz nieczystości (śmieci)	IC	non-SNA	3 445,33
H/M/CI	044311	0,3 * usługi kanalizacyjne	IC	non-SNA	5 003,83
H/M/CI	044413	pozostałe usługi związane z zamieszkiwaniem	IC	non-SNA	1 549,24
H/M/CI	045111	0,3 * energia elektryczna	IC	non-SNA	20 056,92
H/M/CI	045211	0,3 * gaz ziemny	IC	non-SNA	8 888,50
H/M/CI	045221	0,3 * gaz ciekły	IC	non-SNA	2 677,65
H/M/CI	045311	0,3 * paliwa płynne	IC	non-SNA	388,47
H/M/CI	045411	0,3 * węgiel kamienny	IC	non-SNA	11 806,62
H/M/CI	045412	0,3 * koks	IC	non-SNA	97,12
H/M/CI	045413	0,3 * drewno opałowe	IC	non-SNA	2 617,53
H/M/CI	045414	0,3 * pozostałe artykuły opałowe	IC	non-SNA	198,86
H/M/CI	045511	0,3 * ciepła woda	IC	non-SNA	2 506,54
H/M/CI	045512	0,3 * centralne ogrzewanie	IC	non-SNA	8 629,52
kapitał gospodarstwa domowego					
H	51111	meble i elementy meblarskie	D	non-SNA	5 235,06
H	51112	artykuły dekoracyjne	SD	non-SNA	147,99
H	51113	sprzęt oświetleniowy	SD	non-SNA	272,85
H	51211	dywany i wykładziny podłogowe	SD	non-SNA	550,33
H	053141	urządzenia grzewcze i wentylacyjne	D	non-SNA	522,58
H	053151	urządzenia do utrzymania czystości w mieszkaniu	D	non-SNA	240,48
H	053171	pozostały sprzęt trwałego użytku	D	non-SNA	13,87
H	053211	pozostały elektryczny sprzęt gospodarstwa domowego	SD	non-SNA	527,21
H	54111	wyroby szklane i zastawa stołowa	SD	non-SNA	462,46
H	54121	sztućce i srebro stołowe	SD	non-SNA	78,62
H	54132	inne artykuły użytku domowego (nieelektryczne)	SD	non-SNA	550,33
H	055111	sprzęt i narzędzia silnikowe	SD	non-SNA	356,09
H	055211	pozostały sprzęt, narzędzia i akcesoria	SD	non-SNA	1 022,04
H	056111	artykuły związane z czyszczeniem i utrzymaniem mieszkania i jego wyposażenia	SD	non-SNA	2 094,95
H	056121	pozostałe artykuły użytku domowego	SD	non-SNA	1 521,50

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Rodzaj produkcji domowej (SNA/non-SNA)	Wartość wydatków rocznych gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)
H	91111	odbiorniki radiofoniczne	D	non-SNA	55,50
H	091112	magnetofony i radiomagnetofony	D	non-SNA	9,25
H	091113	odtwarzacze płyt kompaktowych, MP3	D	non-SNA	18,50
H	091114	zestawy sprzętu do odbioru, nagrywania i odtwarzania dźwięku	D	non-SNA	92,49
H	091115	pozostały sprzęt i akcesoria do odbioru, nagrywania i odtwarzania dźwięku	D	non-SNA	78,62
H	091121	odbiorniki telewizyjne	D	non-SNA	1 433,63
H	091122	magnetowidy i odtwarzacze	D	non-SNA	41,62
H	091123	zestawy sprzętu do odbioru, nagrywania i odtwarzania obrazu	D	non-SNA	97,12
H	091124	pozostały sprzęt i akcesoria do odbioru, nagrywania i odtwarzania obrazu	D	non-SNA	78,62
H	091211	sprzęt fotograficzny i kinematograficzny	D	non-SNA	356,09
H	091221	przyrządy optyczne	D	non-SNA	4,62
H	91311	sprzęt informatyczny, kalkulatory, maszyny do pisania	D	non-SNA	1 364,26
H	091411	nośniki do nagrywania	D	non-SNA	360,72
H	093112	dewocjonalia	SD	non-SNA	97,12
H	093211	sprzęt sportowy i kempingowy do rekreacji na wolnym powietrzu	SD	non-SNA	753,81
H	93311	artykuły ogrodnicze do domu i ogrodu przydomowego	SD	non-SNA	1 553,87
konsumpcja finalna					
H/C	056211	0,5 * personel zatrudniany w gospodarstwie domowym	F	SNA	346,85
Zapewnienie wyżywienia					
produkcja rynkowa (SNA) – samozaopatrzenie					
konsumpcja pośrednia					
M	011165	inne produkty zbożowe	IC	SNA	1 026,66
M	011211	mięso wołowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA	911,05
M	011212	mięso cielęce (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA	78,62
M	011221	mięso wieprzowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA	7 431,75
M	011231	mięso baranie, kozie (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA	13,87
M	011241	kury, koguty, kurczęta (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA	5 105,57

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Rodzaj produkcji domowej (SNA/non-SNA)	Wartość wydatków rocznych gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)
M	011242	pozostały drób (świeży, chłodzony lub mrożony)	IC	SNA	767,68
M	011262	inne przetwory mięsne	IC	SNA	1 063,66
M	011263	mięso mielone mieszane	IC	SNA	337,60
M	011271	podroby (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA	332,97
M	011272	pozostałe mięso (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA	83,24
M	011471	jaja	IC	SNA	2 682,27
M	011551	pozostałe tłuszcze zwierzęce	IC	SNA	453,21
M	011745	grzyby (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA	342,22
M	011751	ziarno roślin strączkowych	IC	SNA	129,49
M	011771	ziemniaki	IC	SNA	2 552,78
konsumpcja finalna					
M	011254	pozostałe wędliny	F	SNA	6 247,85
M	011261	konserwy mięsne	F	SNA	554,95
M	011411	mleko pełne	F	SNA	2 113,45
M	011421	mleko o niskiej zawartości tłuszczu (poniżej 3,2%)	F	SNA	1 336,51
M	011431	mleko zagęszczone i w proszku	F	SNA	758,44
M	011511	masto	F	SNA	2 173,57
M	011621	banany (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	SNA	763,06
M	011631	jabłka (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	SNA	1 392,01
M	011641	gruszki (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	SNA	152,61
M	011651	śliwki (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	SNA	180,36
M	011652	pozostałe owoce pestkowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	SNA	522,58
M	011661	owoce jagodowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	SNA	1 216,27
M	011821	dżem, marmolada	F	SNA	388,47
M	011822	miód	F	SNA	356,09
kapitał gospodarstwa domowego					
	-	broń łowiecka itp.			brak danych
produkcja nierynkowa (non-SNA)					
konsumpcja pośrednia					
M	011111	ryż	IC	non-SNA	383,84
M	011112	ryż z dodatkami	IC	non-SNA	9,25

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Rodzaj produkcji domowej (SNA/non-SNA)	Wartość wydatków rocznych gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)
M	011121	pieczywo żytnie	IC	non-SNA	578,08
M	011122	pieczywo pszenne	IC	non-SNA	2 853,38
M	011123	pieczywo mieszane i pozostałe	IC	non-SNA	6 303,34
M	011131	makarony	IC	non-SNA	961,92
M	011132	produkty makaronowe	IC	non-SNA	27,75
M	011161	mąka	IC	non-SNA	804,68
M	011162	kasza	IC	non-SNA	268,23
M	011164	półprodukty mączne	IC	non-SNA	564,20
M	011311	ryby morskie (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	1 207,02
M	011312	ryby słodkowodne (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	550,33
M	011321	skorupiaki oraz pozostałe zwierzęta morskie i słodkowodne (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	41,62
M	011521	margaryna i inne tłuszcze roślinne	IC	non-SNA	1 586,24
M	011531	oliwa z oliwek	IC	non-SNA	134,11
M	011541	oleje roślinne	IC	non-SNA	1 267,14
M	011671	pozostałe owoce (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	249,73
M	011672	mieszanki owocowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	4,62
M	011711	sałata	IC	non-SNA	300,60
M	011712	pozostałe warzywa liściaste, todygowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	328,35
M	011721	kapusta (świeża, chłodzona lub mrożona)	IC	non-SNA	453,21
M	011722	kalafiorowate (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	277,48
M	011731	pomidory (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	1 627,86
M	011732	ogórki (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	749,19
M	011733	pozostałe warzywa o jadalnych owocach (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	652,07
M	011741	buraki (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	171,11
M	011742	marchew (świeża, chłodzona lub mrożona)	IC	non-SNA	467,09
M	011743	cebula (świeża, chłodzona lub mrożona)	IC	non-SNA	443,96
M	011744	pozostałe warzywa korzeniowe i bulwiaste (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	735,31
M	011752	pozostałe warzywa i grzyby suszone	IC	non-SNA	41,62
M	011761	kapusta kwaszona	IC	non-SNA	300,60

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Rodzaj produkcji domowej (SNA/non-SNA)	Wartość wydatków rocznych gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)
M	011762	mieszanki warzywne (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA	665,94
M	011763	pozostałe przetwory warzywne i grzybowe	IC	non-SNA	1 613,99
M	011781	pozostałe warzywa bulwiaste	IC	non-SNA	-
M	011782	przetwory ziemniaczane	IC	non-SNA	587,33
M	011811	cukier	IC	non-SNA	2 099,57
M	011911	sosy i przyprawy	IC	non-SNA	1 498,37
M	011921	sól	IC	non-SNA	101,74
M	011922	przyprawy korzenne i zioła kulinarne	IC	non-SNA	813,93
M	011931	żywność dla dzieci, żywność dietetyczna, zupy, koncentraty, drożdże	IC	non-SNA	1 993,21
M	011932	żywność specjalnego przeznaczenia	IC	non-SNA	55,50
M	011941	inne artykuły żywnościowe	IC	non-SNA	37,00
M	012111	kawa	IC	non-SNA	2 848,76
M	012121	herbata	IC	non-SNA	1 267,14
M	012131	kakao i czekolada w proszku	IC	non-SNA	120,24
M	053132	instalacja kuchni i pieców	IC	non-SNA	-
H/M/CI	044111	0,3 * zaopatrywanie w wodę	IC	non-SNA	5 373,79
H/M/CI	044211	0,3 * wywóz nieczystości (śmieci)	IC	non-SNA	3 445,33
H/M/CI	044311	0,3 * usługi kanalizacyjne	IC	non-SNA	5 003,83
H/M/CI	044413	pozostałe usługi związane z zamieszkiwaniem	IC	non-SNA	1 549,24
H/M/CI	045111	0,3 * energia elektryczna	IC	non-SNA	20 056,92
H/M/CI	045211	0,3 * gaz ziemny	IC	non-SNA	8 888,50
H/M/CI	045221	0,3 * gaz ciekły	IC	non-SNA	2 677,65
H/M/CI	045311	0,3 * paliwa płynne	IC	non-SNA	388,47
H/M/CI	045411	0,3 * węgiel kamienny	IC	non-SNA	11 806,62
H/M/CI	045412	0,3 * koks	IC	non-SNA	97,12
H/M/CI	045413	0,3 * drewno opałowe	IC	non-SNA	2 617,53
H/M/CI	045414	0,3 * pozostałe artykuły opałowe	IC	non-SNA	198,86
H/M/CI	045511	0,3 * ciepła woda	IC	non-SNA	2 506,54
H/M/CI	045512	0,3 * centralne ogrzewanie	IC	non-SNA	8 629,52
kapitał gospodarstwa domowego					
M	53111	chłodziarki, zamrażarki i chłodziarkozamrażarki	D	non-SNA	707,57
M	54131	artykuły kuchenne (nieelektryczne)	SD	non-SNA	883,30

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Rodzaj produkcji domowej (SNA/non-SNA)	Wartość wydatków rocznych gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)
konsumpcja finalna (produkty gotowe do spożycia – <i>ready to eat</i>)					
M	011124	krakersy, suchary, herbatniki, wafle	F	non-SNA	286,73
M	011141	wyroby ciastkarskie	F	non-SNA	4 675,48
M	011142	pizza	F	non-SNA	226,61
M	011151	kanapki	F	non-SNA	166,49
M	011163	płatki	F	non-SNA	212,73
M	011251	wędliny wysokogatunkowe i kietbasy trwałe	F	non-SNA	6 520,70
M	011252	wędliny drobiowe	F	non-SNA	1 248,64
M	011253	wędliny podrobowe	F	non-SNA	707,57
M	011331	ryby morskie suszone lub wędzone	F	non-SNA	439,34
M	011332	ryby słodkowodne suszone lub wędzone	F	non-SNA	27,75
M	011333	śledzie i inne ryby morskie? solone	F	non-SNA	235,86
M	011341	konserwy rybne	F	non-SNA	499,46
M	011342	inne przetwory z ryb, skorupiaków oraz pozostałych zwierząt morskich i słodkowodnych	F	non-SNA	568,83
M	011441	jogurty	F	non-SNA	1 798,97
M	011451	sery twarogowe	F	non-SNA	2 996,75
M	011452	sery dojrzewające i topione	F	non-SNA	3 357,47
M	011461	śmietana i śmietanka	F	non-SNA	1 281,02
M	011462	napoje mleczne	F	non-SNA	494,83
M	011463	desery mleczne mieszane	F	non-SNA	245,10
M	011611	owoce cytrusowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	non-SNA	1 225,52
M	011681	owoce suszone	F	non-SNA	272,85
M	011682	orzechy, nasiona, pestki jadalne	F	non-SNA	379,22
M	011691	przetwory owocowe	F	non-SNA	272,85
M	011831	czekolada	F	non-SNA	1 188,52
M	011841	wyroby cukiernicze	F	non-SNA	2 256,81
M	011851	lody jadalne	F	non-SNA	860,18
M	011861	pozostałe wyroby cukiernicze	F	non-SNA	374,59
M	012211	wody mineralne lub źródlane	F	non-SNA	1 923,84
M	012221	inne napoje bezalkoholowe	F	non-SNA	2 617,53
M	012231	soki owocowe	F	non-SNA	1 082,16
M	012241	soki warzywne	F	non-SNA	110,99

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Rodzaj produkcji domowej (SNA/non-SNA)	Wartość wydatków rocznych gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)
M	012999	soki owocowo-warzywne	F	non-SNA	161,86
M	111111	restauracje	F	non-SNA	3 001,37
M	111121	kawiarnie, bary	F	non-SNA	3 292,72
M	111122	żywienie u osób prywatnych	F	non-SNA	1 919,21
M	111211	stołówki	F	non-SNA	1 711,10
napoje alkoholowe					
M	021111	wyroby spirytusowe i likiery	F_alkohol	non-SNA	2 168,94
M	021211	wina gronowe lub inne owocowe	F_alkohol	non-SNA	855,55
M	021221	pozostałe napoje alkoholowe	F_alkohol	non-SNA	110,99
M	021311	piwo	F_alkohol	non-SNA	2 289,18
Zapewnienie i utrzymanie odzieży					
produkcja rynkowa (SNA) – samozaopatrzenie					
konsumpcja pośrednia					
Cl	031312	dotatki odzieżowe skórzane i futrzane	IC	SNA	83,24
konsumpcja finalna					
Cl	031212	ubioły skórzane i futrzane z futer naturalnych – męskie	F	SNA	129,49
Cl	031222	ubioły skórzane i futrzane z futer naturalnych – damskie	F	SNA	208,11
Cl	031232	ubioły skórzane i futrzane z futer naturalnych – dziecięce (do lat 13)	F	SNA	13,87
produkcja nierynkowa (non-SNA)					
konsumpcja pośrednia					
Cl	031111	materiały odzieżowe	IC	non-SNA	41,62
Cl	031311	dotatki odzieżowe (z wyjątkiem futrzanych i skórzanych)	IC	non-SNA	591,95
Cl	031313	pasmanteria i wyroby włókiennicze	IC	non-SNA	97,12
Cl	031411	czyszczenie, farbowanie, pranie	IC	non-SNA	87,87
Cl	031412	pozostałe usługi odzieżowe	IC	non-SNA	106,37
Cl	032211	usługi obuwnicze	IC	non-SNA	73,99
Cl	056112	środki do prania i czyszczenia	IC	non-SNA	3 399,09
H/M/Cl	044111	0,3 * zaopatrywanie w wodę	IC	non-SNA	5 373,79
H/M/Cl	044211	0,3 * wywóz nieczystości (śmieci)	IC	non-SNA	3 445,33
H/M/Cl	044311	0,3 * usługi kanalizacyjne	IC	non-SNA	5 003,83
H/M/Cl	044413	pozostałe usługi związane z zamieszkiwaniem	IC	non-SNA	1 549,24

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Rodzaj produkcji domowej (SNA/non-SNA)	Wartość wydatków rocznych gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)
H/M/CI	045111	0,3 * energia elektryczna	IC	non-SNA	20 056,92
H/M/CI	045211	0,3 * gaz ziemny	IC	non-SNA	8 888,50
H/M/CI	045221	0,3 * gaz ciekły	IC	non-SNA	2 677,65
H/M/CI	045311	0,3 * paliwa płynne	IC	non-SNA	388,47
H/M/CI	045411	0,3 * węgiel kamienny	IC	non-SNA	11 806,62
H/M/CI	045412	0,3 * koks	IC	non-SNA	97,12
H/M/CI	045413	0,3 * drewno opałowe	IC	non-SNA	2 617,53
H/M/CI	045414	0,3 * pozostałe artykuły opałowe	IC	non-SNA	198,86
H/M/CI	045511	0,3 * ciepła woda	IC	non-SNA	2 506,54
H/M/CI	045512	0,3 * centralne ogrzewanie	IC	non-SNA	8 629,52
kapitał gospodarstwa domowego					
CI	53121	urządzenia do prania, suszenia, zmywania	D	non-SNA	781,56
CI	53131	kuchnie i piece	D	non-SNA	453,21
CI	53161	maszyny do szycia i dziewiarskie	D	non-SNA	23,12
konsumpcja finalna					
CI	031211	ubioły męskie z tkanin, włóknin, przędzin, dzianin	F	non-SNA	4 065,03
CI	031213	bielizna osobista męska	F	non-SNA	379,22
CI	031214	wyroby pończosznice męskie	F	non-SNA	286,73
CI	031221	ubioły damskie z tkanin, włóknin, przędzin, dzianin	F	non-SNA	6 983,16
CI	031223	bielizna osobista damska	F	non-SNA	1 017,41
CI	031224	wyroby pończosznice damskie	F	non-SNA	559,58
CI	031231	ubioły dziecięce z tkanin, włóknin, przędzin, dzianin (do lat 13)	F	non-SNA	1 863,72
CI	031233	bielizna osobista dziecięca (do lat 13)	F	non-SNA	337,60
CI	031234	wyroby pończosznice dziecięce (do lat 13)	F	non-SNA	180,36
CI	032111	obuwie męskie	F	non-SNA	2 044,08
CI	032121	obuwie damskie	F	non-SNA	3 639,57
CI	032131	obuwie dziecięce (do 13 lat)	F	non-SNA	1 133,03
Opieka nad dziećmi i dorosłymi					
konsumpcja pośrednia					
C	061312	naprawa urządzeń i sprzętu terapeutycznego	IC	non-SNA	18,50
C	093111	gry, zabawki, hobby	IC	non-SNA	1 919,21
C	128	kieszonkowe (WKSZ – 128999)	IC	non-SNA	8 083,81

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Rodzaj produkcji domowej (SNA/non-SNA)	Wartość wydatków rocznych gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)
kapitał gospodarstwa domowego					
C	061211	pozostałe artykuły medyczne	SD	non-SNA	282,10
C	61311	urządzenia i sprzęt terapeutyczny	D	non-SNA	1 257,89
C	093111	gry, zabawki, hobby	SD	non-SNA	1 919,21
konsumpcja finalna					
C	061211	pozostałe artykuły medyczne	SD	non-SNA	282,10
C	61311	urządzenia i sprzęt terapeutyczny	D	non-SNA	1 257,89
H/C	056211	0,5 * personel zatrudniany w gospodarstwie domowym	F	SNA	346,85
Opieka nad zwierzętami					
konsumpcja pośrednia					
AC	093511	usługi weterynaryjne i inne usługi dla zwierząt domowych	IC	non-SNA	309,85
kapitał gospodarstwa domowego					
AC	93411	zwierzęta domowe i artykuły dla zwierząt domowych	SD	non-SNA	1 933,09
Transport, podróże, dojazdy związane z nieodpłatnymi pracami domowymi					
konsumpcja pośrednia					
T	072111	części i akcesoria do środków transportu	IC	non-SNA	2 205,94
T	072211	benzyny silnikowe	IC	non-SNA	15 931,77
T	072212	olej napędowy	IC	non-SNA	5 526,41
T	072213	gaz ciekły	IC	non-SNA	2 543,53
T	072214	pozostałe paliwa	IC	non-SNA	13,87
T	072215	smary, oleje, płyny	IC	non-SNA	198,86
T	072311	konserwacja i naprawa prywatnych środków transportu	IC	non-SNA	3 260,35
T	072411	opłata za garaż, miejsce do parkowania niezwiązane z pierwszym i kolejnymi domami	IC	non-SNA	138,74
T	072412	inne usługi związane z eksploatacją prywatnych środków transportu	IC	non-SNA	485,58
T	125411	ubezpieczenia związane z transportem	IC	non-SNA	3 001,37
kapitał gospodarstwa domowego					
T	71111	samochody nowe	D	non-SNA	2 187,44
T	071121	samochody używane	D	non-SNA	5 253,55
T	71211	pojazdy motorowe jednośladowe	D	non-SNA	249,73

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Rodzaj produkcji domowej (SNA/non-SNA)	Wartość wydatków rocznych gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)
T	71311	rowery	D	non-SNA	305,22
T	71411	pojazdy ciągnione przez zwierzęta	D	non-SNA	-
konsumpcja finalna					
T	073111	pasażerski transport kolejowy	F	non-SNA	1 049,79
T	073112	przewozy metrem, tramwajem	F	non-SNA	97,12
T	073211	przewozy autobusami miejskimi	F	non-SNA	1 146,90
T	073212	autokary, autobusy (poza miejskimi)	F	non-SNA	2 076,45
T	073213	przewozy taksówkami	F	non-SNA	198,86
T	073214	pozostały pasażerski transport drogowy	F	non-SNA	323,72
T	073311	pasażerski transport powietrzny	F	non-SNA	513,33
T	073411	pasażerski transport morski i śródlądowy	F	non-SNA	32,37
T	073511	transport pasażerski mieszany	F	non-SNA	1 248,64
T	073611	pozostałe usługi transportowe	F	non-SNA	129,49
Zakupy i usługi związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego					
konsumpcja pośrednia					
Szdrowie	062111	usługi lekarskie	IC	non-SNA	2 807,14
Szdrowie	062211	usługi stomatologiczne	IC	non-SNA	3 866,17
Szdrowie	062311	usługi laboratoriów medycznych i pracowni rentgenowskich	IC	non-SNA	411,59
Szdrowie	062321	usługi medyczne pomocnicze i medycyny niekonwencjonalnej	IC	non-SNA	319,10
Szdrowie	062331	pozostałe usługi związane ze zdrowiem	IC	non-SNA	64,74
Szdrowie	063111	usługi szpitalne	IC	non-SNA	143,36
Szdrowie	063112	usługi sanatoryjne	IC	non-SNA	379,22
Serrands	081111	usługi pocztowe	IC	non-SNA	157,24
Serrands	082112	naprawa sprzętu telekomunikacyjnego	IC	non-SNA	9,25
Serrands	083111	opłaty za telefon stacjonarny (bez usług internetowych)	IC	non-SNA	4 971,45
Serrands	083112	usługi internetowe (przez telefon stacjonarny)	IC	non-SNA	1 086,78
Serrands	083113	opłaty za telefon komórkowy	IC	non-SNA	13 217,13
Serrands	083114	pozostałe usługi telekomunikacyjne	IC	non-SNA	-
Scare	095211	gazety i czasopisma przeznaczone do celów edukacyjnych	IC	non-SNA	18,50
Scare	095212	gazety i czasopisma przeznaczone do pozostałych celów	IC	non-SNA	1 489,12

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Rodzaj produkcji domowej (SNA/non-SNA)	Wartość wydatków rocznych gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)
kapitał gospodarstwa domowego					
Serrands	082111	sprzęt telekomunikacyjny	SD	non-SNA	319,10
konsumpcja finalna					
Scare	127113	usługi pogrzebowe i cmentarne	F	non-SNA	337,60

Legenda

symbol	nazwa w j. ang.	nazwa w j. pol.
funkcja w gospodarstwie domowym		
H	housing	zapewnienie i utrzymanie mieszkania
M	meals and snacks	zapewnienie wyżywienia
Cl	clothing	zapewnienie i utrzymanie odzieży
C	childcare and care of adults in need	opieka nad dziećmi i dorosłymi
AC	animal care (caring for pets)	opieka nad zwierzętami (domowymi ulubieńcami)
T	transportation	transport, podróże i inne związane z nieodpłatnymi pracami domowymi
S	services	zakupy, usługi związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego
Scare	services – care	usługi związane z opieką
Serrands	services – errands	usługi związane z łącznością i telekomunikacją
Szdrowie	services – health	usługi zdrowotne
rola w gospodarstwie domowym		
IC	intermediate consumption	konsumpcja pośrednia
F	final consumption	konsumpcja finalna
SD	semi durables	dobry półtrwałego użytkowania (kapitał g.d.)
D	durables goods	dobry trwałego użytkowania (kapitał g.d.)

Źródło: opracowanie własne.

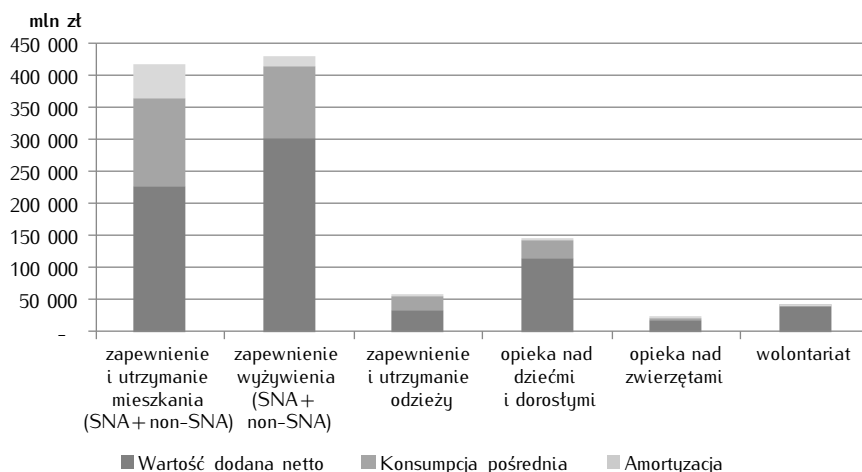
Największą różnicę między produkcją domową wytworzoną na potrzeby rynku i produkcją na własne potrzeby członków gospodarstw domowych (non-SNA) odnotowano w konsumpcji pośredniej i wartości dodanej netto. W produkcji rynkowej konsumpcja pośrednia stanowi nieco ponad połowę (54%), zaś w produkcji nierynkowej – 19%. Koszty reperacji, konserwacji oraz materiałów zużywanych do wytworzenia dóbr lub usług rynkowych stanowią konsumpcję pośrednią. Oznacza to, że w przypadku produkcji SNA do wytworzenia wyrobów rynkowych w gospodarstwie wykorzystano stosunkowo większe nakłady niż w produkcji nierynkowej.

Wartość dodana netto, tj. wartość produktów (wytworzonym i usług) wytworzona przez członków gospodarstw domowych, pomniejszona o zużycie pośrednie i amortyzację środków trwałych, jest wyższa w produkcji nierynkowej niż rynkowej, co wynika z przyjętych założeń metodologicznych. Wynikiem nierynkowej produkcji domowej są głównie usługi, na których wytworzenie zużywa się mniej materiałów (konsumpcja pośrednia), korzystając w sposób bardziej ograniczony ze sprzętów gospodarstwa domowego (konsumpcja kapitału trwałego – amortyzacja). W związku z tym wartość dodana netto jest wyższa niż w produkcji rynkowej, w której odnotowuje się większe zużycie materiałów i środków trwałych (konsumpcja pośrednia i konsumpcja kapitału – amortyzacja).

4.4.3. Zapewnienie i utrzymanie mieszkania

Praca domowa w zakresie usług związanych z zapewnieniem i utrzymaniem mieszkania jest jednym z najwyżej wycenianych składowych produkcji domowej – stanowi ok. 38% łącznej produkcji, która jest sumą produkcji rynkowej i nierynkowej wytworzonej w tym zakresie (schemat 4.7).

Schemat 4.7. Wartość produkcji domowej według podstawowych funkcji gospodarstwa domowego w Polsce w 2011r. (w mln zł)

Źródło: opracowanie własne.

Produkcję rynkową tworzą głównie usługi właścicieli mieszkań lub domów, budowa domu we własnym zakresie, czynsze umowne oraz najemna pomoc domowa.

Produkcja domowa (SNA i non-SNA) wytworzona przez członków gospodarstw domowych w tym obszarze w Polsce w 2011 r. wyniosła ponad 419 mld zł (tabela 14, aneks).

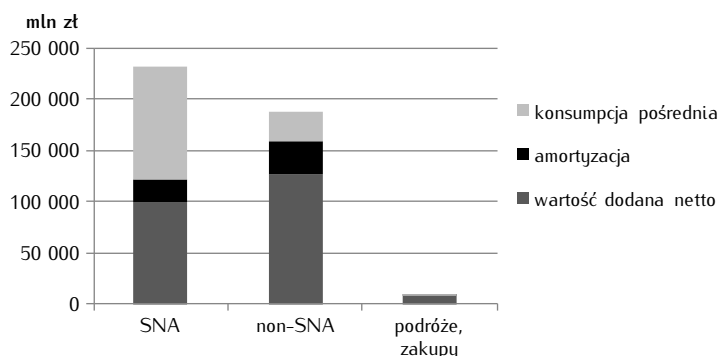
Największy udział w tworzeniu tej funkcji ma wartość dodana netto (54%), następnie konsumpcja pośrednia (33%) oraz amortyzacja (13%) (tablica 4.10). Konsumpcja pośrednia w obszarze zapewnienia i utrzymania mieszkania obejmuje czynności z zakresu utrzymania, napraw i konserwacji domów lub mieszkań. Opłaty za wodę, ogrzewanie i pozostałe media zostały również uwzględnione w rachunkach bazowych. Wartość dodana netto jest sumą podatków od nieruchomości, wynagrodzenia najemnej pomocy domowej oraz podatków na produkcję, a także wartości nierynkowej pracy domowej (produkcja non-SNA) (tabela 14, aneks).

Tablica 4.10. Udział wartości dodanej, amortyzacji i konsumpcji pośredniej w produkcji domowej według funkcji gospodarstwa domowego w Polsce w 2011r. (w %)

Wyszczególnienie	Struktura produkcji domowej według funkcji gospodarstwa					
	zapewnienie i utrzymanie mieszkania (SNA + non-SNA)	zapewnienie wyżywienia (SNA + non-SNA)	zapewnienie i utrzymanie odzieży (non-SNA)	opieka nad dziećmi i dorosłymi (non-SNA)	opieka nad zwierzętami (non-SNA)	wolontariat (non-SNA)
Wartość dodana netto	54	70	57	78	91	95
Amortyzacja	13	4	7	3	5	2
Konsumpcja pośrednia	33	26	36	19	4	3
Suma (produkcja domowa)	100	100	100	100	100	100

Źródło: opracowanie własne.

Schemat 4.8. Struktura produkcji domowej w zakresie zapewnienia i utrzymania mieszkania (w mln zł)

Źródło: opracowanie własne.

Produkcja nierynkowa w zakresie zapewnienia i utrzymania mieszkania, która jest wyłączona z analizy w rachunkach bazowych, obejmuje działania wytwórcze członków gospodarstw w ramach utrzymania mieszkania lub domu w czystości, prace ogrodowe oraz aktywności związane z dekorowaniem przestrzeni wewnątrz i na zewnątrz budynku mieszkalnego. Wartość dodana netto w tym zakresie wyniosła 127 mld zł, zaś podróże i transport oraz zakupy w ramach tej funkcji określono na poziomie 7,4 mld zł (tabela 15, aneks, schemat 4.8).

4.4.4. Zapewnienie wyżywienia

Produkcja domowa uzyskana w zakresie zapewnienia wyżywienia została wyceniona najwyżej. W 2011 r. w Polsce wartość produkcji gospodarstw domowych w tym obszarze działalności gospodarstw domowych wyniosła łącznie 424,7 mld zł. Stanowiło to 38,3% całkowitej wartości produkcji domowej (schemat 4.5). Ponad 91% (385,8 mld zł) uzyskanej wartości produkcji w ramach wyżywienia stanowiła produkcja pozarynkowa. Jedynie 9% łącznej produkcji domowej w obszarze tej funkcji było ujęte w rachunkach narodowych w postaci samozaopatrzenia, tzn. produkcji globalnej w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie wytworzonej na własny użytek celem spożycia naturalnego³²⁴. W tej kategorii uwzględniono również monetarny wynik sumy produktów będących efektem zbieractwa, łowiectwa i rybołówstwa. Produkcja rynkowa w obszarze zapewnienia wyżywienia została wyznaczona w rachunkach bazowych na podstawie metody wyniku, tzn. jako suma wartości wyrobów wytworzonych przez członków gospodarstw domowych i możliwych do sprzedaży na rynku.

Z danych z rachunków narodowych wynika, że dotacje do produktów i dotacje dla producentów były przyznawane głównie w sekcji A, tj. rolnikom w dziale 01: uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo, włączając działalność usługową. Całkowita kwota dotacji, którą otrzymali rolnicy, wyniosła 5030 mln zł (tabela 14, aneks).

Przykładem dotacji, która była poza działalnością rolników, a w efekcie wspierała także dzieci, był program dopłat dla producentów rolnych „Owoce w szkole”. W roku szkolnym 2010/2011 r. dostarczono 290 mln porcji³²⁵, zaś łączna kwota dotacji dla rolników na ten cel jest szacowana na 348 mln zł³²⁶. Bezpłatne udostępnianie dzieciom

³²⁴ GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2007–2010...*, op.cit., s. 355.

³²⁵ http://www.arr.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=75 (dostęp: 22.01.2014).

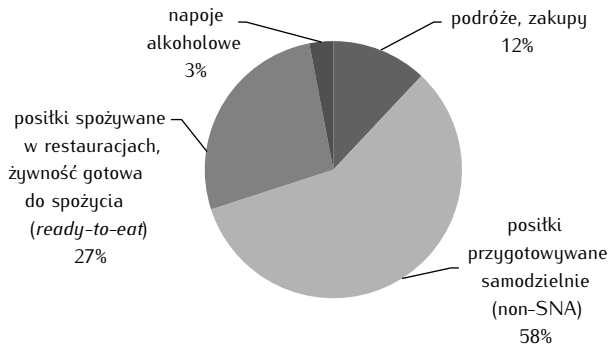
³²⁶ Stawka pomocy (dotacji) za porcję dostarczonych owoców i/lub warzyw wyniosła 1,20 zł. <http://www.farmer.pl/finanse/dotacje-i-doplaty/program-8222-owoce-w-szkole-8221-ruszy-kolejny-raz,38323.html> (dostęp: 22.01.2014).

owoców i warzyw oraz duża różnorodność produktów wpłynęły pozytywnie na rezultat prowadzonej akcji, która jest kontynuowana.

Konsumpcja kapitału (amortyzacja) w zakresie zapewnienia wyżywienia wyniosła niespełna 3% względem całkowitej wartości produkcji uzyskanej w ramach tej funkcji (tablica 4.10). Największy udział w tworzeniu produkcji domowej miały wartość dodana netto (70%) oraz konsumpcja pośrednia (26%).

Istotnym założeniem poczynionym, aby uzyskać rzeczywiste rozmiary produkcji domowej, było sklasyfikowanie poszczególnych rodzajów produktów według ich finalnego przeznaczenia. Pierwszą grupę stanowiły produkty wymagające dalszego przetworzenia, wykorzystane do działalności wytwórczej, w której efekcie powstała żywność i posiłki wytworzone samodzielnie. Wyróżniono także grupę napojów alkoholowych oraz grupę produktów gotowych bezpośrednio do spożycia (*read-to-eat*), niewymagających dodatkowej obróbki, np. słodycze, jogurty, sery. Dodatkowo wyszczególniono podróże i zakupy oraz ukazano ich udział w tworzeniu wartości produkcji domowej w zakresie zapewnienia wyżywienia (schemat 4.9).

Schemat 4.9. Wartość produkcji w zakresie zapewnienia wyżywienia według sposobu wytworzenia (w %)

Źródło: opracowanie własne.

Największe znaczenie w uzyskanej wartości produkcji gospodarstw domowych w tej funkcji miała indywidualna działalność wytwórcza członków gospodarstw domowych (58%), co wskazuje na fakt, że potrzeby żywieniowe w postaci samodzielnego przygotowywania posiłków w znacznym stopniu realizuje się w ramach własnych gospodarstw. Oznacza to, że nierynkowa wartość pracy domowej w zakresie wyżywienia stanowi znaczny wkład w całkowitą wartość produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych, która jest pominięta w estymacji wielkości PKB w rachunkach narodowych. Rynkowa wartość analogicznych usług oraz zakupione

wyroby gotowe do bezpośredniego spożycia stanowiły 27% produkcji domowej w zakresie żywienia. Uzyskane wyniki wskazują, że jedynie czwarta część produkcji domowej w tej kategorii jest związana z działalnością rynkową. Podróże i zakupy w zakresie zapewnienia żywienia stanowiły ok. 12% produkcji, zaś najmniejszy udział odnotowano w kategorii „napoje alkoholowe” – 3% (schemat 4.9).

W produkcji nierynkowej uwzględniono także działalność produkcyjną prowadzoną przez członków gospodarstw domowych w ogrodach i na działkach pracowniczych. Ustalono, że wartość wytworzonych produktów żywnościowych (warzyw, owoców itp.) stanowiła ok. 45% produkcji wytworzonej w indywidualnych gospodarstwach rolnych w 2011 r. w Polsce. Wartość produkcji uzyskanej na działkach pracowniczych względem indywidualnych gospodarstw w rolnictwie stanowiła prawie 20% (tablica 4.11).

Tablica 4.11. Produkcja domowa w indywidualnych gospodarstwach rolników, w ogrodach i na działkach pracowniczych w Polsce w latach 2010–2011

Wyszczególnienie	Produkcja domowa w latach	
	2010	2011
Zbiory warzyw według producentów rolnych (w tys. t)*		
Ogółem	4 189	4 803
w tym gospodarstwa indywidualne	4 052	4 654
Zbiory z rodzinnych ogrodów działkowych (w t)		
Ogrody	1 162 795	1 170 163
Działki	905 836	916 417
suma, czyli ogrody + działki (w t)	2 068 632	2 086 580
suma, czyli ogrody + działki (w tys. t)	2 069	2 087
Relacja zbiorów z ogrodów działkowych do produkcji rolniczej (w %)		
Ogółem	49,4	43,4
w por. do gospodarstw indywidualnych	51,1	44,8
Relacja zbiorów z działek do produkcji rolniczej ogółem (w %)	22,4	19,7

* Zbiory warzyw gruntowych według producentów w: GUS, *Wyniki produkcji roślinnej w 2012r.*, „Informacje i Opracowania Statystyczne”, GUS, Warszawa 2013, s. 75.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Produkcja rynkowa określona jako samozaopatrzenie była efektem działalności wytwórczej członków indywidualnych gospodarstw rolników, ale także osób, które zajmowały się łowiectwem, zbieractwem czy rybołówstwem. Kapitał w zakresie żywienia stanowił przede wszystkim sprzęt wędkarski, myśliwski, narzędzia ogrodnicze do uprawy roślin. Do konsumpcji pośredniej zaliczono nawozy, nasiona i inne komponenty niezbędne do wyhodowania warzyw i owoców w ogrodach

i na działkach pracowniczych. Opłaty łowieckie oraz inne podatki ponoszone przez indywidualne gospodarstwa rolników w wysokości 775 mln zł zakwalifikowano do podatków na produkcję, zaś dotacje do produktów rolnych wytworzonych na własne potrzeby wyniosły w Polsce w 2011 r. 5030 mln zł (tabela 14, aneks).

4.4.5. Zapewnienie i utrzymanie odzieży

Produkcję domową w zakresie zapewnienia i utrzymania odzieży w Polsce w 2011 r. wyceniono na 58 mld zł (tabela 14, aneks). Obok opieki nad zwierzętami i wolontariatu jest to jedna z funkcji, które miały najmniejszy udział w tworzeniu wartości produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych (5,2% łącznej produkcji domowej) (tablica 4.12). Większość odzieży i obuwia zakupiono na rynku. Niewielka jej część została wytworzona samodzielnie. Ze względu na to, że rozmiary tej produkcji są bardzo małe, trudno oszacować jej wartość.

Tablica 4.12. Produkcja domowa w Polsce w 2011r. według funkcji gospodarstwa domowego (w %)

Wyszczególnienie	Funkcje gospodarstwa domowego					
	zapewnienie i utrzymanie mieszkania (SNA + non-SNA)	zapewnienie wyżywienia (SNA + non-SNA)	zapewnienie i utrzymanie odzieży (non-SNA)	opieka nad dziećmi i dorosłymi (non-SNA)	opieka nad zwierzętami (non-SNA)	wolontariat (non-SNA)
Udział w produkcji domowej	37,8	38,3	5,2	13,1	1,8	3,7

Źródło: opracowanie własne.

Monetarne ujęcie produkcji domowej w zakresie zapewnienia i utrzymania odzieży opiera się na wycenie działalności wytwórczej prowadzonej w gospodarstwach domowych podczas utrzymania odzieży w czystości (czyszczenie, pranie, maglowanie i prasowanie). Wyceniono także nakład czasu członków gospodarstw przeznaczony na reperacje oraz konserwację obuwia i odzieży. Wartość dodana netto w zakresie zapewnienia i utrzymania odzieży wyniosła 57%, konsumpcja pośrednia stanowiła 36% (detergenty do prania, materiały i tekstylia do produkcji ubrań, nici, włóczki itp.), natomiast amortyzację określono na poziomie ok. 7% (środki trwałe podlegające amortyzacji stanowiły: żelazka, pralki, suszarki itp.) (tablica 4.10).

4.4.6. Opieka nad dziećmi i dorosłymi

Opieka nad dziećmi i dorosłymi obejmuje nie tylko czynności związane z asystowaniem podczas wykonywania codziennych czynności dotyczących realizacji potrzeb fizjologicznych, ale także interakcje społeczne i zapewnienie bezpieczeństwa. Inne działania związane z tą funkcją dotyczą transportu osób do placówek zdrowia, opieki dziennej, placówek opiekuńczych i edukacyjnych, takich jak np. przedszkola, szkoły, żłobki oraz inne instytucje z zakresu opieki.

Wartość produkcji w zakresie opieki nad dziećmi i dorosłymi w satelitarnym rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011 r. określono na 145,9 mld zł, co stanowi 13% całkowitej produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych (tabela 14, aneks). Wydatki z budżetu państwa na opiekę nad dziećmi i pomoc rodzinie wyniosły 20,6 mld zł, tj. 14% wartości produkcji w zakresie opieki (tabela 14, aneks).

Pomoc społeczna³²⁷ udzielona członkom gospodarstw domowych obejmowała świadczenia pieniężne (zasiłek stały, zasiłek okresowy, zasiłek celowy, pomoc dla rodzin zastępczych itp.) i świadczenia niepieniężne (np. praca socjalna, bilet kredytowany, składki na ubezpieczenie zdrowotne, składki na ubezpieczenia społeczne, pomoc rzeczowa, opieka i wychowanie w rodzinie zastępczej i placówce opiekuńczo-wychowawczej, poradnictwo rodzinne, terapia rodzinna, usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania, w ośrodkach wsparcia, w rodzinnych domach pomocy, specjalistyczne usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania i w ośrodkach wsparcia)³²⁸.

W 2011 r. świadczenie w formie pieniężnej otrzymało 1697,7 tys. osób, zaś w formie niepieniężnej – 994,2 tys. osób, z czego 97,8 tys. osób uzyskało wsparcie w obszarze usług opiekuńczych, obejmujących zaspokojenie codziennych potrzeb życiowych, opiekę higieniczną, pielęgnację, zapewnienie kontaktu z otoczeniem oraz specjalistyczne usługi opiekuńcze dla osób z zaburzeniami psychicznymi³²⁹. W strukturze

³²⁷ Pomoc społeczna – instytucja polityki społecznej państwa, mająca na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Pomoc społeczną organizują organy administracji rządowej i samorządowej, współpracując w tym zakresie, na zasadzie partnerstwa, z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, Kościołem katolickim, innymi kościołami, związkami wyznaniowymi oraz osobami fizycznymi i prawnymi. Pomoc społeczna wspiera osoby i rodziny w wysiłkach zmierzających do zaspokojenia podstawowych potrzeb i umożliwia im życie w warunkach odpowiadających godności człowieka. GUS, *Pomoc społeczna – infrastruktura, beneficjenci, świadczenia w 2011 r.*, ZWS GUS, Warszawa 2012, s. 21–22.

³²⁸ Ibidem, s. 23.

³²⁹ Ibidem, s. 41.

wydatków na świadczenia pieniężne dominowały zasiłki (celowe, w naturze, okresowe i stałe), w tym zasiłki rodzinne³³⁰.

W 2011 r. w Polsce zwiększyła się w porównaniu z 2010 r. liczba osób korzystających ze świadczeń opiekuńczych (zasiłek pielęgnacyjny³³¹, świadczenia pielęgnacyjne³³²). Świadczenia te są przyznawane niezależnie od wysokości dochodu rodziny. W tym czasie przyznano 12,8 mln tych świadczeń (o 8,7% więcej niż w 2010 r.) na kwotę 2679,6 mln zł, co stanowiło 34,3% kwoty świadczeń rodzinnych ogółem. Na wzrost liczby wypłaconych świadczeń pielęgnacyjnych wpłynęło m.in. zniesienie kryterium dochodowego uprawniającego do świadczeń oraz rozszerzenie kręgu osób, które nabyły prawo do otrzymywania świadczeń. Jednocześnie zmniejszyła się liczba zapomóg z tytułu urodzenia się dziecka – łączna wypłacona kwota wyniosła 409,6 mln zł³³³.

Schemat 4.10 przedstawia procentowy udział kategorii w tworzeniu produkcji domowej w zakresie opieki nad dziećmi i dorosłymi. Główną składową jest wartość dodana netto, którą określono na podstawie iloczynu nakładu czasu poświęcanego na czynności opiekuńcze i godzinowych stawek wynagrodzeń analogicznych usług świadczonych na rynku. Konsumpcja pośrednia, która obejmuje środki do pielęgnacji niemowląt (pieluchy, kremy itp.), materiały edukacyjne oraz inne akcesoria wykorzystywane do czynności pielęgnacyjnych przeznaczonych dla dzieci i dorosłych, stanowiła 14% produkcji domowej w zakresie opieki. Amortyzację sprzętów wykorzystywanych do opieki (wózki dziecięce, foteliki, łóżka terapeutyczne itp.) oszacowano na poziomie 2% produkcji w obszarze opieki nad dziećmi i dorosłymi. Transport dzieci do szkoły, przedszkola, na zajęcia dodatkowe oraz dorosłych do

³³⁰ Zasiłek rodzinny ma na celu częściowe pokrycie wydatków na utrzymanie dziecka i przysługuje: rodzicom, jednemu z rodziców albo opiekunowi prawnemu dziecka, opiekunowi faktycznemu dziecka, osobie uczącej się. Zasiłek przysługuje na dziecko do ukończenia 18 lat. Jeżeli dziecko nie kontynuuje nauki, to z dniem osiągnięcia przez nie 18 lat rodzic traci prawo do zasiłku rodzinnego na to dziecko. Do zasiłku rodzinnego przysługują dodatki (można pobierać jednocześnie kilka dodatków) z następujących tytułów: urodzenia dziecka, opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego, samotnego wychowywania dziecka, wychowywania dziecka w rodzinie wielodzietnej, kształcenia i rehabilitacji dziecka niepełnosprawnego, rozpoczęcia roku szkolnego, podjęcia przez dziecko nauki poza miejscem zamieszkania. *Ibidem*, s. 27.

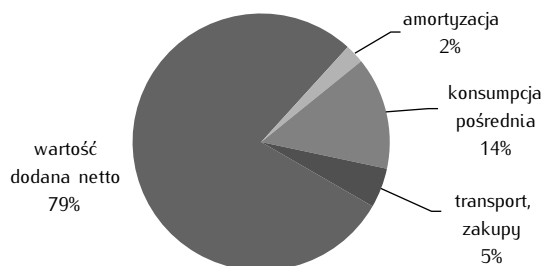
³³¹ Zasiłek pielęgnacyjny – przysługuje niezależnie od dochodu rodziny i osoby, dlatego jest przyznawany nie na okres zasiłkowy, lecz na okres ważności orzeczenia o niepełnosprawności lub stopniu niepełnosprawności. Jest przeznaczony dla niepełnosprawnych dzieci i niepełnosprawnych osób dorosłych oraz dla osób, które ukończyły 75 lat. Do zasiłku pielęgnacyjnego nie mają prawa osoby, które nabyły uprawnienie do dodatku pielęgnacyjnego wypłacanego przy emeryturze lub rencie z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. *Ibidem*, s. 26–27.

³³² Świadczenie pielęgnacyjne – przysługuje matce albo ojcu, innej osobie, na której zgodnie z kodeksem rodzinnym i opiekuńczym ciąży obowiązek alimentacyjny, lub opiekunowi faktycznemu dziecka, jeżeli nie podejmują lub rezygnują z pracy zawodowej, by opiekować się osobą, która ma orzeczenie o niepełnosprawności łącznie ze wskazaniem konieczności stałej lub długotrwałej opieki, lub osobą mającą orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności. *Ibidem*, s. 26.

³³³ *Ibidem*, s. 73.

ośrodków zdrowia, szpitali, a także usługi związane z zakupem środków z zakresu pielęgnacji dzieci i dorosłych określono na poziomie 5% (schemat 4.10).

Schemat 4.10. Podział produkcji domowej w zakresie opieki nad dziećmi i dorosłymi według kategorii (w %)

Źródło: opracowanie własne.

4.4.7. Opieka nad zwierzętami (ulubieńcami domowymi)

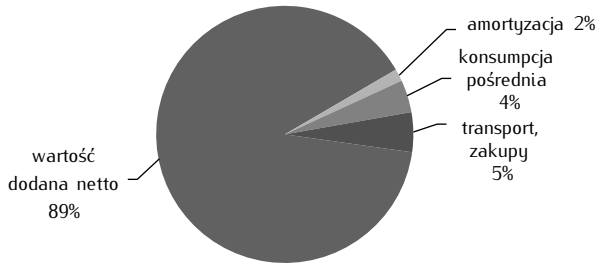
Prace w obszarze rachunku satelitarnego produkcji domowej uwzględniają wycenę produkcji domowej w zakresie opieki nad zwierzętami (domowymi ulubieńcami) od niedawna³³⁴. W literaturze nie ma zgodności w kwestii wyodrębniania tej funkcji, ponieważ niektórzy ekonomiści uznają, że czynności w zakresie opieki nad domowymi ulubieńcami należy traktować jako hobby i rozrywkę, które nie są czynnościami produkcyjnymi. Argumentem za zakwalifikowaniem tej funkcji do satelitarnego rachunku produkcji domowej jest fakt, że analogiczne działania związane z opieką nad zwierzętami są świadczone na rynku i mogą być delegowane na osobę trzecią.

Wartość produkcji w zakresie opieki nad zwierzętami w Polsce w 2011 r. wyniosła 20,4 mld zł, tj. 2% całkowitej wartości produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych (tabele 1 i 14, aneks). Wartość dodana netto stanowi największy udział w tworzeniu produkcji w obszarze opieki nad domowymi ulubieńcami – 89% (schemat 4.11). Na tę wartość wpłynęła głównie monetarna wycena czasu przeznaczanego na opiekę nad zwierzętami określona na podstawie rozkładu czasu z badania czasu ludności 2003/2004. Łączny udział pozostałych kategorii, tj. amortyzacji, konsumpcji pośredniej i transportu oraz zakupów, wyniósł 11%, z czego największe znaczenie

³³⁴ J. Varjonen, K. Aalto, *Households' unpaid...*, op.cit.; J. Varjonen, K. Aalto, *Household Production...*, op.cit., s. 43.

miął transport i zakupy związane z czynnościami pielęgnacyjnymi dotyczącymi domowego ulubieńca.

Schemat 4.11. Podział produkcji domowej w zakresie opieki nad zwierzętami według kategorii (w %)

Źródło: opracowanie własne.

Trudności związane z określeniem wartości produkcji gospodarstw domowych w zakresie opieki nad domowymi ulubieńcami były związane głównie z brakiem danych dotyczących liczby zwierząt utrzymywanych w gospodarstwach domowych. Nie są prowadzone żadne badania w tym zakresie. Estymacja została oparta m.in. na analizie CBOS-u *Opieka nad zwierzętami domowymi w czasie wakacji*, opublikowanej w 2003 r.³³⁵ Na tej podstawie ustalono, że ponad 50% gospodarstw domowych posiada co najmniej jedno zwierzę domowe.

Przewiduje się, że w następnych latach wartość produkcji w zakresie opieki nad zwierzętami będzie stopniowo wzrastać z uwagi na fakt, że w grupie osób w wieku rozrodczym rośnie liczba tych, którzy są bardziej zainteresowani posiadaniem zwierzęcia niż potomstwa. Opieka nad dziećmi kojarzona jest często z potrzebą większego zaangażowania, obowiązkami i większym nakładem czasu potrzebnym do realizacji tej funkcji, niż tego wymaga opieka nad domowymi ulubieńcami.

4.4.8. Wolontariat

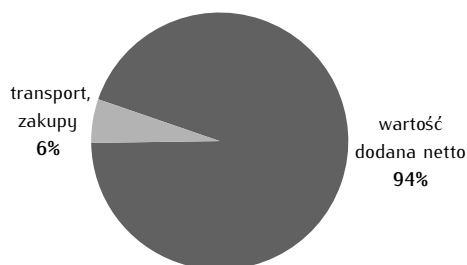
Działalność w zakresie wolontariatu w przeważającej części opiera się na wartości pracy poświęconej na świadczenie nieodpłatnej pomocy w instytucji lub pomoc członkom innych gospodarstw domowych. Wartość pracy, tj. wartość dodana netto, stanowi ponad 94% produkcji domowej (schemat 4.12). Jedynie 6% produkcji

³³⁵ CBOS, *Opieka nad zwierzętami domowymi...*, op.cit., s. 2.

wytworzonej w gospodarstwach domowych obejmuje transport, zakupy i pozostałe usługi związane z realizacją funkcji pracy dobrowolnej.

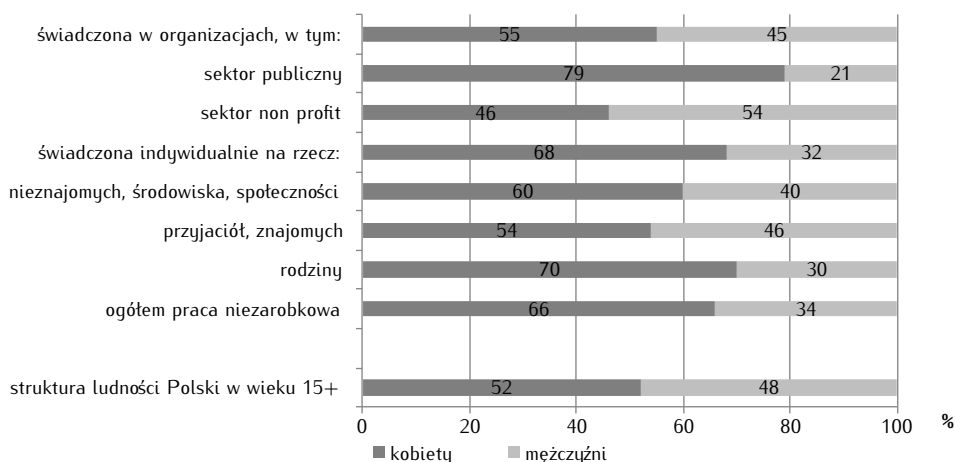
W badaniu *Praca niezarobkowa poza gospodarstwem domowym* (PNZ), przeprowadzonym przez Główny Urząd Statystyczny, wartość pracy niezarobkowej świadczonej na rzecz rodziny spoza gospodarstwa domowego, znajomych, przyjaciół oraz nieznajomych, środowiska naturalnego lub społeczności oraz wolontariatu w organizacjach i instytucjach oszacowano na poziomie 41,1 mld zł. Wycena wolontariatu na podstawie danych dotyczących rozkładu czasu w badaniu budżetu czasu ludności 2003/2004 oraz przy zastosowaniu wskaźników indeksowych dla sektora gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. wyniosła 39,3 mld zł.

Schemat 4.12. Podział produkcji domowej w zakresie wolontariatu według kategorii (w %)

Źródło: opracowanie własne.

Schemat 4.13. Struktura wolumenu pracy niezarobkowej świadczonej poza gospodarstwem domowym w 2010 r. według płci osób świadczących tę pracę (w %)

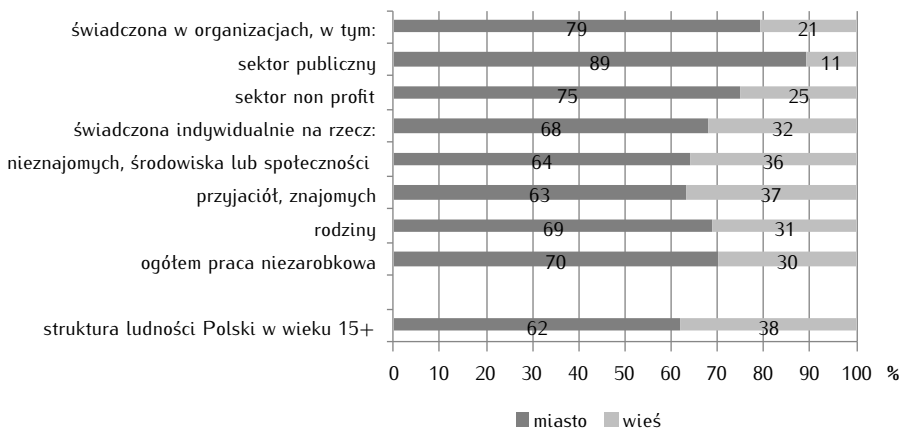

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, *Wolontariat w organizacjach i inne formy pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym – 2011*, ZWS GUS, Warszawa 2012, s. 59.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że monetarne ujęcie tej funkcji w obu przypadkach jest do siebie zbliżone, mimo przyjęcia odmiennych założeń metodologicznych. Należy również zauważyć, że prace dobrowolne są częściej wykonywane przez kobiety niż mężczyźn. Dowodzą tego wyniki badania uzyskane w poszczególnych kategoriach pracy niezarobkowej realizowanej indywidualnie lub w ramach organizacji. Największa różnica występuje w pracy niezarobkowej wykonywanej w ramach organizacji w sektorze publicznym, tam udział kobiet wynosi 79% (schemat 4.13).

Chętniej w prace niezarobkowe angażują się osoby zamieszkujące miasta (schemat 4.14). Może to wynikać m.in. z odmiennej specyfiki pracy zarobkowej wykonywanej przez mieszkańców miast i wsi, ale także odległości od osób lub instytucji, w których wykonywana jest ta praca.

Schemat 4.14. Struktura wolumenu pracy niezarobkowej świadczonej poza gospodarstwem domowym w 2010 r. według miejsca zamieszkania osób świadczących tę pracę (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, *Wolontariat w organizacjach i inne formy pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym – 2011*, ZWS GUS, Warszawa 2012, s. 61.

4.5. Satelitarny rachunek produkcji domowej dla danych polskich z 2011 r.

4.5.1. Uzyskane wyniki empiryczne

Nadrzędnym celem opracowania satelitarnego rachunku produkcji domowej jest monetarna wycena produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych, ukazanie jej rzeczywistych rozmiarów oraz ekonomiczna interpretacja uzyskanych wyników

w relacji do całkowitej produkcji wytworzonej w gospodarce narodowej (PKB). Celem dodatkowym jest przygotowanie odrębnego od rachunków narodowych zestawienia, które będzie stanowiło uzupełnienie i rozszerzenie informacji o sektorze gospodarstw domowych w Polsce. Rachunek ten, obejmujący wyniki uzyskane w innych badaniach prowadzonych w GUS, m.in. w badaniu budżetów gospodarstw domowych, badaniu czasu ludności, badaniu dochodów i warunków życia (EU-SILC), badaniu pracy niezarobkowej, w szerszy i pełniejszy sposób dostarczy dane o działalności wytwórczej i konsumpcyjnej członków gospodarstw domowych w Polsce. Satelitarny rachunek produkcji domowej, mimo że wydzielony z rachunków bazowych, będzie z nimi w pełni zintegrowany metodologicznie i koncepcyjnie. Finalnie wyniki uzyskane w rachunku produkcji domowej wraz z danymi dotyczącymi gospodarki narodowej zgromadzonymi w rachunkach narodowych będą mogły być wykorzystane do opracowania rachunków poszerzonych i innych szczegółowych analiz z zakresu poziomu i jakości życia ludności.

Przewiduje się, że w długim terminie gospodarki narodowe, w tym także gospodarka Polski, będą dotknięte nie tylko cyklicznymi fluktuacjami, ale także zmianami w strukturze produkcji. Coraz częściej będą pojawiać się przesunięcia produkcji pomiędzy sektorami. Przypuszcza się, że przesunięcia te będą zmienne i zróżnicowane w zależności do poziomu rozwoju gospodarczego krajów. Szacuje się, że główny trend będzie dotyczył przesunięcia produkcji z sektora gospodarstw domowych do gospodarki rynkowej, np. w dużym stopniu opieki nad dziećmi i dorosłymi. Przewiduje się, że obecne symulacje rozmiarów tych przesunięć mogą odznaczać się nadmiernym przeszacowaniem. Inne zmiany będą dotyczyć przesunięcia produkcji z sektora publicznego do sektora prywatnego i sektora non profit, co nie jest aktualnie jednoznacznie i w pełni rozpoznane.

Pełna integracja z informacjami dotyczącymi produkcji sektora gospodarstw domowych ujętymi w rachunkach narodowych jest ukazana w sekwencji rachunku produkcji domowej (tabela 9, aneks). Czynnikiem utrudniającym identyfikację i całkowitą zgodność danych w obszarze produkcji domowej jest ta część produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych, która jest rejestrowana w rachunkach bazowych – 270,2 mld zł, stanowiąca 17,7% PKB (tabela 14, aneks).

W celu uniknięcia podwójnego obliczenia w pełnej sekwencji rachunku produkcji domowej wprowadzono kolumnę „dostosowania (SNA – non-SNA)” (tabela 9, aneks). W rachunku produkcji, w rachunku tworzenia dochodów oraz w rachunku kapitałowym potrącenia te zostały wprowadzone do kolumny i są traktowane jako transfery z produkcji rynkowej (SNA) do produkcji gospodarstw domowych. W pozostałych rachunkach kolumna ta ukazuje wzrost dochodu rozporządzalnego, konsumpcji i oszczędności w sektorze gospodarstw domowych (tabela 9, aneks).

Tablica 4.13. Kalkulacja wyniku produkcji w koncepcji poszerzonego rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011r. (w mln zł)

Wyszczególnienie	Wartość (w mln zł)
Wynik (produkcja globalna) w rachunkach narodowych (SNA)	657 537
+ Wynik produkcji domowej wytworzonej na własne potrzeby (non-SNA)	1 109 825
– Wynik produkcji domowej wytworzonej na własne potrzeby (SNA)	267 242
= Poszerzona produkcja domowa	1 500 120

Źródło: opracowanie własne.

Produkcja rynkowa wytworzona w sektorze gospodarstw domowych stanowi niewielki udział w całkowitej produkcji w gospodarce narodowej, co potwierdzają rozmiary produkcji odnotowanej w rachunkach narodowych – 657,5 mld zł (tablica 4.13). Koncepcja rachunków poszerzonych przedstawia rzeczywistą rolę gospodarstw domowych i wpływ produkcji oraz konsumpcji tego sektora na rozmiar gospodarki narodowej. Produkcja nierynkowa wytworzona na własne potrzeby w gospodarstwach domowych stanowi niemal 73% poszerzonej produkcji domowej, podobnie jak wartość dodana brutto (non-SNA) w odniesieniu do poszerzonej wartości dodanej brutto (tablica 4.14).

Tablica 4.14. Kalkulacja wartości dodanej brutto w koncepcji poszerzonego rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011r. (w mln zł)

Wyszczególnienie	Wartość (w mln zł)
Wartość dodana brutto	406 818
+ Wartość dodana brutto wytworzona na własne potrzeby (non-SNA)	807 258
– Wartość dodana brutto uwzględniona w rachunkach narodowych (SNA)	124 585
= Poszerzona wartość dodana brutto	1 089 491

Źródło: opracowanie własne.

Produkcja gospodarstw domowych jest podzielona według funkcji, bez szczególnego wyróżnienia tej części produkcji domowej, która jest ujęta w rachunkach narodowych (tabela 9, aneks). W zestawieniu wydzielono oddzielne kolumny dla sumy produkcji rynkowej, nierynkowej i poszerzonych rachunków produkcji domowej.

Po uwzględnieniu produkcji nierynkowej dochód do dyspozycji gospodarstw domowych zwiększył się o 66%, tj. z 950,9 mld zł do 1578,9 mld zł (tabela 9, aneks). Jest to wynik zastosowania imputacji, tzn. gospodarstwa domowe realnie nie rozporządzały kwotą uzyskaną podczas obliczeń.

Tablica 4.15. Kalkulacja konsumpcji poszerzonej dla sektora gospodarstw domowych w Polsce w 2011r. (w mln zł)

Wyszczególnienie	Wartość (w mln zł)
Rachunek produkcji (SNA)	
Spożycie	921 561
+ Ogólne rządowe wydatki na konsumpcję indywidualną	274 758
+ Wydatki sektora non profit na konsumpcję	12 320
– Spożycie skorygowane w instytucjach rządowych i samorządowych	116 536
= Spożycie skorygowane (indywidualne)	1 092 103
Rachunek produkcji (non-SNA)	
+ Wartość wyniku	842 583
– Konsumpcja pośrednia	156 973
– Nakłady środków brutto	20 658
= Poszerzona konsumpcja gospodarstw domowych	1 757 055

Źródło: opracowanie własne.

W rachunku produkcji domowej stosuje się metodę imputacji (opisaną m.in. przez autorów raportu Stiglitz) z dwóch powodów. Przede wszystkim istnieją w przestrzeni pozarynkowej działania produkcyjne i przepływy kapitału nieodnotowane w PKB. Tak jest w przypadku wyceny usług, jakie świadczą sobie posiadacze domów lub mieszkań mieszkających we własnych domostwach. Nie występuje tu transakcja rynkowa, ponieważ nie zachodzi wymiana pieniężna, zaś w rachunkach narodowych traktuje się tę formę świadczenia usługi mieszkania we własnym domostwie jako dzierżawę. Pojawia się zatem różnica w wielkości dobrobytu osób posiadających własne domostwa i zamieszkujących je oraz wielkości dobrobytu osób, które wynajmują dom lub mieszkanie. Zastosowanie metody imputacji pozwala na porównanie dobrobytu tych osób i przeprowadzenie analiz porównawczych między krajami³³⁶.

Na konsumpcję poszerzoną składają się konsumpcja finalna (produkty zakupione i zużyte w procesie produkcji lub bezpośrednio przez członków gospodarstw domowych) oraz konsumpcja wyrobów i usług wytworzonych i zużytych w ramach własnego gospodarstwa domowego. W koncepcji konsumpcji poszerzonej ujęto również konsumpcję rynkową, tzn. konsumpcję gospodarstw domowych rozpoznaną w rachunkach narodowych, m.in. produkty i półprodukty, materiały i komponenty, oraz konsumpcję pośrednią dóbr i usług, a także konsumpcję kapitału (amortyzację) gospodarstw domowych. Część konsumpcji rynkowej wyróżniono z konsumpcji

³³⁶ J.E. Stiglitz, A. Sen, J.P. Fitoussi, *Błąd pomiaru...*, op.cit., s. 26.

łącznej uzyskanej w gospodarstwach domowych ze względu na eliminację podwójnego obliczania poszczególnych składowych. Konsumpcja gospodarstw rozpoznana w rachunkach bazowych w 2011 r. wyniosła 1092 mld zł. Konsumpcja poszerzona – przedstawiona w rachunku produkcji w pełnej sekwencji produkcji domowej, uwzględniającej nierynkową wartość produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych – przekroczyła 1757 mld zł (tablica 4.15).

W kalkulacji poszerzonych oszczędności gospodarstw domowych wykorzystano informacje o dochodzie do dyspozycji, poziomie konsumpcji, a także dane o oszczędnościach gospodarstw z rachunków bazowych (tablica 4.16). Jeśli produkcja domowa jest obliczana na podstawie sumy wszystkich kosztów, wówczas konsumpcja gospodarstw domowych nie przekracza łącznej wartości produkcji wytworzonej na własny użytek. Wzrost w kategorii „poszerzone oszczędności gospodarstw domowych” w porównaniu z kategorią „oszczędności” ujętej w rachunkach narodowych jest efektem tego, iż w rachunkach bazowych środki trwałe wykorzystywane jako dobra inwestycyjne w tworzeniu produkcji domowej są traktowane jako dobra finalne, natomiast w satelitarnym rachunku produkcji domowej te same dobra są transferowane z kategorii „konsumpcja” do kategorii „nakłady brutto na środki trwałe”. Wartość poszerzonych oszczędności w sektorze gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. wyniosła 4136 mln zł (tablica 4.16).

Tablica 4.16. Kalkulacja oszczędności poszerzonych w Polsce w 2011r. (w mln zł)

Wyszczególnienie	Wartość (w mln zł)
Rachunek produkcji z rachunków narodowych (SNA)	
Dochód do dyspozycji	950 935
+ Składki na ubezpieczenia społeczne	190 697
= Skorygowany dochód do dyspozycji	1 141 632
+ Dostosowania skorygowanych składek na ubezpieczenia społeczne i świadczenia społeczne	3 354
– Spożycie skorygowane (indywidualne)	1 092 103
– Inne transfery socjalne	69 030
= Oszczędności	-16 147
Rachunek produkcji (non-SNA)	
Dochód do dyspozycji	627 965
– Spożycie skorygowane	615 954
= Oszczędności	12 011
Poszerzone oszczędności gospodarstw domowych (-16 147 + 12 011)	-4 136

Źródło: opracowanie własne.

Do wyznaczenia nakładów brutto na środki trwałe uwzględniono wartość wszystkich dóbr zakupionych przez członków gospodarstw domowych w 2011 r. W rachunkach narodowych odnotowano jedynie dobra zakupione na własność w ramach funkcji zapewnienie mieszkania. W satelitarnym rachunku produkcji domowej ujęto także dobra trwałego i półtrwałego użytkowania (z wyłączeniem dóbr związanych z hobby i rozrywką) (tablica 4.17).

Tablica 4.17. Kalkulacja nakładów brutto na środki trwałe w koncepcji poszerzonego rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011r. (w mln zł)

Wyszczególnienie	Wartość (w mln zł)
Nakłady brutto na środki trwałe	
Rachunek produkcji z rachunków narodowych (SNA)	68 797
+ Nakłady brutto na środki trwałe	89 455
– Część uwzględniona w rachunkach narodowych	68 797
= Poszerzone nakłady brutto na środki trwałe	89 455

Źródło: opracowanie własne.

4.5.2. Udział kobiet i mężczyzn w tworzeniu produkcji domowej w Polsce

Kobiety mają niemal dwukrotnie większy od mężczyzn udział w tworzeniu produkcji domowej (kobiety – ok. 62%, mężczyźni – ok. 38%) (tablica 4.18, tabela 10, aneks). Największe zróżnicowanie pomiędzy wkładem pracy kobiet i mężczyzn w czynności domowe występuje w obszarze: zapewnienia i utrzymania odzieży (85% – kobiety, 15% – mężczyźni), zapewnienia wyżywienia (70% – kobiety, 30% – mężczyźni) oraz opieki nad dziećmi i dorosłymi (67% – kobiety, 33% – mężczyźni) (tablica 4.18). Prace te są wysoce nakładochłonne (pracochłonne), tzn. na ich wykonanie trzeba poświęcić wiele czasu, zaś wartość rynkowa analogicznych usług świadczonych przez najemną pomoc domową jest niska. Efektem tego jest niska wartość pracy oraz produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych. W związku z tym udział kobiet w tworzeniu produkcji domowej jest większy, niż wskazują otrzymane wyniki. W rezultacie znaczna część pracy domowej kobiet oraz produkcji domowej pozostaje niewidoczna, a pełny wkład w gospodarkę narodową jest często nieodzwierciedlony w rachunkach bazowych.

Mężczyźni w porównaniu z kobietami mają mniejszy udział w tworzeniu produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych, lecz – jak zaobserwowano na podstawie

analizy rozkładu czasu ludności 2003/2004 – coraz częściej partycypują w czynnościach domowych. Najbardziej zaangażowaną grupą w pełnienie domowych obowiązków jest grupa mężczyzn między 25–40 rokiem życia z wyższym wykształceniem. Młodzi ojcowie coraz chętniej podejmują prace w zakresie czynności opiekuńczych, spędzając z dziećmi więcej czasu w dni wolne od pracy niż w dni robocze, w efekcie tego wartość produkcji domowej wytworzonej w ramach funkcji „opieka nad dziećmi i dorosłymi” stanowiła 33% całkowitej wartości produkcji gospodarstw domowych (tablica 4.18). Nieznacznie większy udział od udziału kobiet w tworzeniu produkcji domowej przypadł mężczyznom w zakresie utrzymania mieszkania (mężczyźni – 53%, kobiety – 47%). Wynika to ze specyfiki wykonywanych w tym obszarze czynności. Kobiety poświęcają wprawdzie więcej czasu na prace porządkowe, polegające na utrzymaniu mieszkania lub domu w czystości, ale to wartość prac, które wykonują mężczyźni, jest wyżej wyceniana. Mężczyźni wykonują zwykle prace konserwacyjne i naprawcze (np. naprawa sprzętu gospodarstwa domowego, wymiana żarówki, koszenie trawnika, sprząatanie garażu itp.), które w porównaniu z pracami porządkowymi wymagają specyficznych umiejętności. Prace domowe takie jak sprząatanie czy mycie okien przez najemną pomoc domową są niżej wyceniane (według odpowiednich stawek wynagrodzeń) niż prace specjalistyczne (np. elektryka).

Tablica 4.18. Udział kobiet i mężczyzn w tworzeniu produkcji domowej w Polsce w 2011r. (w %)

Funkcja gospodarstwa domowego	Kobiety	Mężczyźni
1. Utrzymanie i zapewnienie mieszkania	47	53
2. Zapewnienie wyżywienia	70	30
3. Zapewnienie i utrzymanie odzieży	85	15
4. Opieka nad dziećmi i dorosłymi	67	33
5. Opieka nad zwierzętami (domowymi ulubieńcami)	52	48
6. Wolontariat	51	49
Grupa 1–5	64	36
Grupa 1–6	62	38

Źródło: opracowanie własne.

Podobny procentowy udział kobiet i mężczyzn, z nieznaczną przewagą kobiet, w tworzeniu produkcji domowej został odnotowany w obszarze opieki nad domowymi ulubieńcami oraz wolontariatu. Czynności w ramach tych funkcji w porównaniu z pozostałymi pracami wykonywanymi w gospodarstwie wyróżniają się większą dobrowolnością, tzn. osoby nabywające zwierzę domowe, pełniące nieodpłatną pracę w organizacji (np. non profit) lub na rzecz innego gospodarstwa domowego decydują

się na poświęcanie swojego czasu wolnego na tę działalność. Pozostałe czynności domowe są obowiązkowe, ponieważ dotyczą bezpośrednio działań związanych z prowadzeniem własnego gospodarstwa domowego.

Kobiety – niezależnie od tego, czy są aktywne zawodowo, czy też nie – wykonują większość prac domowych (tablica 4.18). Często wynikiem tego jest czasowe lub trwałe odsunięcie kobiet od pracy zawodowej. Wówczas kobieta rezygnuje z pracy na etacie lub przyjmuje część etatu (w Polsce taka sytuacja występuje rzadko), aby zająć się małymi dziećmi lub starszymi rodzicami (ewentualnie innymi osobami, np. krewnymi wymagającymi opieki). W przypadku, gdy kobieta decyduje się pozostać aktywna zawodowo, zwykle wybiera pracę mniej wymagającą, a tym samym niżej opłacaną. Konsekwencją tego jest gromadzenie mniejszego od mężczyzn kapitału i niższych składek emerytalnych. Jeśli czas pracy kobiet, które były czasowo lub trwale wyłączone z aktywności zawodowej, ale zajmowały się dziećmi bądź osobami starszymi lub niepełnosprawnymi, byłby uwzględniony w łącznym czasie pracy (podobnie jak praca zawodowa), wówczas kobiety miałyby bardziej wyrównany niż dotychczas poziom emerytur w stosunku do aktywnych zawodowo mężczyzn.

Tablica 4.19. Udział kobiet i mężczyzn w tworzeniu wartości dodanej i produkcji domowej w koncepcji rachunków poszerzonych

PKB 1528,1 mld zł			
PKB (z wyłączeniem produkcji domowej SNA) 1403,5 mld zł	produkcja domowa rynkowa (SNA)	produkcja domowa non-SNA	
	124,6 mld zł	kobiet 423,0 mld zł 61,96%	mężczyzn 259,7 mld zł 38,04%
100%		44,67%	
rozszerzony PKB 2210,8 mld zł			
produkcja rynkowa	produkcja domowa		
1403,5 mld zł 63,49%	razem 807,3 mld zł 36,51%	kobiet 500,2 mld zł 22,62%	mężczyzn 307,1 mld zł 13,89%

Źródło: opracowanie własne.

Pełniejszy obraz nakładów ponoszonych przez kobiety i mężczyzn oraz ich udział w produkcji gospodarstw domowych może być obserwowany w koncepcji rachunków poszerzonych, które w PKB uwzględniałyby także nierynkową wartość produkcji domowej (tablica 4.19).

Wartość dodana brutto wypracowana przez kobiety w 2011 r. wyniosła 423 mld zł, zaś mężczyzn – 259,7 mld zł (tablica 4.19). Jeśli w koncepcji rozszerzonego PKB zostanie

uwzględniona łączna wartość produkcji domowej [produkcja rynkowa (SNA) + produkcja nierynkowa (non-SNA)], udział kobiet w rozwoju gospodarki narodowej w 2011 r. będzie stanowić ponad 22% (500,2 mld zł), a mężczyźni ok. 14% (307,1 mld zł). Tak duże rozmiary partycypacji członków gospodarstw domowych w działalności wytwórczej w gospodarce nie powinny być pomijane w rachunkach narodowych.

4.6. Empiryczne zastosowanie wyceny produkcji domowej w postaci rachunku produkcji domowej w badaniach społeczno-ekonomicznych i polityce społecznej

Wycena produkcji domowej może być wielorako wykorzystana w badaniach społeczno-ekonomicznych na potrzeby zaawansowanych analiz makroekonomicznych. Większość aktualnie prowadzonych badań społecznych i ekonomicznych prezentuje wyniki działalności rynkowej prowadzonej przez gospodarstwa domowe w postaci zagregowanego wskaźnika, jakim jest PKB. Ocena zamożności gospodarstw domowych oraz stopnia jej wpływu na gospodarkę przez prowadzoną działalność produkcyjną opiera się na fragmentarycznej wiedzy uzyskanej w sposób ograniczony z dostępnych źródeł informacji statystycznej. Prezentacja wyników konsumpcyjnej działalności członków gospodarstwa domowego w znacznym stopniu ogranicza jego pełną i kompleksową ocenę oraz uniemożliwia wyznaczenie rzeczywistego poziomu i jakości życia. Wycena produkcji nierynkowej w postaci satelitarne rachunku produkcji domowej w szerokim zakresie odzwierciedla zachowania konsumpcyjne członków gospodarstwa domowego oraz szczegółowo opisuje proces produkcji i jego rezultaty. Uzyskane w ten sposób dane dokładniej określają realne rozmiary produkcji gospodarstw domowych oraz ich wpływ na produkcję globalną.

Część informacji niezbędnych do oszacowania wielkości produkcji domowych pochodzi z dostępnych i regularnie prowadzonych rachunków narodowych oraz badań społeczno-ekonomicznych, takich jak badanie budżetu czasu ludności, badanie budżetów gospodarstw domowych, badanie dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC). Oznacza to, że wycena produkcji domowej za pomocą satelitarne rachunku będzie elementem dodatkowym i uzupełniającym lukę istniejącą w statystyce publicznej. Celem rachunku produkcji domowej jest zebranie dostępnych informacji z różnych źródeł i prezentacja ich wyników w sposób spójny i uporządkowany, zgodny z podstawowymi założeniami systemu statystyki społecznej. Opracowanie powinno dostarczać szczegółowych danych o sektorze gospodarstw domowych w taki sposób, by stanowiło element ułatwiający prowadzenie analiz ekonomicznych i porównawczych między regionami czy krajami.

Satelitarny rachunek produkcji domowej określa rozmiary, rodzaj i wyraża wartościowy udział dóbr i usług wytworzonych przez członków gospodarstwa domowego na własny użytek w całkowitej produkcji domowej. Jest dodatkowym i przydatnym narzędziem, zgodnym z założeniami metodologicznymi rachunków narodowych, pozwalającym na bieżące monitorowanie zmian zachodzących w rozwoju gospodarczym regionów i kraju. Wyniki rachunku produkcji domowej są prezentowane w sposób spójny i analogiczny do struktury zestawień zawartych w rachunkach narodowych, przez co porównanie poszczególnych informacji obejmujących produkcję rynkową i produkcję gospodarstw domowych wytworzonych w gospodarce nie powinno powodować trudności.

Proponuje się, aby w przyszłości kalkulacje prowadzone w zakresie tego rachunku były wykonywane regularnie, z wykorzystaniem najnowszych danych pochodzących z badania budżetu czasu ludności, badania budżetów gospodarstw domowych, badania dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC) oraz rachunków narodowych.

Integracja rachunku produkcji domowej z systemem rachunków narodowych ukazuje rozmiary produkcji wytworzonej przez gospodarstwa domowe wobec produkcji rynkowej, zaś wielkość nierynkowej produkcji stanowi proporcjonalny udział całkowitej podaży dóbr i usług oraz całkowitej konsumpcji gospodarstw domowych. Przewiduje się, że satelitarny rachunek produkcji domowej wpłynie na zwiększenie świadomości i lepsze zrozumienie interakcji zachodzących między rynkiem i gospodarstwami domowymi. Wartość i rozmiar wytworzonych przez gospodarstwa domowe dóbr i usług mogą być porównywane z odpowiednikami wytworzonymi na rynku przez przedsiębiorstwa. Członkowie gospodarstw, w których odbywa się samodzielne przygotowywanie posiłków, mogą zastąpić tę aktywność przez aktywność rynkową, czyli zakupienie w sklepie produktów gotowych od razu do spożycia (*ready-to-eat*) lub wymagających jedynie podgrzania bez uprzedniej obróbki, zaś dzienna opieka nad dziećmi może być zastąpiona przez zlecenie jej wyspecjalizowanym ośrodkom – przedszkolom, opiekunkom.

W długim terminie dostrzeżenie relacji między wartością produkcji domowej wytworzonej na własny użytek gospodarstw a produkcją globalną uzyskaną na rynku wpłynie korzystnie na rozpoznanie przyczyn i charakteru zmian zachodzących w zamożności społeczeństwa. Ponadto, rachunek produkcji domowej umożliwi obserwowanie wpływu innowacji i nowych zjawisk zachodzących na rynku na wielkość nierynkowej produkcji gospodarstw domowych. Na tej podstawie możliwe jest monitorowanie rodzajów produktów lub usług przenoszonych z gospodarstwa domowego na rynek i odwrotnie³³⁷. Dostarczone informacje nie tylko mogą okazać

³³⁷ J. Varjonen, K. Alto, *Household Production...*, s. 11.

się użyteczne do badań rynkowych czy marketingowych, ale też będą stanowić istotny element umożliwiający zastosowanie odpowiednich rozwiązań w zakresie polityki społecznej, rodzinnej, zdrowotnej itp.

Wdrożenie i regularne opracowywanie satelitarnego rachunku produkcji domowej przyczyni się w znacznym stopniu do rozpoznania wartości poszczególnych czynności wykonywanych przez członków gospodarstw domowych, np. stanowiących podstawę do orzecznictwa sądowego, czyli rozstrzygnięcia sporów z zakresu ustalania wysokości alimentów w przypadku spraw rozwodowych i innych rodzinnych spraw sądowych. Wyniki kalkulacji pozwolą rozstrzygnąć o wielkości przyznawanych świadczeń osobom spokrewnionym z członkiem gospodarstwa domowego, który zmarł lub uległ poważnemu wypadkowi uniemożliwiającemu świadczenie pracy zawodowej³³⁸. Rachunek produkcji domowej dostarczy informacji (m.in. o wielkości produkcji w zakresie opieki nad osobami starszymi, dziećmi i niepełnosprawnymi), na podstawie których będzie możliwe rozstrzyganie skomplikowanych spraw majątkowych i spadkowych, np. podział majątku po zmarłej starszej osobie, nad którą opiekę sprawowała osoba niespokrewniona, zaś rodzina występuje o ustanowienie spadku po zmarłym. Jeśli działalność gospodarstw domowych zostanie uznana za działalność produkcyjną, mającą swój udział w gospodarce narodowej, wówczas w niedalekiej przyszłości satelitarny rachunek produkcji domowej może być pomocnym narzędziem w ustalaniu wysokości pieniężnych form wsparcia dla gospodarstw domowych świadczących pomoc i opiekę społeczną osobom starszym czy niepełnosprawnym.

Ponadto, istnieją duże oczekiwania odnośnie do szacowania pracy domowej w badaniach zamożności, co łączy się z szerszym ujęciem dochodu rozporządzalnego³³⁹. Przyjmuje się, że część wartości produkcji domowej wytwarzanej i konsumowanej w tym samym gospodarstwie stanowi dodatkowy dochód niepieniężny tego gospodarstwa. Oszacowanie rozmiarów i wartości produkcji domowej przyczyniłoby się do urealnienia rzeczywistego poziomu dochodu rozporządzalnego. Wartościowe ujęcie tej produkcji mogłoby być wykorzystywane do analiz zamożności gospodarstwa domowego. To ułatwiłoby przeprowadzanie szczegółowych badań sytuacji materialnej gospodarstwa domowego. Dodatkowo ze względu na fakt, że większość prac domowych jest wykonywana przez kobiety, wycena tych czynności pozwoliłaby określić wkład kobiet w produkcję globalną³⁴⁰. Wyznaczenie rozmiarów produkcji domowej pozwoli na obiektywne określenie rzeczywistych nakładów pracy kobiet i mężczyzn w gospodarstwie domowym jako elementu będącego podstawą do regulacji

³³⁸ Eurostat – European Commission, *Proposal for a Satellite Account...*, op.cit., s. 9.

³³⁹ *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2007, s. 132.

³⁴⁰ I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja...*, op.cit., s. 44.

odpowiednich aspektów polityki społecznej. Poza tym wycena produkcji domowej ujęta w dotychczas prowadzonych analizach makroekonomicznych mogłaby być wykorzystywana w planowaniu działań zmierzających do rozwoju rynku usług. W skali mikroekonomicznej metody zastosowane do wartościowego ujęcia pracy i produkcji domowej wskazują na dużą użyteczność w ocenie wielkości nakładów pracy wnoszonych w działania podejmowane na rzecz danego gospodarstwa domowego przez poszczególnych jego członków³⁴¹.

Wielkość produkcji domowej uzyskanej poza produkcją odnotowaną w oficjalnej rachunkowości narodowej zmienia się w zależności od poziomu rozwoju gospodarczego i narzędzi polityki społecznej (szczególnie rodzinnej). W ogólnym, długoterminowym trendzie obserwuje się przesunięcie prac domowych z gospodarstwa domowego na rynek, m.in. ze względu na zmiany zachodzące na rynku pracy – zatrudnienie kobiet w pełnym wymiarze czasu pracy. Potwierdzają to również przemiany demograficzne, które w znacznym stopniu wpływają na rozmiary produkcji domowej i rynkowej, co ma odzwierciedlenie w rozwoju gospodarczym.

Satelitarny rachunek produkcji gospodarstw domowych zapewnia także gromadzenie informacji finansowych obejmujących dane o: przedsięwzięciach rodzin w zakresie podejmowania decyzji o zakupie nowych dóbr i usług, dokonywanych inwestycjach, konsumpcji i zastąpieniu własnej pracy towarami i usługami dostępnymi na rynku. Prognozuje się również, że rachunek produkcji domowej będzie miał istotne znaczenie w obszarach polityki społecznej, tj. polityce rodzinnej, ochronie zdrowia czy polityce zatrudnienia, której rola sukcesywnie wzrasta wraz ze zmianami demograficznymi zachodzącymi w poszczególnych regionach i w kraju.

4.7. Ocena jakości wyników

Wycena produkcji gospodarstw domowych opiera się na wybranych badaniach reprezentacyjnych realizowanych w ramach statystyki publicznej, takich jak: badanie budżetu czasu ludności, badanie budżetów gospodarstw domowych, badanie dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC), oraz pełnych powszechnych spisach (ludności i mieszkań, rolnym), a także sprawozdawczości statystycznej i rachunkach narodowych. Jakość wyników uzyskanych z tych badań ma zatem wpływ na jakość przeprowadzonej wyceny.

Jakość danych statystycznych jest istotnym elementem wskazującym na precyzję dokonanych pomiarów i obliczeń. Błędy, które mogły pojawić się podczas szacowania

³⁴¹ Ibidem.

wielkości produkcji gospodarstw domowych, są dwojakiego rodzaju – stanowią powielenie błędów zaistniałych w badaniach, które stanowią główne źródło danych do kalkulacji rachunku produkcji domowej, lub wynikają z podwójnej kalkulacji.

Wycenę wartości pracy domowej, będącej główną składową produkcji domowej, przeprowadzono metodą nakładów. Ze względu na to, że wycenie podlega nakład czasu, dane do wyceny są pozyskiwane z badania budżetu czasu 2003/2004. Badanie to zrealizowano na próbie gospodarstw domowych losowanych niezależnie od próby biorącej udział w badaniu budżetów gospodarstw domowych. W wyniku uzyskano znaczny odsetek odmów, w związku z czym konieczne było przeważanie wyników z próby. Przeprowadzono adiustowanie danymi pochodzącymi z Narodowego Spisu Powszechnego 2011 r. Dodatkowo, w celu dostosowania badania do zaleceń Eurostatu, zrewidowano listę sześciocyfrowych kodów czynności.

Do uogólnienia wyników zastosowano wagę równą odwrotności prawdopodobieństwa wyboru mieszkania. Otrzymaną wartość korygowano o stratyfikację *ex post* przy wykorzystaniu danych z NSP 2011 o liczbie gospodarstw domowych według liczby osób w gospodarstwie domowym. Uzyskane wagi określono jako wagi końcowe dla gospodarstw domowych i równocześnie wagi początkowe dla osób. Następnie wagi dla osób skorygowano odrębnie w przypadku osób wypełniających dzienniczki w dni powszednie oraz w dni świąteczne. Otrzymane wagi przemnożono odpowiednio przez 5/7 w przypadku dzienniczek wypełnianych w dni powszednie oraz przez 2/7 w przypadku dzienniczek uzupełnianych w dni weekendowe i świąteczne, a w wyniku tego otrzymano wagi końcowe³⁴².

Badanie budżetu czasu ludności jest jednym z badań społecznych, a to oznacza, że jest złożoną obserwacją wielu respondentów i wielu zjawisk, przez co możliwe jest wystąpienie zróżnicowanych błędów wynikających z niewłaściwego zachowania respondenta lub ankietera (schemat 4.15). W praktyce statystycznej w celu uniknięcia dużej liczby błędów istotna jest kontrola zbierania i opracowywania danych na każdym etapie prowadzonego badania społecznego, obejmującego cztery podstawowe fazy, tj. planowanie i przygotowywanie, przeprowadzanie, opracowywanie oraz prezentację i analizę wyników³⁴³. Praktykę tę wdrożono w trakcie realizacji badania budżetu czasu 2003/2004. Wówczas zastosowano działania ograniczające wielkość błędów nielosowych przez wprowadzenie procedury kontroli danych. Opracowano jasne instrukcje, wielokrotnie kalibrowano przejrzystość kwestionariuszy i dzienniczek. Zadbane o szkolenia i kontrolę personelu terenowego (ankieterów), zgodnie z zaleceniami warunkującymi minimalizację błędów odpowiedzi. Jednym z istotnych działań

³⁴² Ibidem, s. 67–68.

³⁴³ J. Kordos, *Dokładność danych w badaniach społecznych*, GUS, Warszawa 1987, s. 55–56.

prewencyjnych było kodowanie realizowanych w ciągu dnia czynności przez ankietera, a nie przez respondenta. Uczestnicy badania samodzielnie wpisywali do dzienniczka wykonywane przez siebie czynności, które następnie były kodowane i wprowadzane do systemu przez przeszkolonych ankieterów na podstawie listy określającej ponad 200 wyróżnionych czynności. W ten sposób uzyskano bardziej precyzyjne wyniki i zwiększono trafność odpowiedzi. Podczas realizacji badania budżetu czasu przeprowadzono kilkakrotnie kontrolę terenową, co wpłynęło na zdiagnozowanie niektórych błędów i ich eliminację zgodnie z przyjętymi zasadami. Dzięki zastosowaniu poszczególnych działań zmierzających do eliminacji błędów losowych i nielosowych w badaniu budżetu czasu uzyskano znikomy odsetek odpowiedzi w grupie „inne czynności”, co wskazuje na precyzję i rzetelność dokonywanych obliczeń.

Badanie budżetów gospodarstw domowych jest badaniem stałym, realizowanym corocznie, do którego jest wykorzystywanych pięć kwestionariuszy, z czego dwa są uzupełniane kwartalnie. Najistotniejszym elementem badania jest codzienna rejestracja w książeczce budżetowej miesięcznych rozchodów (wydatków) i przychodów (wpływów) gospodarstwa domowego wylosowanego do badania. W badaniu tym wykorzystuje się metodę wywiadu bezpośredniego³⁴⁴.

W badaniu budżetów gospodarstw domowych w 2011 r. zrewidowano listę sześciocyfrowych kodów poszczególnych składowych w zakresie przychodów i rozchodów gospodarstw domowych, zgodnie z *Klasyfikacją spożycia indywidualnego według celu do badania budżetów gospodarstw domowych – (COICOP/HBS)*³⁴⁵. Harmonizacja i ujednoczenie metodologii badania z wytycznymi Eurostatu zapewnia porównywalność międzynarodową w zakresie dochodów i wydatków gospodarstw domowych.

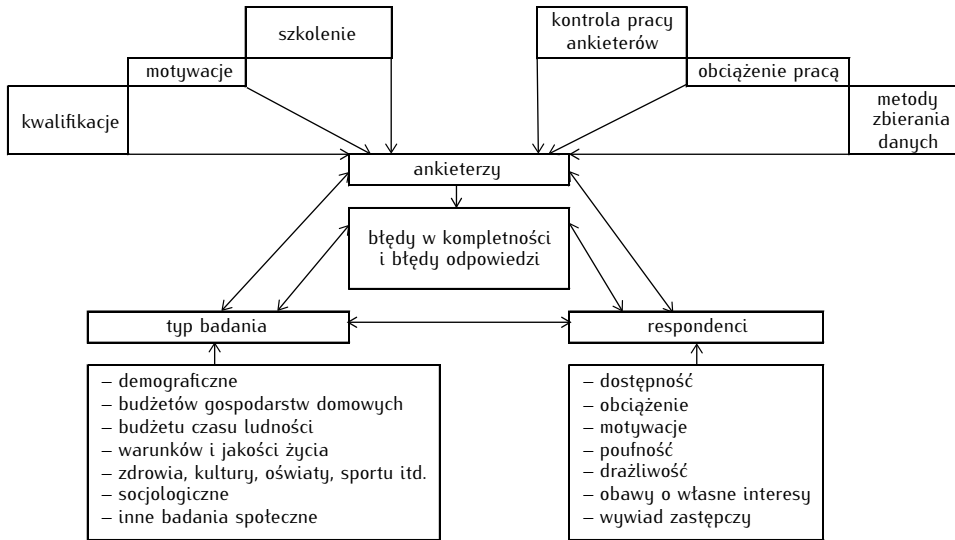
Jak wykazuje praktyka badań reprezentacyjnych, w tym budżetów gospodarstw domowych, otrzymywane wyniki są obarczone błędami zarówno losowymi, jak i nielosowymi. Niektóre błędy pojawiają się już na etapie zapisywania informacji przez członków gospodarstw domowych w książeczkach budżetowych i dotyczą celowego zaniżania danych o wielkości dochodów, wydatków na alkohol, wyroby tytoniowe, wyroby cukiernicze i żywienie w placówkach gastronomicznych³⁴⁶.

³⁴⁴ GUS, *Badanie budżetów gospodarstw domowych*, <http://form.stat.gov.pl/BadaniaAnkietowe/2013/br.htm> (dostęp: 08.04.2014).

³⁴⁵ GUS, *Klasyfikacja spożycia indywidualnego według celu do badania budżetów gospodarstw domowych (COICOP/HBS). Zeszyt 2 Instrukcji organizacyjno-metodologicznej do badania budżetów gospodarstw domowych na lata 2009–2012*, ZWS GUS, Warszawa 2009.

³⁴⁶ GUS, *Metodologia badań budżetów...*, op.cit., s. 27–29.

Schemat 4.15. Zależności błędów w kompletności i błędów odpowiedzi w badaniach społecznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Kordos, *Dokładność danych w badaniach społecznych*, GUS, Warszawa 1987, s. 41.

Błędy nielosowe są zmniejszane przez właściwy dobór i szkolenie personelu realizującego badanie (ankieterów), a także przez kontrolę ich pracy na wszystkich etapach procesu badawczego. Przed przystąpieniem do rejestracji informacji z poszczególnych kwestionariuszy ankieter oraz osoby nadzorujące z Wydziału Badań Ankietowych w określonym urzędzie statystycznym są zobowiązani do przeprowadzenia kontroli merytorycznej danych.

W celu wyeliminowania błędów losowych jest prowadzona kontrola merytoryczna książeczki budżetowej, przy wykorzystaniu informacji z kwestionariusza BR-01a. Zarejestrowane w książeczce budżetowej informacje o rozchodach i przychodach gospodarstwa oraz ilościowe dane w zakresie spożycia artykułów żywnościowych są analizowane z uwzględnieniem cech demograficznych i społeczno-ekonomicznych członków gospodarstw domowych, a także ich warunków mieszkaniowych. Wszelkie wątpliwości lub nieprawidłowości wynikające z oceny poszczególnych zapisów są wyjaśniane przez ankietera z respondentami. Istotne znaczenie dla jakości danych ma zatem jakość współpracy, przejawiająca się dobrymi relacjami między ankieterem a członkami gospodarstwa domowego uczestniczącego w badaniu oraz zdolnościami poprawnej interpretacji i kojarzenia różnych faktów. Często pojawiającym się błędem jest brak zapisów prowadzonych przez gospodarstwo domowe, wynikający

z zapominania o rejestrowaniu wszystkich przychodów i rozchodów w trakcie realizacji badania lub niezrozumienia zasad wypełniania książeczki budżetowej.

Następną weryfikacją danych w zakresie zapisów prowadzonych w książeczkach budżetowych jest kontrola zastosowanych symboli w określeniu poszczególnych rodzajów przychodów i rozchodów gospodarstw domowych. W tym celu dokonuje się szczegółowej analizy kodów, która jest możliwa w przypadku bardzo dobrej znajomości klasyfikacji³⁴⁷. Po przeprowadzeniu kontroli merytorycznej ankiet dokonuje rejestracji danych zawartych w kwestionariuszach za pomocą specjalnie zaprojektowanych programów komputerowych³⁴⁸.

Najbardziej popularnym błędem odnotowywanym w badaniu budżetów gospodarstw jest brak odpowiedzi, czyli niepodjęcie badania lub rezygnacja z dalszego w nim uczestnictwa wynikające z przyczyn obiektywnych lub subiektywnych. Brak odpowiedzi może być również spowodowany błędami operatu losowania, tj. niedostateczną aktualizacją danych. Błąd operatu występuje wtedy, gdy wylosowane do badania mieszkanie jest niezamieszkałe, zostało zlikwidowane lub zamienione w obiekt niemieszkalny. Im większa jest liczba braków odpowiedzi, tym mniejsza jest liczba przebadanych gospodarstw domowych, co wpływa na pogorszenie precyzji badania. Niekorzystny wpływ braków odpowiedzi eliminuje się przez zamianę gospodarstw lub ważenie wyników. Pomimo korzystnego wpływu na precyzję, zamiana mieszkania może zniekształcać wynik badania ze względu na odmienne cechy demograficzne lub społeczno-ekonomiczne gospodarstwa domowego dobrane do listy rezerwowej w porównaniu z gospodarstwem domowym, którego członkowie odmówili udziału w badaniu (które wylosowano do badania)³⁴⁹.

W rachunkach narodowych wykorzystuje się badania wtórne, dlatego nie występują tu błędy losowe i nielosowe charakterystyczne dla badań pierwotnych. Zestawianie danych wtórnych dla sektorów i poszczególnych transakcji odbywa się przy zastosowaniu arkuszy kalkulacyjnych. W arkuszach tych opracowuje się nie tylko szczegółowe tablice, np. w zakresie przepływów finansowych i niefinansowych w gospodarce, ale także formuły sprawdzające bilansowanie się poszczególnych kategorii wynikowych. Jeśli jednak błędy nie zostaną zauważone, a opracowane wyniki zostaną opublikowane, wówczas przygotowuje się erratę do zaistniałych nieprawidłowości. Rewizje danych w rachunkach narodowych wynikają ze zmian w obszarze źródeł danych oraz zmian metodologicznych.

³⁴⁷ GUS, *Klasyfikacja spożycia indywidualnego...*, op.cit.

³⁴⁸ GUS, *Metodologia badań budżetów...*, op.cit., s. 26–29.

³⁴⁹ Ibidem.

Zakończenie

W ostatnich latach wśród wielu osób korzystających z informacji wzrasta zainteresowanie wyodrębnieniem bardziej precyzyjnego i bardziej efektywnego sposobu pomiaru jakości życia. W międzynarodowych badaniach gospodarek poszczególnych państw ekonomiści odchodzą od podejścia uznającego PKB za najważniejszy element wzrostu gospodarczego. Dostrzega się, że wzrost gospodarczy zależy głównie od jakości, która jest definiowana jako potencjał ludzki. W opisach i wnioskach z ekspertyz postuluje się, aby oprócz wartości rynkowej wyrażonej w postaci produkcji globalnej, kształtującej rozmiar PKB, określać także wartość produkcji nierynkowej, jako integralnego procesu ujmowanego w podejściu makroekonomicznym.

Przewiduje się, że włączenie do działalności produkcyjnej, odnotowywanej w ramach rachunków narodowych, wszelkich działalności wynikających ze świadczenia usług wewnątrz gospodarstwa domowego na własne potrzeby jego członków mogłoby mieć negatywne konsekwencje dla dotychczas realizowanych prognoz i analiz ekonomicznych. Jedynie w małym stopniu – jeśli w ogóle – takie wprowadzenie podniosłoby wiarygodność prognoz dynamiki produkcji oraz jej determinantów³⁵⁰. Potwierdza to zasadność konstruowania odrębnych, ale zgodnych z wytycznymi Eurostatu rachunków satelitarnych, będących spoiwem łączącym analizy z danej dziedziny (np. kultury, nauki, sportu, turystyki, zdrowia) lub sektora (gospodarstw domowych, non profit) z dotychczas opracowaną i użytą metodologią tworzenia rachunków narodowych.

Podobne wnioski sformułowali autorzy raportu Stiglitz, którzy przedstawili kilka sposobów na zweryfikowanie niekompletności PKB jako miernika poziomu życia. W opracowaniu potwierdzono niewystarczalność wskaźników obecnie stosowanych w rachunkach narodowych do określenia poziomu rozwoju gospodarki narodowej. Następnie zaprezentowano udoskonalone empiryczne mierniki kluczowej działalności ekonomicznej, w szczególności podaży usług edukacyjnych i ochrony zdrowia. Ostatecznie dostrzeżono, że najważniejszym aspektem jest rozszerzenie zakresu pomiaru, głównie o gospodarstwa domowe, ponieważ znaczna część działalności gospodarczej odbywa się poza rynkiem, a to oznacza, że nie jest ona odnotowana w rachunkach narodowych. Ocena sytuacji ekonomicznej społeczeństwa z perspektywy gospodarstw

³⁵⁰ L. Zienkowski, *Rachunki narodowe...*, op.cit., s. 21–22.

domowych wymaga uwzględnienia nie tylko płatności międzysektorowych, takich jak m.in. podatki płacone na rzecz państwa, świadczenia socjalne czy też płatności odsetkowe od zaciągniętych pożyczek płacone bankom. Autorzy raportu zalecają, by materialny wymiar poziomu życia obserwować przez analizowanie rozkładu dochodów, konsumpcji oraz majątku. Wyczerpujące i okresowe pomiary działalności rynkowej i nierynkowej gospodarstw domowych powinny być ujmowane odrębnie od rachunków narodowych w formie rachunków satelitarnych, uzupełniających wielkość produkcji określonej w rachunkach bazowych.

Podczas formułowania koncepcji systemu rachunków narodowych (SNA) podjęto wiele konkretnych decyzji i przyjęto wiele rozstrzygnięć. Ustalono np., że w ramach tych rachunków będzie uwzględniana produkcja rolników na własne potrzeby. Zrezygnowano natomiast z pomiaru analogicznej produkcji wytworzonej przez osoby niezwiązane z rolnictwem (np. na działkach pracowniczych), która stanowi w skali kraju istotną wielkość.

W związku z powszechnymi obecnie problemami dotyczącymi oceny jakości i warunków życia ludności oraz próbami określenia pojawiających się zmian jakościowych oraz ich wpływu na dynamikę wolumenu produkcji rachunki narodowe są niewystarczającym źródłem informacji³⁵¹. Aktualnie sytuacja poniekąd wymusza zastosowanie odrębnych kalkulacji i pogłębionych szczegółowych analiz z zakresu pomiaru kapitału, rozmiarów poniesionych nakładów oraz produkcji i innych kategorii wyznaczających poziom rozwoju gospodarczego kraju. W rachunkach satelitarnych, tj. w pełnej sekwencji rachunków produkcji domowej, upatruje się możliwość nie tylko określenia głównych agregatów ekonomicznych, ale zwłaszcza wyznaczenia podziału wtórnego np. dochodów oraz zaprezentowania strumienia przepływów między krajami produktów, kapitału trwałego, kapitału wiedzy oraz pracujących³⁵².

Rachunek satelitarny produkcji domowej, będący przykładem koncepcji rachunków satelitarnych, został opracowany w celu uszczegółowienia danych z zakresu działalności produkcyjnej i konsumpcyjnej prowadzonej w ramach sektora gospodarstw domowych. Stanowi dodatkowe, uzupełniające wobec rachunków narodowych źródło informacji o produkcji gospodarstw domowych (rynkowej i nierynkowej), zgodne metodologicznie z rachunkami bazowymi. Rachunki satelitarne wyróżnia to, że są spójne ze metodologią rachunków narodowych. Wszystkie sekwencje tablic, przepływów, bilansów i transakcji muszą być ze sobą logicznie powiązane, zgodne w czasie i w przestrzeni. Dążenie do spójności rachunków satelitarnych z rachunkami narodowymi, a także w dalszej kolejności z innymi dziedzinami statystyki,

³⁵¹ Ibidem, s. 23–24.

³⁵² Ibidem, s. 25.

jest gwarancją prowadzenia wysokich jakościowo badań i analiz statystycznych. Harmonizacja rachunków satelitarnych produkcji domowej z rachunkami narodowymi zapewni możliwość śledzenia, implementacji i stosowania w badaniach m.in. nowych standardów i metodologii, udoskonalonego zaplecza informacyjnego na potrzeby analiz społeczno-gospodarczych oraz rozpoznawania nowych zjawisk, by z odpowiednim wyprzedzeniem inicjować zastosowanie właściwych badań lub modyfikować już prowadzone.

Rachunek satelitarny produkcji domowej przez szczegółową analizę kategorii wyznaczonych w rachunkach składowych, tj. w rachunku produkcji i rachunku tworzenia dochodów, określa rzeczywisty wkład gospodarstw domowych w tworzenie produkcji globalnej. Wdrożone i regularnie prowadzone kalkulacje w ramach tego opracowania ukazują strukturę zmian zachodzących w badanym okresie. Dzięki zastosowaniu tych obliczeń dostrzeżono wiele ekonomicznych interakcji między gospodarstwami domowymi a gospodarką. Ma to istotne znaczenie w dostosowywaniu odpowiednich narzędzi polityki społecznej i gospodarczej, jak również działań marketingowych do zmieniających się potrzeb społeczeństwa. Na przykład, posiłki przygotowywane w domu zostało w znacznym stopniu zastąpione przez posiłki gotowe do spożycia zakupione w sklepach (*ready-to-eat meals*), zaś opiekę nad dziećmi powierzono placówkom edukacyjnym i opiekuńczo-wychowawczym, np. żłobkom, przedszkolom, klubikom i szkołom.

Wycena produkcji domowej została przeprowadzona na podstawie analizy wartości pracy domowej, konsumpcji pośredniej i konsumpcji kapitału gospodarstw domowych, które finalnie zagregowano w formie pełnej sekwencji tablic rachunku produkcji domowej.

Do wyznaczenia wartości pracy własnej gospodarstw domowych zastosowano metodę nakładów, wykorzystującą nakład czasu jako element podstawowy, stanowiący bazę do szczegółowych kalkulacji. Analiza rozkładu czasu została wykonana na podstawie danych indywidualnych uzyskanych z *Badania budżetów gospodarstw domowych 2003/2004*. W tym celu konieczne było uzyskanie średniego czasu trwania czynności w przeliczeniu na jedną osobę biorącą udział w badaniu, według klasyfikacji czynności dopasowanej do potrzeb wyceny oraz w podziale na poszczególne grupy prac wykonywanych na rzecz gospodarstwa domowego. Klasyfikacja ta była odmieniana od klasyfikacji bazowej wykorzystywanej w badaniu budżetu czasu ludności. Do wyceny zastosowano również wagi według dni tygodnia z uwzględnieniem średniego czasu trwania czynności, wynikającego ze specyfiki rozkładu czasu przeznaczanego przez członków gospodarstwa domowego na prace domowe.

W wycenie pracy domowej w Polsce zastosowano metodę stawek rynkowych, która opiera się na założeniu, że czynności wykonywane w gospodarstwie domowym

są pracami użytecznymi społecznie, mogą być zatem wykonane przez osobę trzecią bez zmniejszania wartości i przydatności dla gospodarstwa domowego, zgodnie z kryterium trzeciej strony (kryterium M. Reid). Wartość monetarna tych prac realizowanych w gospodarstwie domowym powinna być porównywalna do kosztów nabycia analogicznej usługi rynkowej.

Ostatecznie wartość pracy domowej wyznaczono na podstawie iloczynu czasu przeznaczanego na wykonanie określonej czynności domowej i rynkowej godzinowej stawki wynagrodzenia za odpłatne świadczenie usługi analogicznej do odpowiedniej pracy domowej. Stawki te są zróżnicowane ze względu na rodzaj świadczonej pracy (tj. np. sprzątanie mieszkania, mycie okien, robienie zakupów), a następnie porównywane do wyróżnionej czynności domowej³⁵³. Pracę domową oszacowano według funkcji gospodarstwa domowego, tj. w zakresie: zapewnienia i utrzymania mieszkania, zapewnienia wyżywienia, zapewnienia i utrzymania odzieży, opieki nad dziećmi i dorosłymi, opieki nad zwierzętami (domowymi ulubieńcami) oraz w zakresie wolontariatu.

Wartość nieodpłatnej pracy domowej wykonanej na własny użytek gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. wyceniono na 644,4 mld zł, co stanowiło 42,2% w relacji do PKB i jednocześnie 77% nierynkowej produkcji domowej. Największy udział w tworzeniu wartości pracy domowej miały czynności z zakresu zapewnienia wyżywienia (39%) oraz zapewnienia i utrzymania mieszkania (38%), co potwierdza, że działania wytwórcze prowadzone w tych obszarach są wysoce nakładochłonne. Prace związane z przetwarzaniem produktów żywnościowych oraz czynności porządkowe wykonywane w mieszkaniu lub domu dominują w rozkładzie nakładu czasu ludności w Polsce w 2011 r. Czynności z zakresu opieki nad dziećmi i dorosłymi wyceniono na 145,9 mld zł, co stanowiło 13% całkowitej wartości pracy domowej. Na poniżej 11% wartości pracy domowej wyceniono działania prowadzone w zakresie zapewnienia i utrzymania odzieży (5%), opieki nad zwierzętami (2%) oraz wolontariatu (4%).

Istotnym elementem wyceny produkcji domowej była konsumpcja pośrednia. W ramach tej kategorii wyróżniono dobra i usługi, które były dalej przetwarzane, tj. podlegały procesowi produkcji. Do oszacowania konsumpcji pośredniej wykorzystano dane z rachunków narodowych (w obszarze produkcji rynkowej) oraz informacje o przeciętnych miesięcznych rozchodach gospodarstwa domowego na osobę z badania budżetów gospodarstw domowych 2011. Na tej podstawie sklasyfikowano dobra i usługi w ramach trzech grup produktów, które stanowiły konsumpcję pośrednią, konsumpcję finalną lub konsumpcję kapitału, według poszczególnych funkcji gospodarstwa domowego (tj. zapewnienia i utrzymania mieszkania, zapewnienia

³⁵³ I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja...*, op.cit., s. 72–73.

wyżywienia itd.). Następnie określono roczną wartość wszystkich dóbr i usług w zakresie konsumpcji pośredniej dla wyróżnionych funkcji gospodarstwa domowego. Ostatecznie dokonano przeszacowania za pomocą indeksu korygującego tę wartość o liczbę osób w wieku 15 lat i więcej z wyłączeniem osób niepełnosprawnych.

Konsumpcję pośrednią w sektorze gospodarstw domowych w 2011 r. wyceniono na 302,6 mld, co stanowiło niemal jedną trzecią całkowitej produkcji domowej. Konsumpcja pośrednia otrzymana w wyniku działalności nierynkowej wyniosła 52%, pozostała część (48%) dotyczyła konsumpcji pośredniej uzyskanej z działalności rynkowej prowadzonej w gospodarstwach domowych. Różnice pomiędzy konsumpcją pośrednią rynkową a nierynkową są nieznaczne, ponieważ większość dóbr i usług, które konsumuje się w gospodarstwach domowych, są jednocześnie produkowane na własne potrzeby przez członków gospodarstwa.

Trzecią istotną składową produkcji domowej jest konsumpcja kapitału gospodarstw domowych (amortyzacja). Wartość tej kategorii uzyskano na podstawie informacji o wyposażeniu gospodarstw domowych w środki trwałe z badania budżetów gospodarstw domowych 2011. Ustalono, że środki trwałe można sklasyfikować w ramach dwóch grup – trwałego i półtrwałego użytkowania. Dywany, artykuły oświetleniowe, wyroby szklane, zastawa stołowa i sztuce, foteliki samochodowe dla dzieci są przykładami dóbr półtrwałego użytkowania, zaś dobra takie jak sprzęty AGD czy meble zakwalifikowano do dóbr trwałego użytkowania. W celu wyznaczenia aktualnej wartości poszczególnych dóbr wykorzystywanych w gospodarstwach domowych ustalono przeciętną cenę rynkową wyróżnionych produktów. Do oszacowania wartości konsumpcji kapitału zastosowano również wybrane informacje z badania modułowego *Wyposażenie gospodarstw domowych w dobra trwałego użytkowania*, w którym określono wiek poszczególnych urządzeń będących w posiadaniu członków gospodarstw domowych. Na tej podstawie dokonano kalkulacji wartości konsumpcji kapitału według funkcji gospodarstwa domowego.

Wartość konsumpcji kapitału (amortyzacji) dla gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. wyniosła 76,2 mld zł, co stanowiło 6,9% produkcji domowej. Znaczna część amortyzacji dóbr trwałego i półtrwałego użytkowania dotyczyła działalności nierynkowej prowadzonej w obszarze gospodarstw domowych (71,8%), niespełna jedna trzecia stanowiła konsumpcję kapitału domowego rynkowego. Różnica między konsumpcją kapitału nierynkową a rynkową może wynikać z nieuwzględnienia wszystkich dóbr trwałego i półtrwałego użytkowania określonych w rachunkach bazowych.

Przeprowadzona nowatorska wycena produkcji gospodarstw w formie rachunku satelitarnego produkcji domowej potwierdziła tezę, że wartość dodana brutto uzyskana w sektorze gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. wyniosła 682,7 mld zł,

co stanowiło 44,7% w relacji do PKB, zaś suma wartości nierynkowej produkcji domowej wytworzonej w gospodarstwach domowych w relacji do PKB w 2011 r. wynosiła 54,6% PKB.

Do weryfikacji hipotezy badawczej stwierdzającej, że wartość dodana brutto – w nawiązaniu do eksperymentalnych rachunków produkcji domowej przeprowadzonych w wybranych krajach – stanowi ok. 80% wartości całkowitej produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych w Polsce, zastosowano oszacowanie produkcji domowej określonej w ramach rachunku satelitarnej produkcji domowej. W zaprezentowanej metodologii rachunku produkcji gospodarstw domowych dla Polski w 2011 r. wyznaczono poszczególne kategorie tworzące wartość produkcji domowej. Zgodnie z oczekiwaniami, uzyskano wartość dodaną brutto na poziomie 807,3 mld zł, co stanowiło ponad 72% całkowitej wartości produkcji domowej (1109,8 mld zł), a tym samym potwierdziło pierwotne założenia.

Weryfikacja następnej hipotezy badawczej – wartość produkcji domowej mogłaby powiększyć PKB o ok. jedną trzecią (w koncepcji rachunków poszerzonych) – wymagała oszacowania wyniku produkcji domowej według funkcji gospodarstwa domowego, określonego na podstawie nakładów czasu, kapitału i konsumpcji wytworzonej w gospodarstwach domowych. W tym celu przeprowadzono szczegółową analizę danych uzyskanych z badania budżetu czasu, badania budżetów gospodarstw domowych i rachunków narodowych i na jej podstawie dokonano porównań oraz agregacji danych z zakresu dochodów, rozkładu konsumpcji i kapitału. Następnie ustalono poziom produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych w Polsce w 2011 r. oraz porównano otrzymany wynik z PKB uzyskanym w tym samym roku w gospodarce narodowej. Jeśli uwzględniono by tę wartość w koncepcji rozszerzonego PKB, wówczas całkowita produkcja domowa (rynkowa i nierynkowa) stanowiłaby 36,5% rozszerzonego PKB, co potwierdziło założenia tej hipotezy.

W celu potwierdzenia lub odrzucenia kolejnego założenia – w którym przyjęto, że rachunek satelitarny produkcji domowej umożliwi określenie przesunięć produkcji z gospodarstw domowych na rynek – przeprowadzono analizę sytuacji ekonomiczno-społecznej gospodarstw domowych. Na podstawie wyników uzyskanych w rachunku produkcji domowej w Polsce i wybranych krajach członkowskich UE ustalono, że rozmiary konsumpcji i produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych w Polsce oraz relacja produkcji domowej względem PKB jest porównywalna do poziomu analogicznych szacunków przeprowadzonych w innych krajach UE. Potwierdzono, że przesunięcie produkcji z gospodarstw domowych na rynek nie jest tożsame ze zmianą zamożności i standardu życia gospodarstw domowych, ponieważ oznacza jedynie przesunięcie podaży usług ze sfery pozarynkowej do rynkowej. Przewiduje się, że w długim terminie gospodarki narodowe, w tym także gospodarka Polski,

będą dotknięte nie tylko cyklicznymi fluktuacjami, ale także zmianami w strukturze produkcji. Coraz częściej będą się pojawiać przesunięcia produkcji pomiędzy sektorami. Przypuszcza się, że przesunięcia te będą zmienne i zróżnicowane w zależności od poziomu rozwoju gospodarczego krajów. Szacuje się, że główny trend będzie dotyczył przesunięcia produkcji z sektora gospodarstw domowych do gospodarki rynkowej, np. w dużym stopniu będzie dotyczyć opieki nad dziećmi i dorosłymi. W przyszłości może się okazać, że obecne symulacje rozmiarów tych przesunięć cechuje nadmierne przeszacowanie. Inne zmiany będą dotyczyć przesunięcia produkcji z sektora publicznego do sektora prywatnego i sektora non profit, co nie jest aktualnie jednoznacznie i definitywnie rozpoznane.

Wyniki oszacowania pierwszego rachunku produkcji domowej wycenionego metodą nakładów wykazały, że w Polsce następuje m.in. stopniowe przesunięcie czynności opiekuńczych świadczonych nieformalnie przez członków gospodarstwa domowego do instytucji zajmujących się opieką nad dziećmi lub dorosłymi w sposób formalny. Prowadzone na tej podstawie analizy i obserwacje pozwalają zinterpretować stopień rozwoju tego trendu w ostatniej dekadzie oraz porównać zachodzące zmiany do poziomu dobrobytu społecznego określonego za pomocą mierników uzyskanych w rachunkowości narodowej.

Zastosowanie wyników dotyczących wkładu pracy kobiet i mężczyzn w tworzenie produkcji domowej, a tym samym określenie ich partycypacji we wzroście PKB, przyczyniło się do pozytywnej weryfikacji czwartej hipotezy badawczej. W tym celu przeanalizowano rozkład nakładów czasu na podstawie badania budżetów czasu ludności. Następnie określono wartość nieodpłatnej pracy świadczonej na rzecz gospodarstwa domowego według funkcji gospodarstwa. Ustalono wartość konsumpcji i nakładów kapitału, które razem stanowiły podstawę do wyznaczenia wartości produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych według osoby wykonującej pracę domową. W rezultacie wykazano, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni partycypują w tworzeniu produkcji domowej, ze znaczną przewagą kobiet (61,96%). Jeśli włączono by wartość tej produkcji do koncepcji rozszerzonego PKB, wówczas udział kobiet i mężczyzn w tworzeniu PKB stanowiłby odpowiednio 22% i 18%, co wskazuje na porównywalny poziom udziału kobiet i mężczyzn w kształtowaniu rozmiarów gospodarki narodowej.

W rozprawie po raz pierwszy zaproponowano metodologię kompleksowego rachunku produkcji domowej dla Polski. Oryginalną wartością dodaną opracowania jest pełna sekwencja tablic rachunku produkcji gospodarstw domowych. W pracy określono odrębnie wielkość rynkowej i nierynkowej produkcji wytworzonej przez gospodarstwa domowe. Dokonano porównania uzyskanych wyników i ustalono, że część produkcji wytworzonej w gospodarstwach domowych rejestrowana w rachunkach

bazowych stanowi 8,2% PKB. Nierynkowa produkcja domowa, która dotąd nie została ujęta w rachunkach bazowych, przekroczyła 44% (682,7 mld zł) w porównaniu z PKB. Tak dużych rozmiarów produkcji domowej nie należy pomijać w rachunkowości narodowej, zaś uzyskane w satelitarnym rachunku produkcji domowej informacje mogą zapełnić istniejącą lukę informacyjną w statystyce publicznej.

Istnieje wiele oczekiwań ze strony licznych osób, które korzystają z informacji. Opracowana nowatorska wycena produkcji domowej może być wielorako wykorzystana w badaniach społeczno-ekonomicznych oraz na potrzeby zaawansowanych analiz makroekonomicznych, bowiem prezentacja wyłącznie konsumpcyjnej działalności członków gospodarstwa domowego w znacznym stopniu ogranicza ocenę oraz uniemożliwia wyznaczenie rzeczywistego poziomu i jakości życia.

Wycena produkcji nierynkowej w postaci satelitarnego rachunku produkcji domowej w szerokim zakresie odzwierciedla efekty działalności wytwórczej oraz zachowania konsumpcyjne członków gospodarstwa domowego, ponieważ szczegółowo opisuje proces produkcji. Uzyskane w ten sposób dane dokładniej określają realne rozmiary produkcji domowej oraz jej wpływ na produkcję globalną, a w konsekwencji udział gospodarstw domowych w tworzeniu gospodarki narodowej.

Przewiduje się, że satelitarny rachunek produkcji domowej wpłynie na zwiększenie świadomości i lepsze zrozumienie interakcji zachodzących między rynkiem i gospodarstwami domowymi. Wartość i rozmiar wytworzonych przez gospodarstwa domowe dóbr i usług mogą być porównywane z odpowiednikami wytworzonymi na rynku przez przedsiębiorstwa.

W długim okresie dostrzeżenie relacji między wartością produkcji domowej wytworzonej na własny użytek gospodarstw a produkcją globalną uzyskaną na rynku wpłynie korzystnie na rozpoznanie przyczyn i charakteru zmian zachodzących w zamożności społeczeństwa. Ponadto, rachunek produkcji domowej umożliwi obserwowanie wpływu innowacji i nowych zjawisk zachodzących na rynku na wielkość nierynkowej produkcji gospodarstw domowych.

Proponuje się, aby w przyszłości kalkulacje prowadzone w zakresie tego rachunku były wykonywane regularnie z wykorzystaniem najnowszych danych pochodzących z badania budżetu czasu ludności, badania budżetów gospodarstw domowych, badania dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC) oraz rachunków narodowych. W przypadku braku dostępności wszystkich danych można będzie zastosować przeszacowania za pomocą odpowiednich wskaźników.

Wdrożenie i regularne opracowywanie satelitarnego rachunku produkcji domowej przyczyni się w znacznym stopniu do rozpoznania wartości poszczególnych czynności wykonywanych przez członków gospodarstw domowych, np. stanowiących podstawę do orzecznictwa sądowego, czyli rozstrzygnięcia sporów z zakresu ustalania

wysokości alimentów w przypadku spraw rozwodowych i innych rodzinnych spraw sądowych. Wyniki kalkulacji pozwolą orzec o wielkości przyznawanych świadczeń osobom spokrewnionym z członkiem gospodarstwa domowego, który zmarł lub uległ poważnemu wypadkowi uniemożliwiającemu świadczenie pracy zawodowej. Rachunek produkcji domowej dostarczy informacji (m.in. o wielkości produkcji w zakresie opieki nad osobami starszymi, dziećmi i niepełnosprawnymi), na podstawie których będzie możliwe rozstrzygnięcie skomplikowanych spraw majątkowych i spadkowych, np. wówczas, gdy chodzi o podział majątku po zmarłej starszej osobie, nad którą opiekę sprawowała osoba niespokrewniona, zaś rodzina występuje o ustanowienie spadku po zmarłym. Jeśli działalność gospodarstw domowych zostanie uznana za działalność produkcyjną, mającą swój udział w gospodarce narodowej, w niedalekiej przyszłości satelitarny rachunek produkcji domowej może być pomocnym narzędziem w ustalaniu wysokości pieniężnych form wsparcia dla gospodarstw domowych świadczących pomoc i opiekę społeczną osobom starszym czy niepełnosprawnym.

Ponadto, istnieją duże oczekiwania odnośnie do szacowania pracy domowej w badaniach zamożności, co łączy się z szerszym ujęciem dochodu rozporządzalnego. Przyjmuje się, że część wartości produkcji domowej wytwarzanej i konsumowanej w tym samym gospodarstwie stanowi dodatkowy dochód niepieniężny tego gospodarstwa. Opracowany po raz pierwszy szacunek rozmiarów i wartości produkcji domowej może przyczynić się do urealnienia rzeczywistego poziomu dochodu rozporządzalnego. Wyznaczenie rozmiarów produkcji domowej pozwoli na obiektywne określenie rzeczywistych nakładów pracy kobiet i mężczyzn w gospodarstwie domowym jako elementu będącego podstawą do regulacji odpowiednich aspektów polityki społecznej. W skali mikroekonomicznej metody zastosowane do wartościowego ujęcia pracy i produkcji domowej wskazują na dużą użyteczność w ocenie wielkości nakładów pracy wnoszonych w działania podejmowane na rzecz danego gospodarstwa domowego przez poszczególnych jego członków.

Wielkość produkcji domowej uzyskanej poza produkcją odnotowaną w oficjalnej rachunkowości narodowej zmienia się w zależności od poziomu rozwoju gospodarczego i narzędzi polityki społecznej (szczególnie rodzinnej). W ogólnym długoterminowym trendzie obserwuje się przesunięcie prac domowych z gospodarstwa domowego na rynek, m.in. ze względu na zmiany zachodzące na rynku pracy – zatrudnienie kobiet w pełnym wymiarze czasu pracy. Potwierdzają to również przemiany demograficzne, które w znacznym stopniu wpływają na rozmiary produkcji domowej i rynkowej, co ma odzwierciedlenie w rozwoju gospodarczym.

Opracowany nowatorski sposób pomiaru wartości nierynkowej działalności wytwórczej gospodarstw domowych w postaci satelitarnego rachunku produkcji domowej zapewnia także gromadzenie informacji finansowych. Informacje te obejmują dane

o przedsięwzięciach gospodarstw domowych w zakresie podejmowanych decyzji np. o zakupie nowych dóbr i usług, dokonywanych inwestycjach, konsumpcji i zastąpieniu własnej pracy towarami i usługami dostępnymi na rynku. Przewiduje się, że rachunek produkcji domowej będzie miał istotne znaczenie w obszarach zajmujących się nie tylko finansami, ale przede wszystkim polityką społeczną, tj. polityką rodzinną, ochroną zdrowia czy polityką zatrudnienia, której rola sukcesywnie wzrasta wraz ze zmianami demograficznymi zachodzącymi w poszczególnych regionach i w kraju.

Aneks tabelaryczny

Tabela 1. Dane ogólne o ludności w Polsce w 2011r.

Wyszczególnienie	Liczba osób (w tys.)			Liczba osób (w mln)		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
Ludność w Polsce						
Polska	38 511 824	18 643 870	19 867 954	38,512	18,644	19,868
Polska – miasto	23 405 892	11 112 686	12 293 206	23,406	11,113	12,293
Polska – wieś	15 105 932	7 531 184	7 574 748	15,106	7,531	7,575
Ludność w wieku 15 lat i więcej						
Polska	32 679 614	15 652 208	17 027 406	32,680	15,652	17,027
Polska – miasto	20 166 869	9 451 103	10 715 766	20,167	9,451	10,716
Polska – wieś	12 512 745	6 201 105	6 311 640	12,513	6,201	6,312
Ludność w wieku 15 lat i więcej (z wyłączeniem osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym)						
Polska	28 198 416	13 612 793	14 585 623	28,198	13,613	14,586
Polska – miasto	13 045 665	6 058 793	6 987 623	13,046	6,059	6,988
Polska – wieś	15 152 751	7 554 000	7 598 000	15,153	7,554	7,598

Źródło: opracowanie własne na podstawie: NSP 2011.

Tabela 2. Osoby niepełnosprawne w Polsce w 2011r.

Wyszczególnienie	Liczba osób (w tys.)			Liczba osób (w mln)		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
Osoby niepełnosprawne w Polsce	4 697 048	2 166 911	2 530 136	4,697	2,167	2,530
Osoby niepełnosprawne w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym	4 481 198	2 039 415	2 441 783	4,481	2,039	2,442
Osoby niepełnosprawne w wieku 0–14	169 122	–	–	0,169	–	–
Osoby niepełnosprawne w Polsce z wyłączeniem osób w wieku 0–14	4 527 926	–	–	4,528	–	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie: NSP 2011.

Tabela 3. Dane ogólne o gospodarstwach domowych w Polsce w 2011r. (w tys.)

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa domowe o liczbie osób							Średnia liczba osób w gospodarstwie domowym
		1	2	3	4	5	6	7 i więcej	
Polska	13568,0	3254,7	3483,4	2742,0	2203,0	1007,5	489,7	387,6	2,82
Miasto	9146,9	2488,0	2589,8	1941,5	1362,1	481,9	178,3	105,3	2,54
Wieś	4421,1	766,7	893,6	800,6	841,0	525,6	311,5	282,3	3,40

Źródło: opracowanie własne na podstawie: NSP 2011.

Tabela 4. Produkt krajowy brutto w wybranych krajach UE (w mln euro)

Lata	PKB w cenach rynkowych					
	Niemcy	Hiszpania	Francja	Węgry	Polska	Finlandia
1999	2 000 200,0	579 942,0	1 367 004,7	45 272,3	157 469,8	122 321,0
2000	2 047 500,0	629 907,0	1 439 603,4	50 334,7	185 713,8	132 195,0
2001	2 101 900,0	680 397,0	1 495 553,6	58 863,9	212 293,8	139 288,0
2002	2 132 200,0	729 258,0	1 542 928,3	70 461,9	209 617,4	143 646,0
2003	2 147 500,0	783 082,0	1 587 902,6	73 883,0	191 643,8	145 531,0
2004	2 195 700,0	841 294,0	1 655 571,6	82 114,8	204 236,5	152 266,0
2005	2 224 400,0	909 298,0	1 718 047,2	88 765,5	244 420,1	157 429,0
2006	2 313 900,0	985 547,0	1 798 115,5	89 589,9	272 088,9	165 765,0
2007	2 428 500,0	1 053 161,0	1 886 792,1	99 422,8	311 001,7	179 830,0
2008	2 473 800,0	1 087 788,0	1 933 195,0	105 535,8	363 175,3	185 670,0
2009	2 374 200,0	1 046 894,0	1 885 763,0	91 415,4	310 681,4	172 318,0
2010	2 495 000,0	1 045 620,0	1 936 720,0	96 243,0	354 616,1	178 724,0
2011	2 609 900,0	1 046 327,0	2 001 398,0	98 920,6	370 850,6	188 744,0
2012	2 666 400,0	1 029 002,0	2 032 296,8	96 968,3	381 204,1	192 350,0

Źródło: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes> (dostęp: 24.02.2014).

Tabela 5. Nakłady brutto na środki trwałe w wybranych krajach UE (w mln euro)

Lata	Nakłady brutto na środki trwałe w wybranych krajach UE (w mln euro)					
	Niemcy	Hiszpania	Francja	Węgry	Polska	Finlandia
1999	426 980,0	142 462,0	249 333,4	10 813,3	38 429,8	23 957,0
2000	439 550,0	162 806,0	271 953,3	12 263,0	44 094,4	26 481,0
2001	421 740,0	176 967,0	282 432,5	13 891,7	43 919,6	28 095,0
2002	391 800,0	191 715,0	281 088,5	16 461,1	39 267,9	26 811,0
2003	381 950,0	213 020,0	290 656,5	16 584,0	34 948,2	27 562,0
2004	381 790,0	236 051,0	309 190,8	18 651,2	36 926,3	29 439,0
2005	384 450,0	267 444,0	332 318,9	20 218,9	44 538,9	31 566,0
2006	417 820,0	301 263,0	360 376,1	19 480,9	53 468,5	33 144,0
2007	447 880,0	323 216,0	394 621,6	21 659,8	67 058,4	38 338,0
2008	459 530,0	312 046,0	411 879,0	22 901,6	80 836,5	39 659,0
2009	408 650,0	247 396,0	367 485,0	18 913,2	65 775,3	34 005,0
2010	435 050,0	232 481,0	377 155,0	17 860,0	70 423,3	33 698,0
2011	473 170,0	216 695,0	399 953,0	17 718,6	74 914,3	36 692,0
2012	470 550,0	197 495,0	401 792,8	16 873,9	72 981,6	37 868,0

Źródło: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes> (dostęp: 24.02.2014).

Tabela 6. Dane ogólne o gospodarstwach domowych w wybranych krajach UE w latach 2001 i 2011

Liczba gospodarstw domowych	2001	2011
Niemcy	37 029 773	40 139 000
Polska	12 604 247	13 568 000
Finlandia	2 419 692	2 537 197
PKB <i>per capita</i> (w euro/os.)		
Niemcy	25 500	31 900
Polska	5 600	9 600
Finlandia	5 600	35 000

Źródło: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (dostęp: 25.03.2014).

Tabela 7. Produkt krajowy brutto w Polsce w latach 2000–2011 (w mln zł)

Lata	PKB
2000	744 378
2001	779 564
2002	808 578
2003	843 156
2004	924 538
2005	983 302
2006	1 060 031
2007	1 176 737
2008	1 275 508
2009	1 344 505
2010	1 416 585
2011	1 528 127

Źródło: Baza Danych Lokalnych GUS, www.stat.gov.pl.

Tabela 8. Produkt krajowy brutto na jednego mieszkańca w Polsce w latach 2000–2011

Lata	PKB brutto na jednego mieszkańca (w zł)	PKB brutto na jednego mieszkańca (w euro)
2000	19 458	4 724
2001	20 380	4 948
2002	21 149	5 135
2003	22 075	5 359
2004	24 215	5 879
2005	25 767	6 256
2006	27 799	6 749
2007	30 873	7 496
2008	33 464	8 125
2009	34 937	8 482
2010	36 778	8 929
2011	39 665	9 630

Źródło: Baza Danych Lokalnych GUS, www.stat.gov.pl.

Tabela 9. Pełna sekwencja rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011r. (w mln zł)

Rozchody (uses)					
Wyszczególnienie	suma, rozszerzone rachunki gospodarstw domowych	suma	produkcja gospodarstw domowych		
			utrzymanie mieszkania		zapewnienie wyżywienia
			usługi właścicieli mieszkań, remonty, SNA	pozostałe usługi z zakresu zapewnienia i utrzymania mieszkania, non-SNA	
Rachunek produkcji					
	410 629	302 567	109 946	29 936	111 875
	1 089 491	807 258	121 242	157 936	312 868
	76 223	76 223	21 515	30 919	14 224
	1 013 268	731 035	99 727	127 017	298 644
Rachunek tworzenia dochodów					
	648 831	665 486	21 095	126 843	291 601
	4 408	5 351	3 683	174	1 175
	-30 995	-25 650	0	0	-5 030
	370 724	65 549	74 949	0	10 899
Rachunek podziału pierwotnego dochodów					
	19 465				
	1 627 205				
Rachunek podziału wtórnego dochodów					
	321 386				
	1 578 900				
Redystrybucja dochodu w rachunku rodzajowym					
	1 769 597				
Rachunek wykorzystania dochodów do dyspozycji					
	1 537 515				
	-4 136				
Rachunek wykorzystania skorygowanych dochodów do dyspozycji					
	1 708 057				
	-4 136				
Rachunek kapitałowy					
	89 455	89 455	68 797	14 628	1 164
	-76 223	-76 223	-21 515	-30 919	-14 224
	945				
	-443				
	311				
	-60 305	-13 232			

Rozchody (uses)						
produkcja gospodarstw domowych				dostosowa- nie (SNA – non-SNA)	rachunki gospo- darstw domowych wg SNA	transakcje i kategorie bilansujące
zapewnienie i utrzymanie odzieży	opieka nad dziećmi i dorosłymi	opieka nad zwierzętami (domowymi ulubieńcami)	wolontariat			
						wynik (produkcja globalna)
20 756	27 946	831	1 277	-142 658	250 719	konsumpcja pośrednia
37 393	117 956	19 544	40 319	-124 585	406 818	wartość dodana brutto
4 092	3 535	927	1 012	-21 515	21 515	amortyzacja środków trwałych
33 301	114 421	18 618	39 307	-103 070	385 303	wartość dodana netto
						wartość dodana netto
33 255	134 856	18 584	39 253	-21 095	4 441	koszty związane z zatrudnieniem
46	185	34	54	-4 458	3 515	podatki od producentów i importerów
0	-20 619	0	0	0	-5 345	dotacje dla producentów
0	0	0	0	-77 517	382 692	nadwyżka operacyjna/dochód mieszany
						nadwyżka operacyjna/dochód mieszany
						koszty związane z zatrudnieniem
					19 465	dochody z tytułu własności
				644 390	982 815	saldo dochodów pierwotnych
						dochody pierwotne brutto (DNB)
				-5 351	326 737	transfery bieżące
				627 965	950 935	dochód do dyspozycji
						dochód do dyspozycji
						składki na ubezpieczenia społeczne
				627 965	1 141 632	skorygowany dochód do dyspozycji
						dochód do dyspozycji
				615 954	921 561	spożycie
						skorygowane składki na ubezpieczenia społeczne i świadczenia społeczne
				12 011	-16 147	oszczędności
						skorygowany dochód do dyspozycji
				615 954	1 092 103	spożycie skorygowane (indywidualne)
						skorygowane składki na ubezpieczenia społeczne i świadczenia społeczne
				12 011	-16 147	oszczędności brutto
						oszczędności brutto
920	2 531	1 414	0	-68 797	68 797	nakłady brutto na środki trwałe
-4 092	-3 535	-927	-1 012	21 515	-21 515	amortyzacja środków trwałych
					945	przyrost rzeczowych środków obrotowych
						zmiany w zapasie
					-443	nabycie pomniejszone o rozdysponowanie aktywów o wyjątkowej wartości
					311	transfery kapitałowe
				13 232	-60 305	wierzytelności netto/zadłużenie netto

Przychody (resources)					
Transakcje i kategorie bilansujące	rachunki gospodarstw domowych wg SNA	dostosowanie (SNA – non-SNA)	produkcja gospodarstw domowych		
			wolontariat	opieka nad zwierzętami (domowymi ulubieńcami)	opieka nad dziećmi i dorosłymi
wynik (produkcja globalna)	657 537	-267 242	41 596	20 376	145 902
konsumpcja pośrednia					
wartość dodana brutto					
amortyzacja środków trwałych					
wartość dodana netto					
wartość dodana netto	385 303	-103 070	39 307	18 618	114 421
koszty związane z zatrudnieniem					
podatki od producentów i importerów					
dotacje dla producentów					
nadwyżka operacyjna/dochód mieszany					
nadwyżka operacyjna/dochód mieszany	382 692				
koszty związane z zatrudnieniem	557 462	644 390			
dochody z tytułu własności	62 126				
saldo dochodów pierwotnych					
dochody pierwotne brutto (DNB)	982 815	644 390			
transfery bieżące	294 857	-25 650			
dochód do dyspozycji					
dochód do dyspozycji	950 935	627 965			
składki na ubezpieczenia społeczne	190 697				
skorygowany dochód do dyspozycji					
dochód do dyspozycji	950 935	627 965			
spożycie					
skorygowane składki na ubezpieczenia społeczne i świadczenia społeczne	3 354				
oszczędności					
skorygowany dochód do dyspozycji	1 141 632	627 965			
spożycie skorygowane (indywidualne)					
skorygowane składki na ubezpieczenia społeczne i świadczenia społeczne	3 354				
oszczędności brutto					
oszczędności brutto	-16 147	12 011			
nakłady brutto na środki trwałe					
amortyzacja środków trwałych					
przyrost rzeczowych środków obrotowych					
zmiany w zapasie					
nabycie pomniejszone o rozdysponowanie aktywów o wyjątkowej wartości					
transfery kapitałowe	3 937				
wierzytelności netto/zadłużenie netto					

Przychody (resources)					
produkcja gospodarstw domowych				suma	suma, rozszerzone rachunki gospodarstw domowych
zapewnienie i utrzymanie odzieży	zapewnienie wyżywienia	utrzymanie mieszkania			
		pozostałe usługi z zakresu zapewnienia i utrzymania mieszkania, non-SNA	usługi właścicieli mieszkań, remonty, SNA		
58 148	424 743	187 871	231 189	1 109 825	1 500 120
33 301	298 644	127 017	99 727	731 035	1 013 268
					382 692
					1 201 852
					62 126
					1 627 205
					269 207
					1 578 900
					190 697
					0
					1 578 900
					3 354
					1 769 597
					3 354
					-4 136
					3 937

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 10. Wycena produkcji domowej dla kobiet i mężczyzn w Polsce w 2011r. (w mln zł)

Kobiety										
rozchody (uses)										
suma, rozszerzone rachunki gospodarstw domowych	produkcja gospodarstw domowych								dostosowania (SNA – non-SNA)	rachunki gospodarstw domowych wg SNA
	suma	utrzymanie mieszkania		zapewnienie wyżywienia	zapewnienie i utrzymanie odzieży	opieka nad dziećmi	opieka nad zwierzętami	wolontariat		
		usługi właścicieli mieszkań, domów własnościowych i budowli, SNA	pozostałe usługi z zakresu zapewnienia i utrzymania mieszkania, non-SNA							
Rachunek produkcji										
237 925	182 030	51 829	14 112	78 753	17 560	18 698	433	646	-73 790	129 684
638 974	492 989	57 154	74 451	220 238	31 635	78 920	10 183	20 408	-64 441	210 426
41 552	41 552	10 142	14 575	10 013	3 462	2 365	483	512	-11 129	11 129
597 422	451 437	47 012	59 876	210 225	28 174	76 555	9 701	19 895	-53 313	199 298
mężczyźni										
rozchody (uses)										
suma, rozszerzone rachunki gospodarstw domowych	produkcja gospodarstw domowych								dostosowania (SNA – non-SNA)	rachunki gospodarstw domowych wg SNA
	suma	utrzymanie mieszkania		zapewnienie wyżywienia	zapewnienie i utrzymanie odzieży	opieka nad dziećmi	opieka nad zwierzętami	wolontariat		
		usługi właścicieli mieszkań, domów własnościowych i budowli, SNA	pozostałe usługi z zakresu zapewnienia i utrzymania mieszkania, non-SNA							
Rachunek produkcji										
172 704	120 537	58 117	15 824	33 123	3 196	9 248	398	631	-68 868	121 035
450 517	314 269	64 089	83 485	92 630	5 757	39 036	9 361	19 911	-60 143	196 392
34 671	34 671	11 373	16 344	4 211	630	1 170	444	500	-10 386	10 386
415 846	279 598	52 716	67 141	88 419	5 127	37 866	8 917	19 411	-49 757	186 005

Źródło: opracowanie własne.

Rachunek podziału wzrostu dochodów		71 485	93	6 004	29 614	107 196	107 196	107 196	(15) podatki
		189 697				189 697	189 697	189 697	(16) składki na ubezpieczenia społeczne
			183 053			183 053	183 053	183 053	(17) świadczenia z ubezpieczeń społecznych
			32 470			32 470	32 470	32 470	(18) inne transfery socjalne
	0	47 359	35 479	40 791	16 215	139 844	28 125	167 969	(19) różne transfery bieżące
	15 126	935 601	265 491	35 383	223 476	1 475 077		1 475 077	(20) dochody do dyspozycji brutto
Rachunek wykorzystania dochodów do dyspozycji	12 320		158 222			170 542	170 542	(21) transfery socjalne w naturze	
	2 806	1 106 143	107 269	35 383	223 476	1 475 077	1 475 077	(22) skorygowane dochody do dyspozycji brutto	
Rachunek wykorzystania skorygowanych dochodów do dyspozycji	15 126	935 601	265 491	35 383	223 476	1 475 077	1 475 077	(23) dochody do dyspozycji brutto	
		1 092 103	116 536			1 208 639	1 208 639	(24) spożycie skorygowane	
		921 561	274 758			1 208 639	1 208 639	(25) spożycie	
				3 354		3 354	3 354	(26) korekta z tytułu zmian udziałów netto gosp. dom. w rezerw. f. emeryt.	
2 806	17 394	-9 267		32 029	223 476	266 438	266 438	(27) oszczędności brutto	
Rachunki akumulacji									
w tym: rachunek									
kapitałowy									
									(27) oszczędności brutto
									(28) saldo obrotów bieżących z zagranicą
63	295	10 171			5 620	16 149	23 969	40 118	(29) transfery kapitałowe
502	68 797	87 333		5 582	146 478	308 692	308 692	308 692	(30) nakłady brutto na środki trwałe
		945	840		26 414	28 199	28 199	28 199	(31) przyrost rzeczowych środków obrotowych
2 683	-47 618	-77 269		26 797	52 250	-43 157	43 157	0	(32) wierzytelności netto / zadłużenie netto
<i>(Specification: Current accounts: - production/external account of goods and services, - generation of income account, - allocation of primary income account, - secondary distribution of income account, - use of disposable income account, - use of adjusted disposable income account; Accumulation accounts of which: capital account; Transactions and balancing items: (1) Imports of goods and services, (2) Exports of goods and services, (3) Gross output, (4) (9) Custom duties, taxes on imports and VAT, (5) Intermediate consumption, (6) Gross domestic product / Gross value added, (7) External balance of goods and services, (8) Compensation of employees, (10) Taxes on production and imports, (11) Subsidies, (12) Gross operating surplus, (13) Property income, (14) Gross primary income/GNI, (15) Current taxes on income and wealth etc. (16) Social contributions, (17) Social benefits, (18) Other social transfers, (19) Other current transfers, (20) Gross disposable income, (21) Social transfers in kind, (22) Gross adjusted disposable income, (23) Gross disposable income, (24) Actual final consumption, (25) Final consumption expenditure, (26) Adjustment for the change in equity of households in pension funds reserves (27) Gross saving, (28) Current external balance, (29) Capital transfers, (30) Gross fixed capital formation, (31) Changes in inventories, (32) Net lending (+) or net borrowing (-/-).</i>									

Przychody (resources)										
Transakcje (<i>transactions & balancing items</i>)	ogółem (<i>total</i>)	produkty – rozchody (<i>goods and services – uses</i>)	zagranica (<i>rest of the world</i>)	razem gospodarka narodowa (<i>national economy</i>)	sektory (<i>sectors</i>)					rachunki (<i>accounts</i>)
					przedsiębiorstw (<i>non-financial corporations</i>)	instytucji finansowych i ubezpieczeniowych (<i>financial corporations</i>)	instytucji rządowych i samorządowych (<i>general government</i>)	gospodarstw domowych (<i>house-holds</i>)	instytucji niekomercyjnych (<i>non-profit institutions</i>)	
rachunki bieżące										
(1) import towarów i usług	706 326		706 326							rachunek produkcji / rachunek wymiany produktów z zagranicą
(2) eksport towarów i usług	688 738	688 738								
(3) produkcja globalna	3 167 946			3 167 946	2 103 921	107 692	274 226	657 537	24 570	
(4) podatki od produktów minus dotacje do produktów	185 741			185 741						
(5) zużycie pośrednie	1 825 560	1 825 560								
(6) PKB / wartość dodana brutto	1 528 127			1 528 127	675 424	59 209	187 136	406 818	13 799	rachunek tworzenia dochodów
(7) saldo wymiany produktów z zagranicą	-17 588		-17 588							
(8) koszty związane z zatrudnieniem	563 072		4 257	558 815				558 815		rachunek podziału pierwotnego dochodów
(9) podatki minus dotacje związane z produkcją i importem	200 894			203 195			203 195			
(10) podatki od produktów minus dotacje do produktów	185 741		3 108	182 633			182 633			
(11) podatki od producentów minus dotacje dla producentów	15 153		-5 409	20 562			20 562			
(12) nadwyżka operacyjna brutto	781 365			775 468	331 753	35 927	36 982	366 111	4 695	
(13) dochody z tytułu własności	259 896		88 064	171 832	17 743	74 840	16 645	61 963	6 41	
(14) dochody pierwotne brutto / DNB	1 462 734			1 462 734	247 065	26 969	215 824	967 695	5 181	rachunek podziału wtórnego dochodów
(15) podatki	107 196			107 196			107 196			
(16) składki na ubezpieczenia społeczne	189 697			189 697		15 110	174 587			
(17) świadczenia z ubezpieczeń społecznych	183 053			183 053				183 053		
(18) inne transfery socjalne	32 470			32 470				32 470		
(19) różne transfery bieżące	167 969		15 782	152 187	22 240	40 099	18 979	60 924	9 945	

(20) dochody do dyspozycji brutto	1 475 077				1 475 077	223 476	35 383	265 491	935 601	15 126	rachunek wykorzystania dochodów do dyspozycji
(21) transfery socjalne w naturze	170 542				170 542				170 542		
(21) skorygowane dochody do dyspozycji brutto	1 475 077				1 475 077	223 476	35 383	107 269	1 106 143	2 806	rachunek wykorzystania skorygowanych dochodów do dyspozycji
(22) dochody do dyspozycji brutto	1 475 077				1 475 077	223 476	35 383	265 491	935 601	15 126	
(23) spójzycie skorygowane	1 208 639				1 208 639						
(24) spójzycie	1 208 639				1 208 639						
(26) korekta z tytulu zmian udzialów netto gosp. dom. w rezerw. f. emergt.	3 354				3 354				3 354		
(27) oszczędnosci brutto											
rachunki akumulacji											
(27) oszczędnosci brutto	266 438				266 438	223 476	32 029	-9 267	17 394	2 806	w tym: rachunek kapitałowy
(28) saldo obrotów bieżących z zagranicą	70 638				70 638						
(29) transfery kapitałowe	48 810				43 630	11 965	481	26 805	3 937	442	
(30) nakłady brutto na środki trwałe	308 692				308 692						
(31) przyrost rzeczowych środków obrotowych	28 199				28 199						
(31) wierzitelnosci netto / zadłużenie netto											

Źródło: opracowanie własne na podstawie: GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2008–2011*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2013, s. 62–63.

Tabela 12. Kody czynności głównych i towarzyszących zastosowanych w *Badaniu budżetu czasu ludności 1 VI 2003–31V 2004*

Wykaz czynności w ramach zajęć i prac domowych oraz wolontariatu w badaniu budżetu czasu ludności 2003/2004		
Kody i grupy czynności	Czynność szczegółowa	Kod czynności
3 – zajęcia i prace domowe	niewymienione zajęcia i prace domowe (np. wykonywałem prace domowe, pracowałem na zewnątrz domu)	300
31 – obróbka żywności	niewymienione czynności	310
	przygotowywanie posiłków, przekąsek i napojów (od planowania posiłków po nakrywanie do stołu)	311
	pieczenie (wszystkie czynności z tym związane)	312
	zmywanie naczyń (łącznie z wycieraniem i chowaniem)	313
	robienie przetworów (smażenie dżemów, mrożenie, wekowanie itp., łącznie ze wszystkimi czynnościami przygotowującymi, np. myciem owoców, przygotowaniem słoików itp.)	314
	inne czynności związane z obróbką żywności	319
32 – prace związane z utrzymaniem porządku	niewymienione czynności (np. ogólnie – sprzątanie bez określenia miejsca)	320
	sprzątanie mieszkania (odkurzanie, mycie/woskowanie podłogi, mycie okien, stanie łóżek, robienie porządków w domu itp., segregowanie papierów, butelek, puszek itp.)	321
	sprzątanie podwórza, chodnika przy domu, usuwanie śniegu	322
	ogrzewanie i zaopatrywanie w wodę, pozyskiwanie drewna opałowego uwaga: naprawianie urządzeń kodujemy 353 – produkowanie, naprawianie i konserwowanie sprzętu gospodarstwa domowego	323
	różne sprawy związane z gospodarstwem domowym (załatwianie różnych spraw w domu, w domu weekendowym itp., np. przygotowanie ubrań na rano lub następny dzień, załatwianie zakupów, pakowanie różnych rzeczy, wieszanie zastół, podlewanie kwiatów w domu, wyjmowanie listów ze skrzynki itp.)	324
	inne wymienione czynności (czynności krótkotrwałe, niepasujące do poprzednich kategorii, np. zastanianie zastół, otwieranie/zamykanie drzwi lub okien)	329
33 – prace związane z przygotowaniem i utrzymaniem odzieży	niewymienione czynności	330
	pranie (łącznie z wkładaniem i wyjmowaniem z pralki, wieszaniem i zbieraniem po wysuszeniu itp.)	331
	prasowanie, maglowanie (łącznie ze wszystkimi, koniecznymi przy tym czynnościami – aż po składanie i chowanie rzeczy do szaf)	332
	rękodzieło i produkcja odzieży uwaga: tylko robienie nowych ubrań, a nie reperowanie starych; tkactwo, krawiectwo, haftowanie, robienie na drutach, szycie itp.	333
	inne wymienione prace związane z przygotowaniem i utrzymaniem odzieży (reperowanie i czyszczenie odzieży oraz inne prace związane z jej utrzymaniem, również czyszczenie butów, chowanie odzieży sezonowej)	339
34 – ogrodnictwo i opieka nad zwierzętami domowymi (niezwiązane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego)	niewymienione czynności	340
	ogrodnictwo (hodowla warzyw, ziemniaków, pomidorów itp., hodowla kwiatów poza domem, koszenie trawnika itp., także zajmowanie się kwiatami na grobie) uwaga: hodowla kwiatów domowych jest kodowana 324 – różne sprawy związane z gospodarstwem domowym; grabienie liści jest kodowane 322 – sprzątanie podwórza	341
	hodowla zwierząt domowych (produkty tylko do własnego użytku, np. hodowla pszczoł, żywienie domowych zwierząt, oporzędzanie konia do własnej jazdy, hodowla kur, królików, owiec itp.) uwaga: jazda konna jest kodowana 619 – inne wymienione ćwiczenia fizyczne	342
	opieka nad domowymi ulubieńcami (kotem, psem, rybkami, chomikiem, żywienie i mycie, zajmowanie się akwarium/terrarium itp., szkolenie psa)	343
	spacery z psem (bez względu na czas poświęcony tej czynności, inny rodzaj zajmowania się zwierzętami poza domem)	344
	inne wymienione czynności	349

Wykaz czynności w ramach zajęć i prac domowych oraz wolontariatu w badaniu budżetu czasu ludności 2003/2004		
Kody i grupy czynności	Czynność szczegółowa	Kod czynności
35 – budowa, remonty, naprawy, utrzymanie mieszkania i sprzętu gospodarstwa domowego	niewymienione czynności	350
	budowa domu, przebudowy, remonty kapitalne (w tym instalowanie elektryczności) uwaga: działalność związana z budynkami rolnymi jest kodowana 111 lub 112 – praca	351
	naprawy, drobne remonty w mieszkaniu (także w garażu, poza domem; malowanie, tapetowanie, naprawa dachu, podłogi, instalowanie oświetlenia itp.)	352
	produkowanie, naprawianie i konserwowanie sprzętu gospodarstwa domowego (robienie i reperowanie mebli i innych przedmiotów, dóbr trwałego użytku, porcelany itp.) uwaga: reperacje sprzętu gospodarstwa rolnego należy kodować 111 lub 121 – praca	353
	remonty, konserwacja pojazdów (samochodu, roweru, łodzi dokonywana własnoręcznie)	354
	inne wymienione produkty i naprawy	359
	36 – zakupy i korzystanie z usług uwaga: załatwianie spraw z domu (np. rozmowy telefoniczne z instytucjami, zakupy przez telefon, Internet) jest kodowane 371 – zarządzanie gospodarstwem domowym	niewymienione zakupy i usługi
zakupy (zakupy takich produktów jak napoje, gazety, magazyny, papierosy, słodczyce, kanapki itp., a także dóbr półtrwałego użytku, kupowanie ubrań, butów, książek, lekarstw, benzyny do pojazdów itp., zakupy produktów potrzebnych do napraw i konserwacji oraz zakup takich towarów jak mieszkanie, samochód, meble i wyposażenie gospodarstwa domowego; zalicza się tu również chodzenie po sklepie, pchlim targu i oglądanie towarów, przymierzanie ubrań) uwaga: zakupy do gospodarstwa rolnego są kodowane 111 lub 121 – praca		361
handlowe i administracyjne usługi (pralnia, krawiec, szwec itp.; poczta, bank, księgowy, prawnik, agent ubezpieczeniowy, zarząd miasta, policja, inspekcja samochodowa, biuro podróży, urząd pracy itp.; serwis samochodowy, myjnia, samochodowa; do usług tych należy także: pobieranie pieniędzy z bankomatu, rezerwowanie miejsca w hotelu i usługi hotelowe, wymiana oleju i smarowanie samochodu w garażu jako płatna usługa) uwaga: telefony do instytucji kodujemy 371 – zarządzanie gospodarstwem domowym; własne naprawy samochodowe w garażu lub domu kodujemy 354 – remonty, konserwacja pojazdów; takie czynności jak wezwanie weterynarza i rozmowa z nim w związku z usługami weterynaryjnymi dla bydła (na własnej farmie) kodujemy 111 lub 121 – praca		362
usługi osobiste płatne (wizyty u doktora, dentysty, fizykoterapia, salon piękności, fryzjer, solarium, manicure itp., pobyt w szpitalu jako pacjent)		363
inne wymienione (np. czekanie w samochodzie na żonę robiącą zakupy)		369
37 – zarządzanie gospodarstwem domowym	zarządzanie gospodarstwem domowym (planowanie, organizowanie, prowadzenie budżetu domowego, robienie listy zakupów, rozmowy telefoniczne z instytucjami, zakupy przez telefon, Internet, rezerwowanie biletów do kina, teatru, na samolot przez telefon, planowanie podróży, przyjęcia, weekendu) uwaga: załatwianie spraw w banku, na poczcie itp. ma kod 362 – handlowe i administracyjne usługi; zarządzanie sprawami gospodarstwa rolnego ma kod 111 lub 121 – praca; wizyta w sklepie ma kod 361 – zakupy; zakupy towarów do gospodarstwa rolnego mają kod 111 lub 121 – praca	371
38 – opieka nad dziećmi (opieka rodziców nad dziećmi, starszego rodzeństwa nad młodszym, górna granica wieku – 17 lat) uwaga: opieka nad dziećmi tylko z innego gospodarstwa jest kodowana jako nieformalna pomoc innemu gospodarstwu 427 – opieka nad dziećmi	niewymienione czynności (np. pomaganiem dzieciom)	380
	pielęgnacja i pilnowanie dzieci (czynności higieniczne, karmienie, ubieranie itp. w domu lub poza domem)	381
	nauka z dziećmi (pomoc w lekcjach itp.)	382
	czytanie, zabawa i rozmowy z dziećmi uwaga: rozmowa rodzeństwa jest kodowana 511 – rozmowy z rodziną; zabawa rodzeństwa razem jest kodowana 732 – gry towarzyskie	383
	wyjście z dziećmi (do lekarza, towarzyszenie dzieciom w ich pozaszkolnych zajęciach, np. czekanie podczas lekcji muzyki, zajęć sportowych itp., jeśli nie została wymieniona żadna inna czynność niż czekanie, wizyta w szkole, w żłobku, zebrania rodziców w szkole uwaga: jeśli podczas czekania na dziecko miała miejsce inna czynność, np. picie kawy, należy ją zakodować; czas poświęcony na dojazdy ma kod 938 – dojazdy/dojścia z dzieckiem	384
	inne wymienione czynności związane z opieką nad dziećmi	389

Wykaz czynności w ramach zajęć i prac domowych oraz wolontariatu w badaniu budżetu czasu ludności 2003/2004		
Kody i grupy czynności	Czynność szczegółowa	Kod czynności
39 – opieka nad dorosłymi członkami rodziny	opieka nad dorosłymi członkami rodziny (opieka nad dorosłymi oprócz prac domowych, np. zabiegi higieniczne przy chorych i starszych, obcinanie włosów, masaże, odwiedziny w szpitalu, wsparcie psychiczne, udzielanie informacji i rad, towarzyszenie do lekarza) uwaga: prace domowe są kodowane zgodnie z daną czynnością, np. pomoc takiej osobie w gotowaniu, sprzątnięciu itp. należy zakodować 311 – przygotowywanie posiłków	391
4 – dobrowolna praca w organizacjach i poza nimi	niewymieniona praca	400
41 – praca dla organizacji (praca jako ochotnik bez żadnego wynagrodzenia lub z minimalnym wynagrodzeniem)	niewymieniona praca dla organizacji	410
	praca dla samej organizacji (praca dla organizacji, a także dla szkoły, przedszkola, straży pożarnej, praca w klubie, zbieranie pieniędzy) uwaga: jeśli praca ochotnika jest skierowana bezpośrednio do osoby, np. dostarczanie jedzenia, wtedy kodujemy 412 – praca dla ludzi przez organizację	411
	praca dla ludzi przez organizację (opieka nad chorymi i niepełnosprawnymi w ramach organizacji, dostarczanie jedzenia, praca jako instruktor lub nauczyciel, przewodniczenie grupom, np. drużynie harcerskiej, praca w grupie opiekującej się dziećmi, praca w grupach samopomocowych) uwaga: pomoc nieformalna prywatnym gospodarstwom domowym jest kodowana 42 – nieformalna pomoc dla innych gospodarstw	412
	inne wymienione prace dla organizacji	419
42 – nieformalna pomoc dla innych gospodarstw	niewymieniona pomoc nieformalna (pomoc sąsiadowi, krewnemu)	420
	obróbka żywności (gotowanie, pieczenie, robienie przetworów, zmywanie i inne czynności zawarte w 31)	421
	prace porządkowe (sprzątnięcie wewnątrz i na zewnątrz domu, pranie, prasowanie i inne czynności zawarte w 32 i 33)	422
	ogrodnictwo i opieka nad zwierzętami domowymi (spacer z psem, ogrodnictwo i inne czynności zawarte w 34)	423
	budowa, naprawy, utrzymanie mieszkania i sprzętu gospodarstwa domowego (budowa domu, naprawa samochodu i inne czynności zawarte w 35)	424
	zakupy i korzystanie z usług (czynności zawarte w 36)	425
	pomoc w pracy i gospodarstwie rolnym (niepłatna pomoc osobie z innego gospodarstwa w jego płatnej pracy lub na farmie)	426
	opieka nad dziećmi (czynności zawarte w 38)	427
	opieka na dorosłymi (czynności zawarte w 39)	428
	inna wymieniona nieformalna pomoc (pomoc innemu gospodarstwu w czynnościach, które są zawarte w 33 – prace związane z przygotowaniem i utrzymaniem odzieży, 37 – zarządzanie gospodarstwem domowym, a także inne wymienione czynności, które nie wchodzą do 421–428)	429

Źródło: dane udostępnione przez Departament Badań Społecznych i Warunków Życia GUS.

Tabela 13. Wartość pracy domowej według płci i aktywności zawodowej w sektorze gospodarstw domowych, maj 2011r. (w zł)

Numer	Wyszczególnienie	Kod czynności	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
1.	Utrzymanie mieszkania		126 842,69	59 793,81	67 048,88
1.1.	Budowa domu, przebudowa, remonty kapitalne	351	3 787,23	–	3 787,23
1.2.	Naprawy, drobne remonty w mieszkaniu	352	10 449,58	1 355,25	9 094,33
1.3.	Produkowanie, naprawianie i konserwowanie sprzętu gospodarstwa domowego	353	3 376,11	–	3 376,11
1.4.	Inne czynności budowlane	350x	2 479,14	–	2 479,14
1.5.	Czynności związane z ogrzewaniem i zaopatrywaniem gospodarstwa domowego w wodę	323	15 244,28	3 957,34	11 286,93
1.6.	Sprzątanie mieszkania	321	48 049,44	37 933,56	10 115,88
1.7.	Sprzątanie podwórza, chodnika koło domu, usuwanie śniegu	322	5 545,93	1 260,39	4 285,55
1.8.	Inne czynności porządkowe	320x	1 138,83	989,34	149,50
1.9.	Dojazdy (dojścia) związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego	931	7 541,44	3 293,27	4 248,17
1.10.	Remonty, konserwacja pojazdów	354	11 735,42	–	11 735,42
1.11.	Czynności porządkowe i organizacyjne związane z gospodarstwem domowym	324	17 495,27	11 004,66	6 490,61
2.	Zapewnienie wyżywienia		291 600,61	205 266,77	86 333,84
2.1.	Przygotowywanie posiłków, przekąsek i napojów	311	119 379,52	94 027,52	25 352,00
2.2.	Pieczenie (wszystkie czynności z tym związane)	312	3 590,75	3 428,79	161,95
2.3.	Robienie przetworów	314	5 066,78	4 119,97	946,81
2.4.	Inne czynności dotyczące wyżywienia	310x	–	–	–
2.5.	Zakupy	361	52 391,63	33 081,75	19 309,88
2.6.	Ogrodnictwo	341	25 672,29	12 603,86	13 068,43
2.7.	Hodowla zwierząt domowych	342	4 835,09	2 331,04	2 504,06
2.8.	Zmywanie naczyń	313	33 180,98	27 986,00	5 194,98
2.9.	Dojazdy (dojścia) związane z zakupami i usługami	936	47 483,58	27 687,84	19 795,74
3.	Utrzymanie odzieży		33 255,31	28 135,07	5 120,23
3.1.	Rękodzieło i produkcja odzieży	333	4 648,52	4 648,52	–
3.2.	Usługi handlowe i administracyjne	362	6 314,31	2 290,38	4 023,93
3.3.	Inne czynności związane z zakupami i usługami	360x	–	–	–
3.4.	Inne czynności związane z utrzymaniem odzieży	330x	962,23	962,23	–
3.5.	Pranie	331	14 498,25	13 538,99	959,26
3.6.	Prasowanie, maglowanie	332	6 831,99	6 694,95	137,04
4.	Opieka nad dziećmi i dorosłymi		153 439,24	102 660,49	50 778,75
4.1.	Pielęgnacja i pilnowanie dzieci	381	47 177,64	38 245,27	8 932,38
4.2.	Nauka z dziećmi	382	18 501,84	15 138,19	3 363,66
4.3.	Czytanie, zabawa i rozmowy z dziećmi	383	56 950,16	33 068,20	23 881,96
4.4.	Wyjścia z dziećmi	384	1 612,65	840,26	772,40
4.5.	Inne czynności związane z opieką nad dziećmi	380x	–	–	–
4.6.	Opieka nad dorosłymi członkami gospodarstwa domowego	391	2 497,01	1 301,04	1 195,97

Numer	Wyszczególnienie	Kod czynności	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
4.7.	Opieka nad domowymi ulubieńcami	343	4 499,82	2 344,59	2 155,23
4.8.	Spacery z psem i innymi domowymi ulubieńcami	344	14 083,89	7 020,22	7 063,68
4.9.	Inne czynności związane z ogrodnictwem i opieką nad zwierzętami domowymi	340x	–	–	–
4.10.	Dojazdy (dojścia) z dzieckiem	938	4 310,03	3 388,14	921,89
4.11.	Dojazdy (dojścia) z dorosłym członkiem gospodarstwa domowego niezwiązane z zakupami i usługami	939	1 283,17	–	1 283,17
4.12.	Zarządzanie gospodarstwem domowym	371	2 523,02	1 314,60	1 208,42
5.	Prace w charakterze wolontariusza		39 252,65	19 868,02	19 384,63
5.1.	Obróbka żywności	421	1 734,05	1 572,09	161,95
5.2.	Prace porządkowe	422	3 024,05	1 965,12	1 058,93
5.3.	Uprawa roślin i opieka nad zwierzętami domowymi	423	1 297,40	176,18	1 121,22
5.4.	Budowa, naprawy, utrzymanie mieszkania i sprzętu gospodarstwa domowego	424	8 944,83	–	8 944,83
5.5.	Zakupy i korzystanie z usług	425	–	–	–
5.6.	Pomoc w gospodarstwie rolnym i w pracy niezwiązanej z rolnictwem	426	4 575,72	1 124,86	3 450,86
5.7.	Opieka nad dziećmi	427	17 893,39	13 620,30	4 273,09
5.8.	Opieka na dorosłymi	428	1 783,20	1 409,46	373,74
5.9.	Inna wymieniona i niewymieniona nieformalna pomoc	420x	–	–	–
6.1.	Grupa 1–4 łącznie		605 137,85	395 856,15	209 281,70
6.2.	Grupa 1–5 łącznie		644 390,50	415 724,17	228 666,33

Źródło: opracowanie własne na podstawie: I. Błaszczak-Przybycińska, *Produkcja gospodarstw domowych jako czynnik dochodotwórczy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008, „Monografie i Opracowania”, s. 141.

Tabela 14. Rachunek produkcji i rachunek tworzenia dochodów według funkcji dla gospodarstw domowych ogółem w Polsce w 2011r.
(w mln zł)

Wyszczególnienie	Funkcja gospodarstwa domowego										suma
	zapewnienie i utrzymanie mieszkania		zapewnienie wyżywienia		zapewnienie i utrzymanie przedmiotów osobistych, non-SNA	opieka nad dziećmi i dorosłymi, non-SNA	opieka nad zwierzętami, non-SNA	wolontariat, non-SNA	SNA	non-SNA	
	ustugi własne właścicieli mieszkań, najemna pomoc domowa, czynsze umowne, SNA	budowa mieszkań we własnym zakresie, SNA	non-SNA	SNA							
Wartość pracy domowej (czas * stawki wynagrodzeń wg zawodów)		126 843		291 601	33 255	134 856	18 584	39 253	-	644 390	644 390
Wynagrodzenie najemnej pomocy domowej (SNA)	796								796	-	796
Usługi własne właścicieli mieszkań – czynsze umowne (SNA)	53 160								53 160	-	53 160
Budowa domów we własnym zakresie (SNA)		42 088							42 088	-	42 088
Samozapatrzenie, towiećtwo, zbieranie grzybów i owoców runa leśnego (SNA)				7 598					7 598	-	7 598
Podatki od producentów (podatek od nieruchomości, licencje towiećtwo, podatek od psów itd.)	3 683			775			9		4 458	9	4 466
Podatki na produkcję (udział w podatku transportowym)		-							-	-	-
Dotacje na produkcję				-5 030					-5 030	-	-5 030
Wartość dodana netto	57 639	42 088	126 843	291 601	33 255	134 856	18 592	39 253	103 070	644 399	747 469
Amortyzacja kapitału trwałego (udział w środkach transportu)	21 515		-	-	-	-	48 935		21 515	48 935	70 450

Wyszczególnienie	Funkcja gospodarstwa domowego											
	zapewnienie i utrzymanie mieszkania			zapewnienie wyżywienia		zapewnienie i utrzymanie odzieży, non-SNA	opieka nad dziećmi i dorosłymi, non-SNA	opieka nad zwierzętami, non-SNA	wolontariat, non-SNA	SNA	non-SNA	suma
	usługi własne właścicieli mieszkań, najemna pomoc domowa, czystsze umowne, SNA	budowa mieszkań we własnym zakresie, SNA	non-SNA	SNA	non-SNA							
Amortyzacja (udział w sprzęcie telekomunikacyjnym i informatycznym)												
Amortyzacja, suma	21 515						48 935			21 515	48 935	70 450
Wartość dodana brutto	79 154	42 088	3 343	291 601	33 255	134 856	67 528	39 253	124 585	124 585	693 334	817 919
Konsumpcja pośrednia	109 946		25 808	69 676	19 673	23 558	227		142 658	142 658	138 943	281 600
Konsumpcja pośrednia (udział w środkach transportu)												
Konsumpcja pośrednia (udział w sprzęcie telekomunikacyjnym i informatycznym)												
Konsumpcja pośrednia, suma	109 946	-	25 808	69 676	19 673	23 558	227		142 658	142 658	138 943	281 600
Wynik (produkcja globalna)	189 100	42 088	36 054	361 277	52 929	158 414	67 754	39 253	267 242	267 242	832 277	1 099 519
Odszetki hipoteczne	19 371											
Opłaty kapitałowe od mieszkań	-											
Nakłady brutto na środki trwałe	68 797	14 628		1 164	920	2 531	1 414		68 797	68 797	20 658	89 455
trwałego użytkowania		7 319		518	920	920					9 678	9 678
pótrwałego użytkowania		7 309		646		1 611	1 414				10 980	10 980
Czas przeznaczony na pracę domową (w mln godz.)				22 890	2 634	6 067	969	2 260			44 047	

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 15. Kategorie rachunku produkcji i rachunku tworzenia dochodów w 2011r. (w mln zł)

Wyszczególnienie	Utrzymanie mieszkania		Zapewnienie wyżywienia		Zapewnienie i utrzymanie odzieży		Opieka nad dziećmi, dorosłymi i zwierzętami		Wolontariat		Wynik		
	usługi dla właścicieli mieszkań, domów własnościowych i budowli, SNA	pozostałe usługi w zakresie zapewnienia i utrzymania mieszkania, SNA	SNA	non-SNA	SNA	non-SNA	SNA	non-SNA	SNA	non-SNA	SNA	non-SNA	suma
Wartość pracy domowej		126 843	291 601		33 255		153 439		39 253	0	644 390		644 390
Koszty związane z zatrudnieniem	874	796	2 010		229		1 057		271		5 237	0	5 237
Usługi domowe właścicieli mieszkań – czynsze umowne	53 160										53 160	0	53 160
Budowa domów/mieszkań		42 088									42 088	0	42 088
Produkcja rolna na własny użytek (samozapatrzenie)			7 598								7 598	0	7 598
Podatki od producentów	3 683		775	400		46	9	211		54	4 466	884	5 351
Dotacje dla producentów								-20 619			0	-20 619	-20 619
Wartość dodana netto	57 717	42 885	10 383	292 001	229	33 301	1 066	133 031	271	39 307	112 550	624 656	737 206
Amortyzacja środków trwałych	21 515	-	-	14 224		4 092		4 461		1 012	21 515	54 708	76 223
Wartość dodana brutto	79 232	42 885	10 383	306 225	229	37 393	1 066	137 492	271	40 319	134 065	679 364	813 429
Konsumpcja pośrednia	109 946	25 808	32 711	69 676		19 673		23 785		0	142 658	138 943	281 600
Pozostała konsumpcja pośrednia	0	0	2 937	6 551		1 082		4 993		1 277	2 937	18 030	20 967
Konsumpcja pośrednia, suma	109 946	0	35 648	76 227	-	20 756	0	28 777	-	1 277	145 595	156 973	302 567
Wynik	189 178	42 885	187 871	46 031	229	58 148	1 066	166 269	271	41 596	279 659	836 336	1 115 996
Nakłady brutto na środki trwałe	68 797	-	-	1 164		920		3 946		-	68 797	20 658	89 455

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 16. Amortyzacja środków trwałych w sektorze gospodarstw domowych w Polsce w 2011r. (w mln zł)

Lp.	Funkcja w gospodarstwie domowym	Rola w gospodarstwie domowym	Kod (klasyfikacja COICOP*)	Dobra trwałego użytkowania	Średni czas użytkowania (w latach)	Gospodarstwa domowe wyposażone w dobra trwałego użytkowania (w %)	Ceny w gospodarce narodowej w 2011r. (w zł)	Stopień zużycia (w %)	Amortyzacja – ogółem dla sektora gospodarstw domowych (w mln zł)
1.	H	D	51111	meble i elementy meblarskie (w tym materace)	10–15	98,4	855,69	81,90	2 068,41
2.	H	D	51111	meble kempingowe i ogrodowe	10	54,60	677,12	81,90	908,20
3.	H	SD	51113	sprzęt oświetleniowy	10	99	441,20	81,20	1 114,48
4.	H	D	51112	antyki i dzieła sztuki	10	37,60	1 553,20	81,90	1 434,62
5.	H	SD	51112	artykuły dekoracyjne	10	98,40	154,60	56,70	894,00
6.	H	SD	51211	dywany i wykładziny podłogowe	12	98,4	211,55	98,60	39,55
7.	M	D	53131	kuchnie i piece (w tym kuchenki mikrofalowe, rożen, grill itp.), w tym:	15	98,6	450,50	85,30	886,20
8.	M	D	–	– kuchnia ceramiczna lub elektryczna		8,1	548,97	85,30	88,71
9.	M	D	–	– kuchenka mikrofalowa		53,3	325,15	85,30	345,76
10.	M	D	53111	chłodziarki, zamrażarki i chłodziarko-zamrażarki	13	98,6	1 094,89	79,90	2 945,01
11.	M	D	53121	urządzenia do prania, suszenia, zmywania, w tym:				69,05	
12.	Cl	D	–	– pralka	12	98	1 119,00	84,80	2 262,27
13.	M	D	–	– zmywarka		17,7	1 115,20	53,30	1 251,08
14.	Cl	SD	53161	maszyny do szycia i dziewiarskie	20	38,8	210,99	98,40	17,78
15.	H	SD	55111	narzędzia ogrodnicze siłnikowe (np. ogrodowa kosiarzka elektryczna)	10	54,60	257,00	87,20	243,77
16.	C	SD	61311	urządzenia i sprzęt terapeutyczny	5	5,8	1 750,90	95,90	56,68
17.	T	T	71111	samochody nowe (poj. silnika 1200cm ³ , wer. standard)	18	60,2	31 197,00	81,50	47 154,69
18.	T	T	71211	pojazdy motorowe jednośladowe	10	6,1	6 570,00	85,60	783,25
19.	T	T	71311	rowery	10	62,9	912,75	87,20	997,37
20.	Etel	Errands	82111	sprzęt telekomunikacyjny, w tym:					
21.	Etel	Errands	–	– telefon stacjonarny	5	51,2	128,00	99,80	1,78
22.	Etel	Errands	–	– telefon komórkowy		90,3	344,98	90,60	397,42

23.	H	D	091111, 091112-091115	odbiorniki radiofoniczne i inne pokrewne	10	62,7	245,00	75,10	519,13
24.	H	D	91121	odbiorniki telewizyjne	10	98,4	1 250,00	66,30	5 625,73
25.	Ekomp	Errands	91311	sprzęt informatyczny (komputery, laptopy, drukarki), kalkulatory, maszyny do pisania, w tym:	5				
26.	Ekomp	Errands	-	- komputer osobisty, w tym:					
27.	Ekomp	Errands	-	- laptop					
28.	Ekomp	Errands	-	- drukarka					
29.	H	D	91125	urządzenie do odbioru TV satelitarnej lub kablowej; instalacja sprzętu audiowizualnego	10	67,6	139,00	94,20	73,97
30.	H	D	91124	zestaw kina domowego	10	15,6	608,45	26,70	944,27
31.	H	D	91115	zestaw do odbioru, nagrywania i odtwarzania dźwięku (wieża)	8	37,6	189,00	65,10	336,60
32.	H	D	91111	radio lub radiomagnetofon	8	62,7	180,00	82,70	264,99
33.	H	D	91111	radio z odtwarzaczem płyt kompaktowych lub radiomagnetofon z odtwarzaczem płyt kompaktowych	10	20,1	260,00	65,10	247,54
34.	H	D	91113	odtwarzacz MP3	5	25,4	220,00	65,40	262,41
35.	H	D	91113	odtwarzacz płyt kompaktowych	5	9,4	250,00	65,40	110,35
36.	H	D	91122	magnetowid, odtwarzacz	10	19,3	280,00	58,60	303,64
37.	H	D	91122	odtwarzacz DVD	12	51,7	509,00	61,00	1 392,89
38.	H	D	91124	kamera wideo	10	10,1	690,00	76,70	220,38
39.	H	D	91211	cyfrowy aparat fotograficzny	6	50,00	680,00	43,90	2 588,72
40.	CI	IC	52111	artykuły włókiennicze	10	38,8	98,00	67,50	167,72
41.	H	SD	54111	wyroby szklane i zastawa stołowa	15	98,4	210,00	55,40	1 250,82
42.	H	SD	54121	sztućce i srebro stołowe	15	98,4	450,00	60,50	2 373,82
43.	M	SD	54131	artykuły kuchenne (nieelektryczne)	15	98,6	75,50	68,70	316,24
44.	H	SD	54132	inne artykuły użytku domowego (nieelektryczne)	15	98,4	213,00	59,60	1 149,21
45.	H	SD		pozostały elektryczny sprzęt gospodarstwa domowego		53,3	159,49	53,70	534,18
46.	M	SD		ekspresy, młynki do kawy, czajniki, grzałki, roboty kuchenne, sokowirówki	10-15	60,2	159,49	53,70	603,33
47.	M	SD	53211	- robot kuchenny		60,2	180,00	84,00	235,31
48.	H	D		- odkurzacze		94,4	350,00	86,62	599,98
49.	CI	D		- żelazko		98	220,00	67,40	953,92

Lp.	Funkcja w gospodarstwie domowym	Rola w gospodarstwie domowym	Kod (Klasyfikacja COICOP*)	Dobra trwałe użytkowania	Średni czas użytkowania (w latach)	Gospodarstwa domowe wyposażone w dobra trwałe użytkowania (w %)	Ceny w gospodarce narodowej w 2011 r. (w zł)	Stopień zużycia (w %)	Amortyzacja – ogółem dla sektora gospodarstw domowych (w mln zł)
50.	M	SD	93211	sprzęt wędkarski i osprzęt myśliwski łącznie z amunicją	7	4,4	156,70	66,10	31,87
51.	AC	SD	93411	zwierzęta domowe i artykuły dla zwierząt domowych	8	52,00	140,23	54,80	447,33
52.	H	SD	123221	pozostałe artykuły osobistego użytku (np. wózek dziecięcy, foteliki samochodowe, nosidła i inne)	3	50,34	450,00	30,20	2 145,87
53.	H	SD	123222				1 145,38		
suma									97 223,21

Legenda

symbol	nazwa w j. ang.	nazwa w j. pol.
H	housing	zapewnienie i utrzymanie mieszkania
M	meals	zapewnienie wyżywienia
Cl	clothing	zapewnienie i utrzymanie odzieży
C	care	opieka nad dziećmi i dorosłymi
AC	animal care	opieka nad zwierzętami (domowymi ulubieńcami)
Etel	errands (telephone, mobile-phones etc.)	łączność (telefony komórkowe, telefony stacjonarne itd.)
Ekomp	errands (computing equipment etc.)	sprzęt informatyczny
D	durable goods	dobra trwałe użytkowania
SD	semi-durable goods	dobra półtrwałego użytkowania
IC	intermediate consumption	konsumpcja pośrednia
T	transportation	transport
Errands	errands	łączność

* Kody na podstawie: GUS, *Klasyfikacja spożycia indywidualnego według celu do badania budżetów gospodarstw domowych (COICOP/HBS). Zeszyt 2 Instrukcji organizacyjno-metodologicznej do badania budżetów gospodarstw domowych na lata 2009–2012*, ZWS GUS, Warszawa 2009.

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 17. Gospodarstwa domowe wyposażone w niektóre przedmioty trwałego użytkowania według grup społeczno-ekonomicznych (w %)

Wyszczególnienie	Gospodarstwa domowe								
	ogółem	pracowników			rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów i rencistów		
		razem	na stanowiskach				razem	emerytów	rencistów
			robotniczych	nierobotniczych					
	w procencie danej grupy gospodarstw domowych								
Odbiornik telewizyjny	98,4	98,3	99,6	97,0	99,7	98,6	99,1	99,1	99,0
Urządzenie do odbioru TV satelitarnej lub kablowej	67,6	75,4	74,3	76,5	56,6	82,1	57,6	58,9	52,6
Zestaw kina domowego	15,6	21,7	19,4	24,0	12,4	32,2	5,0	5,1	4,7
Zestaw do odbioru, nagrywania i odtwarzania dźwięku (wieża)	37,6	49,0	44,3	53,6	40,1	55,8	18,8	19,4	16,6
Radio lub radiomagnetofon	62,7	55,7	57,7	53,7	72,5	57,1	73,8	74,8	70,2
Radio z odtwarzaczem płyt kompaktowych lub radiomagnetofon z odtwarzaczem płyt kompaktowych	20,1	23,9	21,3	26,5	21,9	27,7	13,9	14,2	12,5
Odtwarzacz MP3	25,4	36,0	30,7	41,3	27,7	40,9	6,7	6,5	7,5
Odtwarzacz płyt kompaktowych	9,4	12,1	10,2	14,0	11,2	15,0	4,7	4,9	3,8
Magnetowid, odtwarzacz	19,3	20,5	19,7	21,2	24,0	22,4	17,7	18,4	14,7
Odtwarzacz DVD	51,7	64,4	64,5	64,2	58,6	66,6	32,4	33,5	28,3
Kamera wideo	10,1	13,4	8,6	18,2	5,8	27,4	3,5	3,9	2,2
Cyfrowy aparat fotograficzny	50,0	67,1	57,2	77,0	49,3	80,3	21,8	23,1	17,0
Komputer osobisty, w tym	66,7	87,1	80,4	93,6	74,8	93,5	32,2	32,7	30,3
laptop	36,0	48,0	34,4	61,5	26,4	64,7	14,1	14,7	12,0
Komputer z dostępem do Internetu, w tym:	62,3	82,3	73,9	90,7	65,4	90,3	29,0	29,6	26,7
z dostępem szerokopasmowym	48,2	63,8	54,8	72,8	48,3	72,9	21,6	22,2	19,5
Komputer bez dostępu do Internetu	6,9	8,3	9,3	7,2	12,1	8,4	3,9	3,8	4,1
Drukarka	40,2	53,3	44,1	62,5	49,2	71,5	16,0	16,5	14,0
Telefon stacjonarny	51,2	43,2	39,3	47,1	64,4	51,9	64,9	67,7	54,3
Telefon komórkowy	90,3	99,2	98,8	99,6	95,1	99,1	75,5	76,1	73,2
Pralka i wirówka elektryczna lub automat pralniczy, w tym	98,0	98,8	98,8	98,8	99,1	99,2	97,3	97,3	97,0
automat pralniczy	91,1	95,4	93,4	97,3	88,2	97,9	85,5	86,6	81,4
Odkurzacz elektryczny	94,4	95,4	94,3	96,6	94,5	97,2	93,5	94,2	90,9
Chłodziarka lub zamrażarka	98,6	98,8	98,9	98,8	99,3	98,6	98,6	98,6	98,3
Kuchenka elektryczna z płytą ceramiczną	8,1	9,4	4,7	14,1	5,4	20,9	4,0	4,3	3,0
Kuchenka mikrofalowa	53,3	63,9	62,5	65,2	59,7	72,0	35,8	36,5	32,9
Robot kuchenny	60,2	67,6	64,2	71,0	69,5	73,2	49,0	50,4	43,7
Zmywarka do naczyń	17,7	22,0	12,7	31,3	15,3	43,6	8,0	8,6	5,3
Rower (bez dziecięcego)	62,9	70,6	72,3	68,8	90,4	71,6	49,0	49,6	46,7
Motocykl, skuter, motorower	6,1	7,3	8,8	5,7	17,4	10,0	2,7	2,7	2,7
Samochód osobowy	60,2	74,4	69,8	79,0	89,8	90,8	35,4	38,6	23,2

Źródło: GUS, *Budżety gospodarstw domowych w 2011 r.*, „Informacje i Opracowania Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2012, s. 200–201.

Tabela 18. Wydatki gospodarstw domowych w 2011r. – podział według funkcji i roli w gospodarstwie domowym

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Produkcja gospodarstw domowych – rynkowa (SNA) lub nierynkowa (non-SNA)
Zapewnienie i utrzymanie mieszkania				
konsumpcja pośrednia				
H	043111	materiały do konserwacji mieszkania lub domu	IC	non-SNA
H	043211	usługi związane z konserwacją mieszkania lub domu	IC	non-SNA
H	044411	koszty zarządu i administracji nieruchomością – mieszkanie	IC	non-SNA
H	044412	koszty zarządu i administracji nieruchomością – garaż	IC	non-SNA
H	051311	naprawa mebli oraz artykułów do urządzenia i wystroju mieszkania	IC	non-SNA
H	52111	artykuły włókiennicze	IC	non-SNA
H	052112	naprawa artykułów włókienniczych	IC	non-SNA
H	053142	instalowanie urządzeń grzewczych i wentylacyjnych	IC	non-SNA
H	053311	naprawa sprzętu gospodarstwa domowego	IC	non-SNA
H	054141	naprawa wyrobów szklanych, zastawy stołowej oraz innych artykułów kuchennych i domowych	IC	non-SNA
H	055112	naprawa sprzętu i narzędzi silnikowych	IC	non-SNA
H	055212	naprawa pozostałych narzędzi i akcesoriów	IC	non-SNA
H	056221	pozostałe usługi związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego	IC	non-SNA
H	091125	instalacja sprzętu audiowizualnego	IC	non-SNA
H	091511	naprawa sprzętu audiowizualnego, fotograficznego i informatycznego	IC	non-SNA
H	093212	naprawa sprzętu sportowego i kempingowego (do rekreacji na wolnym powietrzu)	IC	non-SNA
H	094231	abonament RTV	IC	non-SNA
H	094232	opłata za telewizję kablową, cyfrową i inne	IC	non-SNA
H	094233	opłaty internetowe (poza telefonem stacjonarnym)	IC	non-SNA
H	125211	ubezpieczenia związane z mieszkaniem	IC	non-SNA
H	125212	inne ubezpieczenia związane z zamieszkiwaniem	IC	non-SNA
H	125511	pozostałe ubezpieczenia	IC	non-SNA
H/M/Cl	044111	0,3 * zaopatrywanie w wodę	IC	non-SNA
H/M/Cl	044211	0,3 * wywóz nieczystości (śmieci)	IC	non-SNA
H/M/Cl	044311	0,3 * usługi kanalizacyjne	IC	non-SNA
H/M/Cl	044413	pozostałe usługi związane z zamieszkiwaniem	IC	non-SNA
H/M/Cl	045111	0,3 * energia elektryczna	IC	non-SNA
H/M/Cl	045211	0,3 * gaz ziemny	IC	non-SNA
H/M/Cl	045221	0,3 * gaz ciekły	IC	non-SNA
H/M/Cl	045311	0,3 * paliwa płynne	IC	non-SNA
H/M/Cl	045411	0,3 * węgiel kamienny	IC	non-SNA
H/M/Cl	045412	0,3 * koks	IC	non-SNA

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Produkcja gospodarstw domowych – rynkowa (SNA) lub nierynkowa (non-SNA)
H/M/Cl	045413	0,3 * drewno opałowe	IC	non-SNA
H/M/Cl	045414	0,3 * pozostałe artykuły opałowe	IC	non-SNA
H/M/Cl	045511	0,3 * ciepła woda	IC	non-SNA
H/M/Cl	045512	0,3 * centralne ogrzewanie	IC	non-SNA
kapitał gospodarstwa domowego				
H	51111	meble i elementy meblarskie	D	non-SNA
H	51112	artykuły dekoracyjne	SD	non-SNA
H	51113	sprzęt oświetleniowy	SD	non-SNA
H	51211	dywany i wykładziny podłogowe	SD	non-SNA
H	053141	urządzenia grzewcze i wentylacyjne	D	non-SNA
H	053151	urządzenia do utrzymania czystości w mieszkaniu	D	non-SNA
H	053171	pozostały sprzęt trwałego użytku	D	non-SNA
H	053211	pozostały elektryczny sprzęt gospodarstwa domowego	SD	non-SNA
H	54111	wyroby szklane i zastawa stołowa	SD	non-SNA
H	54121	sztućce i srebro stołowe	SD	non-SNA
H	54132	inne artykuły użytku domowego (nieelektryczne)	SD	non-SNA
H	055111	sprzęt i narzędzia silnikowe	SD	non-SNA
H	055211	pozostały sprzęt, narzędzia i akcesoria	SD	non-SNA
H	056111	artykuły związane z czyszczeniem i utrzymaniem mieszkania i jego wyposażenia	SD	non-SNA
H	056121	pozostałe artykuły użytku domowego	SD	non-SNA
H	91111	odbiorniki radiofoniczne	D	non-SNA
H	091112	magnetofony i radiomagnetofony	D	non-SNA
H	091113	odtwarzacze płyt kompaktowych, MP3	D	non-SNA
H	091114	zestawy sprzętu do odbioru, nagrywania i odtwarzania dźwięku	D	non-SNA
H	091115	pozostały sprzęt i akcesoria do odbioru, nagrywania i odtwarzania dźwięku	D	non-SNA
H	091121	odbiorniki telewizyjne	D	non-SNA
H	091122	magnetowidy i odtwarzacze	D	non-SNA
H	091123	zestawy sprzętu do odbioru, nagrywania i odtwarzania obrazu	D	non-SNA
H	091124	pozostały sprzęt i akcesoria do odbioru, nagrywania i odtwarzania obrazu	D	non-SNA
H	091211	sprzęt fotograficzny i kinematograficzny	D	non-SNA
H	091221	przyrządy optyczne	D	non-SNA
H	91311	sprzęt informatyczny, kalkulatory, maszyny do pisania	D	non-SNA
H	091411	nośniki do nagrywania	D	non-SNA
H	093112	dewocjonalia	SD	non-SNA
H	093211	sprzęt sportowy i kempingowy do rekreacji na wolnym powietrzu	SD	non-SNA
H	93311	artykuły ogrodnicze do domu i ogrodu przydomowego	SD	non-SNA
konsumpcja finalna				
H/C	056211	0,5 * personel zatrudniany w gospodarstwie domowym	F	SNA

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Produkcja gospodarstw domowych – rynkowa (SNA) lub nierynkowa (non-SNA)
Zapewnienie wyżywienia				
produkcja rynkowa (SNA) – samozaopatrzenie				
konsumpcja pośrednia				
M	011165	inne produkty zbożowe	IC	SNA
M	011211	mięso wołowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA
M	011212	mięso cielęce (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA
M	011221	mięso wieprzowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA
M	011231	mięso baranie, kozie (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA
M	011241	kury, koguty, kurczęta (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA
M	011242	pozostały drób (świeży, chłodzony lub mrożony)	IC	SNA
M	011262	inne przetwory mięsne	IC	SNA
M	011263	mięso mielone mieszane	IC	SNA
M	011271	podroby (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA
M	011272	pozostałe mięso (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA
M	011471	jaja	IC	SNA
M	011551	pozostałe tłuszcze zwierzęce	IC	SNA
M	011745	grzyby (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	SNA
M	011751	ziarno roślin strączkowych	IC	SNA
M	011771	ziemniaki	IC	SNA
konsumpcja finalna				
M	011254	pozostałe wędliny	F	SNA
M	011261	konserwy mięsne	F	SNA
M	011411	mleko pełne	F	SNA
M	011421	mleko o niskiej zawartości tłuszczu (poniżej 3,2%)	F	SNA
M	011431	mleko zagęszczone i w proszku	F	SNA
M	011511	masło	F	SNA
M	011621	banany (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	SNA
M	011631	jabłka (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	SNA
M	011641	gruszki (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	SNA
M	011651	śliwki (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	SNA
M	011652	pozostałe owoce pestkowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	SNA
M	011661	owoce jagodowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	SNA
M	011821	dżem, marmolada	F	SNA
M	011822	miód	F	SNA
produkcja nierynkowa (non-SNA)				
konsumpcja pośrednia				
M	011111	ryż	IC	non-SNA
M	011112	ryż z dodatkami	IC	non-SNA
M	011121	pieczywo żytnie	IC	non-SNA
M	011122	pieczywo pszenne	IC	non-SNA
M	011123	pieczywo mieszane i pozostałe	IC	non-SNA

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Produkcja gospodarstw domowych – rynkowa (SNA) lub nierynkowa (non-SNA)
M	011131	makarony	IC	non-SNA
M	011132	produkty makaronowe	IC	non-SNA
M	011161	mąka	IC	non-SNA
M	011162	kasza	IC	non-SNA
M	011164	półprodukty mączne	IC	non-SNA
M	011311	ryby morskie (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011312	ryby słodkowodne (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011321	skorupiaki oraz pozostałe zwierzęta morskie i słodkowodne (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011521	margaryna i inne tłuszcze roślinne	IC	non-SNA
M	011531	oliwa z oliwek	IC	non-SNA
M	011541	oleje roślinne	IC	non-SNA
M	011671	pozostałe owoce (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011672	mieszanki owocowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011711	sałata	IC	non-SNA
M	011712	pozostałe warzywa liściaste, łodygowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011721	kapusta (świeża, chłodzona lub mrożona)	IC	non-SNA
M	011722	kalafiorowate (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011731	pomidory (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011732	ogórki (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011733	pozostałe warzywa o jadalnych owocach (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011741	buraki (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011742	marchew (świeża, chłodzona lub mrożona)	IC	non-SNA
M	011743	cebula (świeża, chłodzona lub mrożona)	IC	non-SNA
M	011744	pozostałe warzywa korzeniowe i bulwiaste (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011752	pozostałe warzywa i grzyby suszone	IC	non-SNA
M	011761	kapusta kwaszona	IC	non-SNA
M	011762	mieszanki warzywne (świeże, chłodzone lub mrożone)	IC	non-SNA
M	011763	pozostałe przetwory warzywne i grzybowe	IC	non-SNA
M	011781	pozostałe warzywa bulwiaste	IC	non-SNA
M	011782	przetwory ziemniaczane	IC	non-SNA
M	011811	cukier	IC	non-SNA
M	011911	sosy i przyprawy	IC	non-SNA
M	011921	sól	IC	non-SNA
M	011922	przyprawy korzenne i zioła kulinarne	IC	non-SNA
M	011931	żywność dla dzieci, żywność dietetyczna, zupy, koncentraty, drożdże	IC	non-SNA
M	011932	żywność specjalnego przeznaczenia	IC	non-SNA
M	011941	inne artykuły żywnościowe	IC	non-SNA
M	012111	kawa	IC	non-SNA

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Produkcja gospodarstw domowych – rynkowa (SNA) lub nierynkowa (non-SNA)
M	012121	herbata	IC	non-SNA
M	012131	kakao i czekolada w proszku	IC	non-SNA
M	053132	instalacja kuchni i pieców	IC	non-SNA
H/M/CL	044111	0,3 * zaopatrywanie w wodę	IC	non-SNA
H/M/CL	044211	0,3 * wywóz nieczystości (śmieci)	IC	non-SNA
H/M/CL	044311	0,3 * usługi kanalizacyjne	IC	non-SNA
H/M/CL	044413	pozostałe usługi związane z zamieszkiwaniem	IC	non-SNA
H/M/CL	045111	0,3 * energia elektryczna	IC	non-SNA
H/M/CL	045211	0,3 * gaz ziemny	IC	non-SNA
H/M/CL	045221	0,3 * gaz ciekły	IC	non-SNA
H/M/CL	045311	0,3 * paliwa płynne	IC	non-SNA
H/M/CL	045411	0,3 * węgiel kamienny	IC	non-SNA
H/M/CL	045412	0,3 * koks	IC	non-SNA
H/M/CL	045413	0,3 * drewno opałowe	IC	non-SNA
H/M/CL	045414	0,3 * pozostałe artykuły opałowe	IC	non-SNA
H/M/CL	045511	0,3 * ciepła woda	IC	non-SNA
H/M/CL	045512	0,3 * centralne ogrzewanie	IC	non-SNA
kapitał gospodarstwa domowego				
M	53111	chłodziarki, zamrażarki i chłodziarkozamrażarki	D	non-SNA
M	54131	artykuły kuchenne (nieelektryczne)	SD	non-SNA
konsumpcja finalna (produkty gotowe do spożycia – ready to eat)				
M	011124	krakersy, suchary, herbatniki, wafle	F	non-SNA
M	011141	wyroby ciastkarskie	F	non-SNA
M	011142	pizza	F	non-SNA
M	011151	kanapki	F	non-SNA
M	011163	płatki	F	non-SNA
M	011251	wędliny wysokogatunkowe i kietbasy trwałe	F	non-SNA
M	011252	wędliny drobiowe	F	non-SNA
M	011253	wędliny podrobowe	F	non-SNA
M	011331	ryby morskie suszone lub wędzone	F	non-SNA
M	011332	ryby słodkowodne suszone lub wędzone	F	non-SNA
M	011333	śledzie i inne ryby morskie? solone	F	non-SNA
M	011341	konserwy rybne	F	non-SNA
M	011342	inne przetwory z ryb, skorupiaków oraz pozostałych zwierząt morskich i słodkowodnych	F	non-SNA
M	011441	jogurty	F	non-SNA
M	011451	serj twarogowe	F	non-SNA
M	011452	serj dojrzewające i topione	F	non-SNA
M	011461	śmietana i śmietanka	F	non-SNA
M	011462	napoje mleczne	F	non-SNA
M	011463	desery mleczne mieszane	F	non-SNA
M	011611	owoce cytrusowe (świeże, chłodzone lub mrożone)	F	non-SNA

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Produkcja gospodarstw domowych – rynkowa (SNA) lub nierynkowa (non-SNA)
M	011681	owoce suszone	F	non-SNA
M	011682	orzechy, nasiona, pestki jadalne	F	non-SNA
M	011691	przetwory owocowe	F	non-SNA
M	011831	czekolada	F	non-SNA
M	011841	wyroby cukiernicze	F	non-SNA
M	011851	lody jadalne	F	non-SNA
M	011861	pozostałe wyroby cukiernicze	F	non-SNA
M	012211	wody mineralne lub źródlane	F	non-SNA
M	012221	inne napoje bezalkoholowe	F	non-SNA
M	012231	soki owocowe	F	non-SNA
M	012241	soki warzywne	F	non-SNA
M	012999	soki owocowo-warzywne	F	non-SNA
M	111111	restauracje	F	non-SNA
M	111121	kawiarnie, bary	F	non-SNA
M	111122	żywienie u osób prywatnych	F	non-SNA
M	111211	stotówki	F	non-SNA
napoje alkoholowe				
M	021111	wyroby spirytusowe i likiery	F_alkohol	non-SNA
M	021211	wina gronowe lub inne owocowe	F_alkohol	non-SNA
M	021221	pozostałe napoje alkoholowe	F_alkohol	non-SNA
M	021311	piwo	F_alkohol	non-SNA
Zapewnienie i utrzymanie odzieży				
produkcja rynkowa (SNA) – samozaopatrzenie				
konsumpcja pośrednia				
Cl	031312	dotatki odzieżowe skórzane i futrzane	IC	SNA
konsumpcja finalna				
Cl	031212	ubioły skórzane i futrzane z futer naturalnych – męskie	F	SNA
Cl	031222	ubioły skórzane i futrzane z futer naturalnych – damskie	F	SNA
Cl	031232	ubioły skórzane i futrzane z futer naturalnych – dziecięce (do lat 13)	F	SNA
produkcja nierynkowa (non-SNA)				
konsumpcja pośrednia				
Cl	031111	materiały odzieżowe	IC	non-SNA
Cl	031311	dotatki odzieżowe (z wyjątkiem futrzanych i skórzanych)	IC	non-SNA
Cl	031313	pasmanteria i wyroby włókiennicze	IC	non-SNA
Cl	031411	czyszczenie, farbowanie, pranie	IC	non-SNA
Cl	031412	pozostałe usługi odzieżowe	IC	non-SNA
Cl	032211	usługi obuwnicze	IC	non-SNA
Cl	056112	środki do prania i czyszczenia	IC	non-SNA
H/M/Cl	044111	0,3 * zaopatrywanie w wodę	IC	non-SNA
H/M/Cl	044211	0,3 * wywóz nieczystości (śmieci)	IC	non-SNA

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Produkcja gospodarstw domowych – rynkowa (SNA) lub nierynkowa (non-SNA)
H/M/Cl	044311	0,3 * usługi kanalizacyjne	IC	non-SNA
H/M/Cl	044413	pozostałe usługi związane z zamieszkiwaniem	IC	non-SNA
H/M/Cl	045111	0,3 * energia elektryczna	IC	non-SNA
H/M/Cl	045211	0,3 * gaz ziemny	IC	non-SNA
H/M/Cl	045221	0,3 * gaz ciekły	IC	non-SNA
H/M/Cl	045311	0,3 * paliwa płynne	IC	non-SNA
H/M/Cl	045411	0,3 * węgiel kamienny	IC	non-SNA
H/M/Cl	045412	0,3 * koks	IC	non-SNA
H/M/Cl	045413	0,3 * drewno opałowe	IC	non-SNA
H/M/Cl	045414	0,3 * pozostałe artykuły opałowe	IC	non-SNA
H/M/Cl	045511	0,3 * ciepła woda	IC	non-SNA
H/M/Cl	045512	0,3 * centralne ogrzewanie	IC	non-SNA
kapitał gospodarstwa domowego				
Cl	53121	urządzenia do prania, suszenia, zmywania	D	non-SNA
Cl	53131	kuchnie i piece	D	non-SNA
Cl	53161	maszyny do szycia i dziewiarskie	D	non-SNA
konsumpcja finalna				
Cl	031211	ubioły męskie z tkanin, włókniń, przędzin, dzianin	F	non-SNA
Cl	031213	bielizna osobista męska	F	non-SNA
Cl	031214	wyroby pończosznice męskie	F	non-SNA
Cl	031221	ubioły damskie z tkanin, włókniń, przędzin, dzianin	F	non-SNA
Cl	031223	bielizna osobista damska	F	non-SNA
Cl	031224	wyroby pończosznice damskie	F	non-SNA
Cl	031231	ubioły dziecięce z tkanin, włókniń, przędzin, dzianin (do lat 13)	F	non-SNA
Cl	031233	bielizna osobista dziecięca (do lat 13)	F	non-SNA
Cl	031234	wyroby pończosznice dziecięce (do lat 13)	F	non-SNA
Cl	032111	obuwie męskie	F	non-SNA
Cl	032121	obuwie damskie	F	non-SNA
Cl	032131	obuwie dziecięce (do 13 lat)	F	non-SNA
Opieka nad dziećmi i dorosłymi				
konsumpcja pośrednia				
C	061312	naprawa urządzeń i sprzętu terapeutycznego	IC	non-SNA
C	093111	gry, zabawki, hobby	IC	non-SNA
C	128999	kieszonkowe (WKSZ – 128999)	IC	non-SNA
kapitał gospodarstwa domowego				
C	061211	pozostałe artykuły medyczne	SD	non-SNA
C	61311	urządzenia i sprzęt terapeutyczny	D	non-SNA
C	093111	gry, zabawki, hobby	SD	non-SNA
konsumpcja finalna				
C	061211	pozostałe artykuły medyczne	SD	non-SNA
C	61311	urządzenia i sprzęt terapeutyczny	D	non-SNA

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Produkcja gospodarstw domowych – rynkowa (SNA) lub nierynkowa (non-SNA)
H/C	056211	0,5 * personel zatrudniany w gospodarstwie domowym	F	SNA
Opieka nad zwierzętami				
konsumpcja pośrednia				
AC	093511	usługi weterynaryjne i inne usługi dla zwierząt domowych	IC	non-SNA
kapitał gospodarstwa domowego				
AC	93411	zwierzęta domowe i artykuły dla zwierząt domowych	SD	non-SNA
Transport, podróże, dojazdy związane z nieodpłatnymi pracami domowymi				
konsumpcja pośrednia				
T	072111	części i akcesoria do środków transportu	IC	non-SNA
T	072211	benzyny silnikowe	IC	non-SNA
T	072212	olej napędowy	IC	non-SNA
T	072213	gaz ciekły	IC	non-SNA
T	072214	pozostałe paliwa	IC	non-SNA
T	072215	smary, oleje, płyny	IC	non-SNA
T	072311	konserwacja i naprawa prywatnych środków transportu	IC	non-SNA
T	072411	opłata za garaż, miejsce do parkowania niezwiązane z pierwszym i kolejnymi domami	IC	non-SNA
T	072412	inne usługi związane z eksploatacją prywatnych środków transportu	IC	non-SNA
T	125411	ubezpieczenia związane z transportem	IC	non-SNA
kapitał gospodarstwa domowego				
T	71111	samochody nowe	D	non-SNA
T	071121	samochody używane	D	non-SNA
T	71211	pojazdy motorowe jednośladowe	D	non-SNA
T	71311	rowery	D	non-SNA
T	71411	pojazdy ciągnięte przez zwierzęta	D	non-SNA
konsumpcja finalna				
T	073111	pasażerski transport kolejowy	F	non-SNA
T	073112	przewozy metrem, tramwajem	F	non-SNA
T	073211	przewozy autobusami miejskimi	F	non-SNA
T	073212	autokary, autobusy (poza miejskimi)	F	non-SNA
T	073213	przewozy taksówkami	F	non-SNA
T	073214	pozostały pasażerski transport drogowy	F	non-SNA
T	073311	pasażerski transport powietrzny	F	non-SNA
T	073411	pasażerski transport morski i śródlądowy	F	non-SNA
T	073511	transport pasażerski mieszany	F	non-SNA
T	073611	pozostałe usługi transportowe	F	non-SNA
Zakupy i usługi związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego				
konsumpcja pośrednia				
Szdrowie	062111	usługi lekarskie	IC	non-SNA
Szdrowie	062211	usługi stomatologiczne	IC	non-SNA

Funkcja gospodarstwa domowego	Kod COICOP	Wyszczególnienie	Rola w gospodarstwie domowym	Produkcja gospodarstw domowych – rynkowa (SNA) lub nierynkowa (non-SNA)
Szdrowie	062311	usługi laboratoriów medycznych i pracowni rentgenowskich	IC	non-SNA
Szdrowie	062321	usługi medyczne pomocnicze i medycyny niekonwencjonalnej	IC	non-SNA
Szdrowie	062331	pozostałe usługi związane ze zdrowiem	IC	non-SNA
Szdrowie	063111	usługi szpitalne	IC	non-SNA
Szdrowie	063112	usługi sanatoryjne	IC	non-SNA
Serrands	081111	usługi pocztowe	IC	non-SNA
Serrands	082112	naprawa sprzętu telekomunikacyjnego	IC	non-SNA
Serrands	083111	opłaty za telefon stacjonarny (bez usług internetowych)	IC	non-SNA
Serrands	083112	usługi internetowe (przez telefon stacjonarny)	IC	non-SNA
Serrands	083113	opłaty za telefon komórkowy	IC	non-SNA
Serrands	083114	pozostałe usługi telekomunikacyjne	IC	non-SNA
Scare	095211	gazety i czasopisma przeznaczone do celów edukacyjnych	IC	non-SNA
Scare	095212	gazety i czasopisma przeznaczone do pozostałych celów	IC	non-SNA
kapitał gospodarstwa domowego				
Serrands	082111	sprzęt telekomunikacyjny	SD	non-SNA
konsumpcja finalna				
Scare	127113	usługi pogrzebowe i cmentarne	F	non-SNA

Legenda

symbol	nazwa w j. ang.	nazwa w j. pol.
funkcja w gospodarstwie domowym		
H	housing	zapewnienie i utrzymanie mieszkania
M	meals and snacks	zapewnienie wyżywienia
Cl	dlothing	zapewnienie i utrzymanie odzieży
C	childcare and care of adults in need	opieka nad dziećmi i dorosłymi
AC	animal care (caring for pets)	opieka nad zwierzętami (domowymi ulubieńcami)
T	transportation	transport, podróże i inne związane z nieodpłatnymi pracami domowymi
S	services	zakupy, usługi związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego
Scare	services – care	usługi związane z opieką
Serrands	services – errands	usługi związane z łącznością i telekomunikacją
Szdrowie	services – health	usługi zdrowotne
rola w gospodarstwie domowym		
IC	intermediate consumption	konsumpcja pośrednia
F	final consumption	konsumpcja finalna
SD	semi durables	dobra półtrwałego użytkowania (kapitał g.d.)
D	durables goods	dobra trwałego użytkowania (kapitał g.d.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów GUS.

Tabela 19. Przeciętne roczne dochody netto na jedną osobę w gospodarstwach domowych według grup społeczno-ekonomicznych (w zł)

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa domowe				
		pracowników	rolników	pracujących na własny rachunek	emerytów	rencistów
Dochód do dyspozycji	15 110	15 795	9 283	18 339	14 821	11254
Dochód z pracy najemnej	8 912	13 215	963	2 988	1 501	726
Dochód z pracy na własny rachunek (w rolnictwie i poza rolnictwem)	1 566	584	6 789	13 803	357	226
Świadczenia dla bezrobotnych	99	98	–	70	54	99
Świadczenia związane z wiekiem	3 182	1 003	1 010	798	12 381	1 479
Renty rodzinne	343	134	44*	132	81	5 409
Świadczenia chorobowe	14	17	26	–	5	15*
Świadczenia dla osób niepełnosprawnych	381	249	196	283	272	2 960
Stypendia	19	18	9*	20	5	4*
Dochód z wynajmu nieruchomości	59	46	–	117	41	–
Świadczenia dotyczące rodziny	202	193	238	193	70	134
Świadczenia dotyczące wykluczenia społecznego	26	10	–	–	22	38
Dodatki mieszkaniowe	14	10	–	13*	10	35
Regularne transfery pieniężne otrzymywane od osób spoza gospodarstwa domowego	140	92	–	53	68	133
Dochód z własności finansowej (kapitałowy)	124	33	–	49	47	–
Dochód dzieci do lat 16	21	22	22	–	7	19
Podatki od nieruchomości	53	45	41	74	74	65
Regularne transfery pieniężne przekazywane osobom spoza gospodarstwa domowego	97	93	121	183	91	61
Rozliczenia z urzędem skarbowym	–155	–209	–63	–	–64	–73

* Rokiem odniesienia dla zmiennych dotyczących dochodów jest 2010 r.

Źródło: GUS, *Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC w 2011)*, ZWS GUS, Warszawa 2012, s. 95, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/wz_dochody_warunki_zycia_raport_2011.pdf (dostęp: 11.03.2014).

Bibliografia

- Adler H., *Selected Problems of Welfare and Production in National Accounts*, „Review of Income and Wealth” 1982, no. 2, s. 121–132.
- Adler H., Havrylyshyn O., *Estimates of the Value of Household Work in Canada 1962 and 1971*, York UK 1977.
- Ahmad N., Koh S.H., *Incorporating estimates of household production of non-market services into international comparison of material well-being*, „Working Party on National Accounts”, no. 42, OECD, France 2010.
- Baran A., Żyra M., *Narodowy rachunek zdrowia: wydatki na ochronę zdrowia 1999, 2002, 2003*, „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, t. 54, ZWS GUS, Warszawa 2006.
- Bartkowiak R., *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2003.
- Bartkowiak R., *Rozwój myśli ekonomicznej*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2010.
- Baxter M., Jermann U.J., *Household Production and the Excess Sensitivity of Consumption to Current Income*, NBER, Cambridge 1999.
- Becker G.S., *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1990.
- Błaszczak-Przybycińska I., *Determinanty konsumpcji w ramach produkcji własnej gospodarstw domowych*, w: *Życie w konsumpcji, konsumpcja w życiu. Psychologiczne ścieżki współzależności*, red. A.M. Zawacka, M. Górnik-Durose, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010, s. 231–247.
- Błaszczak-Przybycińska I., *Estimation of Unpaid Work in Polish Household*, „Statistics in Transition” 2007, no. 3, s. 547–561.
- Błaszczak-Przybycińska I., *Gospodarowanie czasem*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2014, s. 372–400.
- Błaszczak-Przybycińska I., *Methodology and Empirical Results of Time Use Survey in Poland*, „Statistics in Transition” 2006, no. 6, s. 1345–1360.
- Błaszczak-Przybycińska I., *Produkcja gospodarstw domowych jako czynnik dochodotwórczy*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008, seria: „Monografie i Opracowania”.
- Błaszczak-Przybycińska I., *Wycena pracy w gospodarstwach domowych*, „Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych”, z. 13, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2004, s. 111–122.
- Błaszczak-Przybycińska I., *Zajęcia domowe w dobowym budżecie czasu*, „Wiadomości Statystyczne” 1999, nr 7, s. 30–39.
- Bukowski H., *Miernik PKB skorygowany o pracę nieodpłatną – konsekwencje wzrostu w przykładowych krajach*, SGH, Warszawa 2010, niepublikowana praca magisterska.
- Bywalec C., *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Bywalec C., *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.

- Bywalec C., Rudnicki L., *Konsumpcja*, PWE, Warszawa 2002.
- Chadeau A., *Measuring Household Activities: Some International Comparison*, „Review of Income and Wealth” 1985, no. 3, s. 237–253.
- Chmiel J., Górska G., *Szacunek produktu krajowego brutto według kwartałów za lata 1992–1993 (metoda bezpośrednia)*, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 224, ZWS GUS, Warszawa 1995.
- Cichomski B., *Aktywność ekonomiczna kobiet i mężczyzn, raport 4*, w: *Krajowy System Monitorowania Równego Traktowania Kobiet i Mężczyzn. Raporty eksperckie*, t. 1, red. B. Baran, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 123–294.
- Clark C., *The Economics of Housework*, „Bulletin of the Oxford Institute of Statistics”, Canada 1958, s. 205–211.
- Classics in Austrian Economics: A Sampling in the History of a Tradition*, t. 1–3, red. I.M. Kirzner, William Pickering, London 1994.
- Cwil E., Gawroński J., Jarosiński W., *Porównanie poziomu produktu krajowego brutto oraz cen w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 245, ZWS GUS, Warszawa 1997.
- Czapiński J. et al., *Indywidualna jakość życia*, w: *Diagnoza społeczna. Warunki i jakość życia Polaków 2005*, red. J. Czapiński, T. Panek, Vizja Press & IT, Warszawa 2006, s. 160–270.
- Czerwiński Z., *Statystyka w społeczeństwie informacyjnym – wprowadzenie do dyskusji, w: Pomiar i informacja w gospodarce*, „Zeszyty Naukowe”, z. 149, red. E. Gołata, Wydawnictwo UE w Poznaniu, Poznań 2010, s. 29–41.
- Domański S.R., *Gary Stanley Becker. Laureat Nagrody Nobla 1992*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 1995.
- Duran M.A.H., *The satellite account for unpaid work in the Community of Madrid. La Suma de Todos*, Comunidad de Madrid 36, 2007.
- Eisner R., *The Total Incomes System of Accounts*, The University of Chicago Press, Chicago 1989.
- Eurostat – European Commission, *Household Production and Consumption. Proposal for a Methodology of Household Satellite Accounts. Theme 3 – Population and Social Conditions*, „Working Papers and Studies”, Luxembourg 2003.
- Eurostat – European Commission, *Proposal for a Satellite Account Household Production*, „Eurostat Working Papers” no. 9, Luxembourg 1999.
- Fitzgerald J.M., Wicks J.H., *Measuring the Value of Household Output: A Comparison and Direct and Indirect Approaches*, „Review of Income and Wealth” 1990, no. 36, s. 129–141.
- Folbre N., *Measuring Care: Gender, Empowerment and the Care Economy*, „Journal of Human Development” 2006, no. 2, s. 183–199.
- Forste R., Fox K., *Household Labour, Gender Roles and Family Satisfaction: A Cross-National Comparison*, „Journal of Comparative Family Studies” 2012, no. 5, s. 613–631.
- Fraumeni B.M., *Household production accounts for Canada, Mexico and the United States: methodological issues, results and recommendations*, 30th General Conference of IARIW, 2008.
- Fraumeni B.M., *Human capital: from indicators and indexes to accounts, workshop on the measurement of human capital*, Fondazione Giovanni Agnelli, Turin 2008.
- Frazis H., Stewart J., *How does household production affect measured income inequality?*, „Journal of Population Economics” 2011, vol. 24, issue 1, s. 3–22.

- Friedman M., *A Theory of the Consumption Function*, Princeton University Press, Princeton 1957.
- Friedman M., Friedman R., *Wolny wybór*, Wydawnictwo Aspekt, Sosnowiec 2006.
- Goldschmidt-Clermont L., *Monetary Valuation of Non-Market Productive Time. Methodological Considerations*, „Review of Income and Wealth” 1993, no. 4.
- Graham J., Green C.A., *Estimating Parameters of a Household Production Function with Joint Products*, „Review of Economics and Statistics” 1984, no. 66, s. 277–282.
- Gronau R., *Home Production – A Forgotten Industry*, „Review of Economics and Statistics” 1980, no. 62, s. 408–416.
- Gronau R., *Leisure, Home Production and Work – The Theory of the Allocation of Time Revisited*, „Journal of Political Economy” 1977, no. 85, s. 1099–1123.
- Gronau R., *The Measurement of Output of the Non-Market Sector: The Evaluation of Housewives’ Time*, w: *The Measurement of Economic and Social Performance, Studies in Income and Wealth*, red. M. Moss, NBER, no. 38, 1973, s. 163–190.
- GUS, *Budżet czasu ludności 1 VI 2003–31 V 2004*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2005.
- GUS, *Budżety gospodarstw domowych w 2011 r.*, „Informacje i Opracowania Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2012.
- GUS, *Charakterystyka gospodarstw rolnych. Powszechny Spis Rolny 2010*, ZWS GUS, Warszawa 2012.
- GUS, *Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC w 2011)*, ZWS GUS, Warszawa 2012.
- GUS, *Europejski System Rachunków Narodowych i Regionalnych ESA 1995*, „Zeszyty Metodyczne i Klasyfikacje”, ZWS GUS, Warszawa 2000.
- GUS, *Gospodarka finansowa jednostek samorządu terytorialnego 2011*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2012.
- GUS, *Klasyfikacja spożycia indywidualnego według celu do badania budżetów gospodarstw domowych (COICOP/HBS). Zeszyt 2. Instrukcji organizacyjno-metodologicznej do badania budżetów gospodarstw domowych na lata 2009–2012*, ZWS GUS, Warszawa 2009.
- GUS, *Ludność i gospodarstwa domowe. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna, cz. 1, Ludność. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*, ZWS GUS, Warszawa 2013.
- GUS, *Metodologia badań budżetów gospodarstw domowych*, „Zeszyty Metodyczne i Klasyfikacje”, ZWS GUS, Warszawa 2011.
- GUS, *Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011. Raport z wyników*, ZWS GUS, Warszawa 2012.
- GUS, *Polska klasyfikacja działalności (PKD)*, „Zeszyty Metodologiczne i Klasyfikacje”, ZWS GUS, Warszawa 2008.
- GUS, *Pomoc społeczna – infrastruktura, beneficjenci, świadczenia w 2011 r.*, ZWS GUS, Warszawa 2012.
- GUS, *Rachunki kwartalne produktu krajowego brutto w latach 2008–2012*, ZWS GUS, Warszawa 2013.
- GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2007–2010*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2012.

- GUS, *Rachunki narodowe według sektorów i podsektorów instytucjonalnych w latach 2008–2011*, „Studia i Analizy Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2013.
- GUS, *Rocznik Statystyczny Pracy 2010*, ZWS GUS, Warszawa 2010.
- GUS, *Rocznik Statystyczny Pracy 2012*, ZWS GUS, Warszawa 2014.
- GUS, *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2012*, ZWS GUS, Warszawa 2013.
- GUS, *System Rachunków Narodowych (SRN)*, t. 1, „Zeszyty Metodyczne i Klasyfikacje”, ZWS GUS, Warszawa 1996.
- GUS, *Sytuacja społeczno-ekonomiczna gospodarstw domowych w latach 2000–2011. Zróżnicowanie miasto–wieś*, „Informacje i Opracowania Statystyczne”, ZWS GUS, Warszawa 2013.
- GUS, *Wolontariat w organizacjach i inne formy pracy niezarobkowej poza gospodarstwem domowym – 2011*, ZWS GUS, Warszawa 2012.
- GUS, *Wyposażenie gospodarstw domowych w dobra trwałego użytkowania w 1995 r.*, ZWS GUS, Warszawa 1995.
- Hawrylyshyn O., *The Value of Household Services: A Survey of Empirical Estimates*, „The Review of Income and Wealth” 1976, no. 22, s. 101–131.
- Hawrylyshyn O., *Towards a Definition of Non-Market Activities*, „The Review of Income and Wealth” 1977, no. 1, s. 79–96.
- Hochschild A., *The Time Bind*, Henry Holt, New York 1997.
- Hochschild A., Machung A., *The Second Shift*, Viking, New York 1989.
- Hodoly A., *Gospodarstwo domowe i jego rola społeczno-ekonomiczna*, Książka i Wiedza, Warszawa 1971.
- Ironmonger D., *Household Work: Productive Activities, Women and Income in the Household Economy*, Allen and Unwin, Sydney 1989.
- Ironmonger D., *Time Use and Satellite Accounts for Modelling the Household Economy*, Paper Presented in the IARIW 24th General Conference, Norway 1996.
- Józwiak J., *Rodziny i gospodarstwa domowe, raport 2*, w: *Krajowy System Monitorowania Równego Traktowania Kobiet i Mężczyzn. Raporty eksperckie*, t. 1, red. B. Baran, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 55–82.
- Józwiak J., *Sytuacja demograficzna Polski, raport 1*, w: *Krajowy System Monitorowania Równego Traktowania Kobiet i Mężczyzn. Raporty eksperckie*, t. 1, red. B. Baran, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 15–54.
- Keynes J.M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Kędzior Z., *Zachowania gospodarstw domowych i przedsiębiorstw (prawidłowości, determinanty)*, Wydawnictwo AE im. K. Adamieckiego w Katowicach, Katowice 1997.
- Kieźel E., *Rynkowe zachowania konsumentów*, Akademia Ekonomiczna im. K. Adamieckiego, Katowice 1999.
- Kirzner I.M., *The Subjectivism of Austrian Economics*, w: *New Perspectives on Austrian Economics*, red. G. Meijer, Routledge, London–New York 1995, s. 11–22.
- Kordos J., *Dokładność danych w badaniach społecznych*, GUS, Warszawa 1987.
- Kordos J., *Jakość danych statystycznych*, PWE, Warszawa 1988.
- Kordos J., *Podstawowe badania społeczne statystyki publicznej w Polsce*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2007, s. 39–62.

- Kordos J., *Program poprawy jakości statystyki*, „Wiadomości Statystyczne” 2003, nr 7/8, s. 64–77.
- Kordos J., *Statistics in transition*, „Journal of the Polish Statistical Association” 1995, no. 4.
- Kordos J., *Statystyczne badanie zjawisk społecznych*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2007, s. 15–38.
- Kordos J., *Statystyczne badanie zjawisk społecznych*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2014, s. 15–39.
- Kordos J., *Zarys statystyki społecznej w Unii Europejskiej*, „Wiadomości Statystyczne” 1998, nr 3, s. 52–66.
- Kotowska I.E., *Zmiany modelu rodziny a zmiany aktywności zawodowej kobiet w Europie*, w: *Strukturalne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet w Polsce*, red. I.E. Kotowska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, s. 15–56.
- Kotowska I.E., Józwiak J., *Nowa demografia Europy a rodzina*, „Roczniki” Kolegium Analiz Ekonomicznych, z. 28, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2012, s. 9–33.
- Kuznets S., *National income and its composition*, National Bureau of Economic, 1944.
- Kuznets S., *Suggestions for an Inquiry Into the Economic Growth of Nations*, w: *Problems in the Study of Economic Growth*, National Bureau of Economic Research Inc., New York 1949, s. 1–20.
- Lam C.B., McHale S.M., Crouter A.C., *The Division of Household Labour: Longitudinal Changes and Within-Couple Variation*, „Journal of Marriage and Family” 2012, no. 5, s. 944–952.
- Marks K., *Kapitał. Krytyka ekonomii politycznej*, t. 1, *Proces wytwarzania kapitału*, Książka i Wiedza, Warszawa 1951.
- Marks K., *Zarys krytyki ekonomii politycznej*, Książka i Wiedza, Warszawa 1986.
- Marshall A., *Zasady ekonomiki*, t. 1, Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa 1925.
- Metodologia pomiaru jakości życia*, red. W. Ostasiewicz, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2002.
- Mikuta B., *Metody wyceny wartości usług pozarynkowych świadczonych na rzecz gospodarstwa domowego*, „Zeszyty Naukowe”, nr 47, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2002, s. 121–129.
- Mikuta B., *Studia nad wartością pracy domowej w mieście i na wsi ze szczególnym uwzględnieniem realizacji funkcji żywieniowej*, SGGW, Warszawa 2000, niepublikowana praca doktorska.
- Mikuta B., *Wycena wartości pracy domowej na wsi*, „Zeszyty Naukowe”, nr 32, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1998, s. 151–159.
- Mises L. von, *Human Action: A Treatise on Economics*, The Foundation of Economic Education, New York 1996.
- Mises L. von, *Notes and Recollections*, Libertarian Press, South Holland, Illinois 1978.
- Mises L. von, *Theory and History*, Yale University Press, Yale 1957.
- Niemi I., *Developing a Satellite Account of Household Production*, Finland 2009.
- Nordhaus W., Tobin J., *Is Growth Obsolete?*, NBER, New York 1972.
- Ocena i analiza jakości życia*, red. W. Ostasiewicz, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2004.
- OECD, *Household production in OECD countries – data sources and measurement methods*, Paris 1995.

- ONZ, *Household Sample Surveys in Developing and Transition Countries*, „Studies in Methods” 2005, no. 96.
- Paradysz J., *Konieczność estymacji pośredniej w spisach powszechnych*, „Zeszyty Naukowe”, z. 149, *Pomiar i informacja w gospodarce*, red. E. Gołata, Wydawnictwo UE w Poznaniu, Poznań 2010, s. 45–66.
- Pigou A.C., *Wealth and Welfare*, Macmillan, London 1912.
- Piotrowski J., *Społeczne problemy rodziny*, w: *Polityka społeczna*, red. A. Rajkiewicz, PWE, Warszawa 1979, s. 236–239.
- Piotrowski J., *Współczesne gospodarstwo domowe i jego funkcje*, w: *Ekonomiczno-społeczna rola gospodarstwa domowego*, Materiały z I Krajowej Konferencji, Warszawa 1970.
- Poissonnier A., Roy D., *Household Satellite Account for France in 2010. Methodological issues on the assessment of domestic production*, Institut National de la Statistique et des Études Économiques, France 2013.
- Pomiar statystyczny*, red. W. Ostasiewicz, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2002.
- Pratt J.E., *The Regional Economic Value of Nonmarket Household Production Time: Combining and I-O Framework with Time Use Data*, Regional Analysis & Policy, USA 2010.
- Rachunek satelitarny nauki 1996–1997*, red. Z. Żółkiewski, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 265, ZWS GUS, Warszawa 1999.
- Rapoport B., Sofer C., Solaz A., *Household production in a collective model: some new results*, „Journal of Population Economics” 2011, vol. 24, issue 1, s. 23–45.
- Reid M., *Economics of Household Production*, Wiley, New York 1934.
- Rejn B., Żółkiewski Z., *Rachunek satelitarny nauki 1994–1995*, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 246, ZWS GUS, Warszawa 1997.
- Ricardo D., *Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania*, PWN, Warszawa 1957.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 549/2013 z dnia 21 maja 2013 r. w sprawie europejskiego systemu rachunków narodowych i regionalnych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE L 174 z 26.06.2013, Dz. Urz. UE Polskie wydanie, t. 56).
- Rupert P., Rogerson R., Wright R., *Estimating Substitution Elasticities in Household Production Models*, Federal Reserve Bank of Minneapolis, Research Department, Minneapolis 1994.
- Saganowska E., Śmiłowska T., *Uproszczona metoda szacunków PKB według regionów (szacunki produktu krajowego brutto według województw w latach 1993–1994)*, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 235, ZWS GUS, Warszawa 1996.
- Samuelson P.A., Nordhaus W.D., *Ekonomia*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2012.
- Siemieńska R., *Zarządzanie czasem – budżet czasu, raport 9*, w: *Krajowy System Monitorowania Równego Traktowania Kobiet i Mężczyzn. Raporty eksperckie*, t. 1, red. B. Baran, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 601–688.
- Słaby T., *Poziom i jakość życia*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2007, s. 99–130.
- Słaby T., *Poziom życia, jakość życia*, „Wiadomości Statystyczne” 1990, nr 6.
- Solberg E.J., Wong D.C., *Family Time Use. Leisure, Home Production, Market Work and Work Related Travel*, „The Journal of Human Resources” 1992, vol. 27, no. 3.
- Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2007.

- Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2014.
- Stiglitz J.E., *Whither Socialism?*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts 1994.
- Stiglitz J.E., Sen A., Fitoussi J.P., *Błąd pomiaru. Dlaczego PKB nie wystarcza. Raport Komisji ds. Pomiaru Wydajności Ekonomicznej i Postępu Społecznego*, PTE, Warszawa 2013.
- Szczerbińska L., *Makroekonomiczna analiza wartości pracy kobiet w zawodzie i w gospodarstwie domowym*, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 132, ZWS GUS, Warszawa 1983.
- Szczerbińska L., *Wartość pracy gospodarstw domowych w Polsce w 1983 r.*, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 156, ZWS GUS, Warszawa 1986.
- Szczerbińska L., *Wycena pracy gospodarstw domowych*, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 118, ZWS GUS, Warszawa 1980.
- Szép K., *Összefoglalás helyett – A nemzeti számlákban nem kimutatott háztartási termelési számlája és a jövőbeli feladatok*, w: *A háztartási termelés értéke a mai Magyarországon*, Hungarian Central Statistical Office, Budapest 2003.
- Szukełojć-Bieńkuńska A., Walczak T., *Statystyczny pomiar postępu społeczno-gospodarczego w zmieniającym się świecie*, „Wiadomości Statystyczne” 2011, nr 7–8, s. 9–29.
- Szulc A., *Dochód i konsumpcja*, w: *Statystyka społeczna*, red. T. Panek, PWE, Warszawa 2014, s. 162–194.
- Śmiłowska T., *Zróznicowanie poziomu i jakości życia ludności w przekroju terytorialnym*, „Z Prac Zakładu Badań Statystyczno-Ekonomicznych. Studia i Prace”, z. 229, ZWS GUS, Warszawa 1995.
- Tarnowska A., *Z badań nad kondycją ekonomiczną śląskich gospodarstw domowych*, w: *Społeczna rola statystyki*, red. W. Ostasiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2011, s. 162–170.
- Titkow A., Duch-Krzyszczak D., Budrowska B., *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2004.
- UNDP, *Human Development Report*, Oxford University Press, New York 1995.
- UNECE, *Developing Gender Statistics: A Practical Tool*, Geneva 2010.
- Uriel E., Ferri J., Moltó M.L., *Estimation of an extended SAM with household production for Spain 1995*, Instituto Valenciano de Investigaciones Económicas S.A., Valencia 2005.
- Varjonen J., Aalto K., *Household Production and Consumption in Finland 2001. Household satellite Account*, Tilastokeskus Statistikcentralen Statistics Finland & National Consumer Research Centre, Helsinki 2006.
- Varjonen J., Aalto K., *Households' unpaid production and change 2001–2009*, „Working Papers” no. 145, National Consumer Research Centre, Helsinki 2013.
- Varjonen J., Hamunen E., *Proposal for a Satellite Account of Household Production. Agenda Item 1*, Statistics Finland, OECD Meeting of National Accounts Experts, Paris 1999.
- Varjonen J., Rüger Y., *Value of Household Production in Finland and Germany. Analysis and Recalculation of the Household Satellite Account System in both countries*, „Working Papers” no. 112, National Consumer Research Centre, Helsinki 2008.
- Walker K., Gauger W.H., *Time and its dollar value in household work*, „Family Economics” 1973, s. 8–13.
- Wiszniewski E., *Gospodarstwo domowe. Problemy ekonomiki i funkcjonowania*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 1993, seria „Monografie i Opracowania”.

- Zienkowski L., *Co to jest PKB? Jego rola w analizach ekonomicznych i prognozowaniu*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001.
- Zienkowski L., *Jak oblicza się dochód narodowy*, PWE, Warszawa 1971.
- Zienkowski L., *Poziom życia. Metody mierzenia i oceny*, PWE, Warszawa 1979.
- Zienkowski L., *Rachunki narodowe wczoraj, dziś i jutro*, „Wiadomości Statystyczne” 2007, nr 12, s. 15–25.
- Zienkowski L., Rajewski Z., *Rachunek przepływów rzeczowo-finansowych*, „Studia i Materiały”, z. 37, ZWS GUS, Warszawa 1991.

Źródła internetowe

- CBOS, *Opieka nad zwierzętami domowymi w czasie wakacji. Komunikat z badań*, Warszawa 2003, http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2003/K_138_03.PDF (dostęp: 12.02.2014).
- Chadeau A., *What is household non-market production worth?*, „OECD Economic Studies” 1992, no. 18, s. 85–102, <http://www.oecd.org/eco/outlook/34252981.pdf> (dostęp: 14.03.2013).
- Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes> (dostęp: 24.02.2013).
- Fender V., *Using an output approach to measuring household production*, Office for National Statistics, Newport 2012, <http://www.ons.gov.uk/ons/guide-method/method-quality/specific/social-and-welfare-methodology/household-satellite-account/household-satellite-account-publications.html> (dostęp: 07.03.2013).
- Fitzgerald J.M., Swenson M.S., Wicks J.H., *Valuation of household production at market prices and estimation of production functions*, „Review of Income and Wealth” 1996, no. 2, s. 165–180, <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=2a3c443c-ef94-4f03-9a07-8b828f481ff9%40sessionmgr11&hid=18> (dostęp: 04.03.2013).
- GUS, *Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 2008–2011*, ZWS GUS, Warszawa 2013, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/pw_aktywnosc_ekonomiczna_ludnosci_2008-2011.pdf (dostęp: 20.07.2013).
- GUS, *Europejskie badanie dochodów i warunków życia ludności (EU-SILC) w 2011 r. Notatka informacyjna. Wyniki badań GUS*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/wz_badanie_dochodow_i_warunkow_zycia_EU-SILC_2011r.pdf (dostęp: 20.07.2013).
- GUS, *Gospodarstwa domowe w 2011 roku – wyniki spisu ludności i mieszkań*, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/LU_Gospodarstwa_domowe_w_2011r_wyniki_NSP2011.pdf (dostęp: 03.02.2013).
- GUS, *Metodologia badania budżetów gospodarstw domowych*, Warszawa 2011, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/WZ_meto_badiana_bud_gospod_dom.pdf (dostęp: 23.01.2014).
- Hamunen E., Varjonen J., Soenne K., *Satellite Accounts on Household Production: Eurostat Methodology and Experiences to Apply It*, Boston 2012, <http://www.iariw.org/papers/2012/HamunenPaper.pdf> (dostęp: 07.03.2013).

- Holloway S., Short S., Tamplin S., *Household Satellite Account (Experimental) Methodology*, Office for National Statistics, 2002, <http://www.ons.gov.uk/ons/search/index.html?newquery=Household+satellite+account&newoffset=100&pageSize=100&sortBy=pubdate&sortDirection=DESCENDING&applyFilters=true> (dostęp: 07.03.2013).
- Ironmonger D., Soupourmas F., *Output-Based Estimates of the Gross Household Product of the United States 2003–2010: and some interactions of GHP with Gross Market Product during the Great Financial Crisis (2008–2009)*, Paper Prepared for the 32nd General Conference of The International Association for Research in Income and Wealth, Boston 2012, <http://www.iariw.org/papers/2012/IronmongerPaper.pdf> (dostęp: 07.03.2013).
- Jeznach M., Leszczyńska-Luberek O., *Rachunki narodowe – stan i kierunki rozwoju*, „Wiadomości Statystyczne” 2010, nr 4(587), s. 1–10, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/pts/w04_10_internet.pdf (dostęp: 20.03.2013).
- Kulshreshtha A.C., Singh G., *Valuation of non-market household production*, http://www.mg.undp.org/content/dam/india/docs/valuation_non_market_household_production.pdf (dostęp: 11.01.2013).
- Landefeld J.S., Fraumeni B.M., Wojtech C.M., *Accounting for Household Production: A Prototype Satellite Account Using the American Time Use Survey*, „Review of Income and Wealth” 2009, no. 2, http://www.bea.gov/about/pdf/RIOW_Householdproduction.pdf (dostęp: 25.04.2013).
- Marczuk I., *Program badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2013*, „Wiadomości Statystyczne” 2012, nr 12(619), s. 1–19, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/OZ_wiadomosci_statystyczne_12_2012.pdf (dostęp: 10.06.2013).
- OZN, *Handbook of Household Surveys (Revised Edition)*, „Studies in Methods” 1984, no. 31, http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_31E.pdf (dostęp: 20.02.2014).
- ONZ, *National Household Survey Capability Programme. Household Income and Expenditures Surveys: A Technical Study*, New York 1989, http://unstats.un.org/unsd/publication/unint/DP_UN_INT_88_X01_6E.pdf (dostęp: 26.02.2013).
- ONZ, *National Household Survey Capability Programme: Sampling Frames and Sample Designs for Integrated Household Survey Programmes (Preliminary Version)*, New York 1986, http://unstats.un.org/unsd/publication/unint/DP_UN_INT_84_014_5E.pdf (dostęp: 26.02.2013).
- Podogrodzka M., *Zmiany demograficznych struktur ludności jako determinanty poziomu wydatków konsumpcyjnych*, „Zeszyty Naukowe” Uniwersytetu Rzeszowskiego, nr 19, *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, Rzeszów 2011, s. 310–324, <http://www.ur.edu.pl/pliki/Zeszyt19/25.pdf> (dostęp: 02.10.2013).
- PTE, *Wspomnienie. Leszek Zienkowski (1923–2009)*, http://www.pte.pl/pliki/1/94/Prof_Zienkowski.pdf (dostęp: 17.03.2014).
- Righi A., Montella M., *Household Production and Other Individual Non Market Activities in the Estimation of Human Capital in Italy*, <http://www.iariw.org/abstracts/2012/RighiAbstract.pdf> (dostęp: 07.03.2013).
- Soto J.H. de, *Spór metodologiczny (Methodenstreit) szkoły austriackiej*, <http://mises.pl/pliki/upload/methodenstreit.pdf> (dostęp: 02.10.2013).

- Stiglitz J., Sen A., Fitoussi J.P., *Report by the Commission in the Measurement of economic performance and social progress*, 2009, http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf (dostęp: 09.04.2014).
- Varjonen J., *Household production as an economic resource for low-income families*, 34th CEIES Seminar, Helsinki 2007, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/conferences/documents/34th_ceies_seminar_documents/34th%20CEIES%20Seminar/3%201%20J%20%20VARJONEN%20REV%20EN.PDF (dostęp: 14.05.2014).
- Zachłód-Jelec M., *Koncepcja bogactwa gospodarstw domowych. Szacunki dla Polski*, „Gospodarka Narodowa” 2008, nr 9, http://gospodarkanarodowa.sgh.waw.pl/p/gospodarka_narodowa_2008_09_02.pdf (dostęp: 05.04.2014).
- Zajączkowska-Jakimiak S., *Ekonomiczne aspekty mobbingu. Zagadnienie kapitału ludzkiego*, Gdańsk 2004, <http://osa.stow.republika.pl/konferencja/sylwiazajaczkowska.html> (dostęp: 15.03.2013).
- Zienkowski L., *Rachunki narodowe wczoraj, dziś i jutro*, w: *Rachunki narodowe. Wybrane problemy i przykłady zastosowań*, red. M. Plich, GUS, Warszawa, s. 13–26, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rachunki_narodowe-wybr_probl_i_przyk_zastos.pdf (dostęp: 03.10.2013).

Spis schematów

Schemat 1.1. Klasyfikacja konsumpcji według kryterium przedmiotu	29
Schemat 1.2. Klasyfikacja produkcji	41
Schemat 1.3. Sekwencja systemu rachunków narodowych	48
Schemat 2.1. Struktura macierzy ESAM-95	70
Schemat 2.2. Zarys systemu statystyki społecznej Unii Europejskiej	75
Schemat 3.1. Struktura udziału produkcji domowej w relacji do PKB w Finlandii w 2001 r. (w mld euro)	103
Schemat 3.2. Koncepcja rozszerzonego produktu krajowego brutto w Finlandii w 2001 r. (w mld euro)	104
Schemat 3.3. Struktura produkcji gospodarstw domowych uwzględnionej i nieuwzględnionej w rachunkach narodowych w Finlandii (SNA i non-SNA)	105
Schemat 3.4. Produkcja gospodarstw domowych w Finlandii w 2001 r. (w mld euro)	112
Schemat 3.5. Produkcja gospodarstw domowych w Niemczech w 2001 r. (w mld euro)	113
Schemat 4.1. Produkcja gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mld zł)	162
Schemat 4.2. Struktura udziału produkcji domowej w relacji do PKB w Polsce w 2011 r. (w mld zł)	163
Schemat 4.3. Koncepcja rozszerzonego produktu krajowego brutto dla Polski w 2011 r. (w mld zł)	168
Schemat 4.4. Wartość produkcji domowej według funkcji gospodarstwa domowego w Polsce w 2011 r. (w mln zł)	169
Schemat 4.5. Produkcja gospodarstw domowych według funkcji gospodarstwa domowego w Polsce w 2011 r. (w %)	169
Schemat 4.6. Struktura produkcji gospodarstw domowych uwzględnionej (SNA) i nieuwzględnionej w rachunkach narodowych (non-SNA) w Polsce w 2011 r. (w %)	171
Schemat 4.7. Wartość produkcji domowej według podstawowych funkcji gospodarstwa domowego w Polsce w 2011 r. (w mln zł)	184
Schemat 4.8. Struktura produkcji domowej w zakresie zapewnienia i utrzymania mieszkania (w mln zł)	185
Schemat 4.9. Wartość produkcji w zakresie zapewnienia wyżywienia według sposobu wytworzenia (w %)	187
Schemat 4.10. Podział produkcji domowej w zakresie opieki nad dziećmi i dorosłymi według kategorii (w %)	192

Schemat 4.11. Podział produkcji domowej w zakresie opieki nad zwierzętami według kategorii (w %)	193
Schemat 4.12. Podział produkcji domowej w zakresie wolontariatu według kategorii (w %)	194
Schemat 4.13. Struktura wolumenu pracy niezarobkowej świadczonej poza gospodarstwem domowym w 2010 r. według płci osób świadczących tę pracę (w %)	194
Schemat 4.14. Struktura wolumenu pracy niezarobkowej świadczonej poza gospodarstwem domowym w 2010 r. według miejsca zamieszkania osób świadczących tę pracę (w %)	195
Schemat 4.15. Zależności błędów w kompletności i błędów odpowiedzi w badaniach społecznych	209

Spis tablic

Tablica 1.1. Satelitarny rachunek produkcji domowej	42
Tablica 1.2. Charakterystyka rachunków niefinansowych w rachunkach narodowych	49
Tablica 1.3. Podział sektorów instytucjonalnych	52
Tablica 1.4. Rachunki zintegrowane w 2011 r. (w mln zł)	54
Tablica 2.1. Podstawowe rodzaje informacji statystycznej w systemie statystyki społecznej UE	75
Tablica 2.2. Kategorie i przykłady prac opiekuńczych (<i>care work</i>)	93
Tablica 3.1. Dobra trwałego użytkowania w gospodarstwie domowym, szacunek długości użytkowania (amortyzacja) i procentowe zużycie dobra w Finlandii	101
Tablica 3.2. Wycena elementów produkcji domowej w Finlandii w 2001 r. (w mln euro)	103
Tablica 3.3. Wartość pracy domowej w relacji do PKB w Finlandii w latach 1980–2001	105
Tablica 3.4. Porównanie metodologii kalkulacji produkcji gospodarstw domowych w Finlandii i Niemczech	108
Tablica 3.5. Wycena produkcji domowej w satelitarnych rachunkach produkcji gospodarstw domowych Finlandii i Niemiec w 2001 r. (w mld euro) ...	111
Tablica 3.6. Wycena produkcji domowej po przeszacowaniu w Finlandii i Niemczech w 2001 r. (w mld euro, wartości <i>per capita</i> – w euro)	113
Tablica 3.7. Produkcja gospodarstw domowych po przeszacowaniu w Finlandii w 2001 r. (w mld euro), w nawiasach wartości <i>per capita</i> (w euro)	114
Tablica 3.8. Produkcja gospodarstw domowych po przeszacowaniu w Niemczech w 2001 r. (w mld euro), w nawiasach wartości <i>per capita</i> (w euro)	114
Tablica 3.9. Czas trwania prac domowych i udział członków gospodarstw domowych w wykonywaniu czynności domowych według różnych definicji pracy domowej we Francji w 2010 r.	117
Tablica 3.10. Stawki wynagrodzeń do wyceny pracy domowej według zakresu definicji pracy domowej we Francji w 2010 r. (w euro/h)	119
Tablica 3.11. Konsumpcja pośrednia według różnych definicji pracy domowej we Francji w 2010 r. (w mld euro)	120
Tablica 3.12. Wartość i udział kategorii rachunku produkcji gospodarstw domowych w produkcji domowej według zakresu definicji pracy domowej we Francji w 2010 r. (w mld euro i w %)	121

Tablica 3.13. Etapy wyznaczania wartości dodanej brutto przy wykorzystaniu metody wyniku	123
Tablica 4.1. Przeciętny okres eksploatacji różnych kategorii środków trwałych w sektorze gospodarstw domowych w Polsce	144
Tablica 4.2. Tablica zasobów i rozchodów w gospodarstwach domowych (<i>supply-use table</i>)	148
Tablica 4.3. Wartość pracy niezarobkowej w gospodarstwach domowych w Polsce w 2010 r.	160
Tablica 4.4. Rozkład czasu przeznaczanego na dodatkowe czynności związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego (w %)	161
Tablica 4.5. Wycena elementów produkcji domowej w Polsce 2011 r. (w mln zł) ...	163
Tablica 4.6. Tablica rozchodów w pełnej sekwencji rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011 r. (w mln zł)	164
Tablica 4.7. Tablica przychodów w pełnej sekwencji rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011 r. (w mln zł)	166
Tablica 4.8. Główne składowe produkcji gospodarstw domowych w koncepcji poszerzonych rachunków narodowych oraz w rachunkach bazowych w 2011 r. (w mln zł)	170
Tablica 4.9. Wydatki gospodarstw domowych w 2011 r. według funkcji i roli w gospodarstwie domowym (w mln zł)	172
Tablica 4.10. Udział wartości dodanej, amortyzacji i konsumpcji pośredniej w produkcji domowej według funkcji gospodarstwa domowego w Polsce w 2011 r. (w %)	185
Tablica 4.11. Produkcja domowa w indywidualnych gospodarstwach rolników, w ogrodach i na działkach pracowniczych w Polsce w latach 2010–2011	188
Tablica 4.12. Produkcja domowa w Polsce w 2011 r. według funkcji gospodarstwa domowego (w %)	189
Tablica 4.13. Kalkulacja wyniku produkcji w koncepcji poszerzonego rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011 r. (w mln zł)	197
Tablica 4.14. Kalkulacja wartości dodanej brutto w koncepcji poszerzonego rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011 r. (w mln zł)	197
Tablica 4.15. Kalkulacja konsumpcji poszerzonej dla sektora gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)	198
Tablica 4.16. Kalkulacja oszczędności poszerzonych w Polsce w 2011 r. (w mln zł) .	199
Tablica 4.17. Kalkulacja nakładów brutto na środki trwałe w koncepcji poszerzonego rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011 r. (w mln zł)	200
Tablica 4.18. Udział kobiet i mężczyzn w tworzeniu produkcji domowej w Polsce w 2011 r. (w %)	201
Tablica 4.19. Udział kobiet i mężczyzn w tworzeniu wartości dodanej i produkcji domowej w koncepcji rachunków poszerzonych	202

Spis tabel w aneksie tabelarycznym

Tabela 1. Dane ogólne o ludności w Polsce w 2011 r.	221
Tabela 2. Osoby niepełnosprawne w Polsce w 2011 r.	221
Tabela 3. Dane ogólne o gospodarstwach domowych w Polsce w 2011 r. (w tys.) ...	221
Tabela 4. Produkt krajowy brutto w wybranych krajach UE (w mln euro)	222
Tabela 5. Nakłady brutto na środki trwałe w wybranych krajach UE (w mln euro) .	222
Tabela 6. Dane ogólne o gospodarstwach domowych w wybranych krajach UE w latach 2001 i 2011	223
Tabela 7. Produkt krajowy brutto w Polsce w latach 2000–2011 (w mln zł)	223
Tabela 8. Produkt krajowy brutto na jednego mieszkańca w Polsce w latach 2000–2011	223
Tabela 9. Pełna sekwencja rachunku produkcji domowej w Polsce w 2011 r. (w mln zł)	224
Tabela 10. Wycena produkcji domowej dla kobiet i mężczyzn w Polsce w 2011 r. (w mln zł)	228
Tabela 11. Rachunki zintegrowane w 2011 r. (w mln zł)	230
Tabela 12. Kody czynności głównych i towarzyszących zastosowanych w <i>Badaniu budżetu czasu ludności 1 VI 2003–31 V 2004</i>	234
Tabela 13. Wartość pracy domowej według płci i aktywności zawodowej w sektorze gospodarstw domowych, maj 2011 r. (w zł)	237
Tabela 14. Rachunek produkcji i rachunek tworzenia dochodów według funkcji dla gospodarstw domowych ogółem w Polsce w 2011 r. (w mln zł)	239
Tabela 15. Kategorie rachunku produkcji i rachunku tworzenia dochodów w 2011 r. (w mln zł)	241
Tabela 16. Amortyzacja środków trwałych w sektorze gospodarstw domowych w Polsce w 2011 r. (w mln zł)	242
Tabela 17. Gospodarstwa domowe wyposażone w niektóre przedmioty trwałego użytkowania według grup społeczno-ekonomicznych (w %)	245
Tabela 18. Wydatki gospodarstw domowych w 2011 r. – podział według funkcji i roli w gospodarstwie domowym	246
Tabela 19. Przeciętne roczne dochody netto na jedną osobę w gospodarstwach domowych według grup społeczno-ekonomicznych (w zł)	255

